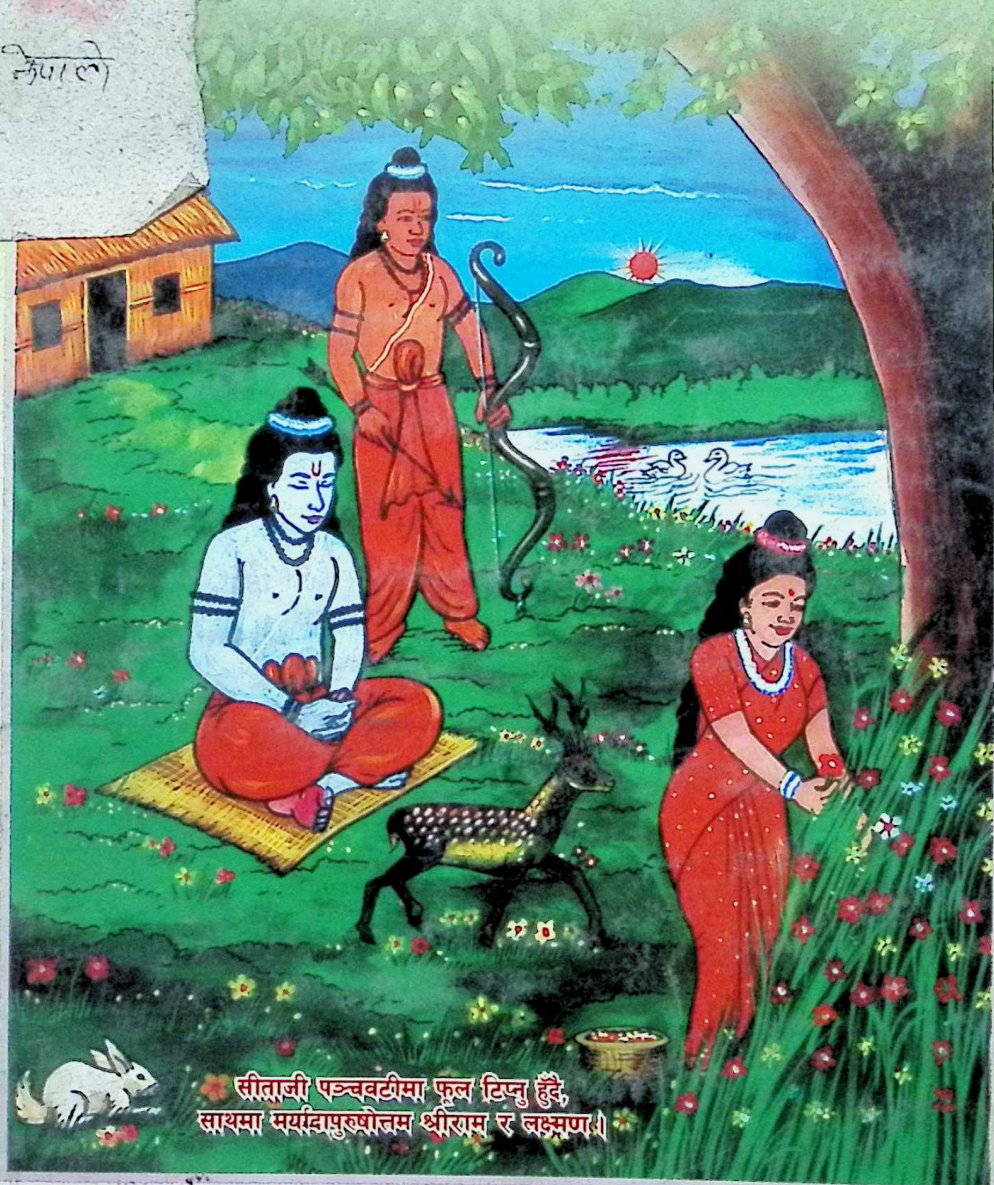

सीतायन

(तृतीय खण्ड)

नेपाली

सीताजी पञ्चवटीमा फूल टिप्नु हुँदै,
साथमा मर्यादापुरुषोत्तम श्रीराम र लक्ष्मण।

महाकाव्यकार : डा. रमेशचन्द्र अधिकारी

प्रकाशिका
शान्तादेवी अधिकारी

सीतायन

महाकाव्य

(तृतीय खण्ड)

महाकाव्यकार

डा. रमेशचन्द्र अधिकारी

प्रकाशिका

शान्तादेवी अधिकारी

मूल्य रु. ५००/-

प्रकाशिका

शान्तादेवी अधिकारी

(यस महाकाव्यको पुनः प्रकाशन, संशोधन तथा परिमार्जन गर्ने अधिकार महाकाव्यकार, प्रकाशिका तथा पुत्र प्रकाशचन्द्र अधिकारीमा सुरक्षित. ।)

प्रथम प्रकाशन प्रति : १९००

प्रकाशन मिति : वि.सं. २०५७ माघ

मुद्रक : नेबुला प्रिन्टिङ प्रेस, बागबजार

23825
Recd. 23825

कम्प्यूटर : हिमाल श्रेष्ठ

श्रेष्ठ कम्प्यूटर सर्भिस, भृकुटी मण्डप

ग्रन्थप्राप्ति

महाकाव्यकारको हालको निवास

क-१-६७०, काठमाडौं-१४ का.म.न.पा. कलङ्की

फोन नं २७४८२४

E-mail : prakashganesh14@hotmail.com

महाकाव्यकारको चिनारी

2589 R.

- नाम : डा. रमेशचन्द्र अधिकारी
- नवरानको नाम : नूरनाथ अधिकारी
- जन्म : २०११ साल श्रावण १८ गते शुक्रवार
- जन्मस्थान : धादिङ्ग जिल्ला, सुनौलावजार गाउँ विकास समिति, वडा नम्बर १ नेवारपानी । स्मरण रहोस्, त्व. पद्मनाथ अधिकारीका ३ छोरा र १ छोरीमध्ये जेठो छोराको रूपमा महाकाव्यकारको जन्म भएको हो ।
- प्रकाशिका : श्रीमती शान्तादेवी अधिकारी
- जन्मस्थल : धादिङ्ग जिल्ला सुनौलावजार गा.वि.स. डम्बरडाँडा
- जेठी सुपुत्री : कल्पना अधिकारी
- जन्म : वि.सं. २०३७ साल भाद्र २२ गते ।
- माहिनी सुपुत्री : जुना अधिकारी
- जन्म : वि.सं. २०३९ साल फागुन १९ गते ।
- सुपुत्र : प्रकाशचन्द्र अधिकारी
- जन्म : वि.सं. २०४१ साल आश्विन ३ गते ।
- कान्छी सुपुत्री : भावना अधिकारी
- जन्म : वि.सं. २०४४ साल भदौ ७ गते ।
- शिक्षा : कक्षा ८ सम्म सुनौला वजार गाउँ विकास समिति वडा नं. १ नेवारपानीस्थित कर्णेश्वर माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययन । त्यसपछि काठमाडौंको रानीपोखरीस्थित संस्कृत पाठशालामा कक्षा ९ मा भर्ना भएर पूर्वमध्यमासम्म अध्ययन गरेको । वाल्मीकि क्याम्पसबाट आचार्यसम्मको शिक्षा ग्रहण । शास्त्री उत्तीर्ण गरेपछि कीर्तिपुर बहुमुखी क्याम्पसबाट राजनीतिशास्त्रमा एम.ए. शास्त्रीसम्म विशिष्ट अंग्रेजीको अध्ययन गरेको । पूर्वमध्यमा र उत्तरमध्यमा द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण गरेको, शास्त्री प्रथम श्रेणीमा, आचार्य (वि.सं. २०३६ सालमा) र एम.ए. राजनीतिशास्त्रमा (वि.सं. २०३५ सालमा) द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण । महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालयबाट 'कौटल्य-मनुयाज्ञवल्क्यसिद्धान्तमूलकस्य लिच्छविकालिकशासनप्रबन्धस्य विश्लेषणात्मकमध्ययनम्" शीर्षकमा पहिलो पटक पी.एच.डी. गरेको ।

प्रकाशित रचना

१. राजतन्त्र र प्रजातन्त्रका सिद्धान्त
२. राजनीतिक दर्शनको इतिहास ।
३. 'कौटल्य-मनुयाज्ञवल्क्यसिद्धान्तमूलकस्य लिच्छविकालिकशासनप्रबन्धस्य विश्लेषणात्मकमध्ययनम्" विद्यावारिधिको निमित्त प्रस्तुत शोधपत्र ।

४. भामहमते काव्यस्य स्वरूपम् ।

५. पद्मदुर्गा महाकाव्य

६. सीतायन (प्रथम खण्ड)

७. सीतायन (द्वितीय खण्ड)

८. सीतायन (तृतीय खण्ड) प्रस्तुत

प्रकाशोन्मुख कृति

१. Nepal-China Relations

२. हिन्दू-विधिशास्त्र नेपालको सन्दर्भमा

३. सीतायन (चतुर्थ खण्ड)

लेख-रचना :

हिन्दू-विधिशास्त्र, राजनीतिशास्त्र, धर्मशास्त्र, संस्कृति आदि क्षेत्रमा एकसयभन्दा बढी अनुसन्धानात्मक लेखहरू प्रकाशित ।

वाद-विवाद तथा प्रवचनहरूमा (अंग्रेजी, संस्कृत तथा नेपाली मेडियमद्वारा प्रस्तुत) २५ पटक पुरस्कृत ।

पी.एच.डी. गर्नेहरूको शोध प्रस्ताव मूल्याङ्कन गरेको । राजनीतिशास्त्र तथा अर्थशास्त्र शिक्षण समितिको अध्यक्ष भै काम गरेको । विश्व-हिन्दू महासंघ तथा विश्व बौद्ध सोसाइटीको अन्तर्राष्ट्रिय सदस्य, विश्व हिन्दू महासंघको बनारसमा भएको २७ राष्ट्र सहभागी (२०५० साल मंसिर) भएको अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनमा नेपालको तर्फबाट सम्बोधन गरेको, अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति, मैत्री तथा भ्रातृत्वका लागि विश्व हिन्दू महासंघ कलङ्कीले अभिनन्दन गरेको । २०५५ साल चैत्र ११ गते विश्व हिन्दू महासंघ राष्ट्रिय समितिद्वारा आयोजित कार्यक्रममा श्री ५ बडामहारानी ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी शाहबाट अभिनन्दित । हाल नेपाल ल क्याम्पस, प्रदर्शनी मार्ग काठमाडौंमा राजनीतिशास्त्र विषयको सह-प्राध्यापक पदमा कार्यरत ।

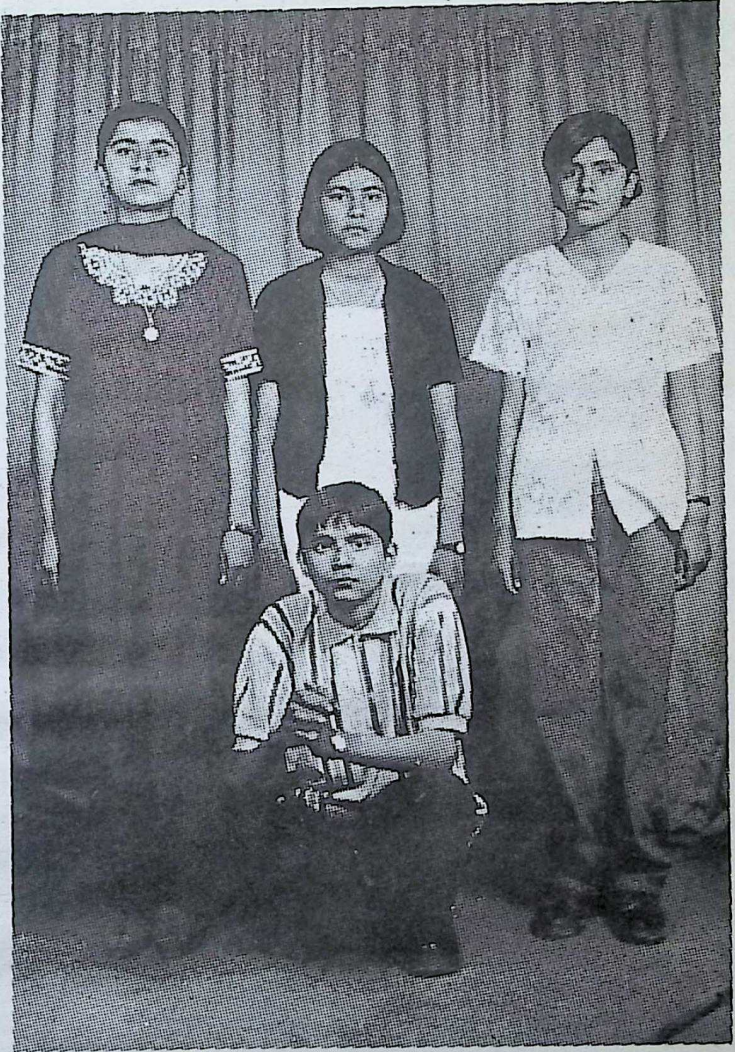
महाकाव्यंकार डा. रमेशचन्द्र अधिकारी

अर्थसहायिका एवं ग्रन्थ प्रकाशिका मेरी जीवनसँगिनी
शान्तादेवी अधिकारीको पाञ्चभौतिक शरीर

महाकाव्यकार डा. रमेशचन्द्र अधिकारीका सन्तान बायाँबाट क्रमशः जेठी
छोरी कल्पना अधिकारी, त्यसपछि माहिली छोरी जुना अधिकारी र
कान्छी छोरी भावना अधिकारी, बसेको अवस्थामा
सुपुत्र प्रकाशचन्द्र अधिकारी ।

अथ पण्डित

अर्थोपार्जन गरेर बालबच्चाको लालन-पालन
गर्नुभन्दा ग्रन्थ लेखनमा बढी समय व्यतीत
गर्दा कष्ट भोग्न बाध्य भएका चार
छोराछोरी कल्पना अधिकारी,
जुना अधिकारी, प्रकाशचन्द्र अधिकारी र
भावना अधिकारीमा यो महाकाव्य
समर्पण गर्दछु ।

तृतीय खण्डका बारेमा

सीताजी जगज्जननी आदर्शकी प्रतिमूर्ति, उहाँको बारेमा थाहा नहुने मानिस फेला पार्न गाह्रो छ । हरेक दृष्टिले उच्चतम स्थान आर्जन गर्दै उत्सर्गको प्रतिमूर्तिका रूपमा चिनिनुहुन्छ । उहाँमा सहनशीलता छ, पतिभक्ति छ, इन्द्रियनिग्रह गर्ने क्षमता छ । सुख र दुख दुवैलाई सहज रूपमा आत्मसात् गर्ने क्षमता छ । संपूर्ण नारीहरूलाई मात्र नभएर पुरुषहरूलाई पनि आत्मसंयमको पाठ पढाउन सक्षम हुनुहुन्छ सीताजी । सीताजी हिन्दू धर्मको एक शिखर व्यक्तित्व हुनुहुन्छ, तैपनि उहाँले दर्शाउनु भएको असल छोरी, असल बहारी, असल आमा र असल पत्नीको भूमिका के क्रिश्चियन, के मुस्लिम, के यहूदी, के कन्फ्युसियन, के बुद्धिष्ट सबैथरि नारीहरूका लागि धेरै हदसम्म अनुकरणीय हुन सक्तछ भन्ने मेरो मान्यता छ । किनभने असल चीज सबैका लागि असल र खराब चीज सबैका लागि खराब हुन्छ । स्वच्छ, सफा सुन्दर पानी सबैका लागि पेय हुन्छ, सबैका लागि स्वास्थ्यकर हुन्छ, गन्धा मलमूत्रले स्पर्श पाएको पानी अपेय, हानिकारक हुन्छ नै । असल गुरुले दिएको शिक्षा असलै हुन्छ । त्यस्तै सीताजी पनि हरेक दृष्टिले असल हुनुहुन्छ । घोर दुःख र कष्टका दिनमा पनि उहाँले कहिल्यै धैर्यको सीमा टुट्न दिनुभएन, फुट्न दिनुभएन, उहाँका हरेक व्यवहार, सोच चिन्तन मनन, नैसर्गिक र सफेद देखिन्छ । त्यस्ती माताको जन्म नेपालकै भूमिमा भएको थियो, त्यसैले हामी नेपालीहरूले प्रशस्त गर्व गर्ने ठाउँ छ । संसारलाई देखाउने कुरा छ, हामी प्राच्य वैभवमा धनी छौं, कुनै पनि समाज या राष्ट्रको अर्थपूर्ण चिनारी भनेको यस्तै महनीय कुराले गर्न गराउन सकिन्छ भन्ने मेरो मान्यता हो । लेख्दै जाँदा तेस्रो खण्ड प्रकाशित हुन पुगेको छ । लेखन धेरै बाँकी छ । नमरी बाँचे कालले साँचे, घर व्यवहार र पारिवारिक भण्णटले नरोके कलम बन्द गर्ने विचार छैन । सीता रामकै पत्नी हुनु, सीतायन उहाँकै जीवनगाथालाई केन्द्रबिन्दु बनाइएको एउटा सानो प्रयास हो । भन्नुहोला रामायण र सीतायनमा फरक के ? शीर्षकले मात्र कुनै वस्तुभेद संभव छ र ? अवश्य छ, किनभने हरेक व्यक्तिको आ-आफ्नै सोचाइ, मूल्य र मान्यता हुन सक्तछ, राम र सीताको बारेमा पृथक् पृथक् रूपमा नभए पनि एकीकृत रूपमा धेरै महानुभावहरूले वाल्मीकिदेखि कालिदाससम्म र तुलसीदासदेखि भानुभक्तसम्म । के उहाँहरूका लेखनमा एउटै शैली छ त ? प्रतिपाद्य विषय एउटै भएतापनि अभिव्यक्तिगत भिन्नता पाइन्छ त ? आदि आदि । जे होस् यस सीतायनमा सीताजीलाई अग्रस्थानमा राखिएको छ । नारी र पुरुष समाजरूपी रथका दुई पाङ्ग्रा हुन् भन्ने अभिव्यक्ति हुँदाहुँदै पनि नारी र पुरुषको संयुक्त प्रयासबेगर समाजरूपी रथ चलनै नसक्ने हुँदा हुँदै पनि लेखक, कवि, साहित्यकारहरूले नारीहरूलाई अग्रस्थानमा राख्न मिल्दैन र ? यसको मतलब कसैलाई होच्याउनु, थच्याउनु चाहिँ पक्कै होइन । केन्द्रबिन्दु जगज्जननी जनकनन्दिनी सीतालाई बनाएर अहिले समाजमा देखा परेका तस्वीरहरू प्रस्तुत गर्नु पनि सीतायनको प्रतिपाद्य विषय बन्न सक्तछ । सबै कुरा एउटै खण्डमा प्रस्तुत गरिभ्याउन पनि असंभव प्रायः ठानेर सानै रूपमा यो तेस्रो खण्ड पाठकसामु प्रस्तुत गरेको छु । यो जे छ यही छ । कविता विधाको फाँटमा म भर्खर टुसाउन लागेको मुना मात्रै हुँ, किनभने थालनी गरेको केवल तीन चारवर्ष भन्दा बढी भएको छैन । कुनै चीजलाई पनि फष्टाउन समय लाग्छ, हुन त कुनै विरुवा उम्रिनासाथै वैलिन थाल्ने पनि हुन्छ रे । “लखितमपि ललाटे प्रोजिभतुं कः समर्थः” हाम्रा नीतिशास्त्रले भनेकै छन् । अहिलेलाई यति नै । अस्तु ।

लेखक

दुई शब्द

सीताजीका बारेमा के लेख्ने ? के भन्ने ? जो सुकैको निमित्त पनि कठीन कार्य नै मान्नु पर्छ । सीताजीका बारेमा विश्वभरका संपूर्ण हिन्दू लगायत अन्य हिन्दू धर्मशास्त्र, हिन्दूदर्शन र भारतीय उपमहाद्विपको बारेमा चासो राख्ने सबैलाई जानकारी हुने विषयवस्तु हो । यसरी संपूर्णलाई जानकारी भएको विषय भएको हुँदा उहाँको बारेमा के लेख्ने ? के भन्ने ? भनिएको हो । सीताजी संपूर्ण हिन्दूहरूका अगाध आस्था तथा विश्वासका प्रतिकका रूपमा पूजनीय देवी देवता मध्येका हुनुहुन्छ । संपूर्ण हिन्दूहरू र विशेष गरी नेपालीहरूका निमित्त नारी आदर्श, त्याग, तपस्या र बलिदानको प्रतिकको रूपमा पनि लिइन्छ । नेपालीहरूले आफ्नो भाषामा आफ्नो बोलीमा आफ्नै मुलुकको मिथिला प्रदेशमा जन्म लिएकी आफ्नै चेलीको विषयमा भानुभक्तको रामायण मार्फत् पढ्न पाएको हिन्दू देवीमा संभवतः सीताजी नै प्रथम पात्र हुनुहुन्छ ।

हिन्दू धर्मग्रन्थका महिला पात्रहरूमध्ये सीताजी नै यस्तो पात्र हुनुहुन्छ जो मानव जीवनका संपूर्ण मानसिक, शारीरिक र भौतिक प्रताडनाबाट गुज्रनु परेको छ । सीताजीको जन्म, विवाह, रावणद्वारा अपहरण, अग्निपरीक्षा, गर्भवती अवस्थामा गृह परित्याग, आश्रम बासमा प्रसव र पुत्रहरूको लालनपालनदेखि धर्तिमा विलीन भएको अवस्थासम्मका संपूर्ण गतिविधि एवं क्रियाकलापमा अदम्य साहस, अविचलित चरित्र, आत्मविश्वासले भरपूर र कर्तव्य परायण नारीको रूपमा अद्वितीय व्यक्तित्व देखिन्छ । यस नेपाल धर्तीको मिथिला प्रदेशमा जन्मलिएकी नेपालकी छोरीको विषयमा सीतायन जस्तो महत्वपूर्ण महाकाव्य नेपाली विद्वान् डा. रमेशचन्द्र अधिकारीबाट लेखिनु निश्चय नै संपूर्ण हिन्दूहरूलाई र अभिमुख्य रूपमा सबै नेपालीका लागि गौरवको विषय हुन सक्छ । आजको समयमा पनि संपूर्ण नेपालीले सीताजीको आदर्श र चरित्रबाट साहस र कर्तव्यको गुणगान गाउने मात्र नभै अनुसरण गर्न सकेमा आदर्श समाज सिर्जना हुने कुरामा शायदै विवाद होला । एक नेपाली विद्वान्द्वारा रचित “सीतायन” महाकाव्यले संपूर्ण हिन्दूहरू मात्र नभई नेपाल राष्ट्र र नेपालीको पहिचानका साथै गौरव बढाउन कुनै न कुनै रूपमा मद्दत पुग्ने नै छ भन्ने कुरामा विश्वास गर्न सकिन्छ ।

प्रा. कनकविक्रम थापा

सीतायन

(तृतीय खण्ड)

अयोध्याको राजपाठ हजुरले गर्नुपर्दछ भन्ने भरतको आग्रहलाई राम अस्वीकार गर्दछन् :

खल्लो पार्नु हुँदैन बाबु तिमिले त्यो चित्त कैल्यै पनि ।
खाएमा अलिनो पनी मनमहाँ कवै स्वादिलो बन्दछ नि ॥
आफैलाइ समालि हेर पहिले यो दुर्दशा दाजुको ।
के भन्लान् दुनियाँ मलाइ दुखले आज्ञा त्यजे बाबुको ॥

१

भट्ट भन्दछ वैरिले रणमहाँ वैरी अगाडी रहे ।
आफै फर्किन थाल्छ फेरि मन जो कम्जोर वैरी भए ॥
तिम्रो छैन विवेक न्यून नयका बुझ्छौ कुरा सारमा ।
के भन्लान् दुनियाँ मलाइ दुखले राजा बने बेगमा ॥

२

यौटै रूप रहवैन हर्बखतमा फेरिन्छ कैले कहीं ।
यौटै रूप हुँदैन रे प्रकृतिको फेरिन्छ रे त्यो कहीं ॥
इक्ष्वाकूकुलमा थियो चलन जो जेठा बने भूपति ।
ऐले यो स्थिति फेरियोस् पृथिविमा भाई बनुन् भूपति ॥

३

यौटै खान्कि हुँदैन स्वाद दिनको फेरीदिए बेस छ ।
जस्तै तुच्छ हवस् तथाऽपि चिज त्यो कवै स्वादिलो बन्दछ ॥
केही बेर विमर्श गर्छ दुनियाँ बिसिन्छ पक्कै पछि ।
गाह्रो हुन्छ उखेलनलाई स्थिति त्यो अभ्यास बस्ला पछि ॥

४

बिस्तारै गर राज्य जो सकलका आभा बनी सुन्दर ।
 पुर्नेको निशिको सफा गगनको चन्द्रैसरी सुन्दर ॥
 बन्नू बाबु बसेर व्यक्तिहरुका प्यारा पुरीमा सधैं ।
 जस्का लागि भनेर राज्य जननी मागिन् पिता जो छुँदै ॥

५

बाबा बित्तन गए तथाऽपि तिनको आदेश क्यै शेष छ ।
 यौटा पूर्ण भयो पुगें वनमहाँ अर्को अझै शेष छ ॥
 बन्नू बाबु बसेर व्यक्तिहरुका राजा पियारा तिमी ।
 बाबा बित्तन गए तथाऽपि पुरमा क्यै छैन पक्कै कमी ॥

६

मेरा जे जति भक्त छन् भुवनमा तिम्रा पनी बन्दछन् ।
 भर्खन् रे यदि बीज क्वै पृथिविमा आफैं जरा गड्दछन् ॥
 राम्रो कर्म गरेर रोज तिमिले सक्छौ प्रजा धान्नमा ।
 क्यै सन्देह पयो भने मनमहाँ सक्छौ स्वयं सोचनमा ॥

७

भन्छौ तालिम क्यै तयार नभए गाह्रो छ त्यो गर्नमा ।
 क्यै दायित्व परेर आउँछ भने सक्नेछ क्वै गर्नमा ॥
 जो मान्छे छरितो छ यो जगतमा जे काम पर्दा पनि ।
 पक्कै पूर्ण हुनेछ कर्म उसको साफल्यले जीवनी ॥

८

माताका मनमा पनी पिलपिले आशा भए भूपको ।
 पूरा हुन्छ गएर बाबु तिमिले राजा बने बेस भो ॥
 आफ्नो पुत्रसमान स्नेह भरिलो भो हुन्न अर्को कुनै ।
 आफ्नै जो शिशुलाइ स्यार दिनमा लागी परे जो कुनै ॥

९

क्यैको त्यो अपगाल हुन्न तिमिमा आदेश पाई सक्यौ ।
 दाज्यू नै सबथोक हुन् भनिवरी मेरै अगाडी बक्यौ ॥
 वाचा बन्धनले बढ्यौ अनुज हे ! आगे अरूमा तिमी ।
 जाऊ राज्य चलाउ भाइ अहिले सन्तोषसाथै तिमी ॥

१०

केही याम हुनेछ रे असजिलो राजा बनेको कुरा ।
 आफ्नै आदतले रिभाइ जनता बस्नै सके त्यो कुरा ॥
 पूरै बिसिदिएर रम्न तिमिमा अभ्यास बस्ला त्यहाँ ।
 राजा जो हुनलाइ छाडि अहिले आयौ तिमि हे ! कहाँ ॥

११

क्वै यौटा बिरुवा भए भरसके सारिन्छ रे त्यो अनि ।
 केही बेर सुकेर बस्छ अनि त्यो फकिन्छ पक्कै पनि ॥
 थोरै बेर हुनेछ रे असजिलो राजा बनी बस्नु नि ।
 लाग्यो आदत त्यो भने अनि त्यहाँ बिसिन्छ जे जे छ नि ॥

१२

मैले भन्दिन भान हुन्न तिमिमा दाज्यूमहाँ आदर ।
 भित्री आदर नै भएर यसरी आयौ यहाँ को छ र ॥
 मै बाहेक कुनै कतै अवनिमा भाई ! भरोसा छ रे ।
 गर्नु राज्य गएर ढुककसँग जो फकिन्छ पक्कै भरे ॥

१३

भाई जन्म भयो भने भरसके पूरै सगाओस् अरे ।
 आफ्ना दाजु र भाइ बन्धुजनमा साथी बनोस् रे परे ॥
 यौटा पुष्प फुलेन रे यदि भने अर्कै सजाओस् वन ।
 जस्तै दुःख हओस् कि वा सुख हओस् राखे सफा त्यो मन ॥

१४

यो संसार विनाशिने छ पछि जो स्वार्थी सबै भैरहे ।
 अड्ने छैन धरा सधैं थरहरी होला त्यसै भैरहे ॥
 जो जो लाग्छ परोपकारतिर जो होला भलो सज्जन ! ।
 जस्तै दुःख हओस् कि वा सुख हओस् राखे सफा त्यो मन ॥

१५

यौटै रूप रह्यो नि पृथ्वितलको खोला र नाला उसै ।
 बग्छन् प्राणिहरू परन्तु कति हो आए गए कै कतै ॥
 केही थाह भएन किन्तु भवमा आत्तिन्छ रे यो मन ।
 यौटा पुष्प फुलेन रे यदि भने अर्कै सजाओस् वन ॥

१६

ती छाँगा छहरा उसै शिखरका बगछन् पुरा भै रही ।
 गर्छन् स्वागत भाइलाइ सुखले बल्नु नि राजा भई ॥
 स्वामी भैकन दिन्दिनै सकलका कल्याणका खातिर ।
 सोचनूपर्दछ भाइ हे ! जिवन यो क्यै ह्वैन रे आखिर ॥

१७

दाज्यू दूर गए कठै ! अनुजले राम्रो गरे भन्दछन् ।
 आफ्नै जो इतिहास रचनु तिमिले संभरीने गर्दछन् ॥
 स्वामी भैकन दिन्दिनै सकलका कल्याणका खातिर ।
 सोचनूपर्दछ भाइ हे ! जिवन यो क्यै ह्वैन रे आखिर ॥

१८

स्थायी चीज कुनै भएन भवमा सत्कर्म दुष्कर्मका ।
 रेखा बन्दछ व्यक्तिमा विगतका हेरेर जो कर्मका ॥
 मेरो जो छ अभाव हुन्न घरमा भाई भरोसा गरे ।
 गर्नु राज्य गएर दुक्कसँग जो फर्किन्छु पक्कै भरे ॥

१९

आमालाइ समाल बाबु तिमिले आधार तिम्रै बनून् ।
 बाबा बित्तन गए म दाजु वनमा क्वै छैन अर्को नि भनू ॥
 क्यै आपत्ति परे सिरानिसरिकी आमा सजाईकन ।
 राखनूपर्दछ रे सधैं शिरमहाँ संभरे देवीपन ॥

२०

जो अन्योल अनन्त भो भुवनमा इक्ष्वाकुको वंशमा ।
 सारा मानिसले समेत दुख जो देखनूपन्यो देशमा ॥
 जाऊ भाइ हटाउ हर्ष मनमा सञ्चार सारा गरी ।
 पुरै सक्षम छौ समालन सहसा जे जे पन्यो यो घडी ॥

२१

मान्छे चिन्न सकिन्छ को कसमहाँ के के छ भन्ने कुरा ।
 क्यै आपत्ति परे अवश्य उसको जाँचिन्छ भित्री कुरा ॥
 देखी बाहिरको स्वरूप नरको क्वै चिन्न सक्तैन रे ।
 कस्तो रे'छ भनेर चिन्न फल जो ताछेर खानू अरे ॥

२२

तिम्रो जाँच भयो नि आज त्यसमा देखिन्न क्यै दोष जो ।
 पानीतुल्य सफा छ जो शरदको भाई ! भरोसा छ यो ॥
 बस्नू राज्य गरेर व्यस्त सुरमा भै दिन्छु रे आशिष ।
 पायौ आशिष जो भने समयमा मिल्नेछ पक्कै फल ॥

२३

केही वैर भए अवश्य यसरी आउन्न थ्यौ यो वन ।
 सुम्पूँ राज्य भनेर दाजुकन जो जाँदैन थ्यो त्यो मन ॥
 बस्नू राज्य गरेर व्यस्त सुरमा मै दिन्छु रे आशिष ।
 पायौ आशिष जो भने समयमा मिल्नेछ पक्कै बल ॥

२४

जस्तो दाजु थिएँ उसै किसिमको भाई भएछौ बुझें ।
 माताको मुखबाट वाक्य नमिठो खोलिन् सबै जो बुझें ॥
 तिम्रो चित्त रहेछ स्वच्छ जल भैं प्यूनै परे लायक ।
 पायौ आशिष बाबु हे ! नगरमा बन्नू गई नायक ॥

२५

क्यै सङ्कोच भएन स्वच्छ मन भो आस्था अभै बढ्दछ ।
 वर्षाको जलधारले जलधिमा पानी निकै बढ्दछ ॥
 बाबाको अवसानले पनि त्यहाँ खाली नभै आसन ।
 छुर्छौ बाबु ! गएर शीघ्र पुरमा क्वै पुष्पको वासना ॥

२६

मान्छे बन्छ अवश्य सुन्दर निकै नौलो लुगा लाउँछ ।
 पृथ्वी बन्छ अवश्य प्यार रसिलो त्यो उर्वरा बढ्दछ ॥
 नेता नूतनखालको भरत हो भन्छन् प्रजाले स्वतः ।
 देऊ त्राण तरक्क रुन्छ दिल जो राजा मरेको म त ॥

२७

सीताजी पनि भरतलाई संझाउँदछिन् । दाजुको आज्ञा पाएपछि संकोच नमानिकन राजा
 बन्नुपथ्यो, त्यसबाट दाजुको मनमा सन्तोष हुन्छ र पुरबासीहरूले पनि नेताविहीन अवस्थामा
 बस्नु पर्दैन ।

जस्को छ भाग उसले निजले नखाई ।
 दिन्छन् भने खुश भईकन भाइलाई ॥
 संकोच व्यर्थ किन हो मनभित्र बोक्नु ।
 राजा भएर पुरमा सुखले छ बस्नु ॥

२८

पाइन्न दाजुसरि क्वै खुकुलो मनैमा ।
 राज्यासनै अरुचि भो हुनु भो वनैमा ॥
 क्वै वाध्यता पनि थिएन तथाऽपि आए ।
 आदर्शपुत्र नृपको निज नै बनाए ॥

२९

क्यै कष्ट जो मनमहाँ प्रभुको भएमा ।
 त्याग्नू पय्यो प्रवरमै भनि राज्य मन्मा ॥
 चिन्ता भए बदलिंदोपन केहि हुन्थ्यो ।
 पाई न राज्य भनि जो मन धेर रुन्थ्यो ॥

३०

स्वामी भनेर निजको नभई प्रशंसा ।
 गर्दी भएँ भरत हे ! बुझ राज्य-अंश ॥
 जेठोपछी हक हुनेछ नि मध्यमैको ।
 सम्पत्तिमा जनकको लिइ बस्नु हेको ॥

३१

आदेश पालन हुने विचरा पिताजी ।
 स्वर्वासमा हुनुभयो त्यसले अतासी ॥
 छाडेपछी जनकको पनि रुन्छ चित्त ।
 राज्यासनै भरत हे ! गर राज्यकृत्य ॥

३२

भो जन्म साइतमहाँ अब मिल्छ राज्य ।
 मार्गैपिछे पथिकमा पथतुल्य कृत्य ॥
 आस्वाद ली सहजमा बितिरन्छ याम ।
 स्वर्गैसरी हुन गएर नि पुण्यधाम ॥

३३

बेसूरले हिंडिरँदा फल क्वै मिलेभै ।

हो राज्य हात परिगो सुख हुन्छ पक्कै ॥

ह्वौ भाग्यमानि सुत मध्यम भूप तिन्को ।

गर्नु परेन श्रम क्वै पनि आज सिन्को ॥

३४

यस्ता उदार निजदाजु भयो र कस्को ।

साह्रो हुँदैन कहिल्यै पनि धर्ति फस्को ॥

दुर्नाम गर्न नहुने कमलो छ चित्त ।

पाइन्न रे रघुवरैसरि इष्टमित्र ॥

३५

भोको छ आफु तर खान भनेर दिन्छ ।

नाङ्गै छ देह तर वस्त्र कठै ! न लिन्छ ॥

दुर्नाम गर्न नहुने कमलो छ चित्त ।

पाइन्न रे रघुवरैसरि इष्टमित्र ॥

३६

आगो बनेर जन कोहि रहे अगाडि ।

पानी बनेर सजिलैसित द्वेष त्यागी ॥

बस्ने हुँदैन जन क्वै रघुनाथमात्र ।

देखिन्छ यो धरणिमा अति स्वच्छ पात्र ॥

३७

मान्छेहरू छप छपी अति स्वार्थमा छन् ।

सिन्को नसारि अरुको निजमात्र भन्छन् ॥

होस् फायदा भनिवरी, रघुनाथ भिन्न ।

बन्नूभयो भुवनमा मन भन्छ लिन्न ॥

३८

आफ्नो भनेर अहिले नगरें प्रशंसा ।

संसारमा रघुश्रिकै हुन गो प्रशंसा ॥

स्वामीसरी सहनका न त कोहि हुन्छ ।

देखेर मात्र मुख त्यो पनि चित्त खुल्छ ॥

३९

हो त्वार्थकै जुग यहाँ जति जन्मि आए ।
 होस् फायदा भनिकनै समयै बिताए ॥
 श्रीराम ता सकलका हित गर्न जन्मे ।
 हो राज्यभार निजकै तर आज सुम्पे ॥

४०

बग्छन् समुद्र दिनहुँ जल-दान गर्न ।
 श्रीसूर्यरश्मि रसिला तल ताप भर्न ॥
 श्रीचाँदनी चहकले धरणी सजाई ।
 हुन्छन् तयार खुश भै अरुको भलाइ ॥

४१

हावा वहन्छ रसिलो अरुको भलाइ ।
 गर्ने भनेर गरुकोपन जो हटाई ॥
 सेवा गरूँ अनि भनेर नि पानि पर्छ ।
 सेवा गरे दिनदिनै दुख दूर टर्छ ॥

४२

यो लोकमात्र नभई परलोक खुल्छ ।
 जो जो मनुष्य अरुको हितभित्र भुल्छ ॥
 सम्पूर्ण शक्ति निजको त्यसमै लगाई ।
 सेवा गरूँ भनिवरीकन धेर धाई ॥

४३

हो पञ्चतत्त्व मिलि बन्दछ देह सारा ।
 मर्नू र जन्मनु बराबर हुन्छ पारा ॥
 कोही भए बहुत त्वार्थि कुनै उदार ।
 श्रीसूर्यरश्मिसरिका रघुनाथ पारा ॥

४४

पत्नी म हूँ तर पनी दिनुहुन्छ मान ।
 आश्चर्य लाग्छ मनमा प्रभुको बखान ॥
 गर्दै सकिन्न कहिल्यै गुणको छ राशि ।
 श्रीत्वामिका नजरमा नभएँ म दासी ॥

४५

पत्नी भएर तल पर्नु परेन मैले ।

राख्नुभयो बहुत आदर दे'र ऐले ॥

क्यै छैन रे अपुग यो जुनिमा मलाई ।

श्रीस्वामिका संग हुँदा हुन गो भलाइ ॥

४६

क्यै छैन याद अहिले जननी कता छिन् ।

भो याद छैन जनकै पनि जो कता छन् ॥

संझिन्छ रे जनक औ जननी दुखैमा ।

बिसिन्छ रे सुख भए पतिका संगैमा ॥

४७

भोको भएर कहिल्यै पनि बस्न मैले ।

पर्दै परेन पतिका संगमा सुखैले ॥

बित्छन् समग्र दिन जो दुख भन्नु के हो ।

थाहै भएन मनमा बुझ्नु बाबु ! जे हो ॥

४८

संसारमा जति भए पनि जीवजन्तु ।

बस्छन् अघाइ प्रभु सामु न भोक किन्तु ॥

पिर्ने हुँदैन हरिको छ प्रशस्त शक्ति ।

गर्छन् समग्र जनता दिल दे'र भक्ति ॥

४९

बुझ्नुप्यो अनुजले पनि अग्रजैको ।

के के छ भाव मनमा लिनुपर्छ हेको ॥

त्यस्तो भएन यदि भो भवमा अशान्ति ।

पक्कै हुनेछ, प्रभुको दिलमा छ कान्ति ॥

५०

यो सृष्टिको रथ चलाइ अनन्तकाल ।

बस्नुप्यो भनिवरीकन तालमाल ॥

रचनै भनेर प्रभुको नि भएछ जन्म ।

साथी बनेर म दुखी भुलिंदी अचम्म ॥

५१

जे लेख्छ रे नियतिले त्यसमा सबैले ।
 डुल्लूपन्यो पवन भैं नरुकेर कैल्यै ॥
 मै दासिनी सँग हुनै नि थियो र जैले ।
 भाँचे नि शैवधनु त्यो प्रभुपाद पैले ॥

५२

त्यत्रो सुवंश रघुको त्यसका सुकीर्ति ।
 श्रीरामको साँगिनि भैकन दिव्यमूर्ति ॥
 मै दासिनीकन मिल्यो नि विशेषहेतु ।
 श्रीराम हुन् सकलका भव तर्न सेतु ॥

५३

मीठो छ खानु सुखमा रहनू सबैमा ।
 इच्छा हुनेछ बहुतै तर मिल्न गाह्रो ॥
 खोजेर मात्र नहुने त्यसमा छ खेल ।
 क्वै दैवको लिखत हो दिल दे'र हेर ॥

५४

वाह्यरूपमा सीताजी मेरी धर्मपत्नी र तिम्री भाउजु हुन् । वास्तवमा यिनी मानवरूपधारिणी
 देवी हुन् । यिनलाई साधारण नारी नठान । यिनका हरेक अभिव्यक्तिमा रहस्य लुकेको
 हुन्छ भन्दै श्रीराम :

देखिन्छ रूप यिनको अरु नारिजस्तै ।
 खानू र लाउनु सबै न छ भिन्न जस्तै ॥
 जन्मिन् मनुष्य भइ बोल र चाल उस्तै ।
 बाबू ! नसंभ्र तिमिले कमजोरजस्तै ॥

५५

जन्मै अचम्म यिनको अवनी छ आमा ।
 गर्नु सियार यिनको नपरेर धामा ॥
 हुर्किन् हलक्क दरबारविषे बसेर ।
 बाबू ! नसंभ्र तिमिले कमजोर धेर ॥

५६

मान्छे छ साधारण देखनलाई ।

भो शक्ति भित्रै बहुतै सजाई ॥

गर्छन् अनौठोसित कार्य धन्य ।

भाई ! नसंभे कमजोर भन्ने ॥

५७

कमजोर क्वै मन भए किन आउँथिन् र ।

दर्बारमा नबसि जो किन धाउँथिन् र ॥

यी घोर जङ्गलमहाँ घरबार त्यागी ।

बाबू ! नसंभे तिमिले कमजोर भा' यी ॥

५८

मान्छेपिछे सफलता तिनलाई मिल्छ ।

इच्छा छ रे दृढ जहाँ धरणी पगाल्छ ॥

पर्वाह क्यै पनि नभै सुख-दुःखका जो ।

आइन् यिनी वनमहाँ बुझिदैन के हो ॥

५९

आदेश थेन नृपको यिनलाई जान ।

आइन् तथाऽपि वनमा मनमा बखान ॥

साधारणै मनुज ता सुख छाडि कैल्यै ।

चाहन्न पस्त दुखमा बुझ बाबु ऐल्यै ॥

६०

फर्केर जाउ तिमिले घर त्यो समाल ।

प्राणीपिछे जति छ यो नभने विहाल ॥

भोग्छन् भनेर दुख जो नभने कसैमा ।

आत्तिन्छ चित्त तिनको नरही वशैमा ॥

६१

छाड्छन् दिनैदिन त्यहाँ निजकृत्य गर्न ।

गाह्रो हुनेछ तिनमा अनि पेट भर्न ॥

अर्को उपद्रव परेर नि राज्यमा त्यो ।

बाँच्नै कठीन हुन जान्छ नि मर्त्यमा जो ॥

६२

पूरा गरूँ व्रत कि वा कि त छाडि जाऊँ ।
 पक्कै हुनेछ पुरको स्थिति त्यो जनाउ ॥
 गर्दा मलाइ अनुजे ! दुखको अवस्था ।
 भन्दै नभन्नु तिमिले वनको अवस्था ॥

६३

सोधनन् प्रजाजनहरू रघुनाथलाई ।
 भो दुःख या सुख छ त्यो वनको बसाइ ॥
 भन्नू अगाडि तिनको सुखमा रमेका ।
 खाएर कन्दफलमूल मनै रमेका ॥

६४

चिन्ता थियो घरमहाँ रहँदा प्रजाको ।
 त्यो भार बोक्न नपरेर मनै रमाको ॥
 भन्नू अगाडि तिनको सुखमा बसेका ।
 खाएर कन्दफलमूल मनै खुलेका ॥

६५

सेवा दिनै साँगिनी छिन् साँगमा प्रभूको ।
 खानापिना विपिनमा कम क्यै न भा'को ॥
 पाकेर कन्दफलमूल प्रशस्त भर्छन् ।
 मार्गेपिछे प्रभुश्रिको मुखभित्र पर्छन् ॥

६६

सङ्गीतकै पनि सकिन्छ नि सुन्न शब्द ।
 चाँ चाँ र चूँ चूँ वनमा स्वर हुन्छ मन्द ॥
 पक्षीहरू पवनमा लचिलो बनाई ।
 नाच्छन् यताउति उँडेर शरीर ख्याई ॥

६७

पानी हुँदैन धमिलो रहभित्र रम्य ।
 मत्स्यादिको स्वर सुनिन्छ प्रशस्त गम्य ॥
 त्यो चित्तले तल तलै पसिहालुँ जस्तो ।
 बिसिन्छ गौरव सबै पुरको पुरानो ॥

६८

अकै बनेर दुनियाँ वनमा घुमेका ।
 दाज्यू र भाउजुमहाँ लिनुहुन्न हेका ॥
 पूरा भएपछि भने पुरमा रमाई ।
 फर्कीदिनन् विगतका इतिहास आई ॥

६९

यसरि घर गएरै भन्नु जे जे छ भन्नु ।
 दुखितमन नपारुन् राज्यमा त्यो सपार ॥
 नृपति सँग नहुँदा देशको त्यो अवस्था ।
 गडवड भइहाल्यो सिर्जिद्यौ पूर्ण आस्था ॥

७०

सीताजी भरतलाई संझाउँदै भन्दछिन् - हे देवर ! तिमी गएर अयोध्याको राजा बन्नु,
 दाजु जङ्गलका राजा बन्नेछन् । वास्तवमा राजा बन्नु त हो नि, जहाँको भए पनि के फरक
 पर्दछ र ?

स्वामीका मनमा सबै जति भए यो ब्रह्ममा सृष्टि जो ।
 रक्षा गर्नुछ रे रहेर सँगमा जे जे भए जन्तु जो ॥
 बाबू ! जानुहवस् रहेर पुरमा हेर्चाह गर्दै बसे ।
 राजाको छ अभाव यो भुवनमा भन्ने नपारी बसे ॥

७१

राजा छैन भने हुँदैन सजिलो कम्जोर जन्तूहरू ।
 दब्छन् दुष्ट विचारका बिगबिगी होला कहाँ के गरूँ ॥
 भन्दै छट्पटिमा परेर गहिरा पस्लान् कठै ! सागर ।
 मर्लान् व्यर्थ निसास्सिएर तिनको कोही नभै आश्रय ॥

७२

यौटा बालकतुल्य स्नेह दिनकी माता नभै जो दिंदा ।
 हुर्केको स्थिति हुन्न रे सहजमा बाबा नभै जो दिंदा ॥
 त्यस्तै हुन्छ अवश्य पृथ्वतलमा राजा नभै दुर्दशा ।
 जाऊ बाबु गएर गर्नु नृपको कर्तव्य राम्रो उता ॥

७३

हाम्रो रक्षक छैन रे भुवनमा भन्ने नहोस् भावना ।
 नेता छैन भनेर दुःख नहवस् प्राणीपिछे क्वै कुना ॥
 यौटा बालक बन्न सक्छ बलियो माता पिता भैदिए ।
 पक्कै बढ्छ प्रशस्त आत्मबल जो राजा सँगै रैदिए ॥

७४

मात्रै जन्म दिएर हुन्न शिशुको हुर्काउनै पर्दछ ।
 मात्रै सारिदिएर हुन्न बिरुवा पानी दिनै पर्दछ ॥
 राजा हुँ भनि बस्नलाइ सजिलो कर्तव्य बिर्स्यौं भने ।
 गाह्रो हुन्छ नि धान्नलाइ धन त्यो केही गरेनौं भने ॥

७५

आफ्नो स्वार्थ हटाइ हेर्नु अरुको के चाहना हो भनी ।
 लागे शक्ति गरेर पूर्ण तिनको पारीदिने गर्नु नि ॥
 राजा हुँ भनि बस्नलाइ सजिलो कर्तव्य बिर्स्यौं भने ।
 गाह्रो हुन्छ नि धान्नलाइ धन त्यो केही गरेनौं भने ॥

७६

राम्रो न्याय-निसाफ पर्छ दिन जो अन्यायमा क्वै पनि ।
 पर्ने जो नपरोस् सधैं मनमहाँ चिन्ता हटेको बनी ॥
 पाउन् बस्न समग्र प्राणिहरूले इक्ष्वाकुको वंशमा ।
 केही कष्ट नहोस् सधैं सुख हओस् बाबू ! गए देशमा ॥

७७

राजाको सुख-दुःख भिन्नथरिको क्यै हुन्न क्यै हुन्न रे ।
 प्राणीको सुख दुःख नै दिनदिनै आफ्नै भनी बस्नु रे ॥
 त्यस्ता व्यक्ति विशेषमात्र नृपका लागी भए योग्य-ता ।
 राजाले कहिल्यै नभन्नु मनमा मालीक भन्ने म ता ॥

७८

जस्ले जो कर तिर्दछन् तिनमहाँ आँखा नलाईकन ।
 तिनकै निम्ति प्रयोग गर्नु नृपले लोभी नपारे मन ॥
 फल्छन् रे फल जो प्रशस्त तरमा आफै नखाईकन ।
 दिन्छन् रे अरुलाइ खान फल जो त्यस्तै बनाए मन ॥

७९

मान्छे आउँछ रे अनेक थरिका संभेर स्वार्थी कुरा ।
 गर्छन् रे नृपलाइ भिन्नपनले, साँचा हुँदैनन् कुरा ॥
 सोचनूपर्दछ रे समग्र तिनमा के के कुरा अड्दछन् ।
 जस्ले सोचन सकेन राज्य तिनको नाशीदिने गर्दछन् ॥

८०

मान्छे माग्दछ रे कुनै पनि कुरा सक्ने भएमा दिनु ।
 गर्नु हुन्न कबै प्रयोग बलको विश्वास पारीदिनु ॥
 क्वै मान्छे कहिले प्रशस्त लचिलो बन्ने पनी गर्दछ ।
 त्थै मान्छे असहिष्णु भैकन कतै क्रोधी निकै बन्दछ ॥

८१

बोली नै सबथोक हो मनुजको माग्यो भने मिल्दछ ।
 लाग्यो लुट्न भने अवश्य उसको पाए पनी गुम्दछ ॥
 क्वै मान्छे कहिले प्रशस्त लचिलो बन्ने पनी गर्दछ ।
 त्थै मान्छे असहिष्णु भैकन कतै क्रोधी निकै बन्दछ ॥

८२

केही अन्य उपायले मनुज क्वै आउन्न सन्मार्गमा ।
 त्यस्तालाइ प्रयोग गर्नु बलको छाडेर अर्को कुरा ॥
 जो मान्छे लचिलो छ लिन्छ मनमा राम्रा नराम्रा कुरा ।
 त्यस्तालाइ अवश्य मिल्छ भवमा साफल्यका क्वै कुरा ॥

८३

जस्मा हुन्छ नि शक्ति जो सहनका बानी सफा चित्तका ।
 पक्कै सुन्नू कुरा वसेर तिनको बन्नू विवेकी पुरा ॥
 क्वै आवेग भए अवश्य निजमा त्यागी दिनु पर्दछ ।
 त्यस्तालाइ अवश्य मिल्छ सुख जो आपत्ति नै टर्दछ ॥

८४

क्रोधी मानिसले सक्वैन कहिल्यै राजा भई बस्नमा ।
 राज्यश्री छ चलायमान लचिलो सक्तैन त्यो थाम्नमा ॥
 कोही वृक्षविशेष हुन्छ कमलो कमजोर हाँगा-बिँगा ।
 कोही चढ्दछ रे भरे त्यसमहाँ खस्नेछ पक्कै पनि ॥

८५

गर्नु हड्डि हुन्न हुन्न कहिल्यै राजा भए देशको ।
जस्ले गर्छ प्रशस्त सोच मनमा त्यस्तै भए बेस भो ॥
साक्षी यो इतिहास सामु सबको बस्दो छ बुझ्नुप्यो ।
आफ्नो आसनबाट चुक्नु तिनले बेयाममा नै प्यो ॥

८६

हाम्रा वंशजमा प्रशस्त सहने बानी बसेका नृप ।
गर्थे राज्य अनन्तकाल तिनका चम्कीरहेछन् यश ॥
पुर्खातुल्य बनेर गर्नु तिमिले त्यो राज्यकर्मै निको ।
त्यस्तै बढ्दछ रे प्रशस्त यश जो हामीहरूको हुँदो ॥

८७

होला सन्ततिलाइ हर्ष पछि जो संभरे तिम्रा कुरा ।
त्यस्ता पूर्वज थे भनेर तिनले भो गर्व गर्लान् पुरा ॥
राम्रो नाम अवश्य राख तिमिले बढ्नेछ रे इज्जत ।
त्यस्तो गर्न सक्यौ भने भुवनमा भो हुन्न रे बेजत ॥

८८

ऐले धेरै घटीरहेछ कुलको जो नाम आस्था थियो ।
वर्षा-याम सकेपछि सहजमा पानी घटेभैं छ यो ॥
बन्नु मेघसमान बाबु तिमिले वर्षा गरी वस्नु छ ।
धर्ती यो छ उजाड पानि नहुँदा क्यै उर्बरा पार्नु छ ॥

८९

गाह्रो हुन्छ सपार्नलाइ कुलको आस्था र विश्वास यो ।
जस्ले गर्छ प्रयास पूर्ण त्यसको बढ्नेछ विश्वास यो ॥
बन्नु हे नमुना न नाश कुलको जो थ्यो प्रतिष्ठा हिजो ।
पैले तिर्नुछ रे प्रशस्त ऋण जो ती पूर्वजैको हुँदो ॥

९०

भोको आफु भए पनी पलपलै हेर्चाह गर्थे अरे ।
हाम्रा पूर्वजले प्रजाजनमहाँ विश्वास गर्थे अरे ॥
ऐले खण्डित भो विना समयमा बाबा मरे शोकले ।
जाऊ पालन गर्नलाइ जनता मर्दा हुनन् भोकले ॥

९१

हो रे धर्म समस्त पृथिवपतिको प्राणी वसुन् सुखमा ।
 कैल्यै दुःख नहोस् भनुन् दिनदिनै राजा छ रे देशमा ॥
 दिन्छिन् जन्म तथाऽपि क्वै जननिले भो कर्म दिन्छिन् नृप ।
 जाऊ पालन-गर्नलाइ जनता संकोचं त्यागे सब ॥

९२

वास्ता केहि हुँदै भएन यदि भो प्राणीहरूका प्रति ।
 नेता फेर्न भनेर लाग्छ जनता गर्नेछ त्यसले खति ॥
 गाह्रो हुन्छ समाल्नलाइ जनता ज्यादै भए उर्लंदो ।
 बाढी रोक्न कबै सकिन्न बलले बग्नेछ रे त्यो उँधो ॥

९३

बेलैमा यदि सोच्नलाइ नसके थामिन्न रे त्यो पछि ।
 बित्तान् काल अनन्त किन्तु बलले सकिन्न रोक्नै पछि ॥
 गाह्रो हुन्छ समाल्नलाइ जनता ज्यादै भए उर्लंदो ।
 बाढी रोक्न कबै सकिन्न बलले बग्नेछ रे त्यो उँधो ॥

९४

राजा बन्नु गई रही नगरमा बाबू ! तिमिले त्यहाँ ।
 राजा बन्नुछ दाजुले विपिनको भो हुन्न जानू त्यहाँ ॥
 यौटै हो धरणी छ हेर्नु दुइटा राजा वनुन् देशमा ।
 जाऊ शीघ्र उतै उठेर तिमिले शंका न ली चित्तमा ॥

९५

मात्रै के छ भने फराक दुइटा यी देशमा देखनमा ।
 मान्छेको छ जमात त्यो शहरमा छन् जङ्गली जन्तु याँ ॥
 यौटै हो धरणी छ हेर्नु दुइटा राजा वनुन् देशमा ।
 जाऊ शीघ्र उतै उठेर तिमिले शंका न ली चित्तमा ॥

९६

केही वर्ष बसेर गर्न यिनको हेर्चाह राम्रोसँग ।
 भेजेको विधिले बुझेर तिमिले फर्क अयोध्यै अब ॥
 यौटै हो धरणी छ हेर्नु दुइटा राजा वनुन् देशमा ।
 जाऊ शीघ्र उतै उठेर तिमिले शंका न ली चित्तमा ॥

९७

पक्कै छैन नि वाध्यता वनमहाँ दाज्यू हिंडेको कुरा ।
 पूरै पानुछ रे सफा फगतमा दोषी दिलैका कुरा ॥
 यौटै हो धरणी छ हेर्नु दुईटा राजा बननु देशमा ।
 जाऊ शीघ्र उतै उठेर तिमिले शंका न ली चित्तमा ॥

९८

ब्यूँभाईदिन बस्दथे शहरमा ती भाटका जो गण ।
 पूर्वाह्नीपखमा परन्तु वनमा छन् पक्षिका यी गण ॥
 बोल्छन् स्वागत शब्द जो सहजमा संभेर राजा यिनै ।
 जाऊ शीघ्र उतै उठेर तिमिले शंका न ली कुनै ॥

९९

मान्छे थाक्दछ रे ल एकथरिको कुनै काम गर्दैरहे ।
 फेर्नु पर्दछ रे बसाइ कहिले बाबू ! तिमि त्यै गए ॥
 दाज्यू जङ्गलमा हिंडे हडबडी त्याग्नू पन्यो भाइ हे ! ।
 जाऊ शीघ्र उतै उठेर तिमिले सच्चा भए भाइ हे ! ॥

१००

दाज्यूको अनुकूल चलनु दिलले हो भाइको कर्म त्यो ।
 स्वामीको अनुकूल चलनु साँगिनी सोचें स्वयं धर्म यो ॥
 माताको मनशाय थ्यो भरतले थामुन् भनी देश त्यो ।
 जेठालाइ पठाइ दूर वनमा बस्नु भनेकै थियो ॥

१०१

बाटो फेर्नु हुँदैन हामिहरूले बोलीसकेको कुरा ।
 हाम्रो इज्जत गुम्छ रे बगरमा पानीसरी त्यो पुरा ॥
 माताको मनशाय थ्यो भरतले थामुन् भनी देश त्यो ।
 जेठालाइ पठाइ दूर वनमा बस्नु भनेकै थियो ॥

१०२

बाबा बित्त गए भनेर उनमा हेप्ने कुरा त्याग हे ।
 जस्तै दुष्ट हउन् तथाऽपि जननी बुझ्नुपन्यो बाबु हे ॥
 सानो हुन्न कुनै मनुष्य अरुमा गर्छन् भने आदर ।
 सेवा गर्नुछ रे खुलेर दिलले देखे कुनै दुर्बल ॥

१०३

माता-काख समाइ रात-दिन नै ओल्टी र कोल्टी गय्यौ ।
 माता-दुग्ध चुसेर देह दरिलो पानै तिमी यै रह्यौ ॥
 हेलाँ गर्नु हुँदै हुँदै जननी कम्जोर हुन् तापनि ।
 द्यौतैतुल्य बुभेरे बाबु तिमिले श्रद्धा गरी बस्नु नि ॥

१०४

स्वामी स्वर्ग गए भनेर उनको होला मरेको मन ।
 आफ्नै पुत्र पनी भएन निजको नै पक्षमा यी दिन ॥
 हेलाँ गर्नु हुँदै हुँदै जननी कम्जोर हुन् तापनि ।
 द्यौतैतुल्य बुभेरे बाबु तिमिले श्रद्धा गरी बस्नु नि ॥

१०५

मान्छे बन्छ महान् विचार उनको देखेर कम्जोरमा ।
 खोला बन्छ महान् भए रहरहै पानी प्रशस्तै त्यहाँ ॥
 ऐले आपदमा परिन् जननि जो तिम्रो परीक्षा लिने ।
 हो यो याम बुभेरे बोल्नु तिमिले फर्केर जाई-दिने ॥

१०६

मान्छे चिन्न सकिन्छ दुःख खँदिलो पर्दै रहेका दिन ।
 खोला चिन्न सकिन्न पानि धमिलो बग्दै रहेका दिन ॥
 ऐले आपदमा परिन् जननि जो तिम्रो परीक्षा लिने ।
 हो यो याम बुभेरे बोल्नु तिमिले फर्केर जाई-दिने ॥

१०७

बा-आमा गुरुलाइ मान्नु सबले त्यो पछि त्यो पछि नै ।
 जस्तै दुष्ट हउन् तथाऽपि जननी सामू भुकी बस्नु नै ॥
 ठूलो धर्म हुनेछ यो धरणिमा राखे सफा त्यो मन ।
 तिम्रो नाम उठीरहन्छ उपरै त्यागीदिए दोमन ॥

१०८

जो त्यागी छ तिनै भए भवमहाँ सत्कीर्तिले सिञ्चित ।
 जो भोगी छ तिनै भए भुवनमा दुष्कीर्तिले निन्दित ॥
 बा-आमा गुरुलाइ मान्नु सबले त्यो पछि त्यो पछि नै ।
 जस्तै दुष्ट हउन् तथाऽपि जननी सामू भुकी बस्नु नै ॥

१०९

हवैनौ बालक धेर बोल्नु पनि ता बेकारको हो कुरा ।
 भन्छिन् भाउजुले नभन्नु तिमिले सोचेर राम्रै कुरा ॥
 वोलें वक्बक यो तथाऽपि तिमि मै भो रे स्वयं निर्भर ।
 कोही लड्दछ रे भने नि भिरमा को काँध थाप्दो छ र ॥

११०

प्राणीका बिचमा मनुष्य बहुतै भन्छन् विवेकी छ रे ।
 के हो गर्न हुने र गर्न नहुने सोच्छन् सधैं ती अरे ॥
 के विश्वास लिएर बल्नु यसमा बाबू ! तिमि भिन्न छौ ।
 भाई हवौ रघुनाथका तर पनी माता दुखी पार्दछौ ॥

१११

माताजीले पनि त आफ्नो मर्यादामा बल्नु पर्दथ्यो नि, अरुको मर्यादा नगर्नेले आफू मर्यादित
 भएर बल्न पाउँदैन ।

माताले पनि बोल्नु थ्यो मनमहाँ सोचेर भित्रै तर ।
 आफू गलति गरेर व्यर्थ अरुको के खोज्दछिन् आदर ॥
 मर्यादास्थितिभिन्न बल्न नसके पाइन्न राम्रो हुन ।
 जस्मा तागत हुन्न पत्न जलमा पाउन्न माछा छुन ॥

११२

नेता जो छ समाजको सहनको आदर्श बन्नू सधैं ।
 नेता दुष्ट भए अवश्य जनता त्यस्तै हुनेछन् सधैं ॥
 माताको गरिमा गुमाइ जननी बोल्छिन् भने जे पनि ।
 पक्कै सत्य हुँदैन पर्छ तिनले निन्दा सुनी बल्नु नि ॥

११३

चौताको छ विशिष्ट स्थान दिनहुँ पूजा हुने गर्दछ ।
 माताको छ विशिष्ट स्थान उनले हो सिर्जना गर्नुछ ॥
 आफ्नै जो गरिमा गुमाइ जननी बोल्छिन् भने जे पनि ।
 पक्कै सत्य हुँदैन पर्छ तिनले निन्दा सुनी बल्नु नि ॥

११४

खोलाको जल हो तथाऽपि भल भै बग्दैछ रे त्यो त हे ।
 कोही हुन्न तयार प्यून जल जो त्यागिन्छ रे त्यो भए ॥
 आफ्नै जो गरिमा गुमाइ जननी बोल्छिन् भने जे पनि ।
 पक्कै सत्य हुँदैन पर्छ तिनले निन्दा सुनी बस्नु नि ॥

११५

गाह्रो हुन्छ खटेर गर्न गतिलो राम्रो कुरा व्यक्तिले ।
 जोगाईकन राखनलाइ गतिलो गाह्रो छ रे शक्तिले ॥
 आफ्नै जो गरिमा गुमाइ जननी बोल्छिन् भने जे पनि ।
 पक्कै पर्छ सहेर बस्न उनले जे जे भने तापनि ॥

११६

यो संसारमहाँ भए दुइथरी मान्छेहरू जन्मन ।
 कोही सक्षम जो भए अरुमहाँ बाटो बताईकन ॥
 हिँड्ने छन् जन क्वै पछाडि रहँदै क्वै छन् अगाडी हुँदै ।
 आफ्नै जो गरिमा गुमाइ जननी बस्लिन् यहाँ एकिले ॥

११७

गाह्रो हुन्छ नि पार्नलाइ गतिलो व्यक्तित्व यो ब्रह्ममा ।
 गाह्रो हुन्छ सपार्नलाइ कुलको आस्था त्वयं सत्त्वमा ॥
 हिँड्ने छन् जन क्वै अगाडि रहँदै क्वै छन् पछाडी हुँदै ।
 आफ्नै जो गरिमा गुमाइ जननी बस्लिन् यहाँ एकिले ॥

११८

यौटा दोष सहन्छ व्यक्ति शुरुमा सानो-तिनो त्यो भए ।
 बारम्बार गरे नि गलति अरुले को सक्छ थाम्नै रिस ॥
 माता हुन् छ प्रशस्त त्याग उनको यो बाल हुर्काउन ।
 दोषी छन् रघुनाथलाइ वनमा भेजीदिने कर्ममा ॥

११९

बिर्सेको वरदानलाइ नृपको संझाउँदी मन्थरा ।
 आफ्नो स्वार्थ पुरा गरूँ भनिकनै बोल्दी भइन् कायर ॥
 रानी भैकन भूपकी भरतकी माता तिनीले स्वयम् ।
 सोचनै जो नसकी परिन् वशमहाँ ती सेविकाको स्वयम् ।

१२०

के अस्तित्व रह्यो र व्यक्ति अरुको आधार लिच्छन् भने ।
 के अस्तित्व रह्यो र मेघ गरजी वर्षा हुँदैन् भने ॥
 रानी भैकन भूपकी भरतकी माता तिनीले स्वयम् ।
 सोचनै क्यै नसकी परिन् वशमहाँ ती सेविकाको स्वयम् ॥

१२१

लाग्यो बादल क्वै भने गगनमा हेमन्तका याममा ।
 लाग्छन् सूर्य प्रशस्त रश्मि दिनमा यो उर्वरा धर्तिमा ॥
 फाट्छन् मेघ पराक पार्न धरणी यै हो गुणीको मति ।
 सोचनै क्यै नसकी परिन् वशमहाँ ती सेविकाको अति ॥

१२२

राजाको दरबारभित्र दिनहुँ षड्यन्त्र हुन्छन् भनी ।
 भन्छन् शास्त्रहरू परन्तु जननी सोचनै नसक्ने बनी ॥
 यस्तो हालत जो भयो वनमहाँ यो दुर्दशा दाजुको ।
 पारिन् मातरिले, मलाइ उनको आस्था मय्यो अन्तको ॥

१२३

पक्कै प्राण उँडेर जान्छ पर जो फर्कन्न रे त्यो पछि ।
 आस्था मर्दछ रे कुनै मनुजमा फर्कन्न रे त्यो पछि ॥
 त्यस्तै हालत जो भयो जननिमा, यो दुर्दशा दाजुको ।
 पारिन् मातरिले, मलाइ उनको आस्था मय्यो अन्तको ॥

१२४

जस्तै कोशिस जो गरेर पनि यो फर्किन्न मेरो मन ।
 खोलाको जल हो बगेपछि कबै फर्कन्न रे त्यो पुनः ॥
 त्यस्तै हालत जो भयो जननिमा, यो दुर्दशा दाजुको ।
 पारिन् मातरिले, मलाइ उनको आस्था मय्यो अन्तको ॥

१२५

जस्तै तर्क दिएर देवरमहाँ संझाइए तापनि ।
 मेरो चित्त पलाउँदैन उनमा जे जे भने तापनि ॥
 जस्तै जोड गरेर क्वै बगरमा पेली-रहे तापनि ।
 थोपा तैल बनेर तप्तप त्यहाँ आउन्न पक्कै पनि ॥

१२६

यौटा हात ठाटाइ तालि कहिल्यै बज्दै न रे मातरी !

यौटा भाग पकाइ रोटि कहिल्यै पाव्दै न रे क्यै गरी ॥

आफ्नो इज्जत होस् भनेर यदि क्वै हिंङ्छन् भने मानव ।

राख्नु इन्द्रियलाई पूर्ण वशमा सोचेर बोल्नु सब ॥

१२७

प्राणीका बिचमा छ भेद बहुतै छन् रे विवेकी नर ।

छैनन् रे पशुमा विवेक विचरा बाँच्छन् विना क्यै सुर ॥

मेरी मातरिको छ रूप नरको छिन् बुद्धिमा दुर्बल ।

दर्शाईकन जो पशुत्व उनले बन्दी भइन् दुर्बल ॥

१२८

जति संझाउँदा पनि नमानेपछि अर्थात् दाजु-भाउजुलाई नलिई अयोध्या नफर्कने अठोट भरतले गरेपछि सीताजी उनलाई (भरत) संझाउँछिन् । यो त प्रभुको इच्छा हो, कैकेयी त माध्यम बनेकी मात्र हुन् । अहिले प्रभुले वनमा नआई धरै छैन । समय पुगेपछि पक्कै घर फर्किनु हुनेछ । यसरी वनगमनको वास्तविक कुरा बुझेका भरत श्रीरामको पादुकालाई लिएर नन्दीग्राममा राखी राज्य गर्न शुरु गर्दछन् ।

पाए मौका तर भरतले दाजुको राज्य-कर्म ।

नासो संझी पछि दिइदिने ठानि यो उच्च-धर्म ॥

इच्छा छैनन् तर दिलमहाँ स्वामिको सोचलाई ।

पूरा गर्छु भनिवरि गए नन्दिग्रामै उठाई ॥

१२९

सक्थे बस्नै गइ अनुजले दाजुको आसनैमा ।

सक्थे राख्नै सकल-जनता शक्तिले शासनैमा ॥

भर्या संझी सकल-जनका माझमा स्नेह पाई ।

दिन्यै आफै रघुचरणमा सूचना पूर्व आई ॥

१३०

दाज्यूकै हो धन जतनले राख्नु थ्यो भाइले त्यो ।
 बिग्रे नाशेपछि कसरि त्यो सुम्पनू भाइले हो ॥
 भर्या संझी सकल-जनका माझमा स्नेह पाई ।
 दिन्थे आफैँ रघुचरणमा सूचना शीघ्र आई ॥

१३१

निर्जीवै हो चरणगहना तैपनी सामु आई ।
 लिनथे आज्ञा गरुँ कसरि त्यो शासनै सोध्न आई ॥
 आस्था ठूलो भुवनतलमा वारिभै बग्न थाल्छ ।
 खोला-नालासरि भइवरी धर्ति सारा पगाल्छ ॥

१३२

त्यै आस्थाले धरणितलका कोप्चि कोप्चा र खास ।
 द्यौता भन्दै मनुजरुले पुज्दछन् बढ्छ आशा ॥
 पुग्छौं भन्दै परजुनिमहाँ देवताधाम शीघ्र ।
 मान्छे हुन्छन् छिन छिन यहाँ आस्तिकै बन्न व्यग्र ॥

१३३

छैनन् आस्था यदि मनमहाँ मर्त्य यो लोक बन्छ ।
 नकैँ जस्तो, रहन नसकी दानवी रूप धर्छ ॥
 आस्था ठूलो भुवनतलमा वारिभै बग्न थाल्छ ।
 खोला-नालासरि भइवरी धर्ति सारा पगाल्छ ॥

१३४

त्यै आस्थाको भर परि-परी दाजुलाई म भेट्छु ।
 भन्दै लागे भरत विचरा जोगिकै भेष धर्छु ॥
 आस्था ठूलो पृथिवितलमा वारि भै बग्न थाल्छ ।
 खोला-नालासरि भइवरी धर्ति सारा पगाल्छ ॥

१३५

मान्छे भिन्दै भइवरि रह्यो ज्ञानको त्यो छ खानी ।
 गर्ने हुन्नन् कलुषित कुरा चित्तले जानि-जानी ॥
 आस्थाको नै भर परि-परी दाजुलाई म भेट्छु ।
 भन्दै लागे भरत विचरा जोगिकै भेष धर्छु ॥

१३६

संभे बौरा रघुवरसरी भक्तिका केन्द्रबिन्दु ।
 कोही छैनन् पृथिवितलमा पुज्नुपर्ने समेन्दु ॥
 आस्था उब्ज्यो घरि-घरि वहाँ जोगिकै भेष धर्नु ।
 राम्रो ठाने, गहनवनमा दाजुलाई न छोड्नु ॥

१३७

क्रोधी कुत्तासरि कति-कती दाजु भाई भएका ।
 कैल्यै मिल्ने स्थिति नभइ जो आपसैमा लडेका ॥
 आस्था मर्दा धरणि पनि यो रुन्छ क्यारे छ जस्तो ।
 स्वर्गै जस्तो रहन सुखको नर्कजस्तै छ सस्तो ॥

१३८

त्यागी मान्छेहरु जति भए बस्दछन्, सुखसाथ ।
 जो लोभी छन् तिनिहरुकनै लाभ लाग्दैन हात ॥
 आस्था मर्दा धरणि पनि यो रुन्छ क्यारे छ जस्तो ।
 स्वर्गैजस्तो रहन सुखको नर्कजस्तै छ सस्तो ॥

१३९

कवै मान्छेको छदि मरिगयो शुष्कपत्रै समान ।
 हावा चल्दा शिशिरऋतुमा वृक्ष त्यागेर जान ॥
 कवै मान्छे छन् अति गहकिला ज्ञानले पूर्ण धन्य ।
 कर्मै ठूलो धरणितलमा भाग्य राम्रो समेट्नु ॥

१४०

प्राणीको त्यो सकलतनुको हुन्छ तुल्यै बनोट ।
 आँखा नाकै मुख मुसुमुसू हाँस सक्नेछ ओठ ॥
 कवै मान्छे छन् अति गहकिला ज्ञानले पूर्ण धन्य ।
 कवै मान्छे छन् पशुसरि यहाँ धर्तिमा ती नगण्य ॥

१४१

मात्रै पाएर नि मनुजको जन्मले हुन्न केही ।
 मान्छे भिन्दै हुनु छ नि यहाँ सत्य औ धर्म तेही ॥
 आफ्नो निष्ठा छिन छिन यहाँ कर्ममा पूर्ण ल्याई ।
 पानी बोकीकन जलधिको सिद्धिने हुन्न भ्याई ॥

१४२

गङ्गाको नै जलसरि कठै ! त्यो थियो चित्त शुद्ध ।
 दाज्यूलाई नय-विनयले बिन्ति जो गर्न ऊ ता ॥
 लागे, इच्छा प्रभुपरमको थेन त्यो फर्किनैमा ।
 आज्ञा तोड्नू अविनिपतिको हुन्न भन्थे मनैमा ॥

१४३

स्वामी बस्छन् गहनवनमा दुःख औ दर्दसाथ ।
 मैले बत्नू शहरबिचमा हुन्न भन्ने विचार ॥
 उब्ज्यो बौरा भरतकन जो नन्दिग्रामै गएर ।
 भारी बोक्थे भुवनतलको भृत्यतुल्यै भएर ॥

१४४

त्यै भारी हो रघुपतिकनै बोक्नको याम आयो ।
 कैकेयीको मुख खुलिगयो वीषधारा बगायो ॥
 लागे वन्मा नृपतिकन जो भावना रोष त्यागी ।
 त्यै भारी हो भरत अहिले बोक्दछन् तुल्य त्यागी ॥

१४५

पाएँ मौका भनिकन कतै थेन त्यो दाजुको जो ।
 सम्पत्तीमा दिन दिन म ता मोजमा मस्त हुन्छु ॥
 नासो संझी रघुचरणको गर्दथे पूर्ण रक्षा ।
 भृत्यैजस्तो घर घरि-घरी स्वामिको गर्नु रक्षा ॥

१४६

मालीमात्रै म त छिन-छिनै गर्दछू हेरचाह ।
 उद्यानैको, जल दिइवरी पार्दछू पूर्ण आहा! ॥
 भन्ने संझी भरत विचरा गर्दथे राज्य-रक्षा ।
 भृत्यैजस्तो घर घरि-घरी स्वामिको गर्नु रक्षा ॥

१४७

आए केही विपद पहिले सोध्दथे सामु जाई ।
 दाज्यू नै हो प्रभुचरण हे ! भन्नुहोस् पादुका यी ॥
 साह्रै सोझा भरत विचरा गर्दथे राष्ट्र-रक्षा ।
 भृत्यैजस्तो घर घरि-घरी स्वामिको गर्नु रक्षा ॥

१४८

गर्थे बौरा निशि र दिनको कालको त्यो विभाग ।
 सुत्ने गर्थे बहुत कम जो लाग्छ की दुष्टदाग ॥
 भन्ने सोची हरबखत नै गर्दथे हेरचाह ।
 भृत्यैजस्तो रघुचरणको गर्दथे पूर्ण चाह ॥

१४९

सुन्ने मौका दिइ समयमा एकलै गुप्तवार्ता ।
 के के भन्छन् सकलजनका सोध्दथे दुःखहर्ता ॥
 कोही दिन्छन् दुख अरुमहाँ राज्यमा त्यो छ छैन ।
 खाई लाईकन जनहरू रम्दछन् या त छैन ॥

१५०

छैनन् राजा भनिकन कतै हेप्दछन् की कसैमा ।
 कम्जोरै जो जनहरूकनै राख्दछन् की वशैमा ॥
 दिन्छन् यद्वा दुख अरुमहाँ राज्यमा त्यो छ छैन ।
 लाई खाईकन जनहरू रम्दछन् या त छैन ॥

१५१

रानू टाढा गइ रहिदिंदा मौरिको तुल्य हाल ।
 होला यद्वा पछि प्रभुश्रिको राज्यको चालमाल ॥
 देख्छौं भन्दै सकलजनता बस्दछन् त्यो छ छैन ।
 खाई लाईकन जनहरू रम्दछन् या त छैन ॥

१५२

तिर्छन् के ती कर समयमा या त त्यो छैन आज ।
 राजा छैनन् भनिकन यहाँ बस्दछन् के छ आज ॥
 सोध्ने गर्थे भरत दिनहुँ व्यस्त थे राज्यभित्र ।
 भोको नाङ्गो रहन नपरोस् भन्दथे भित्र-भित्र ॥

१५३

सीमा मिच्छन् सबल जनले दुर्बलैको छ छैन ।
 स्वामीका जो सत सतहमा हेर्दछन् या त छैन ॥
 नारीले नी सब शहरमा ग्राममा के छ हाल ।
 सोध्ने गर्थे भरत दिनहुँ देशको चालमाल ॥

१५४

खाने बस्ने रितिथिति यहाँ के छ यो राष्ट्रमा जो ।
 भोकै नाङ्गै रहन नपरोस् प्राणिले धर्तिमा यो ॥
 भन्ने गर्थे भरत दिनहुँ घुम्दथे यत्र तत्र ।
 बुझ्नेलाई रहनसहनै व्यक्तिको यत्र तत्र ॥

१५५

मान्छन् आज्ञा प्रतिपल यहाँ हाकिमैको तलैका ।
 मान्छे जो छन् अधिकरणमा राष्ट्रको राख्न हेका ॥
 सक्छन्, यद्वा प्रति समयमा देखिने द्वेष्यभाव ।
 सोध्ने गर्थे भरत दिनहुँ व्यक्तिको हावभाव ॥

१५६

शिक्षा-दीक्षा लिन समयमा पुग्दछन् पाठशाला ।
 आलैटालै गरिकन कि वा पुग्दछन् पाठशाला ॥
 संख्यामात्रै बढि-बढिरह्यो या त बन्छन् ति ज्ञानी ।
 सोध्ने गर्थे भरत दिनहुँ व्यक्तिको आनि बानी ॥

१५७

आचारैमा द्विजजनहरू वेदको वाक्य बोली ।
 बस्छन् यद्वा कलिसमयको तुल्य भो नालिबेली ॥
 पूजा-आजा प्रतिपल यहाँ प्रातमा हुन्छ हुन्न ।
 भन्ने गर्थे भरत दिनहुँ व्यक्तिको भाव बुझ्न ॥

१५८

गोमाताको गृह र मुतले धर्तिलाई पखाली ।
 राख्छन्, यद्वा रविकिरणले सुक्दछिन् धर्ति खालि ॥
 पूजा-आजा प्रतिपल यहाँ मन्दिरैमा छ छैन ।
 सोध्ने गर्थे भरत दिनहुँ व्यक्तिको भाव बुझ्न ॥

१५९

जान्छन् यद्वा जलधितटमा प्रातमा स्नान गर्न ।
 यद्वा जान्छन् जनहरु कतै भट्टिमा पान गर्न ॥
 पूजा-आजा प्रतिपल यहाँ प्रातमा हुन्छ हुन्न ।
 सोध्ने गर्थे भरत दिनहुँ व्यक्तिको भाव बुझ्न ॥

१६०

लिच्छन् यद्वा घुस घरि-घरी राष्ट्रमा कर्मचारी ।
 यद्वा दिच्छन् संहि समयमा निर्णयै स्वच्छ पारी ॥
 पूजा-आजा प्रतिपल यहाँ प्रातमा हुन्छ हुन्न ।
 सोधने गर्थे भरत दिनहुँ व्यक्तिको भाव बुझ्न ॥

१६१

मान्छे बस्छन् घरिघरि यहाँ वृद्धको मान गर्दै ।
 यद्वा खिल्ली गरि-गरिकनै बस्दछन् ती नभन्दै ॥
 सारा सोध्थे शहरतिरको ग्रामको नालिवेली ।
 भन्नू भन्थे भय रति नभै भित्रि जो भाग खोली ॥

१६२

अर्काको जो प्रगतिपथमा के छ त्यो भित्रि भाव ।
 ईर्ष्या गर्छन् कि त मनमनै सुखको बढ्छ भाव ॥
 यद्वा आफै पनि समयमा लाग्दछन् कर्म गर्न ।
 यद्वा तानीकन तलतलै लाग्दछन् ती खसाल्न ॥

१६३

अर्काको जो पुरुषप्रति ती नारिको के छ भाव ।
 लिप्सा गर्छन् लुटुपुटु हुनै छैन वा भित्रि चाह ॥
 पत्नी देखी परपुरुषको लोभ लाल्चा छ छैन ।
 सोध्नै लाग्थे भरत दिनहुँ व्यक्तिको भाव बुझ्न ॥

१६४

दिन्छन् आशीर्वचन बलियो विप्रले वेद-बोली ।
 यद्वा वास्ता नगरिकन नै हिँड्दछन् न्यून बोली ॥
 पार्छन्, भन्नू हरबखतमा जे छ त्यो चालमाल ।
 सोध्ने गर्थे भरत दिनहुँ देशको दिव्य-चाल ॥

१६५

गुप्तचरहरू भरतको आज्ञा आदेशलाई शिरोपर गर्दै सम्पूर्ण कुरा बुझेर यथार्थ कुरा
उनका (भरत) अगाडि राख्दथे ।

राम्रो लागोस् नृपति मनमा या त भित्रै दुखाओस् ।
जे जे भा'छन् सहि सब कुरा भन्नमा चित्त जाओस् ॥
भन्ने बानी सकलदुतमा त्यो थियो भूप तिन्को ।
भूठो वार्ता वहकिकन क्यै बोलिने थे न सिन्को ॥

- १६६

थ्यो रे विश्वास मन मनमा थे'न रे क्यै नि शंका ।
जे जे भन्छन् नृपतिदुतले सुन्दथे भित्र धोका ॥
पक्कै हुन्नन् भनिवरि नयाँ कार्यको शैलि ल्याई ।
पूरा गर्थे सकलजनको भावना पूर्ण पाई ॥

१६७

तीतो होला शुरु-शुरुमाँ ओखती खानलाई ।
खाए पूरा नियमसँग जो रोग टाढा हटाई ॥
प्राणी होला जसरि बलियो राष्ट्रको त्यै छ चाल ।
कष्ट होला भनिवरि कबै छाड्नमा हुन्न काल ॥

१६८

सुन्नैलाई पनि नसकिने क्यै भए सुन्नुपर्छ ।
राजाले जो सकलमनको भावना बुझ्नुपर्छ ॥
तीतो होला शुरु-शुरुमाँ ओखती खानलाई ।
खाए पूरा नियमसँग जो रोग जाला हटाई ॥

१६९

त्यै राजाको नियति गतिलो जो हुने भो भविष्य ।
सुन्छन् वार्ता सकलदुतको पार्दछन् पूर्ण वश्य ॥
आवेशैको भर परि-परी घुम्नु कैल्यै हुँदैन ।
जो जो चल्छन् नियमसँग जो कष्टले क्यै छुँदैन ॥

१७०

आँखा नै हुन् नृपतिहरुका दूत जे जे बताउन् ।
 कम्जोरै जो जनहरुमहाँ कष्ट दी क्वै सताउन् ॥
 त्यस्तालाई सहजसँग नै पक्रनै सक्नुपर्छ ।
 कालै आए पनि नृपतिले वश्य जो पार्नुपर्छ ॥

१७१

पैले आफैसँग बल हुन् त्यस्पछी पार्नुपर्छ ।
 प्राणीलाई पल-पलमहाँ शक्ति जो थप्नुपर्छ ॥
 आवेशैमा मन गइवरी गर्नु केही हुँदैन ।
 जो जो चल्छन् नृपति नयले दुःखले क्यै छुँदैन ॥

१७२

कम्जोरै जो नृपतिहरुले गर्न केही नसक्दा ।
 धर्ती रोलिन् धुरुधुरु यहाँ दुःख जो धेर थप्दा ॥
 पैले आफैसँग बल हुन् त्यस्पछी पार्नुपर्छ ।
 प्राणीलाई पल-पलमहाँ शक्ति जो थप्नुपर्छ ॥

१७३

गर्नु रक्षा सकलजनको दुष्ट औ कष्टबाट ।
 त्यागी बन्नू प्रतिदिन यहाँ पूर्णता धर्मबाट ॥
 जस्ले पायो, नृपति नयका देखिने छन् प्रशंस्य ।
 जो छन् लोभी परधनमहाँ बन्दछन् शत्रुवश्य ॥

१७४

कोही हुन्छन् हरदिन यहाँ स्वार्थकै लागि मस्त ।
 भन्छन् जे जे पनि नृपतिमा सोच्नुपर्ने प्रशस्त ॥
 गर्नु रक्षा सकलजनको दुष्ट औ कष्टबाट ।
 त्यागी बन्नू प्रतिदिन यहाँ पूर्ण होस् धर्मबाट ॥

१७५

छुट्टै हुन्नन् सुख र दुख जो भूपतीका कुनै नि ।
 प्राणीका जो सुख र दुखका बन्धनै त्यो फुनै नि ॥
 ओली आए भुवनतलमा सेवकैतुल्य संझी ।
 गर्नु रक्षा सकलजनको चित्तले भित्र तम्सी ॥

१७६

राजा थे'नन् शुरु-शुरुमहाँ अन्धकारै थियो रे ।

साना माछासरि उदधिका दुर्बलै जो दबे रे ॥

गर्छु रक्षा भनिवरि उठे देवतादेव ब्रह्मा ।

भेजे यौटा प्रतिनिधि यहाँ भूपको रूप ब्रह्मा ॥

१७७

छायो शान्ती त्यसपछि अनी स्वर्गजस्तै भयो रे ।

कम्जोरै जो जनहरु पनि सुखखले बाँच्दथे रे ॥

जस्का छैनन् जनक-जननी संभनू भूपलाई ।

राजा रानी धरणितलका देविका-देव पाई ॥

१७८

छुट्टै केही सुख र दुख जो हुन्न पक्कै रहेको ।

सारा प्राणीहरु सुखसँगै राख्नुपर्ने भएको ॥

धर्मै संझी धरणितलमा भूपले बस्नुपर्छ ।

स्वर्गैजस्तो रहन सुखको स्वच्छ यो पार्नुपर्छ ॥

१७९

आमा-बाबासँग घरि-घरी शैशवी चाल पक्की ।

गर्छन् कोलाहल शिशुहरु चाहना धेरै फक्की ॥

त्यस्तै हुन्छन् सकलजनता भूपका सामु जान ।

राजा-रानी धरणितलका देविका-देव मान ॥

१८०

राजा छैनन् यदि शरहमा ग्राममा या त अन्त ।

आमा छैनन् सरि शिशुहरु प्राणिको भाग्य अन्त्य ॥

पक्कै हुन्छन् सकलजनता भूपका सामु जान ।

राजा-रानी धरणितलका देविका-देव मान ॥

१८१

छाड्छन् खानै पनि सहजमा देवता-पितृ पूर्ण ।

हव्यै-कव्यैहरु हरघडी भूपको शक्ति चूर्ण ॥

भा'को देखी त्रिदिवतल नै हुन्छ रे धेरै दुःखी ।

छैनन् राजा यदि अवनिमा हुन्न रे कोहि सुखी ॥

१८२

आफै पैले असल हुनु रे त्यस्पछी बन्छु अर्को ।
 भर्को फर्को नगरिकन जो कर्म गर्नु नि बर्को ॥
 जस्तै बन्नू तनु-वरिपरी शैत्य त्यागेर ताप ।
 पार्नु पर्ने नृपतिहरूले प्राणिमा पूर्ण राप ॥

१८३

आफै चीसो शरिरबिचमा पार्न सक्तैन वस्त्र ।
 तातो, त्यस्तै नृपतिहरूले होसले भिर्नु अस्त्र ॥
 राजाको जो बल जति भयो गर्नु त्यस्ले भलाइ ।
 खोलाको जो जल जति छ त्यो गर्नु त्यस्ले सिंचाई ॥

१८४

दण्डकारण्यको यात्रा गर्दै जाँदा बाटामा एक मनोरम तलाउ देखापर्दछ । तीनैजना
 आश्चर्यचकित हुन्छन् । अहो ! कति सुन्दर यो तलाउ ? घोर जङ्गलको बीचमा कसले
 बनायो होला ? सीताजी जिज्ञासा प्रकट गर्दछिन् :

स्रष्टाको जो सकलश्रमले बन्छु क्यारे ल यस्तो ।
 हेर्दा हेर्दै पनि नथकिने रूप कस्तो न कस्तो ॥
 स्वर्गज्ञा नै गुटुमुटु भई पस्दछिन् धर्तिभिन्न ।
 जस्तै लाग्यो मन खुलदुली पार्दथ्यो भिन्न भिन्न ॥

१८५

बग्ने ठाउँ पनि नरहँदा वारिको स्वच्छ रूप ।
 चाँदीजस्तै टल टल त्यहाँ टल्किँदा दिव्य रूप ॥
 वैदेहीको मन-महलमा लाग्दथ्यो भो कसोरी ।
 चन्द्रै पग्लीकन पृथिविमा बस्दछन् भैँ जसोरी ॥

१८६

निर्जीवै हो तर पनि त्यहाँ सुन्नमा आइ शब्द ।
 के हो के हो भनि मनमहाँ लाग्दथ्यो खुल्दुली त ॥
 चन्द्रै पग्लीकन पृथिविमा फैलिँदा भैँ जसोरी ।
 वैदेहीको मन-मन त्यहाँ भन्दथ्यो भो कसोरी ॥

१८७

चौडा चारैतिर तनकिने तारले छेकिए भैं ।
 पानी सफ्फा तल तल त्यहाँ देखिने जे छ त्यो नै ॥
 ऐनाजस्तो सहजसँग त्यो खुल्छ रे बिम्ब पूर्ण ।
 वैदेहीको मन-मन त्यहाँ भन्दथ्यो भो अचम्म ॥

१८८

धोई धोईकन धमिलिने पानिको हो स्वभाव ।
 शंका छैनन् तर जल त्यहाँ स्वच्छ भो देख्न भाव ॥
 ऐनाजस्तो सहजसँग त्यो खुल्छ रे बिम्ब पूर्ण ।
 वैदेहीको मन-मन त्यहाँ भन्दथ्यो भो अचम्म ॥

१८९

छन् रे चारैतिर वन त्यहाँ बीचमा त्यो तलाउ ।
 भन्ला जस्तो वरिपरि सधैं पद्मिनी नै पलाउ ॥
 वैदेहीको मन-मन त्यहाँ भन्दथ्यो भो अचम्म ।
 ऐनाजस्तो सहजसँग त्यो खुल्छ रे बिम्ब पूर्ण ॥

१९०

प्राणी कोही किन नरमला पालुवादेखि वन्मा ।
 प्युरीजस्तो अति कलकले कोमलै रूप मन्मा ॥
 छन् रे चारैतिर वन त्यहाँ बीचमा त्यो तलाउ ।
 भन्ला जस्तो वरिपरि सधैं पद्मिनी नै पलाउ ॥

१९१

पानी प्यूनै पनि हचकिने हुन्छ रे जन्तु-जात ।
 लाग्ला दागै भनि जलमहाँ जान्छ अन्तै जमात ॥
 फुल्छन् चारैतिर फुलहरू देखिने खात-खात ।
 स्वर्गैजस्तो बहुतसुखको खुल्छ पूरै प्रभात ॥

१९२

बेहानीको शुरु-शुरुमहाँ सूर्यको रश्मितुल्य ।
 जस्तै लाग्दो वरिपरि त्यहाँ हेरिंदामा अमूल्य ॥
 फुल्छन् चारैतिर फुलहरू देखिने खात-खात ।
 स्वर्गैजस्तो बहुतसुखको खुल्छ पूरै प्रभात ॥

१९३

नाच्छन् चारैतिर शिशुहरू मिर्गिणीका रमाई ।
 चुस्छन् कैले दुध मुखमहाँ राख्दछन् रे जमाई ॥
 द्यौताले क्वै कलियुगमहाँ स्नान गर्ने भनेर ।
 स्वर्गजस्तो बहुतसुखको रच्यथे क्या रमेर ॥

१९४

त्यो हो हाम्रो शहरबिचको व्यस्त जो राजधानी ।
 छैनन् यस्ता तर पनि त्यहाँ स्थानमा स्वच्छ पानी ॥
 तिर्खा छैनन् तर पनि त्यहाँ प्यूनमा जान्छ चित्त ।
 स्वर्गजस्तो बहुतसुखको स्थान त्यो हो विचित्र ॥

१९५

प्राणी हिंङ्छन् हरदम त्यहाँ देखिन्दा रम्य वस्तु ।
 आफैँभित्रै भुलि-भुलिरदै बस्नु जस्तो न जस्तो ॥
 तिर्खा छैनन् तर पनि त्यहाँ प्यूनमा जान्छ चित्त ।
 स्वर्गजस्तो बहुतसुखको स्थान त्यो हो विचित्र ॥

१९६

अगला-अगला तरुहर त्यहाँ व्योममा पुग्न खोज्छन् ।
 पंक्ती देखी गहनघनको बीचमा अड्कन पुग्छन् ॥
 चल्छन् हावा हरर वनमा स्वर्गको एक टुक्रा ।
 जस्तै लाग्दो बहुत रसिलो अमृतैको छ वर्षा ॥

१९७

त्यस्मा केही पनि समयको छैन पक्कै प्रभाव ।
 जस्तो त्यो थ्यो शुरु-शुरुमहाँ रूप उत्तै छ भाव ॥
 चल्छन् हावा हरर वनमा स्वर्गको एक टुक्रा ।
 जस्तै लाग्दो बहुत रसिलो अमृतैको छ वर्षा ॥

१९८

मान्छे हुन्छन् घरि घरि यहाँ दुःखले पिर्लिसएका ।
 चिन्ता लिन्छन् जिउनु कसरी भित्र क्यै हुन्न हेका ॥
 त्यस्ता मान्छे पनि समयमा पुग्दछन् त्यो तलाउ ।
 चिन्ता हट्छन् हरदम त्यहाँ भन्छ भित्रै रमाऊ ॥

१९९

देखिन्छन् रे छिन छिन त्यहाँ मत्स्यका भुण्ड-भुण्ड ।
 गर्दैरन्छन् भुल भुल त्यहाँ भित्र भित्रै छ कुण्ड ॥
 कोही पुग्छन् यदि समयमा हेर्नमा त्यो तलाउ ।
 चिन्ता हट्छन् हरदम त्यहाँ भन्छ भित्रै रमाऊ ॥

२००

बस्ती छैनन् तर पनि त्यहाँ हेर्नलाई हिंडेका ।
 मान्छे हुन्छन् हरदम त्यहाँ व्यस्तताले हिंडेका ॥
 कोही पुग्छन् यदि समयमा हेर्नमा त्यो तलाउ ।
 चिन्ता हट्छन् हरदम त्यहाँ भन्छ भित्रै रमाऊ ॥

२०१

रामचन्द्र सीताजीलाई त्यस तलाउको विशेषताको बारेमा बताउँदछन् :

पैले पैले मुनिवर यहाँ माण्डिकर्णी थिए रे ।
 आँखा चिम्ली त्रिदिवतल नै ध्यानमा पूर्ण ले'रे ॥
 त्यसले साह्रै खुलदुलि पन्यो इन्द्रलाई समेत ।
 बाधा पारौं भनिवरि भरे धर्तिमा खेत-खेत ॥

२०२

घौता हुन् ती तर पनि गरे व्यर्थमा रीस-राग ।
 अर्काको जो प्रगतिपथमा अड्चनै बन्नु आज ॥
 राम्रो होला भनिवरि भरे धर्तिमा खेत-खेत ।
 ईर्ष्या बढ्यो मन-मनमहाँ इन्द्रलाई समेत ॥

२०३

एले मात्रै नभईकन जो रीस औ राग जन्म ।
 पैल्यै भा'थ्यो भुनवतलमा द्वेषको पूर्ण जन्म ॥
 व्यर्थै घुम्थ्यो मन-महल नै उन्नतीमा मुनीको ।
 बाधा पारौं भनिवरि भरे धर्तिमा देवता जो ॥

२०४

अर्कालाई दुख दिन भनी ध्यानमा ती रहेनन् ।

भित्रै बाँधीकन मनमनै अन्तचक्षू खुलेछन् ॥

त्यस्तालाई पनि दुख दिनै देवता लागिपर्थे ।

वाधा पारौं मुनिकन भनी व्यर्थमा चित्त धर्थे ॥

२०५

देख्दा सङ्गो जल जमिनको प्यूनमा वीषतुल्य ।

घौता हुन् ती तर पनि कठै ! कर्मले उच्च मूल्य ॥

राखी बस्ने चलन नहुँदा धर्तिमा भर्न लागे ।

वाधा पारौं मुनिकन भनी चित्तमा सोचन लागे ॥

२०६

पैले पाँचैथरि रमणिका रूप सृष्टी गरे रे ।

सोची-सोचीकन सकलमा पूर्ण सज्जा भरे रे ॥

लागे भन्नै अनि शशि पनी न्यून छू रूपमा हो ।

देखी राम्रा युवतिहरु ती व्यर्थ भो जन्मले जो ॥

२०७

थुम्काजस्ता कुच-कलशका देखिंदा रम्य रूप ।

आँखा लोभी लुटुपुटु त्यतै घुम्छ रे चित्त खूब ॥

घोची-घोचीकन हृदयका धर्म जो धैर्यलाई ।

अड्गै गाह्रो गतिविधि त्यहाँ हेरिंदा नेत्र जाई ॥

२०८

जस्तै साह्रो मन पनि त्यहाँ पगलने हुन्छ पक्कै ।

आगो सामू घिउ जति हवस् पगलने हुन्छ पक्कै ॥

घोची-घोचीकन हृदयका धर्म जो धैर्यलाई ।

अड्गै गाह्रो गतिविधि त्यहाँ हेरिंदा नेत्र जाई ॥

२०९

लालीजस्तो रविकिरणको प्रातमा भुल्किनाको ।

गाला राम्रो लह-लह निकै फूलभै फुलन पा' को ॥

घोची-घोचीकन हृदयका धर्म जो धैर्यलाई ।

अड्गै गाह्रो गतिविधि त्यहाँ हेरिंदा नेत्र जाई ॥

२१०

आँखा काला गगनघनभै वर्षणैमा तयार ।

भिम्की भिम्कीकन नथकने मिर्गिणी भै अपार ॥

भाँची-भाँचीकन कटि कयौ चोटि नाचेसमान ।

अड्ने गाहो गतिविधि त्यहाँ हेरिंदामा ल मान ॥

२११

छम् छम् छम् छम् त्वर श्रुतिमधू पाउजीको सुनिन्छ ।

क्वैलीजस्तै हरितवनमा चैतमा जो सुनिन्छ ॥

भाँची-भाँचीकन कटि कयौ चोटि नाचेसमान ।

अड्ने गाहो गतिविधि त्यहाँ हेरिंदामा ल मान ॥

२१२

बास्ना चल्छन् हरर वपुमा बैसले सौम्यभाव ।

चोली राम्रा शरिरबिचमा ढाकिंदा हावभाव ॥

बढ्छन् साह्रै सहजसँग क्वै बस्न सक्तैन देखी ।

अन्तर्यामीमन पनि त्यहाँ भारिने हुन्छ शेखी ॥

२१३

धक्का लागेपछि हृदयमा अड्न सक्तैन प्राणी ।

बाँधै फुट्छन् यदि बगरमा बग्गमा थाल्छ पानी ॥

हेदै राम्रा सुर-युवतिका देखिंदामा जमात ।

लागे काँप्ने मुनिवर पनी धैर्य जो टुट्न थाल्यो ॥

२१४

बिर्सै सारा विगतदिनमा जो तपस्या गरेथे ।

भोकै नाङ्गै रहिकन पनी भित्र भित्रै रमेथे ॥

थाल्यो खोज्ने मुनिमन त्यहाँ सुखका साथ बस्न ।

भोगी बन्दै पृथिवितलमा प्राणिभै तुच्छ बन्न ॥

२१५

चिम्टा भोलीहरु सब त्यजी ती चुरीको सुशब्द ।

सुन्नै लागे मुनिवर त्यहाँ सुन्दरीको सुशब्द ॥

स्वर्गजस्तो अनुभव भयो स्वामिको चित्तलाई ।

पक्रीहाले भुज युवतिका नेत्रले चुम्न पाई ॥

२१६

वर्षे धारा अमृतरसको बैसको चालमाल ।
 स्वर्गैजस्तो अनुभव भयो चित्त भो गोलमाल ॥
 चिम्टा भोलीहरु सब त्यजी ती चुरीको सुशब्द ।
 सुन्नै लागे मुनिवर त्यहाँ सुन्दरीको सुशब्द ॥

२१७

प्यारी आयौ पृथिवितलमा प्यारका निम्ति खोज्दै ।
 बैसालूको रहर रसिलो ध्यानमा विघ्न पाउँ ॥
 भन्दै तम्से मुनिवर त्यहाँ काखमा राख्नलाई ।
 आइन् कर्क नजर निजको अप्सरा पूर्ण छाई ॥

२१८

कस्तो कस्तो अनुभव भयो स्वर्गको दिव्य-बस्ती ।
 जस्तै लाग्यो मुनिवरकनै अप्सराको प्रशस्ति ॥
 घेरे चारैतिर रमणिले बीचमा मग्न-मूर्ति ।
 बित्तै लागे दिन नि सुखले माण्डिकर्णी मुनीको ॥

२१९

जन्मे सन्तान थरि थरिका भोग औ लालसाले ।
 खोजे राम्रो वसति तिनका निम्ति जो वासनाले ॥
 पैले एकलै गहनवनमा ध्यानमा मस्त हुन्थे ।
 ऐले जुद्धन् शिशुहरुकनै खान्क जो खोज्नलाई ॥

२२०

संसारैको हित गरुं भनी चित्तलाई खुलाई ।
 बल्ने स्वामी गहनवनमा मस्त छन् भोग्नलाई ॥
 जे जे पायो पृथिवितलमा लोभ औ लालचाले ।
 खोजे राम्रो वसति तिनका निम्ति जो वासनाले ॥

२२१

पैले भन्थे अरु-अरुकनै के गरेमा भलाई ।
 होला भन्दै घुमिफिरिकनै सोध्दथे प्राणिलाई ॥
 ऐले लिन्छन् पृथिवितलमा शक्तिले जो जुटेको ।
 दानी बन्नै मन अब मर्नो अप्सरामा भुलेको ॥

२२२

खुम्च्यो आत्मा वर वर रह्यो सोचन सक्ने भएनन् ।
 पानीजस्तै शिशिरऋतुको बग्न सक्ने भएनन् ॥
 सुक्दै जाँदा गिरिशिखरका खोलिस खोल्सासमान ।
 दानी बन्नै मन अब मच्यो अप्सरामा छु ध्यान ॥

२२३

यौटा भन्छिन् मसँग बस हे ! भन्दछिन् अन्य आई ।
 भन्छिन् अर्की नबस अरुमा चित्त जो अन्त जाई ॥
 ताना-तानीबिच मुनि बरा दुःखले पिस्सिहाले ।
 साह्रै सस्ता भइवरि त्यहाँ कष्टले ज्यून थाले ॥

२२४

कैले केही अपुग हुन गो भन्दछिन् अप्सराले ।
 लाई खाईकन रहन मै कष्ट भो भन्न थाले ॥
 कैल्यै सन्तोषसँग मुनिले बस्नलाई मिलेन ।
 पैलेका जो सुखहरु सबै चित्तमा क्यै खुलेन ॥

२२५

पानीबाटै तिर-तिर हुँदै निस्किएको समान ।
 माछोजस्तै मुनिवर त्यहाँ दुःखले दग्ध जान ॥
 कैल्यै सन्तोषसँग मुनिले बस्नलाई मिलेन ।
 पैलेका जो सुखहरु सबै चित्तमा क्यै खुलेन ॥

२२६

प्राणी हुन्छन् हरबखत नै भोगमा लिप्त पूर्ण ।
 गर्छन् इच्छा सुख-सयलको प्राप्ति त्यो हुन्न पूर्ण ॥
 बन्छन् व्यर्थै पछि पछि अनी अग्निने दग्ध तुल्य ।
 त्यागी बन्नू मनुजहरुले मिल्छ रे स्वर्ण मूल्य ॥

२२७

कैले हिंड्थे लुरुलुरु कतै अड्दथे केहि बेर ।
 कैल्यै सन्तोषसँग तिनले बस्नलाई न दे' र ॥
 लुकनूपथ्यो गहनवनको कन्दरामा पसेर ।
 आयो आपद् मुनिवरकनै अप्सरामा फसेर ॥

२२८

कैले हुन्थ्यो कुटपिट पनी कामिनीका बिचैमा ।
 हुन्थ्यो कोलाहल कति कती द्वेषले आपसैमा ॥
 लुक्नूपथ्यो गहनवनको कन्दरामा पसेर ।
 आयो आपद् मुनिवरकनै अप्सरामा फसेर ॥

२२९

भुत्ला-भुत्ली कति कति भए सुन्नमा क्रन्दनाद ।
 कम्जोरै जो रमणिहरु ता स्वामिमा हालि छाँद ॥
 लुक्नूपथ्यो गहनवनको कन्दरामा पसेर ।
 आयो आपद् मुनिवरकनै अप्सरामा फसेर ॥

२३०

पैले पैले मुख-मुख ऋचा वेदका कण्ठ हुन्थ्यो ।
 बिर्सै ऐले धुरु धुरु रुँदा सार जो पूर्ण तिन्को ॥
 लुक्नूपथ्यो गहनवनको कन्दरामा पसेर ।
 आयो आपद् मुनिवरकनै अप्सरामा फसेर ॥

२३१

सीते ! देख्छ्यौ सबल तिमिले धर्तिमा दुःखजाल ।
 पत्नी धैरै सँग भइदिदा के कसो भो विहाल ॥
 यौटीमात्रै सकलजुनिमा सुखका हेतु हुन्छिन् ।
 साथी बन्दै परजुनि पनी स्वर्गमा पार्न सक्छिन् ॥

२३२

चालू गर्नै रथ सहजमा सृष्टिको ज्येष्ठ-पत्नी ।
 सक्ने हुन्छिन् अरु अरु सबै भोगका निम्ति बत्ने ॥
 यौटीमात्रै सकलजुनिमा सुखका हेतु हुन्छिन् ।
 साथी बन्दै परजुनि पनी स्वर्गमा पार्न सक्छिन् ॥

२३३

जो छन् त्यागी तिनिहरुकनै चाहिने हुन्न नारी ।
 सक्छन् सोचनै शरिरसुख जो व्यर्थ हो भन्न पारी ॥
 यौटीमात्रै सकलजुनिमा सुखका हेतु हुन्छिन् ।
 साथी बन्दै परजुनि पनी स्वर्गमा लान सक्छिन् ॥

२३४

संभे जस्ले सकलजगतै एक हो भावना जो ।
 तिन्का लागी प्रणय पनि ता व्यर्थ हो भावना त्यो ॥
 यौटीमात्रै सकलजुनिमा सुखका हेतु हुन्छिन् ।
 साथी बन्दै परजुनि पनी स्वर्गमा पार्न सक्छिन् ॥

२३५

बज्जैनन् रे करतलध्वनी एउटा हातले त ।
 पाउन्न् रे सकलसुख जो एकलै व्यक्तिले त ॥
 पक्का साथी सँग हुनुपन्यो ज्यूनका लागि एक ।
 यौटीमात्रै सँगिनि हुनुले व्यक्तिमा भो विवेक ॥

२३६

खाना खाए सँग सँगमहाँ बाँडि जो खानुपर्छ ।
 वस्त्रै पाए मिलिजुलिकनै देहमा धर्नुपर्छ ॥
 बाँडी बाँडीकन रहनु रे दुःख औ सुखलाई ।
 आफ्नै संभे सँगिनिहरूले स्वामिको सोचलाई ॥

२३७

गाह्रो होला दिन दिन बिताएर बस्नै पनी ता ।
 गर्छन् कोलाहल यदि भने दम्पती व्यर्थमा त ॥
 बाँडी बाँडिकन रहनु रे दुःख औ सुखलाई ।
 आफ्नै संभे सँगिनिहरूले स्वामिको सोचलाई ॥

२३८

पत्नी भन्दै नगर नि घृणा पुत्रि संभे कसैको ।
 तिस्री पुत्री पनि परिगए क्रूरतामा कसैको ॥
 रोला आत्मा धुरु धुरु त्यसै संभनूपर्छ भाइ ।
 आफ्नै संभे सँगिनिहरूले स्वामिको सोचलाई ॥

२३९

कैले खेल्छिन् घर वरिपरि शैशवी चाल पक्री ।
 ताते ताते भनिवरि त्यहाँ बाबुको हात पक्री ॥
 हुन्छिन् यूना त्यसपछि उनी बाँधिने छिन् घरैमा ।
 स्वामीलाई पशुपतिसरी संभने छिन् मनैमा ॥

२४०

स्वामीका जो घरतिर हुँदा हुन्छ रे कर्म भिन्न ।
 आई-पछिन् सकल शिरमा कार्यभारी विभिन्न ॥
 उम्की बस्नै अति असजिलो पछि रे पत्तिलाई ।
 आफ्नै संभे सँगिनिहरुले स्वामिको सोचलाई ॥

२४१

हेर्नुपर्ने शिशुहरु हुँदा मातरीको स्वभाव ।
 जिम्मेवारी लिइवरिकनै बस्नुपर्ने छ हाय ! ॥
 उम्की बस्नै अति असजिलो पछि रे पत्तिलाई ।
 आफ्नै संभे सँगिनिहरुले स्वामिको सोचलाई ॥

२४२

बच्चा जन्मेपछि पछि कठै ! छोड्न लागी छ भन्दा ।
 पक्षीलाई पनि पृथिविमा लाग्न जानेछ धन्दा ॥
 उम्की बस्नै अति असजिलो पछि रे पत्तिलाई ।
 आफ्नै संभे सँगिनिहरुले स्वामिको सोचलाई ॥

२४३

नारी हुन् वा नर किन नहुन् पृथ्विमा छन् अपूर्ण ।
 दोटाको नै मिलनपछि जो सृष्टि बन्नेछ पूर्ण ॥
 पूरा मै हूँ भनि पुरुषले बस्नुमा हुन्छ व्यर्थ ।
 आधा आधा हक लिइरहे सृष्टिको हुन्छ अर्थ ॥

२४४

बीजैमात्रै छ र पनि यहाँ साथमा हुन्न केही ।
 रोप्नु पर्ने पृथिवितलमा फलनका लागि केही ॥
 पूरा मै हूँ भनि पुरुषले बस्नुमा हुन्छ व्यर्थ ।
 आधा आधा हक लिइरहे सृष्टिको हुन्छ अर्थ ॥

२४५

सृष्टी गर्छिन् सकलसँगिनी भित्र भित्रै छ स्नेह ।
 प्युरीजस्तो अति नरमको पाउँछिन् पूर्ण देह ॥
 बीजैमात्रै छ र पनि यहाँ उम्रने हुन्न केही ।
 रोप्नु पर्ने पृथिवितलमा फलनका लागि केही ॥

२४६

छाया घुम्छन् तरु-वरिपरी रोक्न सक्तैन अस्त्र ।
 माया घुम्छन् शिशु वरिपरी मातरीको प्रशस्त ॥
 त्यै मायाले पछि पछि यहाँ हुर्कनै दिन्छ बाल ।
 सृष्टी गर्नेहरुकन कबै रोक्न सक्तैन काल ॥

२४७

कसैको प्रगति हुन लागेको देखेर चाहे देवता हउन् चाहे दानव, इर्ष्या पैदा हुनु स्वाभाविक
 हो, तर मुनि माण्डिकर्णिले होशियार हुनुपर्दथ्यो भन्ने सीताजीको राय हुन्छ ।

उद्यानैका कुसुमसरि जो सृष्टिमा छन् विभिन्न ।
 फुल्छन् खुल्छन् तिनिहरु सबै याममा भिन्न भिन्न ॥
 यौटै देख्नु नयन नखुली मानवी धर्म ह्वैन ।
 ईर्ष्या छाडीकन रहनुमा प्राणिमा छैन चैन ॥

२४८

यौटै हुन्छन् समय सबको सार्नको बीजलाई ।
 बढ्छन् सढ्छन् कति कति त्यहाँ घाम पानी चपाई ॥
 यौटै देख्नु नयन नखुली मानवी धर्म ह्वैन ।
 ईर्ष्या छाडीकन रहनुमा प्राणिमा हुन्न चैन ॥

२४९

जस्तै गर्दा पनि मलजलै बढ्न सक्तैन कोही ।
 कोही बढ्छन् बिनु मलजलै धर्म हो बीजको यी ॥
 यौटै देख्नु नयन नखुली मानवी धर्म ह्वैन ।
 ईर्ष्या छाडीकन रहनुमा प्राणिमा हुन्न चैन ॥

२५०

यौटै भो रे समय सबको बीजको रोप्नमा त्यो ।
 कोही बढ्छन् लह लह छिटै रोकिने हुन्न रे भो ॥
 ढीलो बढ्छन् कति कति तलै खुम्चिने हुन्छ चाल ।
 ईर्ष्या छाडीकन रहनु जो प्राणिको हुन्न चाल ॥

२५१

आश्चर्यै भो भनि मनमनै सोचनुमा हुन्छ व्यर्थ ।
 ज्ञानी ध्यानी पनि विषयको वासना लिप्त अर्थ ॥
 प्राणी नै हुन् तिनिकन पनी भोगको हुन्छ चाह ।
 उड्ने पक्षीकन तिमिरमा मार्गको हुन्न थाह ॥

२५२

आत्मा गर्छन् तुलुबुलु सधैं के कसो मै गरूँ रे ।
 पानी चल्छन् ढलपल गरी पात्रमा अर्ध राखे ॥
 प्राणी नै हुन् तिनिकन पनी भोगको हुन्छ चाह ।
 उड्ने पक्षीकन तिमिरमा मार्गको हुन्न थाह ॥

२५३

थोरै हुन्छन् पृथिवितलमा वासना पूर्ण त्यागी ।
 बस्ते प्राणी तिनिहरुकनै देवतातुल्य त्यागी ॥
 संभे स्वामी ! मुनिमन पनी वासना-मुक्त थेन ।
 देखे आफैं वरिपरि अनी अप्सरा येन केन ॥

२५४

काचो माटो कुचु कुचु गरी पात्र क्यै रत्न लागे ।
 पक्कै फुट्छन् समय नपुगी व्यक्ति त्यै संझिहाले ॥
 आधा ज्ञानी मनुज अधुरो हुन्छ रे सोचनलाई ।
 देखे केही वरिपरि स्वयं फस्छ रे चित्त जाई ॥

२५५

धर्दा मात्रै पनि शरिरमा वस्त्रले हुन्न केही ।
 जोगी बन्नू अति कठिन भो कर्मले उच्च तेही ॥
 आधा ज्ञानी मनुज अधुरो हुन्छ रे सोचनलाई ।
 देखे केही वरिपरि स्वयं फस्छ रे चित्त जाई ॥

२५६

हावा चल्दा गिरिशिखर क्यै हल्लिने हुन्न पक्कै ।
 पानी पर्दा पनि पिरपिरे पग्लने हुन्न पक्कै ॥
 आधा ज्ञानी मनुज अधुरो हुन्छ रे सोचनलाई ।
 देखे केही वरिपरि स्वयं फस्छ रे चित्त जाई ॥

२५७

भित्रै देखी जससँग रह्यो काम औ क्रोधलाई ।
 रोक्ने शक्ती तिनिहरु कबै हल्लिने हुन्न आई ॥
 हावा चल्दा गिरिशिखर भैं बस्दछन् धैर्य ले' र ।
 वर्षा गर्ने गगनघन हे ! हुन्न रे गर्जिएर ॥

२५८

बोल्छन् थोरै तर दिलमहाँ शक्तिको हुन्छ छाल ।
 वाधा पारौं भनिकन रहे प्राणिको बन्छ काल ॥
 हावा चल्दा गिरिशिखर भैं बस्दछन् धैर्य ले' र ।
 वर्षा गर्ने गगनघन हे ! हुन्न रे गर्जिएर ॥

२५९

हेर्दा स्वामी तर मनमहाँ रे' छ हे ! काम इच्छा ।
 देखे राम्रा रमणिहरु जो शीघ्र त्यो बढ्न इच्छा ॥
 लाग्यो लोभी मन बढिगयो अप्सरामा प्रशस्त ।
 बिर्सै पुरै विगतदिनका कर्म राम्रा प्रशस्त ॥

२६०

हेर्दा मात्रै जल जमिनको फैलिएको छ देख्न ।
 सक्छन् बच्चा पनि बल बिनू टेकिहालेर तर्न ॥
 आकारैले मनुजमति जो जान्नलाई छ गाह्रो ।
 जानू पर्ने यदि पर भए खोल्नु पर्ने तगारो ॥

२६१

कुत्ता हुन्छन् कति कति यहाँ गर्दछन् भुक्क भुक्क ।
 भुक्ने बानी छ र पनि तिनैबाट बस्नु नि ढुक्क ॥
 टोक्छन् जस्ले तिनिहरु कुनै शब्द गर्दै न स्वामी !
 को के भन्ने चिनिरहन जो बस्नुपर्ने छ छामी ॥

२६२

मान्छेका क्यै छवि छ नि भने भित्रकै भाग हेर ।
 हेर्दा राम्रा तर हृदयमा हुन्छ रे पूर्ण दाग ॥
 टोक्छन् जस्ले तिनिहरु कुनै शब्द गर्दै न स्वामी !
 को के भन्ने चिनिरहन जो बस्नुपर्ने छ छामी ॥

२६३

संज्ञा पाए पृथिवितलमा माण्डिकर्णी मुनीले ।

धौताजस्तै, तर हृदय त्यो खुल्लाई सकेन ॥

टोक्छन् जस्तै तिनिहरु कुनै शब्द गर्दैन स्वामी! ।

को के भन्ने चिनिरहन जो बस्नु पर्ने छ छामी ॥

२६४

हुन्छन् मुक्तै जनहरु पनी छन् गृहस्थीपनामा ।

बन्दा मात्रै पनि यति यहाँ हुन्न रे क्यै जनामा ॥

संज्ञा पाए पृथिवितलमा माण्डिकर्णी मुनीले ।

धौताजस्तै तर हृदय त्यो खुल्लाई सकेन ॥

२६५

प्राणीका जो हर-किसिमका हुन्छ रे क्यै स्वभाव ।

गाह्रो होला बदलिकन जो बस्नलाई स्वभाव ॥

पानी चीसो हर-समयमा हुन्छ त्यो बुझ्नुपर्छ ।

तातो पारे पनि पछि-पछी शीत त्यो बन्न थाल्छ ॥

२६६

जन्मैदेखिन् मनुज गुणले दिव्य बन्दैछ जो जो ।

जस्तै गर्दा पनि प्रकृतिले फेरिने हुन्न रे त्यो ॥

पानी चीसो हर-समयमा हुन्छ त्यो बुझ्नुपर्छ ।

तातो पारे पनि पछि-पछी शीत त्यो बन्न थाल्छ ॥

२६७

जो जो हुन्छन् पछि पछि यहाँ नामले दीप्तकीर्ति ।

सानैदेखिन् तिनिहरुमहाँ प्राणिमा हुन्छ प्रीति ॥

पानी चीसो हर-समयमा हुन्छ त्यो बुझ्नुपर्छ ।

तातो पारे पनि पछि-पछी शीत त्यो बन्न थाल्छ ॥

२६८

भन्छन् मान्छे प्रकृतिविजयी बन्छ रे कर्म गर्दा ।

कस्ले टाँयो जनि र मरणै प्राणिको कष्ट पर्दा ॥

पानी चीसो हर-समयमा हुन्छ त्यो बुझ्नुपर्छ ।

तातो पारे पनि पछि-पछी शीत त्यो बन्न थाल्छ ॥

२६९

सक्तैनन् रे जति जति गरुन् गर्नलाई शिकार ।
 कम्जोरै जो जुनि जिइवरी धर्तिमा क्वै श्रृगाल ॥
 जन्मैदेखिन् जससँग रह्यो शक्तिको सार-पुञ्ज ।
 गर्जी बाघैहरु वनमहाँ डुल्दछन् कुञ्ज कुञ्ज ॥

२७०

हेर्दा जोगी हरबखत नै भोगका निम्ति बाँचे ।
 कस्ता रे' छन् भनिवरि अनी देवताले ल जाँचे ॥
 फर्के आफ्नैपनतिर उनी अप्सरामा रमाए ।
 हेर्दै राम्रा सुरयुवतिले आपसैमा समाए ॥

२७१

के को आश्चर्यमय छ र यो स्वामिलाई समायो ।
 सुन्दामात्रै सकलघटना भित्रिभित्रै कँपायो ॥
 फर्के आफ्नैपनतिर उनी अप्सरामा रमाए ।
 हेर्दै राम्रा सुरयुवतिले आपसैमा समाए ॥

२७२

सीता, राम र लक्ष्मण अगस्त्यऋषिको आश्रममा पुग्दछन् । स्वयं पूजनीय ऋषिवर-
 अगस्त्य तीनैजना अभ्यागतहरूको स्वागत गर्दछन् । सीताजी भन्दछिन् - ऋषिवर ! यो
 सुहाउने कुरा होइन, हजुर त सम्पूर्ण चराचरका पूज्यवर हुनुहुन्छः

स्वामिन् ! यस्तो व्यतिक्रम भयो पूज्यका पूज्य देव ।
 संसारैमा चर-अचरका मान्यका मान्य देव ॥
 राजा भन्दा पनि ऋषि ठुला भन्दछन् धर्मसूत्र ।
 आँखा चिम्लीकन मनमनै देख्दछन् दिव्य चित्र ॥

२७३

जुत्ता राम्रो छ र पनि कबै टाउको हवैन स्थान ।
 थोत्रो होला तर पनि सधैं टोपि त्यै बस्छ जान ॥
 आफ्नो ठाउँ जुन छ सबले बस्तुपर्ने ठम्याई ।
 आँखा चिम्लीकन मनमनै हेर्दछौ हे ! रमाई ॥

२७४

देख्यौ चारैतिर पृथिविमा स्वर्गमा के छ भन्ने ।
 पातालैको पनि खबर त्यो बुद्धछौ स्वामि ! धन्य ॥
 आफ्नो ठाउँ कुन छ सबले बस्नुपर्ने ठम्याई ।
 आँखा चिम्लीकन पनि सबै देख्दछौ हे ! रमाई ॥

२७५

भन्दैनौं क्यै पनि मनमनै पाइएनन् प्रकार ।
 आतिथ्यैको थरि थरि यहाँ गर्नुपर्ने विचार ॥
 स्वामी ! सारा चर-अचरका पूज्य छौ देवतुल्य ।
 बुद्धैनौ के मुनिवर स्वयं आफ्नो भित्रि मूल्य ॥

२७६

कस्तूरीले स्व-स्व-शरिरको फैलिएको सुगन्ध ।
 काँ हो काँ हो भनि कुदि-कुदी खोजनमा हुन्छ गन्ध ॥
 थाहा कैल्यै पनि शरिरको हुन्न रे गन्धस्थान ।
 राख्दैनौ के मुनिवर स्वयं आफ्नो भित्रि मान ॥

२७७

घौंता भेट्नै यदि मन भए ध्यान जो धेर दे'र ।
 पूजा गर्नु सकलजनले मन्दिरैमा गएर ॥
 आफै आई-कन वरवरै दिन्न रे दृष्टि लिन्छ ।
 धाई धाई र'न मन भए देवता दृष्टि दिन्छ ॥

२७८

आस्था हुन्नन् हतपत गरे कार्य क्यै गर्नलाई ।
 सोची सोचीकन गरिरहे इज्जतै पूर्ण पाई ॥
 प्राणी रम्ला पृथिवितलमा स्वामिको भिन्न चाल ।
 देख्यौ ऐले गडबड भयो चित्तमा गोलमाल ॥

२७९

बाबाको जो जुन छ स्थल त्यो बस्नुपर्ने त्यसैमा ।
 माताको जो जुन छ स्थल त्यो रम्नुपर्ने त्यसैमा ॥
 आस्था हुन्नन् हतपत गरे कार्य क्यै गर्नलाई ।
 सोची सोचीकन गरिरहे इज्जतै पूर्ण पाई ॥

२८०

इच्छा होला यदि जनकको पादमा पुत्र पैले ।
 ढोगोस् भन्ने भुकि भुकि कनै राखनू पछै पैले ॥
 पूरै सफा अनि पछि भने के गयो वा गरेन ।
 सोची सोची कन भनिरनू इज्जतै दिन्छ दे' न ॥

२८१

हामी आयौं हरबखत जो छनू अगस्त्यै भनेर ।
 दिन्छनू आशीर्वचन बलियो चित्तमा सोचिएर ॥
 स्वामी आफैं किन यसरी हो भुक्नु भो व्यर्थ आज ।
 लज्जाको जो अनुभव भयो गर्नुहोस् अन्य काज ॥

२८२

जन्मैले जो द्विजजनहरू बस्दछनू माथि माथि ।
 क्षेत्री बस्छनू त्यसपछि अनी गर्नु क्यै हुन्न माती ॥
 मर्यादामा रहन नसके खस्नमा हुन्छ प्राणी ।
 खस्छनू खस्छनू यदि तल भने जान्न क्यै थाप्न तानी ॥

२८३

पाठै गर्दा स-स्वर प्रभुले पूत भो वन्य-वस्ती ।
 बस्छनू सारा मिलिजुलि यहाँ चाहिने हुन्न गस्ती ॥
 केही छैनन् रिस मनमहाँ हिंस्रकै छैन कोही ।
 बस्छनू खेल्दै बघिनि पनि ता मिर्गिणीसाथ ढोई ॥

२८४

बोकी बोकी कन बघिनिले मिर्गिणीका शिशूको ।
 भर्छिन् आडै अनि पछि पछी लाग्दछिन् मातरी जो ॥
 केही छैनन् रिस मनमहाँ हिंस्रकै छैन कोही ।
 बस्छिन् खेल्दै बघिनि पनि ता मिर्गिणीसाथ ढोई ॥

२८५

पोल्ने वानी पनि सब मय्यो अग्निको आज वन्मा ।
 चिन्ता छैनन् हर-किसिमका प्राणिका भित्रि मन्मा ॥
 केही छैनन् रिस मनमहाँ हिंस्रकै छैन कोही ।
 बस्छिन् खेल्दै बघिनि पनि ता मिर्गिणीसाथ ढोई ॥

२८६

आफै फलछन् फलफुल यहाँ चाहिने हुन्न साथ ।
 बित्छन् सारा दिन वनमहाँ सुखका साथ साथ ॥
 अज्ञानी क्वै पनि नरहँदा दिव्य भो वन्य बस्ती ।
 बस्छन् आफै मिलिजुली सबै चाहिने हुन्न गस्ती ॥

२८७

आफै पाकीकन फलहरू खानमा भो तयार ।
 आफै वर्षा भइ भुवनमा भो नदी वारपार ॥
 अज्ञानी क्वै पनि नरहँदा दिव्य भो वन्य बस्ती ।
 बस्छन् आफै मिलिजुली सबै चाहिने हुन्न गस्ती ॥

२८८

यी सारा जो जति जति भए स्वामिकै हो प्रभाव ।
 हो यो बस्ती गहनवनको छैन बाह्यै प्रभाव ॥
 अज्ञानी क्वै पनि नरहँदा दिव्य भो वन्य बस्ती ।
 बस्छन् आफै मिलिजुली सबै चाहिने हुन्न गस्ती ॥

२८९

गर्दा गर्दै छिन छिन यहाँ वेदका वाक्य पाठ ।
 आकाशै औ धरणि पनि ता शुद्ध छन् सोच आज ॥
 अज्ञानी क्वै पनि नरहँदा दिव्य भो वन्य बस्ती ।
 बस्छन् आफै मिलिजुलिकनै चाहिने हुन्न गस्ती ॥

२९०

कालो कालोपन पृथिविको नाशिने हुन्छ चन्द्र ।
 आकाशैमा झलल निशिमा झुल्लिँदा पूर्ण चन्द्र ॥
 त्यस्तै आफू बुझिकन पनि झुक्नु भो व्यर्थ देव ।
 हामी पथ्र्यो प्रभुचरणमा झुक्नमा पूर्ण देव ॥

२९१

लाजै लाग्यो लुरु लुरु यहाँ धाइयो हेर्नलाई ।
 श्री स्वामीको रहन-सहनै थाह भो हामिलाई ॥
 हामी पथ्र्यो प्रभुचरणमा झुक्नमा पूर्ण देव ।
 आफ्नो शक्ती किन नबुझ्नु मन्त्रद्रष्टा ल देव ॥

२९२

मुनि अगस्त्य सीताजीको शालीनतायुक्त वाणी सुनेर हर्ष-विभोर हुन्छन् । हे देवी! तिमी त सम्पूर्ण चराचरकै अधिष्ठाता हवौ, कोही कसैको जात या उत्पत्तिस्थानको आधारमा उच्च नीच हुँदैन, कर्म नै हरेकको मूल्याङ्कनको कसौटी हो भन्ने कुरा बुझेर पनि मलाई परीक्षा गरिरहेको जस्तो लाग्दछ । हे देवी ! यी वनबासी सम्पूर्ण ऋषिमुनिहरूको उद्धारका लागि तिमी यहाँ आएकी हवौ भन्ने कुरा मलाई अवगत भइसकेको छ । राम र लक्ष्मण तिम्रा सहायकका रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । - अगस्त्यः

छ्छ्यौ हे देवी ! मनुजजुनिमा तैपनी दिव्य रूप ।

आफैभित्रै भइकन पनी भन्दिनौ भित्रि रूप ॥

थाहा पाएँ पृथिवितलको दुर्दशा देखिएर ।

आयौ आफैँ सँगिनि भइ जो रामको छोपिएर ॥

२९३

साह्रै सानो छ र पनि कतै अग्नि त्यो व्याप्त बन्छ ।

टाढा टाढा पुगिकन पनी दग्ध त्यो पार्न थाल्छ ॥

नारीको यो जुनि छ र पनी देविकै रूप माने ।

आयौ आफैँ सँगिनि भइ जो रामको, आज माने ॥

२९४

हुन्छन् हुन्छन् ऋषि-मुनिहरू ध्यानमा दत्तचित्त ।

जाई लाग्छन् दनुजहरु जो विघ्न पार्ने विच्छट्ट ॥

कैले घोच्छन् नयनतिर जो तीक्ष्ण क्वै काठ ल्याई ।

कैले पिट्छन् शरिरतिर पो पादले दल्मल्याई ॥

२९५

टुप्पी तानीकन तनतनी धर्तिमा फालिराख्न ।

लाग्छन् कोही ऋषिमुनिकनै कष्टमा पारिराख्न ॥

कैले कोच्छन् मुखतिर कुनै जन्तुको मांस-टुक्रा ।

देवी ! आयौ धरणितलमा गर्नलाई सुरक्षा ॥

२९६

बोल्ने बानी सबतिर त्यजी ध्यानमा मग्न भा'को ।

देखी देखीकन मुनिहरू विघ्न-वाधा पुन्याको ॥

आयौ नाशै गरुं भनिवरी दैत्यका भुण्ड-भुण्ड ।

देवी! आयौ पृथिवितलमा बन्छ रे रक्त-कुण्ड ॥

२९७

पैतालामा कटु- किसिमका काठले हानि-हानी ।

पार्छन् मूर्च्छा ऋषिमुनिकनै दैत्यले जानि-जानी ॥

आयौ नाशै गरुं भनिवरी दैत्यका भुण्ड-भुण्ड ।

देवी! आयौ पृथिवितलमा बन्छ रे रक्त-कुण्ड ॥

२९८

जान्यौ सारा सहजसँग जो भूत औ वर्तमान ।

घौता को हुन् दनुज कति हुन्, गर्दछ्यौ पूर्ण ज्ञान ॥

आयौ नाशै गरुं भनिवरी दैत्यका भुण्ड-भुण्ड ।

देवी! आयौ पृथिवितलमा बन्छ रे रक्त-कुण्ड ॥

२९९

कोही हुन्छन् अध र उपरै जन्मलेमात्र त्यो त ।

कमै राम्रो गरि-गरिरहे व्यक्ति जो बन्छ उच्च ॥

जान्यौ सारा सहजसँग जो भूत औ वर्तमान ।

घौता को हुन् दनुज कति छन् गर्दछ्यौ पूर्ण ज्ञान ॥

३००

छानी छानीकन दनुजका रक्तमा पौडि खेलन ।

आयौ देवी ! पृथिवितलमा दैत्यलाई निचोर्न ॥

स्वामी तिम्रा रघुकुलमणी मात्र साथी बनेका ।

जे जे भन्छ्यौ पछि पछि उनी लाग्दछन् राखि हेका ॥

३०१

जन्मै तिम्रो त्यस किसिमको देखि-यो थाह हुन्छ ।

आमा-बाबुबिनु पनि तिमी जन्मियौ थाह हुन्छ ॥

पायौ पोई रघुकुलमणी साजसज्जा बनेका ।

जे जे भन्छ्यौ पछि पछि उनी लाग्दछन् राखि हेका ॥

३०२

धेरै टाढा रहिकन पनी संभनू सूर्यवंशी ।
 राजालाई जननि तिमिले भाग्यकै खेल संभ ॥
 जस्ती पत्नी त्यस किसिमको पाइ यो पोइलाई ।
 आयौ देवी धरणितलमा दैत्य जो नाशनलाई ॥

३०३

सारा सारा वरहरु जुटे जोशले माथि तान्न ।
 गाह्रो पर्दा शिवधनु त्यहाँ चलनमा थे'न धन्य ॥
 छोएका थे' रघुचरणले भाँचियो बन्न टुक्रा ।
 आयौ देवी पृथिवितलमा दैत्य यी पार्न टुक्रा ॥

३०४

स्वामी तिम्रा सहज गतिका व्यक्ति छैनन् बुझी छौ ।
 जोडी उस्तै नियति गतिलो भाग्यले पाइहाल्यौ ॥
 जस्ती पत्नी त्यस किसिमको पाइ यो पोइलाई ।
 आयौ देवी धरणितलमा दैत्य जो नाशनलाई ॥

३०५

टेकेका थ्यौ जब चरणले काँप्न थाले यि दैत्य ।
 हावा जल्दा पिपलतरुका पत्रजस्तै यि दैत्य ॥
 जस्ती पत्नी त्यस किसिमको पाइ यो पोइलाई ।
 आयौ देवी धरणितलमा दैत्य जो नाशनलाई ॥

३०६

ऐले लुक्छन् गुटुमुटु भई कन्दरा औ गुहामा ।
 सपैजस्ता गरुडकन जो देखिंदामा उ आमा! ॥
 टेकेका थ्यौ जब वनमहाँ काँप्न थाले यि दैत्य ।
 हावा चल्दा पिपलतरुका पत्रजस्तै यि दैत्य ॥

३०७

पैले पैले मुख-मुखमहाँ हर्षले लाल हुन्थ्यो ।
 ऐले खुम्चे जननिकन जो देखिंदा पापि तिन्को ॥
 टेकेका थ्यौ जब वनमहाँ काँप्न थाले यि दैत्य ।
 हावा चल्दा पिपलतरुका पत्रजस्तै यि दैत्य ॥

३०८

वर्षाको जो रह-रहमहाँ कुर्लिने भ्यागुता भैं ।

कुर्ले पैले दनुजहरु जो शक्तिवान् संझिएर ॥

ऐले आयौ जननि! वनमा त्रस्त छुन् दैत्य पूर्ण ।

आयौ देवी ! पृथिवितलमा पापिलाई निमोठ्नु ॥

३०९

बढ्दै छैनन् छिन-छिन यहाँ दैत्यका भुण्ड-भुण्ड ।

गर्दै छैनन् क्षति अब कुनै नाँशिदै छुन् समस्त ॥

आयौ आमा! अवनितलमा पापिलाई निमोठ्नु ।

सक्ने छैनन् दनुजहरु जो शक्तिवान् फेरि बन्न ॥

३१०

काटी काटीकन तल जरा ढालिंदा वृक्ष कैल्यै ।

उम्री बढ्ने चलन कहिल्यै हुन्न रे बुझ्छु मैले ॥

आयौ आमा! अवनितलमा पापिलाई निमोठ्नु ।

सक्ने छैनन् दनुजहरु जो शक्तिवान् फेरि बन्न ॥

३११

रोगैजस्ता रिपुहरु कतै बढ्नमा थाल्दछुन् रे ।

गाह्रो होला हरबखत नै रोक्नलाई भनेर ॥

आयौ आमा ! समय बुझि यो नाश्नलाई भनेर ।

काँप्छुन् ऐले दनुजहरु जो चित्तमा आत्तिएर ॥

३१२

दाहा भर्दो बघिनिसरिका दैत्य छुन् देख्नलाई ।

गर्ने केही पनि नसकदा दुःखले -वाइ-वाइ ॥

देख्छौ ऐले स्वरुप तिनका सूर्यले पिल्लिएका ।

पातैजस्ता अति नरम क्वै ग्रीष्ममा आत्तिएका ॥

३१३

अर्कै होला अब भुवनको रूपमा भिन्न आई ।

वर्षापश्चात् शरदऋतुको रूप भैं देख्न पाई ॥

धर्ती हाँसिन् मुसु मुसु यहाँ सूर्यकै रश्मितुल्य ।

आमा ! आयौ अवनितलमा पापिको घट्छ मूल्य ॥

३१४

मुनि अगस्त्यले श्रीरामलाई अत्यन्त शक्तिशाली अमोघास्त्र उपलब्ध गराए । एकातिर जगज्जननी सीताजीको सान्निध्यजन्य शक्तिसंवर्धन, अर्कोतिर सबल भाइ लक्ष्मण, अनि मुनिप्रदत्त, अमोघास्त्र । कतै शक्तिको दुरुपयोग हुने त होइन ? सीताजीलाई शंका उठ्दछ । राजाको शक्ति दुर्बलहरूको रक्षा र दुष्टहरूको दमनका लागि हुनुपर्दछ भन्दै सीताजी :

पायौ स्वामी ! अति अति बली अस्त्र यो साथ भोग ।

यस्को कैल्यै पनि नगर हे दुर्बलैमा प्रयोग ॥

जो जो पार्छन् दुखित दुनियाँ व्यर्थमा, नाश तिन्को ।

गनैलाई अधि बढ तिमी धृष्टतासाथ यिन्को ॥

३१५

सोची सोचीकन समयमा गर्नु यस्को प्रयोग ।

बन्नू राजा चर-अचरका दुष्टका साथ योग ॥

छाड्नूपर्ने, पृथिविपति हे ! धैर्य हो राजधर्म ।

रक्षा गर्नु सकलजुनिको संभनू पुण्य कर्म ॥

३१६

हेमन्तैका समयतिर जो हुस्सुले ढाकिएर ।

काली बन्निन् पृथिवि अनि ता काट्नलाई भनेर ॥

भर्छन् रश्मी धरणितिर जो सूर्यका तेजसाथ ।

कर्म गर्नु नृपतिहरूले होशका साथ साथ ॥

३१७

तिर्खाएमा उदधितटमा पानि जो प्यूनलाई ।

प्राणी पुग्छन् हरबखत नै तिर्सना मेट्नलाई ॥

छाडे छाडे रघुकुलमणे ! दुष्टका साथ योग ।

सोची सोचीकन समयमा गर्नु शस्त्रै प्रयोग ॥

३१८

पूरै दोषी नभइकन कवै व्यर्थ हो गर्नु योग ।

होसी-भोसी नगरिकन जो गर्नु राम्रो प्रयोग ॥

सोची राख्नु पृथिविपति हे धैर्य हो राजधर्म ।

रक्षा गर्नु सकलजुनिको संभनू पुण्य-कर्म ॥

३१९

आई-रन्छन् मन-मनमहाँ तिसिना तेसिएर ।
 इच्छा बद्धन् छिन-छिनमहाँ हेनु रे फर्किएर ॥
 सोची राखनू रघुकुलमणे ! धैर्य हो राजधर्म ।
 रक्षा गर्नू सकलजुनिको संझनू पुण्य-कर्म ॥

३२०

कैले केही नजिक हुन गै बोल्दछन् झूठ झूठ ।
 बङ्ग्याएरै पनि कति कती बोल्दछन् व्यर्थ मूर्ख ॥
 के हो साँचो झूठ छ कुन त्यो छान्नुपर्ने बसेर ।
 रक्षा गर्नू सहि समयमा सत्यमा ध्यान दे' र ॥

३२१

राज्यश्रीका वरिपरि सधैं घेर्दछन् लोभिएर ।
 बस्छन् पूरै तरु-वरिपरी ती लता बेरिएर ॥
 के हो साँचो झूठ छ कुन त्यो छान्नुपर्ने बसेर ।
 रक्षा गर्नू सहि समयमा सत्यमा ध्यान दे' र ॥

३२२

आफ्नो अर्को नभन तिमिले सूर्यवंशी पताका ।
 जो हो साँचो त्यसतिर दिनू ध्यान राम्रो विवेक ॥
 मेरा तेरा यिनि तिनि भनी भन्दछन् भूप जो जो ।
 सत्तैनन् रे सहि समयमा सोच गर्ने कुनै जो ॥

३२३

कालो कालो घन तिमिरको बीचमा केहि खस्ता ।
 गाह्रो होला सहि समयमा देखनमा स्वच्छ रास्ता ॥
 मेरा तेरा यिनि तिनि भनी भन्दछन् भूप जो जो ।
 सत्तैनन् रे सहि समयमा सोच गर्ने कुनै जो ॥

३२४

आफ्नै बन्दै कति कति यहाँ आउँछन् घोष्टिएर ।
 के हो साँचो झूठ छ कुन त्यो बुझ्नु रे घोरलिएर ॥
 मेरा तेरा यिनि तिनि भनी भन्दछन् भूप जो जो ।
 सत्तैनन् रे सहि समयमा सोच गर्ने कुनै जो ॥

३२५

आफ्नै छोरो पनि किन नहोस् न्यायका सामु तुल्य ।
 संझी बस्दा अंनिपतिले मिल्छ रे दिव्य मूल्य ॥
 मेरा तेरा यिनि तिनि भनी भन्दछन् भूपले जो ।
 सक्तैनन् रे सहि समयमा सोच गर्ने कुनै जो ॥

३२६

आफ्नै आमा पनि किन नहुन् दोषभागी भएमा ।
 दण्डै गर्नु नृपतिहरूले मिल्छ रे पुण्य राम ! ॥
 वैरी नै हुन् तर पनि कुनै दोष देखिन्न रे क्यै ।
 श्रद्धा गर्नु नृपतिहरूले पर्छ रे पर्छ पर्छ ॥

३२७

जो यो आयो धनुष प्रभुमा भो बहूतै सशक्त ।
 दण्डै गर्नु खलहरूकनै गर्नु रक्षा अशक्त ॥
 वैरी नै हुन् तर पनि कुनै दोष देखिन्न रे क्यै ।
 श्रद्धा गर्नु नृपतिहरूले पर्छ रे पर्छ पर्छ ॥

३२८

पैले पैले दनुजहरूमा देवता जाइलाग्थे ।
 पापीलाई दुख दिन भनी हर्दमै जाइलाग्थे ॥
 त्यै वेलाको धनुष यहि हो देवताले चलाए ।
 ताडी ताडीकन रणमहाँ दैत्यलाई भगाए ॥

३२९

इन्द्राणीको पनि हृदयमा त्रास आयो उठेर ।
 लान्छौं भन्दा दनुजहरूले आसनैमा थुतेर ॥
 त्यै वेलाको धनुष यहि हो देवताले चलाए ।
 ताडी ताडीकन रणमहाँ दैत्यलाई भगाए ॥

३३०

काटी काटी शिर सुरुसुरू पादले हानि-हानी ।
 चौतालाई अति दुख दिए दैत्यले छानि-छानी ॥
 त्यै वेलाको धनुष यहि हो देवताले चलाए ।
 ताडी ताडीकन रणमहाँ दैत्यलाई भगाए ॥

३३१

बन्धे कैय्यौ रगत वहँदा धर्तिमा कुण्ड कुण्ड ।
 खेल्थे पौडी अदितिसुत जो तालमा भुण्ड भुण्ड ॥
 तयै वेलाको धनुष यहि हो देवताले चलाए ।
 ताडी ताडीकन रणमहाँ दैत्यलाई भगाए ॥

३३२

ख्याए ख्याए पछि पछि भने औषधी रोगिलाई ।
 राम्रो होला, तर बिनु कुनै रोगमा -वाई -वाई ॥
 ख्याए मर्छन्, धनुष पनि यो बुझ्नुपर्ने छ योग ।
 अन्यायीमा सबल यसको गर्नुपर्ने प्रयोग ॥

३३३

जो छन् राम्रा तिनिहरुकनै देवतातुल्य मान ।
 भुक्दै भुक्दै नय-विनयले स्वामि हे ? गर्नु मान ॥
 जो छन् कष्टै दिन बिनु कुनै गलतिमा तंतयार ।
 त्यस्तालाई निचरि निचरी गर्नुपर्ने प्रहार ॥

३३४

जैलेसम्मन् शरिरतिरको भिक्नमा हुन्न काँडो ।
 तैले संमन् दुखि-दुखिकनै बन्छ त्यो धेर घाँडो ॥
 त्यस्तै होला नृपतिहरुले दुष्टलाई छुटाए ।
 राजन् ! पेलीकन पलपलै पापिलाई हटाए ॥

३३५

काटेको क्वै भुजग शिरमा उठ्न सक्तैन शीघ्र ।
 काटेको क्वै तरु जमिनमा उम्रने हुन्न शीघ्र ॥
 नाशे नाशे रघुकुलमणे ! दुष्टलाई समूल ।
 बाँच्नै पाउन् अदितिसुत जो हर्षले हूल हूल ॥

३३६

सिस्तूजस्तो शरिरतिर जो पोल्नलाई रहेका ।
 द्यौताका जो दिन दिन यहाँ कण्टकैतुल्य भाका ॥
 नाशन् नाशन् रघुकुलमणे ! दुष्टलाई समूल ।
 बाँच्नै पाउन् ऋषिमुनिहरु हर्षले हूल हूल ॥

३३७

सक्ला बन्नै धनुष गुरुको औषधीतुल्य राजन् ।
 नाशी नाशीकन शरिरको अमृतैतुल्य भा' छन् ॥
 भन्ने संभुन् अदितिसुतले स्वामिलाई भुकेर ।
 गर्नन् पूजा शिर वरिपरी भित्र भित्रै भुकेर ॥

३३८

पर्दा पर्दै भुजगमुखमा भ्यागुतो भै भएका ।
 चौतालाई गरुडसरि भै गर्नु रक्षा र हेका ॥
 राख्नु, मारीकन रिपुहरू होस् त्यसैमा प्रयोग ।
 सीधा साधाहरूकन सधै छाड्नु यस्को प्रयोग ॥

३३९

कोही हुन्छन् अति असल जो हुन्छ कोही कुमान्छे ।
 खोटी खोटीकन खलहरू मार्नुपर्ने कुमान्छे ॥
 राख्नु हेका हरबखत नै क्षेत्रिको धर्म-रक्षा ।
 गर्नु गर्नु रघुकुलमणे ! प्राणिको पूर्ण रक्षा ॥

३४०

जन्मै यस्तो क्षति हुन न 'दी क्षेत्रिको सृष्टि भो ' रे ।
 ढालैजस्तो शरिरतिरको ढाक्नलाई भयो रे ॥
 राजन् ! तिम्रा जति जति थिए अग्रजै अग्रपंक्ति ।
 प्राणीलाई नृपतिहरूले गर्नु रे पूर्ण भक्ति ॥

३४१

छाताजस्तो हरबखत नै घाम-पानी स्वयंले ।
 शोषी शोषीकन दुखहरू खप्नु रे भूपतीले ॥
 राजन् ! तिम्रा जति जति भए अग्रजै अग्रपंक्ति ।
 प्राणीलाई नृपतिहरूले गर्नु रे पूर्ण भक्ति ॥

३४२

आफ्नो केही पनि निजि कुरा हुन्न रे भूपतीको ।
 आफै प्युनै जल जलधिको हुन्न रे बग्न थोपो ॥
 प्राणीका जो सुख दुख सबै साथमा राख्नुपर्छ ।
 आफ्नै संभ्री नृपतिहरूले राज्य जो गर्नुपर्छ ॥

३४३

थाकेको छू नभन कहिल्यै कर्म गर्दा कसैमा ।
 जन्मी मर्ने जति सब कुरा हुन्न कैल्यै वशैमा ॥
 प्राणीका जो सुख-दुख सबै साथमा राख्नुपर्छ ।
 आफ्नै संझी नृपतिहरूले राज्य जो गर्नुपर्छ ॥

३४४

कोही हाँस्छन् हरदिन यहाँ रुन्छ कोही दुखैले ।
 कोही बाँच्छन् सुखसँग यहाँ बाँच्छ कोही दुखैले ॥
 जो छन् दुःखी तिनिहरूकनै साथमा राख्नुपर्छ ।
 आफ्नै संझी सकलजनता राज्य जो गर्नुपर्छ ॥

३४५

प्यारा राजा पृथिवितलमा पूज्य छन् देवतुल्य ।
 सेवा गर्दा सकलजनको भूपको बढ्छ मूल्य ॥
 जो छन् दुःखी तिनिहरूकनै साथमा राख्नुपर्छ ।
 आफ्नै संझी सकलजनता राज्य जो गर्नुपर्छ ॥

३४६

सेवा नै हो परमसुखको अब्धिजस्तै बगेको ।
 सेवा गर्दा सकलजनता देवलोकै पुगेको ॥
 जान्नु जान्नु जति जति छ त्यो जो बितेको कुरा हो ।
 मिल्ला त्यस्तै पछि पछि यहाँ प्रेरणा प्राप्त गर्न ॥

३४७

जस्तै होस् रे धनविभवले पूर्णता व्यक्ति कोही ।
 रङ्गै हुन् वा कि त नृपति हुन् जानुपर्ने छ छोडी ॥
 चोला पाईकन जलसरी कर्कलामा रहेको ।
 केही हुन्नन् सँग सँग उता लानुपर्ने भएको ॥

३४८

आँखामा जो जल रहिदिंदा व्यक्ति बन्नेछ नामी ।
 सुक्दा हुन्छन् जगत सब यो अन्धकारै स्मशानी ॥
 चोला पाईकन जलसरी कर्कलामा रहेको ।
 केही हुन्नन् सँग सँग उता लानुपर्ने भएको ॥

३४९

मेरो तेरो नभन तिमिले बस्नु हाम्रो भनेर ।

चौतारी हो भुवनतल यो भुल्लु रे भुल्लु हेर ॥

पाउन् छाया सकल जति छन् घर्मले तड्पिएका ।

प्राणी प्राणी मिलि मिलि रहन् चित्तमा राखि हेका ॥

३५०

सुत्केरीका शिशु पनि कतै राख्नमा ठाउँ छैन ।

कोही कोही धनिविभवले मात्तिई खप्नु छैन ॥

पाउन् छाया सकल जति छन् घर्मले तड्पिएका ।

चौतारीको वर-पिपल भै बस्नु रे राखि हेका ॥

३५१

आफै उम्रे तर पनि तिनै मिल्दछन् आपसैमा ।

छाया दिन्छन् ससुख अरुमा बढ्दछन् आपसैमा ॥

राजाको जो जुनि पनि त्यसै भो भयो गर्नलाई ।

संभे स्वामी ! जति जति भनें चित्तमा राख्नलाई ॥

३५२

ज्ञानै छैनन् सँगिनि प्रभुको मात्र मै एक नारी ।

सूर्ये जस्ता रघुचरणमा दीप भै बल्न पारी ॥

बोलें धेरै मकन दिनुहोस् भो क्षमा स्वामि ! आज ।

अज्ञानी हूँ तर पनि तिनै चित्तमा राख्नु ताजा ॥

३५३

सीताजीको कुरा सुनेर राम हर्षविभोर हुन्छन् । म कहिल्यै तिम्रो आशय विपरीत काम गर्ने छैन । त्यसैले त भन्दछन् नि स्त्रीहरू अर्धाङ्गिनी हुन् । विना स्त्री, पुरुषहरू अपूरा रहन्छन् ।

हुन्छन् आधा पुरुष जति हुन् कर्ममा ती अशक्त ।

सृष्टी गर्ने पनि नसकि जो देखिने छन् विरक्त ॥

नारी थप्छिन् बल पुरुषमा पार्नमा पूर्ण आधा ।

थप्पिन्छन् रे जल जलधिको भो नदी बढ्न जाँदा ॥

३५४

श्रृङ्गारै हवौ सङ्गिनि तिमि ता शोभिने पानं सक्ख्यौ ।
 छैनन् कोही तिमिबिनु यहाँ जे पनी गर्न, सक्ख्यौ ॥
 पत्नी थप्पिन् बल पुरुषमा पानमा पूर्ण आधा ।
 थप्पिन्छन् रे जल जलधिको भो नदी बढ्न जाँदा ॥

३५५

यौटा हातैसरि पुरुष ता व्यर्थमा एक्लिने छन् ।
 नारी छैनन् यदि अवनिमा सृष्टि नै रोकिने छन् ॥
 त्यस्तो जानीकन पनि यहाँ के स्वयं भन्नमा छ्यौ ।
 पत्नी थप्पिन् बल पुरुषमा सङ्गिनी के भनीछ्यौ ॥

३५६

वैरागी भैं विरह मनमा लाग्नमा थाल्छ कैले ।
 धाई आए तिमि वरिपरी शक्ति नै बढ्छ मैले ॥
 सक्छू हाँकनै अमरपुरको आसनै डगमगाई ।
 पत्नी थप्पिन् बल पुरुषमा के भनेकी वृथा यी ॥

३५७

बोल्नै लागे पनि मनमहाँ टाँसियूँभैं भएको ।
 पाषाणैको वरिपरि सधैं मृत्तिका भैं भएको ॥
 सक्छू हाँकनै अमरपुरको आसनै डगमगाई ।
 पत्नी थप्पिन् बल पुरुषमा के भनेकी वृथा यी ॥

३५८

छैनौ छैनौ यदि तिमि भने सार के व्यक्तिको यो ।
 काखैमाथी लडिबुडि गरी बत्तु भैं लाग्छ रे यो ॥
 सक्छू हाँकनै अमरपुरको आसनै डगमगाई ।
 पत्नी थप्पिन् बल पुरुषमा के भनेकी वृथा यी ॥

३५९

बस्छ्यौ भन्दै जनकपुरका भूपका हर्म्यमा जो ।
 खोजी खोजीकन पनि पुगें सेवकैतुल्य संभे ॥
 सक्छू हाँकनै अमरपुरको आसनै डगमगाई ।
 पत्नी थप्पिन् बल पुरुषमा के भनेकी वृथा यी ॥

३६०

प्राणी कोही पनि पृथिविमा शक्तिवान् हुन्न हुन्न ।
 खुट्टा छैनन् सरि खरखरी हिंडनमा हुन्न हुन्न ॥
 रानी ! तिम्रो ऋण तिरि तिरी सिद्धिने छैन कैल्यै ।
 सक्छू हाँकनै अमरपुरको आसनै पूर्ण मैले ॥

३६१

आबाजैले पनि वरिपरी शक्तिको बन्छ घेरा ।
 बाघै होस् रे तर बघिनिको काखमा लिन्छ डेरा ॥
 रानी ! तिम्रो ऋण तिरि-तिरी सिद्धिने छैन कैल्यै ।
 सक्छू हाँकनै अमरपुरको आसनै पूर्ण मैले ॥

३६२

बत्तीजस्ती तिमि वरिपरी बलिंददा प्रेम बढ्छ ।
 वैरागीको मन-महलमा तिसना बढ्न जान्छ ॥
 रानी ! तिम्रो ऋण तिरि-तिरी सिद्धिने छैन कैल्यै ।
 सक्छू हाँकनै अमरपुरको आसनै पूर्ण मैले ॥

३६३

हावा चल्दा सिरिरि वनमा मन्त्रले मुग्ध बन्दै ।
 प्राणी हुन्छन् हरबखत नै चित्तमा स्वच्छ पादै ॥
 रानी ! तिम्रो ऋण तिरि-तिरी सिद्धिने छैन कैल्यै ।
 सक्छू हाँकनै अमरपुरको आसनै पूर्ण मैले ॥

३६४

वैरागी भै विरह मनमा उर्लने गर्छ कैले ।
 कैले केही अपुग हुन गै उँड्छु भैं लाग्छ मैले ॥
 बत्तीजस्ती तिमि वरिपरी बलिंददा प्रेम बढ्छ ।
 वैरागीको मन-महलमा तिसना बढ्न थाल्छ ॥

३६५

बास्ना चल्छन् हरर वपुमा स्वामिनी नै तिमी हवौ ।
 छोपूँ छोपूँ सरि भइरने के गरूँ के गरूँ खवै ॥
 बत्तीजस्ती तिमि वरिवरी बलिंददा प्रेम बढ्छ ।
 वैरागीको मन-महलमा तिसना बढ्न थाल्छ ॥

३६६

हिङ्गुनैलाई पनि कठिन भो हारकै मूर्तिजस्ती ।

मायाजालै बुनि बुनिकनै बाँधनलाई छ जस्ती ॥

बत्तीजस्ती तिमि वरिवरी बल्दिंदा प्रेम बढ्छ ।

वैरागीको मन-महलमा तिसर्ना बढ्न थाल्छ ॥

३६७

लोटी लोटीकन वरिपरी लुट्पुटी गर्नु जस्तो ।

स्वर्गङ्गाकै जलसरि तिमी अमृतैतुल्य कस्तो ॥

बत्तीजस्ती तिमि वरिपरी बल्दिंदा प्रेम बढ्छ ।

वैरागीको मन पनि यहाँ तिसर्ना गर्न थाल्छ ॥

३६८

मात्रै पत्नी नभइकन जो हवौ सखी साथ दिन्छ्यौ ।

सृष्टी गछ्यौ भुवनतल यो भर्नलाई बसीछ्यौ ॥

लोटी लोटीकन वरिपरी लुट्पुटी गर्नु जस्तो ।

स्वर्गङ्गाकै जलसरि तिमी अमृतै प्युनु जस्तो ॥

३६९

माया गछ्यौ जुनिभरि तिमी बिसियौ बाबु-आमा ।

अर्काकै हूँ तर पनि तिमी स्नेहले बाँधि राम ॥

राख्छ्यौ रानी ! जुनकिरिसरी देहमा बत्ति बल्छ ।

स्वर्गङ्गाकै जलसरि तिमी अमृतै प्युनुपर्छ ॥

३७०

छैनो साथी तिमि यदि भने चलन नै हुन्छ गाह्रो ।

प्राणी जस्तो चरण नहुँदा हिङ्गुन नै हुन्छ गाह्रो ॥

रानी मेरी जुनकिरिसरी देहमा बत्ति बल्छ ।

स्वर्गङ्गाकै जलसरि तिमी अमृतै प्युनुपर्छ ॥

३७१

पाषाणैले घर घरि-घरी बन्न सक्नेछ पूरा ।

पाएमा जो वरिपरि त्यहाँ मृत्तिका साथ पूरा ॥

त्यस्तै रानी जुनकिर सरी देहमा बत्ति बल्छ ।

स्वर्गङ्गाकै जलसरि तिमी अमृतै प्युनुपर्छ ॥

३७२

छायाजस्ती जब तिमि यहाँ साथ दिन्छ्यौ मलाई ।

वैशाखैको तरु वरिपरी पालुवातुल्य आई ॥

बौरी उठ्छू जुनकिरिसरी देहमा बत्ति बल्छू ।

स्वर्गङ्गाकै जलसरि तिमि अमृतै प्युनुपर्छ ॥

३७३

देखी देखीकन नजरमा नौनिजस्तै स्वरूप ।

आगो बन्दै तिमि वरिपरी पगिलने गर्छू रूप ॥

बौरी उठ्छू जुनकिरिसरी देहमा बत्ति बल्छू ।

स्वर्गङ्गाकै जलसरि तिमि अमृतै प्युनुपर्छ ॥

३७४

छैनौ सानी ! छिन पनि यहाँ कल्पना गर्छू मैले ।

रित्तो भाँडोसरि भुवनमा व्यक्ति यो बन्छू कैले ॥

देवी ! देखीकन नजरमा नौनिजस्तै स्वरूप ।

आगो बन्दै तिमि वरिपरी पगिलने गर्छू रूप ॥

३७५

भन्लान् कोही नजर सँगिनी लाउनै व्यर्थ हुन्छ ।

कोही भन्लान् जिवन अधुरो बन्छू रे बन्छू बन्छू ॥

देवी ! देखीकन नजरमा नौनिजस्तै स्वरूप ।

आगो बन्दै तिमि वरिपरी पगिलने गर्छू रूप ॥

३७६

त्यै आगोले सघन वन जो पार्न सक्ने खरानी ।

त्यै आगोले तिमि वरिपरी पगिलने नौनि रानी ! ॥

देवी ! देखीकन नजरमा चन्द्रजस्तै स्वरूप ।

चम्की बस्छ्यौ हृदयतलमा छाडिने भो विवेक ॥

३७७

ह्वौ रे रानी ! तिमि त मनकी देवकीतुल्य खास ।

यद्वा राधासरि रहरकी कृष्णकी तुल्य खास ॥

मेरा निम्ती तिमि त शशिव ह्वौ चम्किने वारपार ।

आकाशै औ धरणितलमा शोभिने बारबार ॥

३७८

बिसें बाबा पनि सहजमा बिसियो मातरी नि ।

बिसें राज्यै पनि सहजमा साथमा राखि रानी ॥

मेरा निम्ती तिमि त शशि हवौ चम्किने वारपार ।

आंकाशै औ धरणितलमा शोभिने बारबार ॥

३७९

बूँदा टिप्छू सरि सहजमा हुन्छ कैले मलाई ।

प्यँछू प्यँछू सरि सहजमा हुन्छ कैले मलाई ॥

त्यस्ती रानी भइकन पनी के भनेकी वृथा यी ।

सर्वस्वै हवौ हृदयतलकी देवकीतुल्य पाई ॥

३८०

जे जे भन्छ्यौ सुनि सब कुरा गड्छ रे चित्तमा यो ।

फैली फैलीकन तलतलै भै जरा बन्छ रे यो ॥

तिम्रै पाईकन बल यहाँ बढ्दछू पूर्ण वृक्ष ।

सर्वस्वै हवौ हृदयतलकी देवकीतुल्य दृश्य ॥

३८१

कैले आफैँ लुकि तरविषे छोपिने गर्छु कैले ।

कैले कैले खुलदुलि भई देखिने गर्छु मैले ॥

पाटा जस्ती मुटु म तिरकी बाँचनकै पूर्ण साथी ।

सर्वस्वै हवौ हृदयतलकी देवकीतुल्य साथी ॥

३८२

शिक्षा दिन्छ्यौ गुरुसरि तिमि मान्दछू पूर्ण मैले ।

भिक्षा दिन्छ्यौ शुभ - समयमा भोग्दछू पूर्ण मैले ॥

बत्तीजस्ती पथ-वरिपरी अन्धकारै हटाई ।

बल्ने रानी ! मकन तिमिले के भनेकी वृथा यी ॥

३८३

डुब्ला डुब्ला तरणि सजिलै वारिधीमा तलै जो ।

छैनौ रानी ! तिमि यदि भने मै दुखी जानु काँ हो ॥

बत्तीजस्ती पथ वरिपरी अन्धकारै हटाई ।

बल्ने रानी मकन तिमिले के भनेकी वृथा यी ॥

३८४

ज्योती नै ह्वौ नयन नखुले मै दुखीलाइ ऐले ।
 प्यासै मेदछ्यौ मकन तिमिले तिसना लागि बस्दा ॥
 बत्तीजस्ती पथ वरिपरी अन्धकारै हटाई ।
 बल्ने रानी ! मकन तिमिले के भनेकी वृथा यी ॥

३८५

पातालैको तल तल म ता पस्दछू पूर्ण ऐले ।
 छैनौ रानी ! यदि तिमि भने मै दुखी मर्छु ऐले ॥
 बत्तीजस्ती पथ वरिपरी अन्धकारै हटाई ।
 बल्ने रानी ! मकन तिमिले के भनेकी वृथा यी ॥

३८६

हावा चलनै पनि पृथिविमा छाड्छन् के बसूँ र ।
 रश्मी छाड्नै रवि-किरण जो छाड्छन् के भनूँ र ॥
 पत्नी नै ह्वौ तर पनि तिमि स्वर्गकी अप्सरा भैं ।
 खुल्छ्यौ खुल्छ्यौ मकन तिमि जो दर्पणैतुल्य बन्नै ॥

३८७

हेछू तिम्रो मुख वरिपरी टाँसिनै गर्छु कैले ।
 नट्टीजस्तो पृथिवितलमा लेपिने गर्छु मैले ॥
 पत्नी नै ह्वौ तर पनि तिमि स्वर्गकी अप्सरा भैं ।
 खुल्छ्यौ रानी ! मकन तिमि जो दर्पणैतुल्य बन्नै ॥

३८८

शोषी शोषीकन दुख सबै सुखमा राख्न सक्ने ।
 छैनन् कोही म दुखिकन जो ह्वौ तिमिमात्र सक्ने ॥
 आमाजस्ती हरबखत नै दिव्यधारा चुसाई ।
 बल्ने रानी नभन यसरी नेत्र घुम्छन् रसाई ॥

३८९

यौटै पाङ्ग्रा कसरि रथ त्यो चालु गर्नै सकोस् र ।
 मात्रै कोही पुरुष कहिल्यै सृष्टि गर्नै सकोस् र ॥
 बत्तीजस्ती पथ-वरिपरी अन्धकारै हटाई ।
 बल्ने रानी मकन तिमिले के भनेकी वृथा यी ॥

३९०

स्यौलीजस्तै सरर वनमा चल्दछ्यौ भै बतास ।

श्वेदै शोषी सरर मनको पार्दछ्यौ स्वच्छ खास ॥

त्यस्ती रानी ! मकन तिमिले के भनेकी वृथा यी ।

बस्छ्यौ रानी ! पथ-वरिपरी पान्थ यौटा रसाई ॥

३९१

जस्तो जस्तो तिमि मकन जो गर्दछौ रे अहोटे ।

गर्छु त्यस्तै सँगिनि दिलले लाग्नमा दिन्न चोट ॥

आत्मालाई ससुख बस हे ! गर्दछु हेरचाह ।

भृत्यैजस्तो घर घरि-घरी स्वामिको गर्छु थाह ॥

३९२

हुन्छन् पक्कै सँगिनि सबका सृष्टिको यो विधान ।

साथी बन्नू हर-समयमा सृष्टिको हो विधान ॥

मैले देखें कति सँगिनि ता स्वामिका सुखमा जो ।

साथी हुन्छन् तर दुख हुँदा छाड्दिने हुन्छ रे त्यो ॥

३९३

बोले बाबा जब वनमहाँ जानु भन्दै रहेथे ।

रानी! रोयौ तरर तिमि हे अश्रुधारा बगेथे ॥

स्वामीलाई दुख हुन गयो भन्न भो कष्ट पायौ ।

बोक्छु आधा दुख भनिवरी जङ्गलै भित्र धायौ ॥

३९४

रानी ! तिम्रा मप्रति जति छन् प्रेम छन् छैन केही ।

दाखै पाके रुख-रुखमहाँ भर्दछन् मात्र तेही ॥

सच्चा साथी मकन मिलिगो भाग्यमानी रहेछु ।

जे जे भन्छु हृदयतलका भावमात्रै कहेछु ॥

३९५

जस्तै वर्षा भइ-भइरहोस् फुट्नुमा हुन्न ढुङ्गा ।

जत्रै होस् रे जलधि तर त्यो पार लाग्ने छ ढुङ्गा ॥

राम्रो माझी मिलि-मिलिरहे कष्ट जो हुन्न केही ।

त्यस्तै रानी ! मकन मनमा ग्लानि नै छैन केही ॥

३९६

कल्याणी हे ! कलि-समयमा धर्मको ह्रास होला ।
 तयै वेलामा सँगिनि सुखले संझिई स्वच्छ चोला ॥
 पूजा गर्लान् दिन दिन त्यहाँ देविकै रूप संझी ।
 पढ्लान् सीते ! प्रतिपल त्यहाँ कीर्तिगाथा कथा यी ॥

३९७

जे जे गछ्यौ मसँग रहँदा लेखिने छन् पुराण ।
 मान्छे मान्छे घर-घरमहाँ गाउलान् दिव्य-गान ॥
 पूजा गर्लान् छिन छिन त्यहाँ देविकै रूप संझी ।
 पढ्लान् सीते ! प्रतिपल त्यहाँ कीर्तिगाथा कथा यी ॥

३९८

कोच्यौ आफ्नै विगतदिनमा जे गरेका कुरा यी ।
 बस्लान् पक्कै पछि पछि यहाँ संझनैमा कुरा यी ॥
 पूजा गर्लान् दिन दिन सबै देविकै रूप संझी ।
 पढ्लान् सीते ! प्रतिपल त्यहाँ कीर्तिगाथा कथा यी ॥

३९९

स्वामी बन्नू पनि समयको भाग्यकै रे छ खेल ।
 मै जस्ताले पनि पति भई देविकै कर्मलेखा ॥
 कोरें रानी ! दिन दिन सबै देविकै रूप संझी ।
 पढ्लान् सीते ! प्रतिपल यहाँ कीर्तिगाथा कथा यी ॥

४००

आएँ आएँ म पनि उपरै तानिद्यौ दिव्यलोक ।
 साथी पाए सबल सहजै तान्दछन् माथि लोक ॥
 स्वामी बन्नू पनि समयको भाग्यकै रे छ खेल ।
 मै जस्ताले पनि पति भई देविकै कर्मलेखा ॥

४०१

जोडा जोडी विधिवश छ यो तानियो तानियो-रे ।
 कम्जोरैको पनि नियतिले भाग्यमा वर्षियो रे ॥
 स्वामी बन्नू पनि समयको भाग्यकै रे छ खेल ।
 मै जस्ताले पनि पति भई देविकै कर्मलेखा ॥

४०२

खोला सानो शुरु-शुरुमहाँ हुन्छ रे शक्तिहीन ।

पाए साथी पर पर पुगी हुन्न रे त्यो अधीन ॥

स्वामी बन्नू पनि समयको भाग्यकै रे छ खेल ।

मै जस्ताले पनि पति भई देविकै कर्मलेखा ॥

४०३

अगस्त्यमुनि पञ्चवटीमा गएर रहनका लागि तीनै जनालाई सल्लाह दिन्छन् । के हामी

जस्तो वनबासीहरूले बस्न उपयुक्त छ त त्यो ठाउँ ? सीताजी प्रश्न राख्छिन् -

भन्नुहोस् देव ! त्यो कस्तो ठाउँ ?

बस्नका लागि छ कस्तो त्यो ठाउँ ॥

जोगीको भेष धरेर आयौं

जनतालाई साह्रै नै -वायौं,

रति नै थे न छोड्नलाई राम,

बिग्रन्छ भनी देशका काम

चिन्ता थ्यो, तिनमा अन्योल छिनमा

परेर हुन्थे, मनमनै गुन्थे, धागो भैँ तुन्थे,

भक्कानो परी, मुटु नै भरी अन्योल हुन्थे,

डढेको दिल अत्यन्त कालो, छ अब हामी मर्ने नै पालो,

भनेर बस्ने, कम्मरै कस्ने, जनतालाई त्यो ठाउँ कस्तो

लौ गोप्य बस्ती हो ह्वैन त्याँ को भनेर सोधिन्छन् जानकी

रोजिन्छन् कसैले पनि नदेखुन् ठाउँ, नसुनुन् नाउँ ।

बस्नलाई राम्रो, यी देह हाम्रो थाकेको ऐले, पैलेको जस्तो अवस्था छैन, दरबारको जस्तो

क्यै चैन छैन कम्जोर हामी पटककै ह्वैन, दरबार छाडी दिंदामा पनि पटककै च्वैन, बिहान

उठ्दा मङ्गलपाठ गर्नु नै पर्छ, स्नानादि गर्न नदीको जल, वर्षाको भल चाहिन्न जप्न

अध्यात्मवादी बन्नुछ खपन यी दुःख सारा, आकाशतारा जस्तै छ पारा, हे गुरुदेव ! त्यो

बस्ती कस्तो छ ? त्यो बस्ती कस्तो छ ?

अन्नमा पात क्यै छैन साथ

पाकेको फल भरेर पेट

खानु छ पूरा, यो वनबास गर्नुछ पूरा,

नदेखुन् क्वैले, उपाको लाली यो धर्तीतिर समग्र फाली

त्यो चौध वर्ष बिताएमात्र हलुङ्गो होला यी दुःखगात्र ।

अगस्त्यमुनिले बताए अनुसार पञ्चवटीतिर जान लागेका सीता, राम र लक्ष्मण बाटामा एउटा विशालकाय भएको पक्षीलाई भेट्छन् । शुरुमा यो कुनै राक्षस त होइन ? भन्ने भान हुन्छ, तर सीताजी दिव्यदृष्टिद्वारा देख्छिन् पुराकालमा महाराज दशरथको बालसखा दक्षप्रतिको वंशज यो पक्षी दैवीगुणसंपन्न, पारमार्थिक स्वभावको छ भन्ने कुरा राम र लक्ष्मणलाई बताउँदछिन् । पिताको बालसखा पितातुल्य पूजनीय हुन्छ भन्ने सोचेर श्रीराम त्यस पक्षीको पूजा अर्चना गर्दछन् । उता पक्षिराज जटायु जगज्जननी सीताजीको हरपल रक्षा गर्न आफु समर्पित रहने आशय अभिव्यक्त गर्दछन् ।

स्वामी ! यस्को तनु छ र पनी पक्षिको आज देख्न ।
गाह्रो गाह्रो गतिविधि सबै बुझ्नलाई र लेख्न ॥
देख्दा साह्रै भयजनित भो भावनाले छ भव्य ।
सृष्टी नै जो पकडि यसले बन्छ रे पूर्ण सभ्य ॥

४०४

माता श्येनी पृथिवितलमा प्यार दिन्थिन् सबैमा ।
आफ्नै संझी शिशुहरु सबै दोष दीनन् कसैमा ॥
देख्दा साह्रै भयजनित भो भावनाले छ भव्य ।
सृष्टी नै जो पकडि यसले बन्छ रे पूर्ण सभ्य ॥

४०५

आकारैले विपुलतर भो भित्र भो' नौनिजस्तो ।
दैत्यै संझी प्रभुचरणले सोच्नुभो दुष्टजस्तो ॥
देख्दा साह्रै भयजनित भो भावनाले छ भव्य ।
सृष्टी नै जो पकडि यसले बन्छ रे पूर्ण सभ्य ॥

४०६

चौताको यो चलन बुझ हे भर्नुपर्ने छ पृथ्वी ।
यौटा यौटा गरि-गरिकनै चालु राख्नु छ सृष्टि ॥
हो यो पक्षी तर पृथिविको संपदा संझ स्वामी ।
भाषा भिन्दै तर जुनि भने हुन्छ रे तुल्य हामी ॥

४०७

लिप्सा यस्को पनि जिउनुमा हुन्छ रे मर्त्यजस्तै ।
 मर्छू भन्ने मन-मनमहाँ हुन्छ रे भाव उस्तै ॥
 हो यो पक्षी तर पृथिविको संपदा संभ्र स्वामी ।
 भाषा भिन्दै तर जुनि भने हुन्छ रे तुल्य हामी ॥

४०८

पैले पैले जनकनृपका सूर्यवंशी पताका ।
 खेलथे बढ्थे खगसँग सँगै संभ्रना त्यो छ ताका ॥
 पक्षी हो यो तर पनि भयो भावनाले उदार ।
 बाबा संभ्री गर अब तिमी स्नेह-सत्कार सारा ॥

४०९.

बाबाको क्वै खबर कहनै आउनै सक्छ पक्षी ।
 के के गर्छन प्रभु भनिवरी हेर्छु क्यारे ल पक्षी ॥
 पक्षी हो यो तर पनि भयो भावनाले उदार ।
 बाबा संभ्री गर सब तिमी स्नेह सत्कार सारा ॥

४१०

आउन्नन् रे जनक विचरा धर्तिमा फर्किएर ।
 हेर्दैनन् क्यै पनि नजरले हामिमा फर्किएर ॥
 यी नै हुन् रे जनक भनि जो गर्नु सत्कार सारा ।
 पक्षी हो यो तर पनि भयो भावनाले उदार ॥

४११

चोला मट्टीसरि भइगयो अल्पियो अल्पियो रे ।
 छायाजस्तो तरु-वरिपरी रातमा, अल्पियो रे ॥
 यी नै हुन् रे जनक भनि जो गर्नु सत्कार सारा ।
 पक्षी हो यो तर पनि भयो भावनाले उदार ॥

४१२

साटे साटे दुख-सुख सबै बाल्यमा श्रीपिताले ।
 आत्मा साटे खगसँग-सँगै श्रीप्रभूका पिताले ॥
 उस्तै लाग्यो मकन शशुरा भुक्दछू सामु जाई ।
 स्वामी भुक्नोस् जनकसरि छुन् साथमा साथ आई ॥

४१३

बाबा तिम्रा बिति बितिगए फकिने हुन्न कैल्यै ।

मैले संभ्रं जनकसरि नै अर्चना गर्छु ऐल्यै ॥

आयौं टाढा गहनवनमा मृत्युका याममा ती ।

संभ्रं होलान् सुत मनमनै के भने हुन् पिताजी ॥

४९४

रोए होलान् घरर मनमा अश्रुधारा बगाई ।

काँपिन् होला धरणि पनि ता मृत्युको याम आई ॥

पानी प्यूनै पनि कठिन यो पुत्रका शोकले त ।

के के बोले जनक विचरा संभ्रना छैन त्यो त ॥

४९५

क्यै सन्देशै पनि यदि भए पक्षिमा बाबुले त ।

ल्याए होलान् प्रभुकन यहाँ भन्नमा पक्षिले त ॥

सुन्नोस् स्वामी ! दिल दिइवरी भन्दछन् के यिनीले ।

मैले सोचें जनकसरि नै अर्चना गर्छु ऐले ॥

४९६

पापी हुन् रे सुत जनकको अन्त्यमा छाडि जानें ।

बस्ने काँ हो परजुनिमहाँ याद क्यै छैन मानें ॥

पानी प्यूनै पनि कठिन भो पुत्रका शोकले त ।

के के बोले जनक विचरा संभ्रना छैन त्यो त ॥

४९७

बस्ने ठावै पनि नरहला पुत्र पापी भएमा ।

खाने केही पनि नभइ जो कष्ट होला मनैमा ॥

पानी प्यूनै पनि कठिन भो पुत्रका शोकले त ।

के के बोले जनक विचरा संभ्रना छैन त्यो त ॥

४९८

आफ्नै बाबासँग मन मिली आउने पक्षिराज ।

बाबा संभ्री गर अब तिम्री अर्चना पूर्ण आज ॥

पानी प्यूनै पनि कठिन भो पुत्रका शोकले त ।

के के बोले जनक विचरा संभ्रना छैन त्यो त ॥

४९९

उँडछन् रे यी उपर-उपरै देख्छन् हालचाल ।

टाढा टाढातिर पनि यिनी हेर्दछन् हालचाल ॥

कस्तो भा'थ्यो पृथिविपतिको चित्तमा प्राण जाँदा ।

सोधे राजन् ! सकल घटना पक्षिका सामु ताजा ॥

४२०

ढाक्दैन् रे नयन गिरिले व्योममा माथि उँड्दा ।

टाढा टाढातिर पनि यिनी सक्तछन् हेर्न उँड्दा ॥

कस्तो भा'थ्यो पृथिविपतिको चित्तमा प्राण जाँदा ।

सोधे राजन् ! सकलघटना पक्षिका सामु आज ॥

४२१

सीताजीको अभिप्राय केही भनिदेओस् भन्ने बुझेका पक्षिराज जटायु महाराज दशरथको
प्राण जाने समयमा ज्यादै कष्टतर स्थिति सिर्जना भएको र आफुले सो घटना एउटा ज्यादै
अग्लो पर्वतको शिखरमा बसेर हेरेको कुरा बताउँदछन् ।

छाियो छाियो मुख शुरुमहाँ कालिमा कालिमाले ।

मेघै कालो हुरि हरहरी चलनमा थालिहाले ॥

रोए आफै विगतदिनका संभना वर्षिएर ।

घोप्टे घोप्टे अनि पछि उनी रानिको आड ले'र ॥

४२२

यौटीमात्रै नृपसँग थिइन् धर्मपत्नी बसेकी ।

स्वामी मर्दा धुर धुर रुँदै अश्रुधारा खसेकी ॥

जो थि'न् साथी शुरु-शुरुमहाँ अन्त्यमा ती बसेकी ।

थेनन् रानीहरु अरु त्यहाँ भोग-सिद्धी सकेकी ॥

४२३

मान्छे मान्छेहरु अब यहाँ सम्भनू कष्ट पर्दा ।

हुन्छन् साथी कति कति जना छाड्दछन् कष्ट पर्दा ॥

जो जो हुन्छन् क्षणिक तिनमा लागिपर्नू हुँदैन ।

त्यागे त्यागे तिनिहरुकनै कष्टमा जो रुँदैन ॥

४२४

वर्षा वर्षेपछि जलधिको वारिभै हुन्छ प्राणी ।
 कोही हुन्छन् हरबखत नै पुष्प भै स्वच्छ प्राणी ॥
 जो जो हुन्छन् क्षणिक तिनमा लागि पर्नु हुँदैन ।
 त्यागे त्यागे तिनिहरुकनै कष्टमा जो रुँदैन ।

४२५

आए रानीहरु नृपतिमा मिल्नलाई भनेर ।
 खोला-नालासरि जलधिमा पस्नलाई भनेर ॥
 छाडे छाडे पछि पछि तिनै बग्नलाई भनेर ।
 ग्रीष्मैका जो समयतिर ती सुक्दछन् पूर्ण हेर ॥

४२६

त्यस्तै भा'थ्यो अवनपतिको मृत्युको याममा जो ।
 जेठी रानीबिनु अरु त्यहाँ शून्य भो देख्नमा जो ॥
 एकलै राजा धुरु धुरु रुँदै दुःखमा जेठ साथ ।
 बस्थिन् वौरा नयनतिर जो धोतिले आँसु पुछ्दै ॥

४२७

कस्तो कस्तो अनुभव भयो संझिए संझिए छुन् ।
 गल्ती मैले गरि-गरिसकें भन्नमा तमिसिए छुन् ॥
 राजा रानी भइ रहनु थ्यो कष्टमा छौ वनैमा ।
 भन्दै रोए नरपति त्यहाँ दुःखका ती दिनैमा ॥

४२८

आऊ आऊ सुत भनिवरी प्याक्क क्याक्कै भएथे ।
 गल्ती धेरै गरि गरिसकें भन्न मात्रै भएथे ॥
 प्याक्कै प्याक्कै नृप परिगए प्राण गो'कौन देश ।
 कोही थे'नन् पृथिविपतिको साथमा कोशलेश! ॥

४२९

भन्क्यो भीर्गा भनन मुखमा घन्कियो नर्कबाजा ।
 खोले आफैँ अवनपतिले नर्कको द्वार आज ॥
 प्याक्कै प्याक्कै नृप परिगए प्राण गो'कौन देश ।
 कोही थे'नन् पृथिविपतिको साथमा कोशलेश! ॥

४३०

रानीले जो मुटु मिचि मिची रोइयो रोइयो रे ।

स्वामी ! भन्दै मुख वरिपरी छामियो छामियो रे ॥

प्याक्कै प्याक्कै नृप परिगए प्राण गो' कौन देश ।

कोही थे'नन् पृथिविपतिको साथमा कोशलेश! ॥

४३१

लाइन् आफै नजर नृपमा कष्टले रानिले र ।

वर्षे धारा धरर वपुमा छोपियो छोपियो र ॥

न्वाए जस्तो स(श)व भइगयो अश्रुधारा बगेर ।

कोही थे'नन् पृथिविपतिको साथमा साथ हेर ॥

४३२

भुम्मिन्थे रे कति कति जना शक्तिले राज्य गर्दा ।

धाई-धाईकन स्तुति गरी बस्दथे सुख पदा ॥

जैले देखिन् नृप परिगए आफुले नै खनेको ।

खाल्डोमा नै त्यसपछि अनी आउँथे'नन् कुनै जो ॥

४३३

वेश्याजस्ता जनहरु भए स्वार्थमै लिप्त हुन्छन् ।

भोगी भोगीकन पतिसँगै अन्त्यमा छाडिदिन्छन् ॥

त्यस्तै भा'थ्यो नृपतिकन जो शक्तिले राज्य गर्दा ।

धाई धाईकन स्तुति गरी बस्दथे सुख पदा ॥

४३४

बेरिन्छन् रे लुटुपुटु भई वृक्षमाथी लताले ।

बेरिन्छन् रे नृपतिसँग जो शक्तिवान् धेर भा'ले ॥

छाडी-दिन्छन् त्यसपछि अनी वृद्ध भै कामिनीले ।

भोगी भोगीकन वयमहाँ दुर्बलै संझिनाले ॥

४३५

माता कैकेयी र अन्य आफन्तहरू थिएनन् त त्यस बेलामा ? भन्दै सीताजी दुःखपूर्ण ढङ्गले
प्रश्न गर्दछिन्, जटायुसँग ।

आइन् कालो नजर नृपमा लाइथिन् कैकयीले ।
वर्षा गर्ने नसकि घन जो थुप्रिए भैं हुनाले ॥
कैले लाइन् नजर नृपमा हेर्दथिन् बाहिरै नि ।
चोरैजस्तो चहक बहुतै न्यून थ्यो के भनूँ नि ॥

४३६

बोल्नैलाई पनि कठिन भो भूपको प्राण जाँदा ।
वीषै ख्वाईकन जन कुनै मार्दिने तुल्य बन्दा ॥
कैले लाइन् नजर नृपमा हेर्दथिन् बाहिरै नि ।
चोरैजस्तो चहक मुखमा न्यून थ्यो के भनूँ नि ॥

४३७

भन्छन् कोही विकृतमतिले मार्दछन् मर्त्यलाई ।
ठीकै हो यो भनूँ यदि भने चित्तले भन्छ हाइ ॥
राम्रो भो यो भनि रहनमा हुन्छ रे भित्र गाह्रो ।
कैकेयीको नजर ननिको उन्नतीको तगारो ॥

४३८

भन्थ्यो लाशै पनि नृपतिको सामुमा पर्नु छैन ।
कैकेयीको अब, शहरमा शून्य थ्यो थे'न चैन ॥
राम्रो भो यो भनि रहनमा हुन्छ रे भित्र गाह्रो ।
कैकेयीको नजर ननिको उन्नतीको तगारो ॥

४३९

सारा भन्छन् गुण अति छ रे मर्त्यमा यत्र तत्र ।
राम्रो गर्दा मन मुसु मुसू हाँस्छ रे भित्र भित्र ॥
पूरे उल्टो किन हुन गयो कैकेयीको कुरामा ।
केही बोल्नै पनि नसकि जो रैरहीथिन् धरामा ॥

४४०

वास्ता गर्ने जनहरु कुनै थैन रे सामुमा जो ।

हत्यारा भै वरिपरि रही घेरिए घेरिएको ॥

सारा भन्छन् गुण अति छ रे मर्त्यमा भित्र भित्र ।

कैकेयीको किन हुन गयो कर्मले यो विचित्र ॥

४४१

आए मान्छेहरु नगरका ग्रामका हुत्तिएर ।

बाढीजस्तै जलधिबिचको पौरमा घेरिएर ॥

ठोकी ठोकीकन उरमहाँ भन्दछन् भूप आज ।

छाडी जान्छौ तिमि अब कहाँ बन्दछौ क्रूर आज ॥

४४२

हामीलाई पनि लग तिमि साथमा साथ राजन् ! ।

छाडी जानै न दिन भनि जो बस्दछौ स्वामिराजन् ! ॥

ठोकी ठोकीकन उरमहाँ भन्दछन् भूप आज ।

छाडी जान्छौ तिमि अब कहाँ बन्दछौ क्रूर आज ॥

४४३

लोटे लोटे कति कति त्यहाँ धर्ति नै ढाकिएर ।

आँसू पोखे पृथिवितलमा बाढि भै वर्षिएर ॥

कोही थैनन् न रुन भनि जो मात्र ती कैकयी थि'न् ।

बोलीनन् क्यै पनि नजरले हेरि-मात्रै रहीथि'न् ॥

४४४

आइन् माता अनि अनुजका लक्ष्मणैका समीप ।

ठोकी छाती अवनिपतिको देहको सामु खूब ॥

जान्छू स्वामी ! म पनि सँगमा बस्दछू हे कता छौ ।

छाडी छाडीकन पर परै जानमा दिन्न जो हवौ ॥

४४५

भन्दै रानीहरु नजरले छोपियो भूपलाई ।

छोपे आफ्नै शरिरभरिका गर्गहाना फुकाई ॥

फोरे चूरा चरर भुजको धर्तिमा ठोकि-ठोकी ।

जान्छौ स्वामी ! सँग सँग भनी भन्दथे खोकि-खोकी ॥

४४६

कोही भन्छन् नथुन मुख त्यो हेर्दछौं धेर बेर ।
 कोही भन्छन् अवनपति जो चलन लागे ल हेर ॥
 ज्यूदै छन् हे हडबड गरी लानु जो हुन्न घाट ।
 टाढा छन् हे पृथिविपतिका पुत्र जो देशबाट ॥

४४७

वैचै ल्याएपछि पनि भने भूपको श्वास छैन ।
 पक्का होला अनि पछि भने गर्नु क्यै पर्छ कर्म ॥
 ज्यूदै छन् हे हडबड गरी लानु जो हुन्न घाट ।
 टाढा छन् हे पृथिविपतिका पुत्र जो देशबाट ॥

४४८

अर्को राजा नबनिकन जो भन्नु नै हुन्न केही ।
 राजा छैनन् भनि पृथिविमा बस्नु नै हुन्न कोही ॥
 ज्यूदै छन् हे हडबड गरी लानु जो हुन्न घाट ।
 टाढा छन् हे पृथिविपतिका पुत्र जो देशबाट ॥

४४९

हल्ला होला नय-विनयका कर्म नै छाडि देश ।
 वैरी-जालान् जनहरु यहाँ खालि नै पारि देश ॥
 बोलाएरै कुलगुरु यहाँ सोध्नुपर्ने छ केही ।
 जाओ जाओ कुटितिर तिनै बस्दछन् ध्यानले यी ॥

४५०

छोए छोएपछि पनि यहाँ लाग्न सक्नेछ दाग ।
 मागेमा जो शव पछि यहाँ गर्नु के हुन्छ आज ॥
 छोरा टाढा भइवरि गए भन्दछन् के उनीले ।
 बाबा मेरा नमरिकन नै फालिदेछन् कुनैले ॥

४५१

रोगै केही नभइकन नै मृत्यु भो भूपतीको ।
 शंका होला मन-मनमहाँ सूर्यवंशी मुनीको ॥
 छोरा टाढा भइवरि गए भन्दछन् के उनीले ।
 बाबा मेरा नमरिकन नै फालिदेछन् कुनैले ॥

४५२

रोला आत्मा धरर मुनिको देखनलाई सकीन ।
 बाबाको जो मुख पनि कैँ ! चित्त जो हुन्छ खिन्न ॥
 छोरा टाढा भइवरि गए भन्दछन् के उनीले ।
 बाबा मेरा नमरिकन नै फालिदेछन् कुनैले ॥

४५३

भन्छन् सारा कुलगुरु रहे देवतातुल्य मान ।
 दिन्छन् ज्ञानै बहुत दुखमा वेदव्यासै समान ॥
 जानू राम्रो लिइवरि यहाँ आउनुपर्छ आज ।
 के के भन्छन् सुनि सब कुरा गर्नु त्यो पर्छ आज ॥

४५४

राजा भन्दा पनि गुरु उँभो भन्दछन् वेदशास्त्र ।
 आज्ञा माने अग्निपतिले हुन्छ त्यो दिव्य अस्त्र ॥
 जानू राम्रो लिइवरि यहाँ आउनुपर्छ आज ।
 के के भन्छन् सुनि सब कुरा गर्नु त्यो पर्छ आज ॥

४५५

द्यौतैजस्ता भनिवरि सधैं पुज्दथे रे प्रभूले ।
 ढोगी ढोगीकन चरणमा बस्दथे रे उनीले ॥
 त्यस्तालाई लिइवरि यहाँ आउनु पर्छ आज ।
 के के भन्छन् सुनि सब कुरा गर्नु त्यो पर्छ आज ॥

४५६

दोषी हुन्नौ रघुचरणको दृष्टिमा दाजु-भाइ ! ।
 चल्छौ हामी वचन गुरुको मान्दछौ ध्यान जाई ॥
 त्यस्तालाई लिइवरि यहाँ आउनु-पर्छ आज ।
 के के भन्छन् सुनि सब कुरा गर्नु त्यो पर्छ आज ॥

४५७

देख्छन् सारा गुरुवर सबै भूत औ वर्तमान ।
 भन्छन् पूरै पछि पछि हुने जो छ त्यो सत्य ठान ॥
 त्यस्तालाई लिइवरि यहाँ आउनु पर्छ आज ।
 के के भन्छन् सुनि सब कुरा गर्नु त्यो पर्छ आज ॥

४५८

हुन्छन् दोटा नयन सबका जन्तुका हेर्नलाई ।

देख्छन् राम्रोसँग जगतको वस्तुको दृश्यलाई ॥

छुट्टै हुन्छन् मुनिहरुमाहाँ ज्ञानको ज्योति-नेत्र ।

देख्छन् त्यस्तै सकल भवको रूपको भित्र भित्र ॥

४५९

देख्दा उस्तै तनु छ र पनी दृष्टि त्यो हुन्छ भिन्न ।

केलाएरै सकल भवको चित्र जो छिन्न भिन्न ॥

पार्ने शक्ती हरबखत नै हुन्छ रे भित्र भित्र ।

देख्छन् त्यस्तै सकल जति छन् प्राणिको दिव्य-चित्र ॥

४६०

जस्तै आपद् भइ-परिरहोस् चित्तमा सक्छ दब्ब ।

भागी भागीकन हृदयमा शक्ति जो हुन्छ खप्न ॥

वर्षातैले गिरिशिखर जो हल्लिने हुन्न कैल्यै ।

त्यस्तै हुन्छन् गुरुजनहरू कष्टले छन् कैल्यै ॥

४६१

आत्मा नै हो सुख र दुखको अङ्गको केन्द्र-बिन्दु ।

आकाशै हो झलल शशिले पार्नको केन्द्र-बिन्दु ॥

सक्छन् सोचनै ऋषिमुनिहरू स्थायि यो छैन चोला ।

बगदै जान्छन् समय-समयै धर्तिमा तुल्य खोला ॥

४६२

तेरो मेरो नभनि तिनले बस्न सक्ने छ बानी ।

छाड्छन् रश्मी रवि र शशिले भावना छैन ठग्ने ॥

राम्रा हुन्छन् ऋषिमुनिहरू भित्र भित्रै उदार ।

खुल्छन् खुल्छन् वदन वदनै दिव्यताको मुहार ॥

४६३

निःस्वार्थी छन् ऋषिमुनिहरू संग्रहै छैन कैल्यै ।

मेरो तेरो नभनि तिनले सोचन सक्ने छ जैल्यै ॥

चौतारी हो रहन सबका लागि हो भन्छ आत्मा ।

खुल्छन् खुल्छन् वदन वदनै पुष्प भैं पूर्ण आत्मा ॥

४६४

आत्माका जो मन-महलमा सन्ततीका निमित्त ॥

राम्रो होला कसरि भनि जो सोचनमा जान्छ चित्त ॥

त्यस्तै सोच्छन् ऋषिमुनिहरू सर्वदा प्राणिलाई ।

राम्रो गर्ने भनिवरिकनै लाग्छन् चित्त जाई ॥

४६५

मातातुल्या पृथिवितलमा गाइको हुन्छ स्थान ।

दिन्छन् धारा अमृतसरिको दुग्धको गर्न पान ॥

त्यस्तै हुन्छन् ऋषिमुनिहरू सर्वदा प्राणिलाई ।

राम्रो गर्ने भनिवरिकनै लाग्दछन् ध्यान जाई ॥

४६६

वर्षन्छन् रे शिर-शिरमहाँ वृक्षका धेर वर्षा ।

वैरिन्छन् रे रविकिरण जो तापले मारि हर्ष ॥

प्राणीलाई तर पनि दिनै लाग्दछन् छाहरी जो ।

राम्रो गर्ने मन भइदिए छेक्न क्वै जान्न रे हो ॥

४६७

प्राणी जन्मे थरि थरि यहाँ छन् विवेकी मनुष्य ।

सक्छन् छर्ने चहक रवि भैं धर्तिमा ती मनुष्य ॥

बिर्सी बिर्सीकन तर पनी शक्ति जो हुन्छ भित्र ।

लाग्छन् कोही भुजगसरि जो डस्नमा इष्टमित्र ॥

४६८

राम्रो गर्दा वरपर सबै सुधने हुन्छ भन्ने ।

थाहा पाईकन पनि यहाँ लाग्दछन् कोहि खन्न ॥

अर्काको जो खतिपति गरी व्यर्थमा भित्र भित्र ।

लाग्छन् कोही भुजगसरि जो डस्नमा इष्टमित्र ॥

४६९

जो जो बढ्छन् पछि पछि यहाँ वृक्ष जो हुन्छ स्निग्ध ।

सानैदेखिन् सुरु सुरु उँभो बढ्दछन् बन्न स्वच्छ ॥

जो जो मर्छन् सुकि सुकिकनै देख्नमा हुन्छ क्षीण ।

कोही ठूलो भइकन पनी बुद्धिले हुन्छ क्षीण ॥

४७०

यसरी गुरु वशिष्ठको भूरि भूरि प्रशंसा गरिएको र उनलाई बोलाएर राजाको शव-नजीकै ल्याइएको, उनकै आदेशानुसार भरत न आउञ्जेल तेलको भाँडामा डुबाएर राखिएको, भरतले मावलबाट आएर पिताको अन्त्येष्टि गरेको आदि आदि अनेकौं कारुणिक दृश्य देखेको थिएँ भन्दै पक्षिराज जटायु सीताजीको चरणस्पर्श गर्दछन् । उनको आँखामा अवरिल अश्रुधारा बगिरहन्छन् । उता चौध-वर्षको बाँकी अवधि पञ्चवटीमा पूरा गर्ने अठोट गर्दै सबै जना त्यस मनोरम स्थानतिर लाग्दछन् । पञ्चवटीमा पुग्दा छवटै ऋतु बाह्रवटै महिना एकै ठाउँमा जम्मा भएको जस्तो अनुपम सौन्दर्यानुभूति भएको कुरा सीताजी श्रीरामलाई सुनाउँदछिन् ।

हामी आयौं हुन त वनमा जोगिको भेष धर्दै ।

राज्यश्रीको रहर नरुची पालना गर्नुपर्दै ॥

बाबाको जो वचन खुशिले भो भयो भिन्न भाव ।

भोग्दै आयौं प्रभुचरण हे ! वन्य यो हावभाव ॥

४७१

हेमन्तैको समय तर यो लाग्न थाल्यो वसन्त ।

जस्तै जस्तै गहनवनमा पुष्पको छैन अन्त्य ॥

हावा चल्छन् हरर वनमा माधुरी मोह ल्याई ।

भोग्दै आयौं प्रभुचरण हे ! दिव्य यो वन्यलाई ॥

४७२

स्रष्टा को हो किन फरक भो यो वनैको स्वरूप ।

अर्कै अर्कै किसिमसँग जो बस्छ रे वन्य रूप ॥

हावा चल्छन् हरर वनमा माधुरी मोह ल्याई ।

भोग्दै आयौं प्रभुचरण हे ! दिव्य यो वन्यलाई ॥

४७३

छोपिन्थे र विगतदिनमा सूर्यका रश्मि भित्र ।

आकाशैमा गहनघनका बीचमा भित्र भित्र ॥

देख्लैमा छन् तर नजिकमा रश्मिका साथ देव ।

हेर्दै आयौं प्रभुचरण हे ! दिव्य यो वन्य देव ॥

४७४

हुस्सू लाग्थे हरर गिरिमा साँभदेखिन् बिहान ।
 घूँसै घूँसै पनि शहरमा रात्रि भै हुन्छ भान ॥
 देख्नेमा छन् तर नजिकमा रश्मिका साथ देव ।
 हेर्दै आयौ प्रभुचरण हे ! दिव्य यो वन्य देव ॥

४७५

छाड्थे बग्नै पनि नदिमहाँ पानिको छाल छाल ।
 ठण्डी बढ्दा हिउँसरि भई जम्दथे यै छ काल ॥
 बग्छन् ऐले कल कल यहाँ स्वच्छ छन् चाँदितुल्य ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै अमूल्य ॥

४७६

टाढा हुन्थे सकल जति छन् जन्तु जो पानिबाट ।
 ठण्डी बढ्दा हिउँसरि भई जम्दथे घाट-घाट ॥
 बग्छन् ऐले कल कल यहाँ स्वच्छ छन् चाँदितुल्य ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै अमूल्य ॥

४७७

लुक्थे लुक्थे गिरि-शिखरका कन्दरामा जमात ।
 जन्तूका जो समय यसमा लाग्दथे खात खात ॥
 जाडो बढ्दा तर किन यहाँ छैन त्यो हालचाल ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै कमाल ॥

४७८

बाली बालीकन घरमहाँ अग्निको राप तापी ।
 बस्थे मान्छेहरु तर यहाँ छैन रे वस्त्र खापी ॥
 हिँड्ने बस्नेहरु किन यहाँ छैन त्यो चालमाल ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै कमाल ॥

४७९

बाली-नालीहरु टिपिवरी बस्नको याम हो यो ।
 सुख्खा हुन्छिन् धरणि अब ता पानिको छैन जोहो ॥
 भिन्दै देख्छू लह लह यहाँ हुकिदै अन्नपात ।
 छैनन् बस्ती तर पनि यहाँ अन्न भो खात खात ॥

४८०

हिंसा गर्नु हरबखत नै व्याधको हो स्वभाव ।
 चोक्टा लुछ्छुदै छिन-छिनमहाँ हिंङ्नुमा दिव्य-भाव ॥
 भोग्ने प्राणीहरु पनि यहाँ मिल्दछन् आपसैमा ।
 यो हो बस्ती गहनवनको तैपनी छैन धामा ॥

४८१

छोपिन्थे र रवि गगनमा बादलै धेरै आई ।
 हेमन्तैमा तर रघुपते ! छैन त्यो देखनलाई ॥
 ऐनाजस्तो चहक रविको देखिने भो मुहार ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै प्रकार ॥

४८२

केही छैनन् अपुग यसमा स्वर्गको एक टुक्रा
 धर्तीमा नै विलय हुन गो देखिने दिव्य टुक्रा ॥
 बस्ती छैनन् तर पनि यहाँ छैन केही अभाव ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै प्रभाव ॥

४८३

फुल्छन् फुल्छन् वन-वनमहाँ लालुपाते प्रशस्त ।
 कैल्यै हुन्नन् सरि सगरमा सूर्यको रश्मि अस्त ॥
 बस्ती छैनन् तर पनि यहाँ छैन केही अभाव ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै प्रभाव ॥

४८४

कस्तो राम्रो हरितवन यो बीचमा पुष्प-वल्ली ।
 फुल्छन्, राम्री रमणि शिरमा लाउँछिन् क्यार कल्ली ॥
 बस्ती छैनन् तर पनि यहाँ छैन केही अभाव ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै प्रभाव ॥

४८५

सुकदै जान्छन् सहजसँग जो पानिको त्यो प्रभाव ।
 वर्षापश्चात् शिशिरऋतुमा त्यो पछी भन् प्रभाव ॥
 पर्छन् सुक्छन् तर पनि यहाँ वारिको बढ्छ बेग ।
 छैनन् वर्षा तर पनि यहाँ वारिको बढ्छ बेग ॥

४८६

अकै छन् के विधि-नियम जो लागु गर्दा छुदैन ।
 स्रष्टा भिन्दै नभइकन जो सृष्टि भिन्दै हुदैन ॥
 बस्ती छैनन् तर पनि यहाँ छैन केही अभाव ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै प्रभाव ॥

४८७

ढीलो ढीलो रवि गगनमा उठ्दछन् दक्षिणात्य ।
 छिट्टै डुब्छन् गगनतलमै भो त्यसै गर्नु कृत्य ॥
 त्यस्ता हुन्नन् दिनकर यहाँ घुम्दछन् दीर्घकाल ।
 आशा भर्दै गहनवनका जन्तुमा प्रेमजाल ॥

४८८

हुस्सू लागीकन वरिपरी देखिने हुन्न केही ।
 हेमन्तैमा तर पनि यहाँ छेकिने छैन केही ॥
 सानो सानो पनि परपरै देखिने हुन्छ खस्दा ।
 हो यो बस्ती गहनवनको भो भयो स्वर्ग-तख्ता ॥

४८९

छेस्का-छास्की कति कति रहे काटिंदा बालि-नाली ।
 हिंड्नु गाह्ने बिनु चरणमा पाउपोशै समाली ॥
 हुन्नन् यस्तो विपिन यसमा पाद नाङ्गै भए नि ।
 हिंड्दा हिंड्दै पनि नथकिने पुष्पवल्ली रहे नि ॥

४९०

बास्ना चल्छन् हरर वनमा नासिका भर्नलाई ।
 धर्ती जोत्छन् कृषकहरुले बीज क्वै छर्नलाई ॥
 साह्रै साह्रै फसल जसमा फल्दछन् खानलाई ।
 खोज्दैनन् रे श्रम-कम कुनै पुष्प जो खिल्नलाई ॥

४९१

छैनन् छारो शिशिरऋतुको आसपासै रहे नि ।
 छैनन् जाडो गहनवनमा देह नाङ्गै भए नि ॥
 लिप्सा त्यागीकन रहनको लागि यो स्थान योग्य ।
 देखे स्वामी ससुख अहिले स्वर्ग भो तुच्छ भोग्य ॥

४९२

बच्छन् कैयौ वनचरहरू आपसैमा मिलेर ।
 मैत्री गर्नु सकलजुनिको सार जो संझिएर ॥
 लिप्सा त्यागीकन रहनको लागि यो स्थान योग्य ।
 देखें स्वामी ! ससुख अहिले स्वर्ग भो तुच्छ-भोग्य ॥

४९३

पूरै काटेपछि पृथिविको पापलाई समग्र ।
 बस्ने ठाउँ धरणि यहि हो हेर्नुहोस् स्वामी ! अग्र ॥
 कस्तो कस्तो अनुभव भयो देवताको प्रशस्ति ।
 गर्छन् सारा वनचरहरू स्वर्गकै तुल्य बस्ती ॥

४९४

पैले पैले प्रभुकन वहाँ बित्दछन् रे दुखैमा ।
 चौधै वर्षे कसरि भनि जो सोच लाग्यो दिलैमा ॥
 खुम्चेको थ्यो वदन दुखले ग्रीष्ममा भैं तलाउ ।
 ऐले फष्ट्यो बहुत बलियो देखियो देह पाउ ॥

४९५

छाताजस्ता तरुहरु यहाँ देखिए माथि माथि ।
 राम्रा राजांसरि सहजमा बन्नमा पूर्ण साथी ॥
 दुःखैका जो दिन-दिनमहाँ सुखमा बन्न उस्तै ।
 आफ्नै संझीकन नि जनता सेवकैतुल्य बन्नै ॥

४९६

माथी पत्रै तल फल फलै ढाकिएका विशाल ।
 वृक्षैका जो स्वरुप रसिलो मातरीतुल्य हाल ॥
 काखैमा क्यै शिशुहरु लिई दुग्धधारा चुसाई ।
 बस्ने जस्ती ससुख घरमा प्रेमधारा रसाई ॥

४९७

आए क्यारे सब ऋतुहरु वन्यमा गर्न भेट ।
 दोषै त्यागी गुणहरु लिई गर्नमा मित्र-भेट ॥
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै समान ।
 फुल्छन् पुष्पैहरु हरघडी स्वर्गकै तुल्य जान ॥

४९८

जाडो हुन्छन् शिशिरऋतुमा यो कतै छैन भोग्न ।
 गर्मी हुन्छन् हरबखत नै ग्रीष्ममा त्यो नि छैन ॥
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै समान ।
 फुल्छन् पुष्पैहरु हरघडी स्वर्गकै तुल्य जान ॥

४९९

जाडो छैनन् न त छ नि यहाँ गर्मिको क्वै प्रभाव ।
 पानीजस्तो जलधिविचको जम्नको छैन भाव ॥
 हेमन्तैको समय तर यो भो वसन्तै समान ।
 फुल्छन् पुष्पैहरु हरघडी स्वर्गकै तुल्य जान ॥

५००

हावा चल्छन् हरर वनमा वृक्षका बीचबाट ।
 जाडो हुन्छन् तर पनि यहाँ स्वर्गकै छाँटकाँट ॥
 देखिन्छन् रे गहनवन यो के कती फैलिएको ।
 बुझ्ने गाह्रो गुणि मनुजको बुद्धिजस्तै भएको ॥

५०१

केही भर्छन् तरु-तरुविषे पत्र वृद्धै भएर ।
 झप्की बस्छन् विपिन यसमा पत्र केही रहेर ॥
 हेमन्तैको समय तर यो देखियो भिन्न भिन्न ।
 देखिन्छन् क्यै शिशिरऋतुको रूप-सौन्दर्य भिन्न ॥

५०२

ज्यादै भो यो हरितपन जो वृक्षको देखनलाई ।
 पानीजस्तै बहुत गहिरो अब्धि को हेर्नलाई ॥
 ज्यादै राम्रो गहनवन यो भो निकै फैलिएको ।
 बुझ्ने गाह्रो गुणि मनुजको बुद्धिजस्तै भएको ॥

५०३

साडी राम्रो हरित रङको पैरिएकी छ नारी ।
 भन्नू जस्तो चउर हरिया देखिंदा वारिपारि ॥
 साना साना भरखर यहाँ उम्रिएको छ दुर्वा ।
 हेर्नेलाई ससुख वनमा लौ भयो यो अपूर्व ॥

५०४

देखिन्छन् रे बिच-बिचमहाँ पानिका कुण्ड कुण्ड ।
 बुद्धी जस्तो फरक वयका व्यक्तिका मुण्ड मुण्ड ॥
 स्रष्टा कोही नभइकन नी सृष्टि भो यो अपूर्व ।
 भन्नू जस्तो भरखर यहाँ उम्रिएको छ दुर्वा ॥

५०५

चोलीजस्तै मखमल उनी लाउँछिन् क्या धरा यी ।
 भूवा उठ्छन् बिच-बिचमहाँ धर्ति नै अप्सरा यी ॥
 भन्नू जस्तो भरखर यहाँ उम्रिएको छ दुर्वा ।
 स्रष्टा भिन्दै नभइकन नी सृष्टि भो यो अपूर्व ॥

५०६

पाकेका यी फलफुलहरू वन्यमा प्राणिलाई ।
 खाओ खाओ जति जति रुच्यो भन्नमा व्यस्त छन् यी ॥
 भन्नू जस्तो भरखर यहाँ उम्रिएको छ दुर्वा ।
 स्रष्टा भिन्दै नभइकन नी सृष्टि भो यो अपूर्व ॥

५०७

कोही उम्रे भरखर यहाँ पालुवा कोर्मैलाङ्ग ।
 बढ्छन् कोही मसृणपन जो त्यागि-यो अङ्ग अङ्ग ॥
 हेमन्तैको समय तर यो तैपनी सन्ततुल्य ।
 हेरूँ हेरूँ मन भइरने ध्यान जो जान्न अन्त ॥

५०८

राजा भन्छन् ऋतुहरूमहाँ त्यो वसन्तै विशिष्ट ।
 राम्रो मान्छन् सकल जति छन् प्राणिले भित्र भित्र ॥
 हेमन्तैको समय तर यो तैपनी तुल्य सन्त ।
 हेरूँ हेरूँ मन भइरने ध्यान जो जान्न अन्त ॥

५०९

क्वैली बास्छन् किन वनमहाँ हर्छिन् सुन्नलाई ।
 बेमौकाको फसलसरिको वैरिदै फल्ललाई ॥
 हेमन्तैको समय तर यो तैपनी तुल्य सन्त ।
 हेरूँ हेरूँ मन भइरने ध्यान जो जान्न अन्त ॥

५१०

सृष्टी गर्ने समय सबका लागि हो रे वयस्य ।
 कस्तो होला जुनिभरि रहे त्यो अचम्मै अवश्य ॥
 क्वैली बास्छन् किन वनमहाँ हर्छिनै सुन्नलाई ।
 बेमौकाको फसलसरिको वैरिदै फल्ललाई ॥

५११

कन्याले क्वै शिशु-अवधिमै जन्म दिन्नन् नि बाल ।
 अप्ठ्यारो क्यै भई परिगए त्यो हुने गर्छ काल ॥
 सृष्टी गर्ने समय सबका लागि हो रे वयस्य ।
 कस्तो होला जुनिभरि रहे त्यो अचम्मै अवश्य ॥

५१२

वृद्धाको त्यै किसिमसँग जो शक्ति गल्नेछ पूर्ण ।
 जन्मै दिन्नन् जति जति गरुन् चाहना भो अपूर्ण ॥
 अर्कै अर्कै पन वनमहाँ देखिनाले मलाई ।
 आश्चर्यै भो अवनिपति हे ! के भनूँ स्वामिलाई ॥

५१३

ग्रीष्मैका क्यै गुणहरु पनी देखिए वन्यमा यो ।
 तातो तातो चउर हरिया सूर्यका रश्मिले भो ॥
 नाङ्गो राखेपछि तनु जसै घर्मले पोलिहाल्छ ।
 त्यस्तै भा'छन् चउरहरु क्यै वृक्ष जो दूर भा'छ ॥

५१४

हावा जान्छन् तल तल उँधो पृथ्विमा छोपिनाले ।
 वृक्षैका जो तल तल रही वन्य त्यो गुम्सिनाले ॥
 ग्रीष्मैका क्यै गुणहरु पनी देखिने हुन्छ वन्या ।
 आश्चर्यै भो अवनिपति हे ! के भनूँ भा'छ मन्मा ॥

५१५

दौडी दौडीकन शिशुहरु जन्तुका जाँघबाट ।
 भर्छन् श्वेदै तरर तिनको सूर्यका रापबाट ॥
 ग्रीष्मैका क्यै गुणहरु पनी देखिने गर्छ वन्या ।
 हेमन्तैको समय तर यो के भनूँ भा'छ मन्मा ॥

५१६

बाफिन्छन् रे धरणितल यो पाकिने गर्छ देह ।
 छोपेका क्यै कदलिफलकै तुल्य भो आज देह ॥
 पस्नै गाह्रो पवनगतिले माथि नै माथि उँड्छ ।
 ढोका झ्यालै थुनि थुनिरहे स्वेदले देह बुद्ध ॥

५१७

छैनन् खाली जमिन जसमा वृक्षका ताँति-ताँती ।
 बढ्छन् बस्तीसरि मनुजको पृथ्विमा भाँति-भाँती ॥
 हेमन्तैको समय तर यो शीत नै छैन शीत ।
 ओडी ओडीकन सिरकले राखिए तुल्य कृत्य ॥

५१८

गाह्रो भन्नू कसरि सुखमा दाखको भित्रभित्र ।
 पाक्छन् रे जो फल बहुत नै स्वादिलो हुन्छ भित्र ॥
 त्यस्तै त्यस्तै ससुख वनमा आइयो स्वामिपाद ।
 भन्छू भन्छू मन-मनमहाँ जे छ त्यो हालि छाँद ॥

५१९

वर्षातैको गुण पनि यहाँ देखिने छैन न्यून ।
 भर्छन् छाँगा गिरि-शिखरका पल्लिरैका यि वन्य ॥
 बस्तीमा जो भिजि भिजिरहे मिर्गका साथ व्याघ्र ।
 हिँड्दै जुध्दै मुख-मुख जुधी शत्रुता त्यागि आर्य ॥

५२०

उम्रन्छन् रे सहजसँग नै लाँकुरीका मुना जो ।
 पानी पाई हरबखत नै वन्यमा शीत भा'को ॥
 माटो माटो मलजल मिली उर्वरा बन्न गा'छ ।
 पानी प्यूनै भनि हरिण जो पोखरीतर्फ धा'छ ॥

५२१

पाछ्छन् ठाडो मुख तिनिहरू पानिले पेट भर्दै ।
 कैले चोप्छन् मुख तल तलै पोखरीतर्फ हेर्दै ॥
 वर्षातैको गुण पनि यहाँ देखिने छैन न्यून ।
 भर्छन् छाँगा गिरि-शिखरका पल्लिरैका यि वन्य ॥

५२२

छैनन् वर्षा तर पृथिविमा पानिको क्यै अभाव ।
 पक्कै छैनन् गिरि-शिखरका बीचका बीचबाट ॥
 भर्खन् छाँगा छरर तल जो शीत नै शीत भा'छ ।
 पानी प्युनै भनि हरिण जो पोखरीतर्फ गा'छ ॥

५२३

ओसीलो यो वन वन भयो पानिको धारले जो ।
 हुकीरन्छन् वन-वनमहाँ वृक्षका बालकै जो ॥
 पानी पाईकन तल तलै भो जरा उर्वरा नै ।
 खाना खाईकन हर शिशू मोटिला बन्छ रे नै ॥

५२४

जाडो छैनन् न त गरम भो के भयो के भयो यो ।
 प्युँदा प्युँदा अमृतरस जो लट्ठियो देह कस्तो ॥
 पानी प्युँदैकन तल तलै भो जरा उर्वरा नै ।
 खाना खाईकन हर शिशू मोटिला बन्छ रे नै ॥

५२५

वर्षातैको समय भनुँ ता गर्जिदै छैन मेघ ।
 चल्दैन् रे तरुणवयका वृक्ष यी वन्य डेग ॥
 जाडो छैनन् न त गरम भो के भयो के भयो यो ।
 प्युँदा प्युँदा अमृतरस जो लट्ठिने देह जस्तो ॥

५२६

छैनन् हीलो तर पनि यहाँ पानिको क्यै अभाव ।
 छैनन्, जान्छन् जमिन तल जो देखिने छैन भाव ॥
 आकाशैको छवि चहकिलो चम्किने नीलिमा भैं ।
 खोजी खोजीकन उपरमा भेटिने हुन्न रे नै ॥

५२७

पक्कै छैनन् शरदऋतु ता तैपनी चन्द्रमाले ।
 छाडेन् रे गगनतल त्यो चम्किदै बस्न थाले ॥
 कस्तो बस्तीतिर पुगिगयौँ स्वामि हे ! स्वर्गतुल्य ।
 स्रष्टाको यो बहुत रसिलो सृष्टि भेट्यौँ अमूल्य ॥

५२८

साँझैदेखिन् गगन झललै पार्दछन् चन्द्रमाले ।
 लाखौ ताराहरु वरिपरी चम्किने सूक्ष्म खाले ॥
 मान्द्रोजस्तै गगनबिचमा चन्द्रमाको छ वास ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो शरत्तुल्य खास ॥

५२९

कम्जोरैमा रिपुहरु पनि लाग्दछन् दाबि गर्न ।
 जो जो हुन्छन् बहुत बलिया लाग्दछन् शक्ति थप्न ॥
 ती नै हुन् रे शशि गगनमा छोपिने बादलैले ।
 कोही जान्छन् रवि-वरिपरी शक्तिशाली हुनाले ॥

५३०

चल्छन् हावा हरर घरका बत्तिलाई निभाई ।
 दिन्छन् दिन्छन् तर वनमहाँ बल्नको अग्निलाई ॥
 थप्छन् शक्ती सहजसँग त्यो भो डुँडेलो बढेको ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो शरत्तुल्य हेको ॥

५३१

पीठो विक्छन् मनुजहरुको भो कला बोलनमा जो ।
 बिक्दैनन् रे बहुत गतिलो चामलै नी कुनैको ॥
 बोल्ने शक्ती नभइकन ता हुन्न रे केहि कर्म ।
 हेमन्तैको समय तर यो भो शरत्तुल्य धर्म ॥

५३२

जाडो छैनन् गरम पनि ता छैन रे वन्यमा यो ।
 पाकेका छन् फलफुलहरु पीतवस्त्रै धरेको ॥
 विष्णूजस्तै स्वरूप रसिलो देखियो वन्य वन्य ।
 मान्छेजस्तै बहुत चतुरो भो भयो अग्रगण्य ॥

५३३

पानी बग्छन् सलल नदिमा दर्पणैतुल्य सफ्फा ।
 आत्माजस्तै गुणि मनुजको भित्र भित्रै छ सफ्फा ॥
 देखिन्छन् रे रह-रहमहाँ मत्स्यका झुण्ड झुण्ड ।
 निर्दोषी जो मनुजहरुको बोलि भै पूर्ण शुद्ध ॥

५३४

सुकदैन् रे रह-रहमहाँ पानि जो बग्नलाई ।

ठूला ठूला तरहर हुँदा मूल छन् बदनलाई ॥

पुग्नै दिन्नन् रविकिरण जो भूमिमा पानि सुक्न ।

हेप्ने चेप्नेहरु नभइ दे' प्राणि जो सक्छ फुक्न ॥

५३५

घच्चा पच्चा नभइकन जो पानि छन् पूर्ण शुद्ध ।

प्यूनैलाई हर-समयमा प्राणिका लागि शुद्ध ॥

आत्माजस्तो ऋषिमुनिकनै ध्यानले शुद्ध भा'को ।

हेमन्तैको समय तर यो भो शरद् देखन पा'को ॥

५३६

हुन्नन् चिन्ता हरदम यहाँ चित्तमा आइ-आइ ।

इच्छा हुन्नन् मनुजहरुमा संग्रहै गर्नलाई ॥

स्वर्गैजस्तो बहुत सुखको भो भयो वन्य बस्ती ।

हेमन्तैको समय तर यो भो शरत्तुल्य वस्ती ॥

५३७

हट्छन् पर्दा पर पर भई ज्ञानको ढाक्नलाई ।

हट्छन् जस्तै तिमिर रविले व्योममा आइ-आइ ॥

स्वर्गैजस्तो बहुत सुखको भो भयो वन्य बस्ती ।

हेमन्तैको समय तर यो भो शरत्तुल्य बस्ती ॥

५३८

धूलो छैनन् धरणितलमा लेपिएतुल्य भा'को ।

पानी पर्दा दिन दिन यहाँ हो सफा पूर्ण भा'को ॥

हीलो छैनन् हरघडि यहाँ बत्नलाई छ योग्य ।

भोगी भन्दा पनि पृथिवि यो जोगिकै लागि योग्य ॥

५३९

जस्का हुन्छन् मति अरुमहाँ गर्नलाई भलाइ ।

त्यस्तालाई रहन सुखको वन्य यो स्थान आई ॥

बस्छौं हामी बहुत सुखले बिस्रियो राजधानी ।

आयौं हामी प्रभुचरण हे ! दिव्य यो भूमि छानी ॥

५४०

बिसें राम्रो विगतघटना जे मिल्यो सो उज्यालो ।

संझी बस्ने समय प्रभुका लागि यो ह्वैन पालो ॥

चिन्ता छाडे रघुचरण हे ! बालि नै दिन्छ देह ।

आयौ आयौ ससुख अहिले दिव्य यो वन्य गेह ॥

५४१

भोगी भन्छन् बहुत सुख जो मिल्छ रे भोग गर्दा ।

त्यागी भन्छन् बहुत सुख जो मिल्छ रे त्याग गर्दा ॥

मैले भन्छू सुख दुख सबै सोच नै हो दिलैको ।

हेमन्तैको समय तर यो भो शरत्तुल्य हेको ॥

५४२

बेलौतीको तरु-तरुमहाँ फल्दछन् रे फलै जो ।

जो जो आए विपिन यसमा बेसरी भो भलै जो ॥

मान्छेजस्तो गुण अति हुने गर्नमा भो भलाइ ।

अर्कालाई, गहन वन यो गर्नमा भो भलाइ ॥

५४३

लिन्नन् केही गुणि मनुजले दानमै जान्छ चित्त ।

त्यस्तै छन् रे तरुहरु यहाँ हेर्नमा भो विचित्र ॥

कोही साना कति कति भए वृक्ष धेरै विशाल ।

आमाले भैं निजशिशुकनै काखमा राखि पाल ॥

५४४

राजा छैनन् तर पनि यहाँ कोहि उल्टो हिंडेन ।

वैरी वैरीकन वरिपरी वन्यना क्वै भिडेन ॥

कोही साना कति कति भए वृक्ष धेरै विशाल ।

आमाले भैं निज-शिशुकनै काखमा राखि पाल ॥

५४५

बग्छन् भर्ना नियमसँग जो सुस्तरी सुस्तरी र ।

दिन्छन् शोभा सहजसँग जो हेर्नलाई विभोर ॥

पार्छन् पार्छन् बहुत रमणी नारिले भैं भुकाव ।

बढ्छन् बढ्छन् वरिपरि रहे सुन्दरी हाव भाव ॥

५४६

वैशाखैको विपिनसरि यो भाँगिए पुष्पवल्ली ।

लाई खाईकन प्रकृतिले भो सजेतुल्य कल्ली ॥

कवैली बास्छन् गहन वनमा सुन्नमा मुग्ध शब्द ।

हेमन्तैको समय तर यो वैरियो सन्त शब्द ॥

५४७

हावा चल्छन् मलयगिरिका सोरिएरै समस्त ।

बोक्छन् बोक्छन् मधु हरहरी सूर्यको छैन अस्त ॥

बूढा-खाडा भइकन कबै बस्नलाई परेन ।

जो छन् गल्ती शहरतिरको हेर्नलाई परेन ॥

५४८

न्वाई धवाईकन प्रकृतिले आसनै जो जमाई ।

बस्दाको जो स्थिति सब छ यो मोहनी धेर आई ॥

बूढा-खाडा भइकन कतै बस्नलाई परेन ।

जो छन् गल्ती शहरतिरको हेर्नलाई परेन ॥

५४९

काखै जस्तो जननिहरुको बस्नमा सुखवदायी ।

धारा प्याई अमृतसरिको दूधको बाललाई ॥

छाडी जानै मन मरिगयो दूर हे स्वामिराज ! ।

बस्छुँ बस्छुँ सरि हुन गयो जीवनै पूर्ण आज ॥

५५०

फेरुँ क्यारे अब जुनि यहाँ कोयली बन्छु मै त ।

स्वामी बन्नोस् मसँग मिलने पक्षिकै रूपवन्त ॥

छाडी जानै मन मरिगयो दूर हे स्वामिराज ! ।

बस्छुँ बस्छुँ सरि हुन गयो जीवनै पूर्ण आज ॥

५५१

जे जे हुन्थ्यो शहरतिरको चिन्तनै गर्नु छैन ।

अर्कै अर्कै किसिमसँग जो न्यूनले मिल्छ चैन ॥

छाडी जानै मन मरिगयो दूर हे स्वामिराज ! ।

बस्छुँ बस्छुँ सरि हुन गयो जीवनै पूर्ण आज ॥

५५२

फुल्लू मैले कुसुमसरि भै वन्यमा शोभिअर ।

प्यूनोस् स्वामी ! ससुख अहिले सभ्य भौरा भअर ॥

जे जे हुन्थ्यो शहरतिरको चिन्तनै गर्नु छैन ।

अर्कै अर्कै किसिमसँग जो ज्यूनुले मिल्छ चैन ॥

५५३

एक्लासैको वसति वनको टाकुरा वृक्ष-जात ।

बोल्दैन् रे तर पनि यिनै मौन साथी समात ॥

गर्दैन् रे अहित यिनले प्राणिमा साथ बस्दा ।

अर्कै अर्कै किसिमसँग जो ज्यूनुले खुल्छ रास्ता ॥

५५४

चिन्ता छैनन् गिरि-शिखरका वृक्षमा हर्ष-साथ ।

बस्छन् बस्छन् समय यिनको बित्तन गो युगयुगान्त ॥

गर्दैन् रे अहित यिनले प्राणिमा साथ बस्दा ।

अर्कै अर्कै किसिमसँग जो ज्यूनुले खुल्छ रास्ता ॥

५५५

तिर्खा हुन्नन् हरदम यहाँ पानि छन् साथ साथ ।

भोकै लागे पनि हरदमै मिल्दछन् खान्कि-जात ॥

आफै पाकी प्रवर-प्रवरै छन् तयारी रहेका ।

भोको नाझो रहन नपरोस् राष्ट्रमा, राख्नु हेका ॥

५५६

बिर्सै होलान् अब त गतिला भूप छन् भाइ भन्दै ।

स्वामीलाई छिन छिन त्यहाँ गर्दछन् जो सकेका ॥

बिसौं हामी पनि शहरका व्यस्त जो जिन्दगानी ।

खट्नु पर्ने प्रतिपल त्यहाँ दुःखको जिन्दगानी ॥

५५७

यसरी पर्णशाला बनाएर त्यस रमणीय पञ्चवटीमा बस्दै गर्ने सन्दर्भमा प्रातः कालमा उठेर गोदावरीको स्नान, भगवन्नामस्मरण, पाठ-पूजा गर्दै दिन बिताइरहेका थिए । एक दिन अप्रत्याशित रूपमा रावण-भगिनी शूर्पणखा घुम्दै आई । रामको अनुपम सौन्दर्य देखेर ऊ ज्यादै लालायित भई । मानौं उसका लागि अरु कुनै बाटो छैन, रामलाई पतिको रूपमा वरण गर्नु बाहेक । शूर्पणखा:-

जन्मै मेरो दितिकुलमहाँ राक्षसैका जमात ।
हुकँ बढ्थे बहुत बलिया व्यक्तिका बीचबाट ॥
कोही राम्रा पुरुष कहिल्यै देखिएकै थिएनन् ।
गर्नेमा जो प्रणय पनि ता चित्तमा क्वै खुलेनन् ॥

५५८

लाग्थ्यो कैले कसरि दिन यी बित्न जालान् भनेर ।
दुयाङ्ग्रो ठोकी मन-मनमहाँ कष्टसाथै जिएर ॥
बगदै जालान् वयजनित जो वारिको भेल दूर ।
भन्ने संझी मन-मनमहाँ खस्किने गर्छ नूर ॥

५५९

केको शोभा फुल फुलिरहे हेर्नमा क्वै भएन ।
केको शोभा अमृतरसको प्यूनमा क्वै भएन ॥
बगदै जालान् वयजनित जो वारिको भेल दूर ।
भन्ने संझी मन-मनमहाँ खस्किने गर्छ नूर ॥

५६०

क्वै भन्दैनन् किन नि यसरी चिन्तितै छौ भनेर ।
कैले होला प्रणयदिन जो प्रेमि-का साथ ले'र ॥
घुम्ने भन्दै मन-महलमा अग्निको बल्छ ज्वाला ।
काला काला दितिसुतहरू आउँछन् द्वारपाल ॥

५६१

भिन्नैदेखिन् मन मरिरने रूप सौन्दर्य छैन ।
चाहेको क्वै नमिलिकन जो चित्तमा छैन चैन ॥
आगो बल्छन् हृदयतलमा पानिको कार्य गर्ने ।
को पो होला वयजनित जो वारिको भेल थाम्ने ॥

५६२

चौतारीमा पिपलतरुले मात्र क्यै दिन्न शोभा ।

पूरा दिन्छन् वर-पिपल नै जोडिए मात्र छाया ॥

एकली छोरी दितिकुलमहाँ फूल भै फुल्न पा'की ।

टिप्ने कोही नभइकन जो खिन्न भै दूर आ'की ॥

५६३

हिंङ्छन् हिंङ्छन् कति कति यहाँ जोडि भै हर्षसाथ ।

आँसू बग्छन् ससुख तिनको हर्षले बित्छ रात ॥

एकली छोरी दितिकुलमहाँ फूल भै फुल्न पा'की ।

टिप्ने कोही नभइकन जो खिन्न भै दूर आ'की ॥

५६४

जोडी मिल्दा ससुख सबको बित्दछन् जीवनै जो ।

बाँडी बाँडी दुख-सुख सबै बस्दछन् रे तिनै जो॥

भन्ने संझी दितिकुलमहाँ एकलै धेर खोजी ।

पखै पखै तर पनि कुनै मिल्न नै थे'न रोजी ॥

५६५

यात्री यौटा बहुत रसिलो भेटियो वन्यमा यो ।

साह्रै राम्रो स्वरुप यसको देखियो दृष्टिमा यो ॥

बस्छू आजै यससँग म ता सुम्पदै आफुलाई ।

पखै पखै बहुत दिन जो बैस थाम्ने सखा यी ॥

५६६

ल्याइन् भन्लान् अनुजहरुले एकलै आफु जाई ।

साह्रै राम्रो बहुत रसिलो व्यक्तिलाई समाई ॥

बस्छू आजै यससँग म ता सुम्पदै आफुलाई ।

पखै पखै बहुत दिन जो बैस थाम्ने सखा यी ॥

५६७

गर्नू कैल्यै हडबड यहाँ हुन्न रे साथि खोज्न ।

ढीलै होस् रे तर पनि निको पर्छ रे व्यक्ति रोज्न ॥

गाह्रो होला खलसँग रही बित्तमा पूर्ण आयु ।

होशै गर्दा हरसमयमा लम्बिने हुन्छ आयु ॥

५६८

भन्लान् दाज्यैहरु घरमहाँ के गरिस् को समातिस् ।
 अत्तो पत्तो नभइ कुलको व्यक्ति यो साथ तानिस् ॥
 मेरा निम्ती मनुज अरु क्वै छैन रे यो सिबाय ।
 माछालाई जलबिनु कुनै हुन्न रे बाँचन प्रायः ॥

५६९

जस्तो जस्तो मनुज मकनै जँच्छ रे रोज्छु उस्तै ।
 मेरा लागी तरुणवयको यो भयो सूर्यजस्तै ॥
 चम्की बस्ने हृदयतलमा प्रेमको अब्धि-तुल्य ।
 माछालाई जलबिनु कुनै हुन्न रे प्राण-मूल्य ॥

५७०

बैसैमा यो कुसुम रसिलो देखिंदा शीघ्र भित्र ।
 भौराजस्तै भुनुनु रसमा भुलनमा जान्छ चित्त ॥
 चेपी चेपीकन गुटुमुटू पार्दछू पार्दछू रे ।
 लैजान्छू यो मनुजकन जो काखमा राख्दछू रे ॥

५७१

कैल्यै कैल्यै त्यसपछि अनी हुन्न रे दुःख-दर्द ।
 प्रेमीकाको सँग सँग रहे टाढिने हुन्न मर्द ॥
 चेपी चेपीकन गुटुमुटू पार्दछू पार्दछू रे ।
 चुल्हाभित्रै ससुख यसको रूपमै सज्दछू रे ॥

५७२

कैले राखीकन हृदयमा घुम्दछू देशभित्र ।
 हातेमालो गरिवरिकनै भेट्दछू इष्टमित्र ॥
 कैल्यै कैल्यै त्यसपछि अनी हुन्न रे दुःख-दर्द ।
 प्रेमीकाको सँग सँग रहे टाढिने हुन्न मर्द ॥

५७३

क्वैले भन्लान् मनुजकन जो प्रेमि यस्को भएछ ।
 क्वैले भन्लान् उचित वर जो छान्नमा शक्ति रै'छ ॥
 जस्तो गर्दा सुख र दुख भो त्यो रह्यो मैतिरै जो ।
 प्राणी घुम्छन् हरदम यहाँ भाग्यरेखातिरै जो ॥

५७४

गर्छन् कोही यदि कुलमहाँ द्रोह यस्तो कुरामा ।
 दिन्नन् बस्नै पनि सँग भने फिक्कि छैनन् कुरामा ॥
 घुम्छू साथी लिइवरि सँगै बैसमा तमिस्रएर ।
 लैजान्छू यो मनुजकन जो आफ्नै देश हेर ॥

५७५

आफ्नै आफ्नै सुख-दुख सबै हुन्छ रे प्राणिभित्र ।
 साक्षी हुन्छन् अरु अरु यहाँ मात्र हो इष्टमित्र ॥
 जस्लाई जे सुख र दुख भो भो त्यसैलाइ मात्र ।
 आधारै जो अरुकन लिने भो भयो हस्तिपात्र ॥

५७६

आफ्नै आफ्नै जनहरु पनी सुखमा साथ हुन्छन् ।
 लागे खाएपछि पछि भने हर्षले नाचन थाल्छन् ॥
 पाए दुःखै पृथिवितलमा हुन्न कोही सँगाती ।
 लैजान्छू यो तरुणवयको व्यक्तिलाई समाती ॥

५७७

मिल्दो-जुल्दो वय छ दुइको भो उचाई समान ।
 गाई गाईकन रहनको व्यक्ति यो दिव्य-गान ॥
 साह्रै राम्रो सकलगुणको केन्द्रबिन्दू समान ।
 गर्छू गर्छू तरुणवयको व्यक्तिलाई म पान ॥

५७८

ईर्ष्या गर्लान् सँगिनिहरुले देखि-यो बैस केन्द्र ।
 राजाजस्तो सकलगुणले पूर्ण यो देव इन्द्र ॥
 साह्रै राम्रो सकलगुणको केन्द्रबिन्दू समान ।
 गर्छू गर्छू तरुणवयको व्यक्तिलाई म पान ॥

५७९

सृष्टी होला त्यसपछि अनी बालिका-बाल राम्रा ।
 दङ्गै पर्लान् दनुजहरु जो देखि त्यो सृष्टि हाम्रा ॥
 वर्षाको जो जल छ धमिलो भो शरद् आइ सफ्फा ।
 त्यस्तै होला दितिकुलमहाँ सुधिंदो पूर्ण रास्ता ॥

५८०

मानेनन् रे अनुजहरुले साथमा राख्नलाई ।

लैजान्छू यो मनुजकन जो दूरबस्ती कजाई ॥

लागेको क्वै रविकिरणमा छोप्न सक्तैन प्राणी ।

त्यस्तै त्यस्तै प्रणयगतिले उर्लदो भो जवानी ॥

५८१

नाडी यस्को बहुत बलियो देखिंदो हृष्ट-पुष्ट ।

लाई खाईकन सुखसँगै बस्नको व्यक्ति पुष्ट ॥

पक्कै हो यो कुल छ यसको कीर्तिशाली पताका ।

देखिन्छन् रे मुख वरिपरी सूर्यवंशी पताका ॥

५८२

बाघैको जो कुल-कुलमहाँ जन्मिने हुन्न श्याल ।

ऐना हो रे सकलजनको कर्मको देख्न भाल ॥

पक्कै हो यो कुल छ यसको कीर्तिशाली पताका ।

देखिन्छन् रे मुख वरिपरी सूर्यवंशी पताका ॥

५८३

ऐले जोगी बनि वनमहाँ आइ-यो कारणै क्यै ।

पक्कै होला क्षणिक दुखले जेलि-यो व्यक्तिमा यै ॥

सूर्यलाई पनि समयमा छोप्छ रे राहुले र ।

काली बन्छिन् धरणितल यो अन्धकारै बढेर ॥

५८४

सधैँ कोही पनि सुखमहाँ पाउने हुन्न बस्न ।

माथी माथी पुगिकन पनी पर्छ रे पर्छ खस्न ॥

आकाशैमा ग्रहगण लिई चम्किने रश्मिराज ।

डुब्छन् डुब्छन् तल तल भरी रात्रिमा हुन्न ताजा ॥

५८५

घुम्छन् रे यो अवनितलमा चक्र भैं सुख दुःख ।

यौटा पाटा तल छ रथको माथि त्यो पुग्छ कैले ॥

आकाशैमा ग्रहगणसँगै चम्किने सूर्यदेव ।

डुब्छन् डुब्छन् तल तल भरी अब्धिमा सूर्यदेव ॥

५८६

सोधनू पर्ला अब त यसको के कसो भो विचार ।

बैसैको यो उदधितलमा पौडने क्वै विचार ॥

गर्ला यद्वा नगरि रहला बुभुनुपर्ने छु जाई ।

सामू साह्रै बहुत रसिलो व्यक्तिको आजलाई ॥

५८७

धेरै जोगीहरु पनि फसे अप्सराको रुमाल ।

ताना तानी गरि गरिकनै सुन्दरीको कुचाल ॥

भित्रै भित्रै, त्यसरि म पनी राख्दछु काखभित्र ।

बैसैमा यो बहुत रसिलो व्यक्तिलाई म भित्र ॥

५८८

चिम्ली चिम्लीकन नयनले ध्यानमा लागि पर्ने ।

कैय्यौ वर्षैतक ऋषिहरु अप्सरा सामु पर्ने ॥

गर्दा खोलीकन नयनले हेर्दथे धेर बेर ।

फाली भोलीहरु परपरै चुम्दथे ओष्ठ नेर ॥

५८९

आगो सामू रहन नसकी पगिलने गर्छ नौनी ।

देखे राम्रा रमणिहरु ता धैर्यको बाँध बग्ने ॥

गर्छन् पक्कै, म पनि यसको हालनमा हुन्छु छाँद ।

बैसैमा, यो बहुत रसिलो व्यक्तिलाई म काँध ॥

५९०

भन्दै भन्दै असुर-युवती कानमा पुष्पवल्ली ।

टिप्दै लाइन् चरणतलमा शोभिने गर्छ कल्ली ॥

हल्ली हल्लीकन शरिरको कट्टि पूरै नचाई ।

गर्ने लागिन् रघुचरणको चित्तको जो जँचाइ ॥

५९१

फालिन् आँखा फरर उनमा मिर्गिणी भैं वनैको ।

कैले चिम्लीकन छिनमहाँ खोल्दथिन् रे उनै जो ॥

ढोकाजस्तो नगरिकन नै सुस्तरी सुस्तरी नै ।

आँखा लाइन् रघुचरणको सोचमा के छ जान्ने ॥

५९२

तिम्ना गाला कुसुमत्तरिका भो सफा स्वाद लागदा ।

खानू राम्रो दिल दिइवरी भोक जो भित्र जागदा ॥

प्राणीलाई, नजर मतिरै लाउ रे लाउ आज ।

टिप्ने प्राणी नभइ फुलको के भयो अर्थ आज ॥

६१६

तिम्ना सामू सँगिनि पनि क्वै देखनमा छिन् बसेकी ।

दुल्ली पात्ली नयन दुइटै देहभित्रै पसेकी ॥

कौरूपाको पति भइ तिमी जिन्दगी बित्छ भन्नु ।

पानी मिल्ला भनि मरुमहाँ तुल्य त्यो हुन्छ खन्नु ॥

६१७

छाडे आजै यसकन तिमी जिन्दगीको स साथी ।

माछू माछू भटिति यसको दन्तले देह लाछी ॥

कौरूपाको पति भइ तिमी जिन्दगी बित्छ भन्नु ।

पानी मिल्ला भनि मरुमहाँ तुल्य त्यो हुन्छ खन्नु ॥

६१८

कुच्चोले जो छ नि जुन कुरा वायुले गर्न लागदा ।

वाधा वन्ने नगर तिमिले आपदै टर्न लागदा ॥

कौरूपाको पति भइ तिमी जिन्दगी बित्छ भन्नु ।

पानी मिल्ला भनि मरुमहाँ तुल्य त्यो हुन्छ खन्नु ॥

६१९

तिम्नो मेरो जुनि सुखसँगै बित्न जानेछ पक्का ।

ईर्ष्या गर्लान् अरु सँगिनि ता चित्तमा लागि धक्का ॥

आजैदेखिन् तिमिकन यहाँ सुम्पने गर्छु देह ।

पुज्छू पाऊ दितिकुलमहाँ जन्म भो यै छ देह ॥

६२०

रामचन्द्र शूर्पणखालाई जवाफ दिन्छन्- शरीर राम्रो भएर अर्थात् बाह्यरूप राम्रो भएर मात्रै कोही राम्रो मानिदैन, भित्र राम्रो हुनुपर्दछ, अर्थात् गुण राम्रो हुनुपर्दछ । त्यसमा पनि मेरी जीवन-संगिनी सीताको त बाहिर भित्र सबै पक्ष राम्रा छन् । रामचन्द्र :-

मान्छे आफ्नो गुणतिर निकै हेर्नमा शक्तिशाली ।
अर्काको जो गुण कति छ त्यो देख्नमा हुन्छ खाली ॥
पैले आफ्नै स्वरूपतिर हे हेरिद्यौ बैसमत्ता ।
अर्काको जो गुण त्यसपछि तौलने गर्नु सत्ता ॥

६२१

हेरी बस्छन् गिरिशिखरका कापमा काकपक्षी ।
सानो देख्छन् वरपर सबै ध्यान त्यै लाइ अक्षि ॥
देख्दैनन् रे नजिक रहँदो धर्मको मार्ग सेवा ।
कम्जोरै जो शिशुहरुकनै पक्षिको गर्न टेवा ॥

६२२

कस्तो हुन्थ्यो पृथिव्रितल यो स्वर्गजस्तै खुलास ।
बानी भै दे ' निज चरितमा सुधने कर्म आशा ॥
देख्दैनन् रे नजिक रहँदो धर्मको मार्ग सेवा ।
कम्जोरै जो शिशुहरुकनै प्राणिको गर्न टेवा ॥

६२३

भन्छ्यौ मत्ता कुरूप भनि जो यी सखी साथ बस्छिन् ।
सर्वस्वै हुन् पति भनिवरी साथमा साथ बस्छिन् ॥
सेवा गर्छिन् छिन छिन ममा आफ्नो सुख त्यागी ।
यस्तालाई कसरि तिमिले भन्दछ्यौ हुन् अभागी ॥

६२४

मेरा लागी गहनवनको बास थ्यो जानुपर्ने ।
बाबा बोले दुखित मनले बाध्य थे बोल्नुपर्ने ॥
आइन् साथी हुन भनि यहाँ दुःख संभेर सुख ।
यस्तालाई कसरि तिमिले भन्दछ्यौ हुन् यि दुःख ॥

६२५

भन्छन् ठूलो भुवनतलमा पुण्य हो दान गर्नु ।

भोकाएका जुनि जति भए पेट जो पूर्ण भर्नु ॥

मै दुःखीको नभइकन क्वै भित्र यो रुन्छ चोला ।

तिर्खा लाग्यो जल दिन यहाँ व्यक्ति को मिल्छ होला ॥

६०४

आत्माले क्वै जनकन कुनै दिन्छ रे भित्र भित्र ।

आशीवादैं त्यसकन कुनै हुन्न रे दुःख दर्द ॥

तिर्खाएकी दितिकुलमहाँ जन्म भो रावणैकी ।

मैलाई हे ! भगिनि भनि ता जान्दछन् जान्दछन् ती ॥

६०५

डर्छन् डर्छन् अदितिसुत जो रावणैको मुहार ।

हेनैलाई पनि नसकि जो माग्दछन् रे गुहार ॥

घोताका जो अधिपतिकहाँ के भनूँ के भनूँ ख्वै ।

तिर्खा लाग्यो तर जल दिने व्यक्ति को मिल्छ रे ख्वै ॥

६०६

मारे कैय्यौ ऋषिमुनिहरू अग्रजै रावणैले ।

बोलेनन् क्वै पनि भय भई के गरूँ के गरूँ मै ॥

जे जे चाह्यो निमिषभरमा मिल्न गो राज्य त्यत्सा ।

तिर्खा लाग्यो तर जल दिने व्यक्ति को मिल्छ यत्सा ॥

६०७

ठूला ठूला कति कति कुरा गर्नलाई सकिन्छ ।

ज्यादै सानो पनि कति कुरा गर्नलाई सकिन्न ॥

जे जे चाह्यो निमिषभरमा मिल्न गो राज्य त्यत्सा ।

तिर्खा लाग्यो तर जल दिने व्यक्ति को मिल्छ यत्सा ॥

६०८

साथी पाए सहजसँग नै बित्छ रे जिन्दगानी ।

प्रेमी नै हुन् रमणिहरूका लागि जो जिन्दगानी ॥

जे जे चाह्यो निमिषभरमा मिल्न गो राज्य त्यत्सा ।

तिर्खा लाग्यो तर जल दिने व्यक्ति को मिल्छ यत्सा ॥

६०९

कस्तो कस्तो जुनि हुन गयो मन्दभाग्या भएछु ।

सोचे जस्तो नभइकन क्यै कष्टमा जो रहेछु ॥

जे जे चाह्यो निमिषभरमा मिल्न गो राज्य त्यस्मा ।

तिर्खा लाग्यो तर जल दिने व्यक्ति को मिल्छ यस्मा ॥

६१०

स्रष्टाले यो जति जति रचे गर्नलाई भलाइ ।

भर्छन् पातैहरु वनमहाँ आउनै जो पलाई ॥

मेरा लागी मरुसरि भयो धर्ति यो घीन लाग्दो ।

तिर्खा लाग्यो तर जल दिने व्यक्ति भो दूर भाग्दो ॥

६११

भन्छन् भन्छन् श्रुतिहरु सबै खोजिने हुन्छ रत्न ।

खोजी खोजीकन हिंडिरनु व्यर्थ भो भन्छ यत्न ॥

यस्ती राम्री छु र पनि यहाँ पाइएनन् कुनै जो ।

खोजी गर्ने मनुज वयको दूर भो दूर भो त्यो ॥

६१२

पानी बग्दा जमिन जति छन् गर्नु त्यस्ले सिंचाइ ।

बग्दै जाँदा तल तल कुनै अर्थ क्यै हुन्न धाई ॥

यस्ती राम्री छु र पनि कुनै पाइएनन् वरै जो ।

काँ पो होलान् मनुज वयका बस्दछन् के घरै जो ॥

६१३

भन्छन् प्राणी मरणपछि नी आउँछन् जन्मिएर ।

अकै अकै जुनि लिइवरी आउँछन् जन्मिएर ॥

त्यो बेला के कसरि रहूला थाह क्यै छैन आज ।

टिप्ने मान्छे नभइ फुलको के भयो अर्थ आज ॥

६१४

देखें आफ्नै नजिक तिमि ता हे युवा ! बैस मत्त ।

हात्तीजस्तो मद-जल जमी पारि जो अस्त-व्यस्त ॥

प्राणीलाई, नजर मतिरै लाउ रे लाउ आज ।

टिप्ने प्राणी नभइ फुलको के रह्यो अर्थ आज ॥

६१५

तिम्ना गाला कुसुमसरिका भो सफा स्वाद लागदा ।
 खानू राम्रो दिल दिइवरी भोक जो भित्र जागदा ॥
 प्राणीलाई, नजर मतिरै लाउ रे लाउ आज ।
 टिप्ने प्राणी नभइ फुलको के भयो अर्थ आज ॥

६१६

तिम्ना सामू सँगिनि पनि क्वै देखनमा छिन् बसेकी ।
 दुब्ली पात्ली नयन दुइटै देहभित्रै पसेकी ॥
 कौरूपाको पति भइ तिमी जिन्दगी बित्छ भन्नु ।
 पानी मिला भनि मरुमहाँ तुल्य त्यो हुन्छ खन्नु ॥

६१७

छाडे आजै यसकन तिमी जिन्दगीको म साथी ।
 मार्छू मार्छू भटिति यसको दन्तले देह लाछी ॥
 कौरूपाको पति भइ तिमी जिन्दगी बित्छ भन्नु ।
 पानी मिला भनि मरुमहाँ तुल्य त्यो हुन्छ खन्नु ॥

६१८

कुच्चोले जो छ नि जुन कुरा वायुले गर्न लागदा ।
 वाधा वन्ने नगर तिमिले आपदै टर्न लागदा ॥
 कौरूपाको पति भइ तिमी जिन्दगी बित्छ भन्नु ।
 पानी मिला भनि मरुमहाँ तुल्य त्यो हुन्छ खन्नु ॥

६१९

तिम्रो मेरो जुनि सुखसँगै बित्न जानेछ पक्का ।
 ईर्ष्या गर्लान् अरु सँगिनि ता चित्तमा लागि धक्का ॥
 आजैदेखिन् तिमिकन यहाँ सुम्पने गर्छु देह ।
 पुज्छु पाऊ दितिकुलमहाँ जन्म भो यै छ देह ॥

६२०

रामचन्द्र शूर्पणखालाई जबाफ दिन्छन्- शरीर राम्रो भएर अर्थात् बाह्यरूप राम्रो भएर मात्रै कोही राम्रो मानिदैन, भित्र राम्रो हुनुपर्दछ, अर्थात् गुण राम्रो हुनुपर्दछ । त्यसमा पनि मेरी जीवन-संगिनी सीताको त बाहिर भित्र सबै पक्ष राम्रा छन् । रामचन्द्र :-

मान्छे आफ्नो गुणतिर निकै हेर्नमा शक्तिशाली ।
अर्काको जो गुण कति छ त्यो देख्नमा हुन्छ खाली ॥
पैले आफ्नै स्वरूपतिर हे हेरिदौ बैसमत्ता ।
अर्काको जो गुण त्यसपछि तौलने गर्नु सत्ता ॥

६२१

हेरी बस्छन् गिरिशिखरका कापमा काकपक्षी ।
सानो देख्छन् वरपर सबै ध्यान त्यै लाइ अक्षि ॥
देख्दैनन् रे नजिक रहँदो धर्मको मार्ग सेवा ।
कम्जोरै जो शिशुहरुकनै पक्षिको गर्न टेवा ॥

६२२

कस्तो हुन्थ्यो पृथिवितल यो स्वर्गजस्तै खुलास ।
बानी भै दे ' निज चरितमा सुधने कर्म आशा ॥
देख्दैनन् रे नजिक रहँदो धर्मको मार्ग सेवा ।
कम्जोरै जो शिशुहरुकनै प्राणिको गर्न टेवा ॥

६२३

भन्छ्यौ मत्ता कुरूप भनि जो यी सखी साथ बस्छिन् ।
सर्वस्वै हुन् पति भनिवरी साथमा साथ बस्छिन् ॥
सेवा गर्छिन् छिन छिन ममा आफ्नो सुख त्यागी ।
यस्तालाई कसरि तिमिले भन्दछ्यौ हुन् अभागी ॥

६२४

मेरा लागी गहनवनको बास थ्यो जानुपर्ने ।
बाबा बोले दुखित मनले वाध्य थे बोल्नुपर्ने ॥
आइन् साथी हुन भनि यहाँ दुःख संभेर सुख ।
यस्तालाई कसरि तिमिले भन्दछ्यौ हुन् यि दुःख ॥

६२५

त्याग्नू यस्ता सँगिनिकन जो धर्मको ह्रास हुन्छ ।

बोलनै गाह्रो वचन दुखले चित्त यो धेर रुन्छ ॥

प्राणै त्यागीकन बरु यहाँ जानुमा बेस हुन्छ ।

बोलनै गाह्रो वचन मुखले चित्त यो धेर रुन्छ ॥

६२६

मान्छे राम्रो स्वरूप उसको हेरिंदामा हुँदैन ।

कमै हेर्नु हरबखत जो दुःखमा रुन्छ रुन्छ ॥

त्याग्नू त्यस्ता सँगिनिकन जो धर्मको ह्रास हुन्छ ।

बोलनै गाह्रो वचन मुखले भित्र यो चित्त रुन्छ ॥

६२७

तिम्ले जस्तो शरिर-सुख जो चाहना छैन यिन्मा ।

बोली फेर्ने पनि चलन जो छैन रे छैन छिन्मा ॥

दाखै पाकेपछि फलफलै भित्र उस्तै छ बाह्य ।

त्यस्तालाई नभन तिमिले व्यक्ति हुन् पूर्ण त्याज्य ॥

६२८

कैल्यै कैल्यै वचन पतिको नाघिनन् नाघिनन् रे ।

सीमा नाघीकन उदधिको बरनमा हुन्छ रे त्यो ॥

त्याग्नू पैले निजतनु परे त्याग्नलाई सखी यी ।

बैसैको जो वश परि-परी छाडिदौ बोलनमा यी ॥

६२९

मात्रै इच्छा शरिर-सुखको गर्नुमा व्यर्थ हुन्छ ।

भोगी प्राणीहरु हरघडी भोगमै लिप्त हुन्छ ॥

जाऊ जाऊ दितिकुलतिरै खोज्नलाई दुलाह ।

वैदेहीको चरणतलमा रम्नमा गर्छु चाह ॥

६३०

अर्काको जो धनतिर गए ध्यानको अर्थ छैन ।

लोभी पापी मनुजकन जो चित्तमा हुन्छ चैन ॥

जाऊ जाऊ दितिकुलतिरै खोज्नलाई दुलाह ।

वैदेहीकै चरणतलमा रम्नमा गर्छु चाह ॥

६३१

जस्तै होलिन् अगतिलि निकै प्यारकी हुन्छ पत्नी ।
 आफ्नै राम्री कुरूप पनि ता प्यारकी हुन्छ पत्नी ॥
 जाऊ जाऊ दितिकुलतिरै खोज्नुलाई दुलाह ।
 वैदेहीकै चरणतलमा रम्नमा गर्छु चाह ॥

६३२

तिम्रो मेरो स्वरूप नमिले बित्त सक्तैन याम ।
 पायौ जन्मै दितिकुलमहाँ राक्षसी हौ नकाम ॥
 गछ्यौ इच्छा मकन तिमि हे भोगकै लालसाले ।
 वैदेही नै बहुत प्रिय छिन् भित्रकै लालसाले ॥

६३३

योटा साथी बहुत नजिकै हुन्छ रे साथ बस्दा ।
 अर्को आएपछि पछि भने घट्छ रे स्नेह बस्दा ॥
 गछ्यौ इच्छा मकन तिमि हे भोगकै लालसाले ।
 वैदेही नै बहुत प्रिय छिन् भित्रकै लालसाले ॥

६३४

ऐल्यै मर्ने पनि परिगए मर्दछू बाँच्नु हुन्न ।
 सीतालाई तर म त कुनै याममा छाडिजान्न ॥
 गछ्यौ इच्छा मकन तिमि हे भोगकै लालसाले ।
 वैदेही नै बहुत प्रिय छिन् भित्रकै वासनाले ॥

६३५

तिम्रा लागी बहुत बलिया जन्मिए जन्मिए रे ।
 जाऊ जाऊ जुट तिनिसँगै साथमा साथ ह्वौ रे ॥
 गाई हिँड्छन् सँग सँग यहाँ गाईकै साथ पाई ।
 हिँड्छन् गोरू बहुत सुखले गोरूकै साथ पाई ॥

६३६

जोडी पूरै नमिलिकन क्वै गर्दछन् रे विवाह ।
 कैल्यै राम्रोसँग दिन बितेको नभै त्यो विवाह ॥
 शापै जस्तो दुइ दिन पनि अड्नुलाई नसक्दा ।
 छाड्नु यद्वा सँग रहिरहुन् ढाकिने गर्छ पर्दा ॥

६३७

सन्तानैले पनि थरिथरी भोग्नुपर्ने छ कष्ट ।

राम्रो बाटो लिन नसकि जो बन्दछन् पूर्ण भ्रष्ट ॥

शापै जस्तो, दुइ दिन पनी अड्गलाई नसक्दा ।

छाड्नु यद्वा सँग रहिरहुन् ढाकिने गर्छ पर्दा ॥

६३८

शिक्षा दीक्षा नभइ गतिलो गोबरैतुल्य बन्छन् ।

खानै बस्नै पनि दुख भई कष्टले ज्यून हुन्छन् ॥

शापै जस्तो, दुइ दिन पनी अड्गलाई नसक्दा ।

छाड्नु यद्वा सँग रहिरहुन् ढाकिने गर्छ पर्दा ॥

६३९

मौकामा क्वै शिशु सहजमा पढ्नमा ध्यान दिन्छन् ।

पक्कै पक्कै पनि पछि पछी ज्ञानवान् पूर्ण बन्छन् ॥

पाएनन् रे यदि समयमा पढ्नमा बाल्यकाल ।

बित्छन्, व्यर्थैसित तिनिहरू ज्यून नै हुन्छ काल ॥

६४०

काच्चो भाटोसरि मनुजको बालकै काल हुन्छ ।

जस्तो जस्तो गरुँ गरुँ भयो व्यक्ति त्यस्तै लं हुन्छ ॥

पाएनन् रे यदि समयमा पढ्नमा बाल्यकाल ।

बित्छन् व्यर्थैसित तिनिहरू ज्यून नै हुन्छ काल ॥

६४१

तिम्रो अर्कै कुल पुल सरी जोड्नमा हुन्छ गाह्रो ।

मेरो अर्कै कुल विपुल त्यो भो हुने भो तगारो ॥

सम्बन्धैमा, प्रणयतिर जो जान्न रे जान्न चित्त ।

जाऊ जाऊ दितिकुलतिरै खोज्नमा इष्टमित्र ॥

६४२

सौताजस्तो साँगिनिहरूका लागि क्वै हुन्न शत्रु ।

आमा बाब्रासरि सहजका हुन्न रे हुन्न मित्र ॥

देख्दा देख्दै पनि प्रणयमा लोभिने गर्नु व्यर्थ ।

जाऊ जाऊ दितिकुलतिरै खोज्नमा इष्टमित्र ॥

६४३

बाढी आएपछि पनि भने व्यक्ति क्वै खोज्छ तर्न ।
 खोला-नालाहरु बढिरँदा पर्छ रे पर्छ बग्न ॥
 देख्दा देख्दै पनि प्रणयमा लाभिने गर्नु व्यर्थ ।
 जाऊ जाऊ दितिकुलतिरै भो विहे यो निरर्थ ॥

६४४

मात्रै भोको मनुजकन जो खानमा हुन्छ इच्छा ।
 इच्छा छैनन् तर पनि तिमी बाध्य नै पार्न इच्छा ॥
 गछ्यौं, छायासरि जुनि छ यो जानु नै पर्छ पक्कै ।
 बाँचेसम्मन् बुझिकन कुरा गर्नु त्यो पर्छ पक्कै ॥

६४५

के के भन्छन् अनुजहरुले बुझ्नुपर्ने छ राय ।
 गर्दैनन् रे बिनसिति विहे आफ्नै वंश-प्रायः ॥
 खोज्ने हुन्छन् दितिकुल पनी बुद्धिमा न्यून छैन ।
 आयौ आफै वन-वनमहाँ बैसले सुख छैन ॥

६४६

दाज्यू भाईहरुकन पनी सोध्नु पर्छ सानी ! ।
 के के भन्छन् अनि पछि भने भो हुँदैनौ ल मानी ॥
 छैनन् छैनन् दितिकुल पनी बुद्धिमा न्यून छैनन् ।
 आयौ आयौ वन-वनमहाँ बैसले सुख छैनन् ॥

६४७

भन्दैनन् थे' तिनिहरु पनी जङ्गलैमा गएर ।
 लेऊ यौटा मुनि वरकनै दम्पती क्वै भएर ॥
 बस्छौ भन्दै तर तिमि यहाँ दौडियौ बैसमत्ता ।
 सम्बन्धैमा प्रणयतिरको जान्न रे भित्रि सत्ता ॥

६४८

भन्छन् प्राणीहरु प्रणय नै रोक्दछन् बैस आई ।
 रोक्नै गाह्रो भल समयमा बैसको बग्न आई ॥
 मैले भन्छू सहजसँग नै रोकिने बैस-छाल ।
 सारा सारा ऋषिमुनिहरु रोक्दछन् त्यो समाल ॥

६४९

त्याग्नू यस्तां सैगिनिकन जो धर्मको ह्रास हुन्छ ।
 बोलै गाह्रो वचन दुखले चित्त यो धेर रुन्छ ॥
 प्राणै त्यागीकन बरु यहाँ जानुमा बेस हुन्छ ।
 बोलै गाह्रो वचन मुखले चित्त यो धेर रुन्छ ॥

६२६

मान्छे राम्रो स्वरूप उसको हेरिंदामा हुँदैन ।
 कर्म हेर्न हरबखत जो दुःखमा रुन्छ रुन्छ ॥
 त्याग्नू त्यस्ता सैगिनिकन जो धर्मको ह्रास हुन्छ ।
 बोलै गाह्रो वचन मुखले भित्र यो चित्त रुन्छ ॥

६२७

तिम्ले जस्तो शरिर-सुख जो चाहना छैन यिन्मा ।
 बोली फेर्ने पनि चलन जो छैन रे छैन छिन्मा ॥
 दाखै पाकेपछि फलफलै भित्र उस्तै छ बाह्य ।
 त्यस्तालाई नभन तिमिले व्यक्ति हुन् पूर्ण त्याज्य ॥

६२८

कैल्यै कैल्यै वचन पतिको नाघिनन् नाघिनन् रे ।
 सीमा नाघीकन उदधिको बगनमा हुन्छ रे त्यो ॥
 त्यागछू पैले निजतनु परे त्याग्नलाई सखी-यी ।
 बैसैको जो वश परि-परी छाडिदौ बोलनमा यी ॥

६२९

मात्रे इच्छा शरिर-सुखको गर्नुमा व्यर्थ हुन्छ ।
 भोगी प्राणीहरु हरघडी भोगमै लिप्त हुन्छ ॥
 जाऊ जाऊ दितिकुलतिरै खोज्नलाई दुलाह ।
 वैदेहीको चरणतलमा रम्नमा गर्छु चाह ॥

६३०

अर्काको जो धनतिर गए ध्यानको अर्थ छैन ।
 लोभी पापी मनुजकन जो चित्तमा हुन्छ चैन ॥
 जाऊ जाऊ दितिकुलतिरै खोज्नलाई दुलाह ।
 वैदेहीकै चरणतलमा रम्नमा गर्छु चाह ॥

६३१

जस्तै होलिन् अगतिलि निकै प्यारकी हुन्छ पत्नी ।
 आफ्नै राश्री कुरुप पनि ता प्यारकी हुन्छ पत्नी ॥
 जाऊ जाऊ दितिकुलतिरै खोज्नुलाई दुलाह ।
 वैदेहीकै चरणतलमा रम्नमा गर्छु चाह ॥

६३२

तिम्रो मेरो त्वरुप नमिले बित्त सक्तैन याम ।
 पायौ जन्मै दितिकुलमहाँ राक्षसी हौ नकाम ॥
 गछ्यौं इच्छा मकन तिमि हे भोगकै लालसाले ।
 वैदेही नै बहुत प्रिय छिन् भित्रकै लालसाले ॥

६३३

यौटा साथी बहुत नजिकै हुन्छ रे साथ बस्दा ।
 अर्को आएपछि पछि भने घट्छ रे स्नेह वस्दा ॥
 गछ्यौं इच्छा मकन तिमि हे भोगकै लालसाले ।
 वैदेही नै बहुत प्रिय छिन् भित्रकै लालसाले ॥

६३४

ऐल्यै मर्ने पनि परिगए मर्दछू बाँच्नु हुन्न ।
 सीतालाई तर म त कुनै याममा छाडिजान्न ॥
 गछ्यौं इच्छा मकन तिमि हे भोगकै लालसाले ।
 वैदेही नै बहुत प्रिय छिन् भित्रकै वासनाले ॥

६३५

तिम्रा लागी बहुत बलिया जन्मिए जन्मिए रे ।
 जाऊ जाऊ जुट तिनिसँगै साथमा साथ ह्वौ रे ॥
 गाई हिँड्छन् संग संग यहाँ गाइकै साथ पाई ।
 हिँड्छन् गोरू बहुत सुखले गोरूकै साथ पाई ॥

६३६

जोडी पूरै नमिलिकन क्वै गर्दछन् रे विवाह ।
 कैल्यै राम्रोसँग दिन बितेको नभै त्यो विवाह ॥
 शापै जस्तो दुइ दिन पनी अड्नुलाई नसक्दा ।
 छाड्नु यद्वा संग रहिरहुन् ढाकिने गर्छ पर्दा ॥

६३७

सम्बन्धैका जति छ नि कुरा राम औ जानकीको ।
 पैल्यैदेखिन् तय भइगयो वीचमा ह्वैन भा'को ॥
 पैले पैले परजुनिमहाँ मिर्ग औ मिर्गिणी भै ।
 घुम्थ्यौ हामी यस जुनिमहाँ मानवी-रूप धछौ ॥

६६१

नौलो लाएपछि शरिरमा वस्त्रले रूप फेर्छ ।
 मान्छेलाई त्यसपछि अनी चिन्नमा हुन्छ गाह्रो ॥
 त्यस्तै भा'को परजुनिमहाँ मिर्ग औ मिर्गिणी भै ।
 घुम्थ्यौ, ऐले धरणितलमा मानवी रूप धछौ ॥

६६२

खोला बग्छन् शुरु-शुरुमहाँ मूल यौटै भएर ।
 बाटो फेर्छन् पथबिचमहाँ वस्तुले छेकिएर ॥
 मिल्छन् मिल्छन् तल तल पुगी मूल यौटै मुहान ।
 जन्म्यौ एकैतिर जगतमा एक होला चिहान ॥

६६३

यौटै भाषा वचन पनि त्यो एउटै हुन्छ हाम्रो ।
 बुझ्छौ हामी मनबिच हुँदो भावना पूर्ण हाम्रो ॥
 मिल्छन् मिल्छन् तल तल पुगी मूल यौटै मुहान ।
 जन्म्यौ एकैतिर जगतमा एक होला चिहान ॥

६६४

जे जे भन्छू प्रभुचरणले खण्डनै गर्नुहुन्न ।
 पूरा गर्ने मन गइवरी भावना भिन्न हुन्न ॥
 मिल्छन् मिल्छन् तल तल पुगी मूल यौटै मुहान ।
 जन्म्यौ एकैतिर जगतमा एक होला चिहान ॥

६६५

जस्तै ढुङ्गा जमिन कमलो मट्टिमा खस्न जान्छ ।
 भिन्दै जान्छन् त्यसपछि अनी ती दुवै एक हुन्छ ॥
 त्यस्तै भा'छौ प्रभुचरणकी सेविका एक छाया ।
 भिन्दै भिन्दै तनु छ र पनी राख्नु भो' भित्र जाया ॥

६६६

आकाशै जो तलतिर बरू खस्नमा हुन्न गाह्यो ।

धर्तीमाथी उठि गगनमा पुगनमा हुन्न गाह्यो ॥

भिन्दा भिन्दै तनु छ र पनी राख्नु भो भित्र जाया ।

साथै बस्छे प्रभुचरणकी सेविका एक छाया ॥

६६७

छिट्टै मर्छे मछलि जलको दूर जो राखिंदामा ।

प्राणी मर्छन् पवन वहनै छाडिंदा छाडिंदामा ॥

त्यस्तै होला हविगत ममा रामले छाडिंदामा ।

साथै बस्छे प्रभुचरणकी सेविका एक वामा ॥

६६८

भित्रै भित्रै जमिनतिर जो भो जरा गाडिंदामा ।

ढल्ने हुन्नन् तरु बिनसिती वायुले हानिंदामा ॥

होला गाह्यो हविगत ममा रामले छाडिजान ।

साथै बस्छे प्रभुचरणकी सेविका एक मान ॥

६६९

नारी नै ह्वौ तर पनि तिमी छैन रे भावना क्यै ।

राम्रो होस् रे साँगिनिहरुको भन्नमा भावना क्यै ॥

ढुङ्गा जस्तो मन अरुमहाँ गर्नमा भो प्रहार ।

मागे मागे दितिकुलतिरै बैसको जो गुहार ॥

६७०

भन्छौं हामी पुरुषहरुको भो भयो रे प्रभुत्व ।

मान्दैनौं क्यै तर पनि यहाँ आफ्नो भित्रि सत्त्व ॥

पैले आफैँबिच वहस होस् के गरेमा भलाइ ।

होला सारा साँगिनिहरुको जीवनै जो पलाई ॥

६७१

टुट्दै फुट्दैकन बसिरहे शक्ति क्यै हुन्न साथ ।

आएनन् रे यदि रवि भने सिद्धिने हुन्न रात ॥

पैले आफैँबिच वहस होस् के गरेमा भलाइ ।

होला सारा साँगिनिहरुको जीवनै जो पलाई ॥

६७२

तान्छन् खुट्टा तल तल तिनै खोज्दछन् रे समान ।
 खिस्ती गर्छन् साँगिनिहरुको गिर्नमा जान्छ मान ॥
 पैले आफैँबिच वहस होस् के गरेमा भलाइ ।
 होला सारा साँगिनिहरुको जीवनै जो पलाई ॥

६७३

बन्छिन् छोरी शुरु-शुरुमा बन्नुपर्ने छ आमा ।
 बित्दै जाँदा समयगतिले बन्दछिन् फेरि ज्यामा ॥
 फेरिन्छन् रे स्वरूप तिनको काल बित्दै गएमा ।
 राम्रो होला साँगिनिहरुले स्वत्व बुझ्दै गएमा ॥

६७४

पत्नी हुन् रे मनुजहरुको कवै कसैकी सुपुत्री ।
 तिम्रै छोरीसरि शिशुमा सुखले पालेकी ॥
 फेरिन्छन् रे स्वरूप तिनको काल बित्दै गएमा ।
 राम्रो होला साँगिनिहरुले स्वत्व बुझ्दै गएमा ॥

६७५

हेरे आफैँतिर शुरुमा के कसो गर्नमा छौ ।
 अर्को कस्तो त्यसपछि अनी बन्न लाग्यो ल हेर्छौ ॥
 फेरिन्छन् रे स्वरूप सबको काल बित्दै गएमा ।
 राम्रो होला साँगिनिहरुले स्वत्व बुझ्दै गएमा ॥

६७६

दोषी प्राणीहरु हरघडी लाउँछन् दोष दृष्टि ।
 ग्रीष्मै पश्चाद् गहनघन जो गर्दछन् पूर्ण वृष्टि ॥
 फेरिन्छन् रे स्वरूप सबको काल बित्दै गएमा ।
 राम्रो होला साँगिनिहरुले स्वत्व बुझ्दै गएमा ॥

६७७

देखेकी छ्यौ अधिति रहीं रामको पतिनलाई ।
 लुछ्छै लाग्यौ तर पनि तिमी मित्रको सोखलाई ॥
 ज्यूने इच्छा निजसँग भए हेर्नुपर्ने छ अर्को ।
 गर्नुपर्ने साँगिनिहरुले स्वत्व बुझ्ने जमर्को ॥

६७८

नाशै होला पछि पछि यहाँ नारिको भाग्य रेखा ।
 बुझ्ने आफैँ नगरिकन जो हिंङ्गन लागे सुलेखा ॥
 ज्यूने इच्छा निजसँग भए हेर्नुपर्ने छ अर्को ।
 गर्नुपर्ने साँगिनिहरुले स्वत्व बुझ्ने जमर्को ॥

६७९

अर्काको क्वै हित गरूँ भनी व्यक्तिमा भाव जागछ ।
 त्यस्तालाई दुख हुनि कुरा शब्द नै दूर भागछ ॥
 ज्यूने इच्छा निजसँग भए हेर्नुपर्ने छ अर्को ।
 गर्नुपर्ने साँगिनिहरुले स्वत्व बुझ्ने जमर्को ॥

६८०

फुल्दा फुल्दै कुसुमहरु क्वै सुकन्छन् सुकन्छन् रे ।
 शोभा दिन्नन् शरिरतिर जो लाउनै व्यर्थ हो रे ॥
 अर्काको क्वै हित गरूँ भनी व्यक्तिमा भाव जागछ ।
 त्यस्तालाई दुख हुनि कुरा शब्द नै दूर भागछ ॥

६८१

इच्छा लागे पनि अरुमहाँ दुःखको हेतु बन्छ ।
 गर्नु हुन्नन् मनुजहरुले कर्म त्यो रोक्नुपर्छ ॥
 अर्काको क्वै हित गरूँ भनी व्यक्तिमा भाव जागछ ।
 त्यस्तालाई दुख हुनि कुरा शब्द नै दूर भागछ ॥

६८२

सोच्ने छैनौ यदि भनूँ भने रामको रूप देखी ।
 लोभी बन्छ्यौ बहुत तिमी ता कामको बढ्छ शेखी ॥
 आफैँ जस्ती साँगिनि दुखले पिल्सिएकी हुनेछिन् ।
 सोच्ने शक्ती किन मरिगयो कष्टले क्वै रुनेछिन् ॥

६८३

उँड्छन् मौरीहरु हरघडी बिसिदैन् नि प्यार ।
 लाग्छन् आफ्ना शिशुहरुकनै गर्नमा धेर स्यार ॥
 उँड्छन् इच्छा तर पनि तिमी बन्नुपर्ने विवेकी ।
 के के गर्दा साँगिनिहरुको सुखको हुन्छ देखी ॥

६८४

तिम्रो मेरो फरक कुल हो तैपनी वर्ग इच्छा ।
 यौटै यौटै थरि हुन गयो त्यागिद्यौ राम-इच्छा ॥
 जस्ले आफ्ना हित भुलिगए गर्दछन् के अरूको ।
 राम्रा कर्महरु पृथिविमा चित्त जो पारि ऊँभो ॥

६८५

आफ्ना लागी सुख सहजमा पाइने हुन्छ धेर ।
 अर्काको क्वै सुख लुटिरनै पर्छ रे भन्नु फेर ॥
 हो रे नालायक मति तिमी छाडिद्यौ राम-इच्छा ।
 तिम्रो मेरो फरक कुल भो एक भो वर्ग-इच्छा ॥

६८६

दौडी दौडीकन दिनदिनै पाइने हुन्न सुख ।
 बैरी रन्छन् छिन छिन यहाँ प्राणिमा दुःख-सुख ॥
 पानीजस्तै गगनघनले ढाकिंदा पृथिवमाथि ।
 वर्षातैको समयतिरको संझ्नु मै सँगाती ॥

६८७

आत्मालाई स्थिर किसिमले राख्नु पर्छ सानी ! ।
 पक्कै हवौ रे दितिकुलमहाँ शोभिने पुष्पदानी ॥
 आयौ व्यर्थै रघुवरकनै पाउँछू रे भनेर ।
 व्यर्थै आयौ अवनितलको मार्ग धेरै हिंडेर ॥

६८८

देख्दा राम्रा कुसुमसरिका शोभिने राम एक ।
 सोझा जस्ता तर दिलमहाँ व्यक्ति हुन् रे विवेक ॥
 गर्छन् पक्कै, तिमितिउनी लाग्दछन् रे भनेर ।
 खोज्नु जस्तो मरुस्थलतिरै पानि जो हुन्छ हेर ॥

६८९

फर्की जाऊ समय छ, अझै व्याघ्रको सामु पर्न ।
 क्रोधी ज्वाला उठि-उठिरहे आपदै जान्न टर्न ॥
 देख्दा राम्रा कुसुमसरिका शोभिने राम एक ।
 सोझा जस्ता तर दिलमहाँ गर्न सक्ने विवेक ॥

६९०

जस्ले जस्तो मनुजसँग जो सङ्गतै गर्न खोज्छ ।
 त्यस्ले त्यस्तै किसिमसँग जो साधना गर्नुपर्छ ॥
 एकैचोटी चरचरि चिरा पार्नलाई सकिन्न ।
 काठैलाई, कुटुकुटु गरे पारिने छिन्न-भिन्न ॥

६९१

लुट्ने लागेपछि साँगिनिको भाग यौटा उठेर ।
 अर्का घर्का साँगिनिहरुको भाग्य जाला टुटेर ॥
 जाऊ आफ्नै घरतिर तिमी व्यक्तिको खोज गर्न ।
 जस्ले सक्छन् सहजसँग नै बैसको भेल थाम्न ॥

६९२

पोल्तामा के कति छ नि कुरा थाह नै छैन हेर ।
 खाना आफैसित रहिरहे खोज्नु पर्छ हेर ॥
 जाऊ आफ्नै घरतिर तिमी खोज्नलाई वरै जो ।
 व्यर्थै आयौ रघुचरणको सामु खोज्ने वरै जो ॥

६९३

पानीले जो कति छ निजमा शक्ति भन्ने कुरा त्यो ।
 थाहा नै क्यै नभइकन जो बग्दछन् बग्दछन् हो ॥
 त्यस्तै आफ्नो कुलतिर तिमी खोज्ने छाड्यौ वरै जो ।
 व्यर्थै आयौ रघुचरणको सामु खोज्ने घरै जो ॥

६९४

यसरी सीता र रामले बारम्बार संझाइएकी भए तापनि शूर्पणखाले रामलाई छाड्ने
 इच्छा गरिन् । रामले भाइ लक्ष्मणकहाँ गई उनलाई पतिको रूपमा ग्रहण गर्न आग्रह
 गरे । लक्ष्मणले पनि शूर्पणखाको आग्रहलाई अस्वीकार गरेपछि सीता नै समस्या समाधानको
 बाधक हुन् भन्ने ठानी उनलाई आक्रमण गर्न जाँदा रामको इशारा पाएर लक्ष्मणले
 शूर्पणखाको नाक काटिदिए । उता शूर्पणखा दाजु रावणकहाँ गएर घटनाको सम्पूर्ण
 विवरण सुनाउँछे । रावण सीताको सौन्दर्यका कुरा सुनेर काममोहित बन्दछ । शूर्पणखा-

भयभीत भए सरी यहाँ ।

वनका जन्तु नि व्याध सामुमा ॥

प्रभुको छ प्रभाव पत्थर ।

अति नै सक्षम, हुन्न मत्थर ॥

६९५

बहुतै भिनु बाणले पनि ।

पशुको प्राण अवश्य हर्दछ ॥

यदि गर्छ भने प्रहार क्वै ।

प्रभुको शक्ति भयो सधैं उसै ॥

६९६

नृपभिन्न भए कुनै कमी ।

जनता हुन्न नि राज्यमा रमी ॥

कमजोर पिता भए भने ।

तिनका सन्तति जो दुखी हुने ॥

६९७

फल फल्छ भने पनी कयौं ।

कमजोरै रखमा जरा बिनु ॥

ढलिदिन्छ अवश्य शीघ्र नै ।

तिनका जो फलको बिजोक भै ॥

६९८

मुखबाट खसेर शब्द क्वै ।

श्रुतिमा भित्र पुगेर पत्दछ ॥

छ तयार नि गर्नमा प्रण ।

प्रभुका सेवकको विना भ्रम ॥

६९९

घनबाट छुटेपछी जल ।

कहिल्यै लिन्न नि याम त्यो तल ॥

धरणीतिर पुग्नमा त्यसै ।

प्रभुको राज्य छ स्वर्गकै सम ॥

७००

मुखबाट छुटे कुनै कुरा ।

त्यसको हर्दम गर्न नै पुरा ॥

छ तयार मनुष्यको गण ।

प्रभुको राज्य छ स्वर्गकै सम ॥

७०१

जुनि वृद्धि भई-सकेपछि ।
 तनु त्यो गल्दछ रे स्वयं पछि ॥
 तर चाल भएन त्यो यहाँ ।
 मदमत्तैहरु छन् जहाँ तहाँ ॥

७०२

यमराज डराइ पस्दछ ।
 प्रभुको राज्यमहाँ लिनै पनि ॥
 जसको सकियो नि सामल ।
 धरणीमा रहनै अझै तल ॥

७०३

बिनसित्ति पसेर राज्यमा ।
 जुनि जो हर्न नि प्राणिको यहाँ ॥
 नसकेर नि हो कि दुर्बल ।
 यमराजै परिरन्छ अल्मल ॥

७०४

छ नि स्वर्णमयी सबैतिर ।
 प्रभुको राज्य छ इन्द्रकै पुर ॥
 फलफूल भएर ढक्क ।
 यमराजै पनि छाड्दछन् हक ॥

७०५

न छ कोहि गरीब देशमा ।
 कमजोरै न छ कोहि भेषमा ॥
 न छ रोग कुनै सताउने ।
 तनुमा बैस स्वयं तताउने ॥

७०६

सबको छ मुहार पोषिलो ।
 धन धेरैतिर धन्य वर्षिंदो ॥
 न अभाव छ केहि देशमा ।
 कमजोरै न छ कोहि भेषमा ॥

७०७

अति नव्य र भव्य यी घर ।
 गगनैमा पनि चुम्न तर्खर ॥
 छ अनेक सुहाउने रङ ।
 नयनैमा छ नि स्वर्गकै भ्रम ॥

७०८

न त रात न हो दिनै भनी ।
 बहुतै हुन्छ कठीन बुझ्नुमा ॥
 छ अनेक सुहाउने रङ ।
 नयनैमा छ नि स्वर्गकै भ्रम ॥

७०९

रवि-रश्मि उदाउँदा पनि ।
 न छ गर्मी पुरमा प्रभुश्रिको ॥
 न त शीत बढेर आउँछ ।
 हिउँदैमा, प्रभुको प्रभाव छ ॥

७१०

किन चन्द्र उदाउँछन् यहाँ ।
 उनको काम भएन क्वै यहाँ ॥
 झलमल्ल छ दीपको प्रभा ।
 अमरैको पुरको सरी प्रभा ॥

७११

जति आयु मिले मिले पनि ।
 बहुतै बाँच्न छ व्यक्तिमा मन ॥
 सुखभोग शयौं जुटे पछि ।
 कसरी छाड्नु हुनेछ रे पछि ॥

७१२

कति भक्ति भयो कती कति ।
 दिल दिन्छन् दिनहुँ भने जति ॥
 प्रभुको अनुकूल चलनमा ।
 छ कि कालै पनि पूर्ण टर्नमा ॥

७१३

मनभिन्न उठी-दिंदा दिदै ।

सब बुझ्छन् प्रभुका तिनै कुरा ॥

बुझि भाव नि ज्योतिषी सरि ।

अघि बढ्छन् लिनमा कुरा जति ॥

७१४

यदि तेल भए जमीनमा ।

त्यसको गन्ध उँडेर आउँछ ॥

खनिहाल्नु पन्ध्रैन बुझ्नुमा ।

चतुर्थाई छ नि धन्य बुझ्नुमा ॥

७१५

झिलिलिल्ल अगाडि आउँछ ।

बिजुली चक्कनुपूर्व नै प्रभा ॥

मुख खोल्नु अगाडि नै स्वयम् ।

गरिहाल्छन् त्यसरी सबै स्वयम् ॥

७१६

धरणी छ नि अन्नले भरी ।

जलवर्षा बिनु नै फलीवरि ॥

प्रभुको छ प्रभाव हर्तिर ।

रविको रश्मिसमान भो शिर ॥

७१७

प्रभुको छ शरीर सुन्दर ।

बलमा त्यो पनि इन्द्र थर्थर ॥

प्रभुको छ प्रभाव हर्तिर ।

रविको रश्मिसमान भो शिर ॥

७१८

न त बाल न वृद्ध रूप यो ।

प्रभुको सुन्दर स्वच्छ रूप यो ॥

बल-बैस कती कती कति ।

रिपुले गर्न सकेन क्वै क्षति ॥

७१९

दश शीर्ष छ देह एउटा ।

रवि भै एक छ रश्मि के कता ॥

बल-बैस कती कती कति ।

रिपुले गर्न सकेन क्वै क्षति ॥

७२०

बरु वृद्ध हुनेछ व्योम नै ।

बरु होला नि समुद्र शुष्क नै ॥

तर दाजु भने सधैं युवा ।

बहुतै सुन्दर स्वच्छ भो अहा ! ॥

७२१

रमणीहरु जो कुनै पनि ।

प्रभुको सुन्दर रूप जो छ नि ॥

नयनै नघुमाइ हेर्दछन् ।

प्रभुमा हर्दम ध्यान गर्दछन् ॥

७२२

जति दृष्टि लगाइए पनि ।

नहुने तृप्त तथाऽपि ती अनि ॥

नयनै नघुमाइ हेर्दछन् ।

प्रभुमा हर्दम ध्यान गर्दछन् ॥

७२३

फुलको रसमा वरीपरि ।

भ्रमरा घुम्दछ रे सधैंभरि ॥

त्यसरी रमणीहरू पनि ।

घुमिरन्छन् दिलले सधैंभरि ॥

७२४

यदि सुन्दर पुष्प क्वै फुले ।

नयनै जो न अघाइ नै भुले ॥

जति दृष्टि लगाइए पनि ।

मन घुम्ने त्यसमा सधैं अनि ॥

७२५

कति वर्णन के गरुँ अब ।
 प्रभुको वैभव वर्णनै सब ॥
 कवितासरि काव्यको मिठो ।
 जति पददा पनि हुन्न रे जुठो ॥

७२६

अति मिष्ठ रसार्द वाक्यले ।
 खिचिरन्छन् कविका सधैं मन ॥
 धन-दौलत जो सबै कुरा ।
 मिलिरन्छन् त्यसमा सधैं पुरा ॥

७२७

दश शीर्ष दशै दिशातिर ।
 घुमिरन्छन् रवि-रश्मिभै छ र ॥
 प्रभुको छ शरीर सुन्दर ।
 बलमा त्यो पनि इन्द्र थर्थर ॥

७२८

अति सक्षम त्वामिका सधैं ।
 घुमिरन्छन् दिन-रात राक्षस ॥
 छ कि छैन भनेर बुझ्नमा ।
 रिपुमा दण्ड कठोर लादनमा ॥

७२९

पुरमा रमणी कती कति ।
 गनिसक्नै छ कठिन भो जति ॥
 जति सुन्दर सुन्दरी भए ।
 प्रभुका जो सँगमा रही-रहे ॥

७३०

अति छानि नि छानि गो'दिल ।
 न अघाईकन घुम्छ त्यो दिल ॥
 जति काष्ठ मिले नि अग्निले ।
 जसरी तृप्त हुँदैन भो त्यसै ॥

७३१

जुन माथि गयो नि त्यो दिल ।
 तिनको भाग्य भयो नि भल्लमल ॥
 जुन रात भल्लल चन्द्रले ।
 हुन जाला मन भो त्यसै त्यसै॥

७३२

हरिरूप लिएर रावण ।
 जब हिंङ्छन् रमणी रमाउन ॥
 गइ गोपिनि भैं खुशै खुश ।
 शशिमा चाँदनि भैं सधैं खुश ॥

७३३

यस्ता त्रिलोकविजयी दाजु रावणका लागि साह्रै साह्रै सुहाउने, बत्तीसै कलाले युक्त एउटी सुन्दरी रहिछ । त्यो पञ्चवटीको एउटा पर्णशालामा दुई जना जोगीभेषधारी व्यक्तिहरूका बीचमा बस्दै छे । त्यसको सौन्दर्यको वर्णन गर्न सहस्रजिह्वा भएका शेषनागलाई पनि थकाइ लाग्ने छ । हे अग्रज !

कति वर्णन के गरूँ रही ।
 रमणी जो वनमा रही रही ॥
 छ असम्भव शेषमा पनि ।
 तिनको रूप बखान गर्नमा ॥

७३४

अति कालिम काननैसरि ।
 कच काला तिनका थरीथरि ॥
 छ नि टल्किरने सधैं भरि ।
 बिनु तेलै शिरको वरीपरि ॥

७३५

बिनु स्यार जसै सधैं वन ।
 बढिरन्छन् तरु जो हुनै घन ॥
 छ नि टल्किरने सधैं भरि ।
 बिनु तेलै पनि त्यो छ के गरी ॥

७३६

मृगिणी पनि न्यून मान्दछे ।
 निजका नेत्र नि हीन गन्दछे ॥
 भलमल्ल छ टल्किने सधैं ।
 शशि भैं व्योमविषे छ रे सधैं ॥

७३७

हुन सक्छ पराजितै भई ।
 दिलमा जो दुखले जली रही ॥
 जति सुन्दर नेत्र थे'अब ।
 मृगिणीको मन चूर्ण भो अब ॥

७३८

रणभिन्न पराजितै भई ।
 बहुतै ग्लानि भएर चै रही ॥
 छ नि सैन्यसमान दुर्गति ।
 मृगिणीको मत्तमा छ त्यै गति ॥

७३९

कति वर्णन के गरूँ अब ।
 उनका केश-स्वरूपको अब ॥
 लुकि बस्दछ बाबियो पनि ।
 वनमा न्युरिरहेर त्यो अनि ॥

७४०

अनुभूति भएर लाजले ।
 शिर ठाडो गरि वस्न लाजले ॥
 लुकि बस्दछ बाबियो पनि ।
 वनमा न्युरिरहेर त्यो अनि ॥

७४१

रवि-बिम्ब-समान प्रातको ।
 उनको त्यो मुख सौम्य छाँटको ॥
 कति वर्णन के गरूँ अब ।
 स्मृतिमा छैन नि शब्द क्वै अब ॥

७४२

विधिले नि विशेष क्वै श्रम ।

गरि खचै त्यस सुन्दरीकन ॥

रचिए छ कि भैं भयो मन ।

जब देखें वनमा घुमीकन ॥

७४३

फितलो शशिको कलै कला ।

शरदैमा पनि भल्लिकने पला ॥

अनुभूति भयो ममा त्यहाँ ।

जब देखें रमणीकनै त्यहाँ ॥

७४४

कति सुन्दर बाहुली भनूँ ।

स्मृतिमा छैन नि शब्द के भनूँ ॥

उपमा दिन लायकै पनि ।

नहुँदा वस्तु त व्यर्थ भैं छ नि ॥

७४५

मिलि बस्दछ दन्तपंक्ति त्यो ।

बहुतै टल्किरहेर चन्द्र भैं ॥

निशिमा सरि पूर्णिमातिर ।

जब देखें रमणी बढ्यो पिर ॥

७४६

त्यस सुन्दरीको पतिभक्ति देखेर मलाई आश्चर्य लाग्यो । यदि त्यो सुन्दरी तपाईंको
भइदिए जीवनभर अपार सुखका साथ बस्न सक्नुहुन्थ्यो भन्दै शूर्पणखा-

परमेश्वर नै भनीकन ।

गरिरन्छिन् पतिको नि पूजन ॥

जपि मन्त्र र तन्त्र ध्यानले ।

उनको भक्ति छ भित्रि मानले ॥

७४७

नगरीकन पाद-पूजन ।

कहिल्यै छैन नि खानमा मन ॥

परमेश्वर नै तिनै भनी ।

गरिरन्छिन् पतिपाद पूजन ॥

७४८

हिमशैलमहाँ सधैँभरि ।

शिवलाई भजि पार्वतीसरि ॥

रहँदी बहुतै मनोरमा ।

कति गर्नु उनको बखान म ॥

७४९

त्यस सुन्दरि दाजुको भए ।

मन हुन्थ्यो बहुतै प्रशन्न यो ॥

कति वर्णन के गरूँ अब ।

स्मृतिमा छैन नि शब्द कुँ अब ॥

७५०

प्रभुको छ स्वरूप सुन्दर ।

तर छैनन् संग शोभिने वर ॥

त्यस सुन्दरि दाजुको भए ।

मन हुन्थ्यो बहुतै प्रसन्न हे ॥

७५१

जल त्वच्छ तलाउमा छ रे ।

फुलिरन्छे यदि पद्मिनी भरे ॥

कति सुन्दर के भनूँ अब ।

स्मृतिमा छैन नि शब्द कुँ अब ॥

७५२

बिनु भूषण सुन्दरी छ त्यो ।

बिनु खाना पनि मोहिनी छ त्यो ॥

कति सुन्दर के भनूँ अब ।

स्मृतिमा छैन नि शब्द कुँ अब ॥

७५३

किंनं दाजु दबेर बस्तु भो ।
 महको बाहिर मौरि भैं अहो ! ॥
 जति शीघ्र गएर ल्याइयो ।
 त्यति नै मङ्गल हुन्छ रे अहो ! ॥

७५४

तर ऐंशलु कन्टकै बिच ।
 बहुतै लिक्छ छ टिप्नमा नृप ! ॥
 अति होश पुन्याइ जाइयोस् ।
 रमणी त्योकन शीघ्र ल्याइयोस् ॥

७५५

महको रस स्वादिलो हुने ।
 तर घेरीकन मौरिले छुने ॥
 अति होश पुन्याइ जाइयोस् ।
 रमणी त्योकन शीघ्र ल्याइयोस् ॥

७५६

यदि होश पुगेन रे भने ।
 बहुतै क्लिष्ट छ बाँच्नमा त्यहाँ ॥
 अवनीपति हे ! गएर नै ।
 लिइ आए महको रसै यहाँ ॥

७५७

बल गर्नु त व्यर्थ हो प्रभो ! ।
 सँगमा सिंहसमान व्यक्ति छन् ॥
 यदि दृष्टि पुगेछ रे भने ।
 बहुतै शीघ्र शिकार पार्दछन् ॥

७५८

प्रभुमा छ घमण्ड यो पुरा ।
 बहुतै शक्ति छ भन्नका कुरा ॥
 तर व्यर्थ हुनेछ त्यो त्यहाँ ।
 अति तीखो शरसामु पक्षि भैं ॥

७५९

कमिला पनि शक्तिवान् हुने ।
 मरिहालेपछि कीट साँमुमा ॥
 घुमि घेर्दछ लाश रानुले ।
 प्रभुको हालत हो त्यसै छ रे ॥

७६०

लिइ जानु हुँदैन सैन्य हे ! ।
 रमणीलाइ लुछेर ल्याउन ॥
 गर जुक्ति र बुद्धि हे प्रभो ! ।
 जसले प्राप्ति गरोस् नि लक्ष्य त्यो ॥

७६१

लगुडै पनि साँचियोस् अरे ।
 मरिहालोस् अनि सर्प त्यो भरे ॥
 गर जुक्ति र बुद्धि हे प्रभो ! ।
 जसले प्राप्ति गरोस् नि लक्ष्य त्यो ॥

७६२

वनमा छ नि व्याध क्वै भने ।
 पशुलाई परबाट हेर्दछ ॥
 जबसंम नि दन्त देहमा ।
 गडिदैनन् तबसंम लुक्दछ ॥

७६३

मुखमात्र खुलाइ क्यै कुरा ।
 सहजै पूर्ण हुँदैन क्यै कुरा ॥
 गर जुक्ति र बुद्धि हे प्रभो ! ।
 जसले प्राप्ति गरोस् नि लक्ष्य त्यो ॥

७६४

बक बक् अति गर्नुले यहाँ ।
 त्यसको अर्थ हुँदैन क्यै त्यहाँ ॥
 गर जुक्ति र बुद्धि हे प्रभो ! ।
 जसले प्राप्ति गरोस् नि लक्ष्य त्यो ॥

७६५

मुख-माधुरिका कुरा तर ।
 वर छाडीकन जानु हे पर ॥
 गर जुक्ति र बुद्धि हे प्रभो ! ।
 जसले प्राप्ति गरोस् नि लक्ष्य त्यो ॥

७६६

दुइ जोगिसमान व्यक्ति छन् ।
 तिनका बीच बसेर बोल्दछिन् ॥
 निशिमा सरि पूर्णिमातिर ।
 जब देखें रमणी बढ्यो पिर ॥

७६७

भुजमा छ विशाल जो धनु ।
 द्विज हुन् रे कसरी त्यहाँ भनूँ ॥
 मृगचर्म लगाइ देहमा ।
 बसिरन्छन् रमणी समीपमा ॥

७६८

पथ भिन्न छ जोगिको कुरा ।
 रमणी साथ लिनूछ रे पुरा ॥
 मृगचर्म लगाइ देहमा ।
 बसिरन्छन् रमणी समीपमा ॥

७६९

परलोक बनोस् भनीकन ।
 मुनिको रूप लिएर क्वै जन ॥
 हिंडिरन्छ तथाऽपि रातमा ।
 रमणी साथ लिएर गाथमा ॥

७७०

शशि सूर्य सँगै हुने कुरा ।
 जसरी संभव छैन त्यो कुरा ॥
 त्यसरी मुनिमार्ग भिन्न छ ।
 इहलोकैतिर योगि व्यस्त छ ॥

७७१

तर शब्द भने बुझी बुझी ।
 कन बोल्छन् मुनि भैं निकै बुझी ॥
 मृगचर्म लगाइ देहमा ।
 बसिरन्छन् रमणी समीपमा ॥

७७२

कति वर्णन के गरूँ अब ।
 मुनि हुन् तापनि वासना सब ॥
 छरि बस्न वसन्त-पुष्प भैं ।
 बहुतै सक्षम छन् दुवै उतै ॥

७७३

भय हुन्छ भनेर बीचमा ।
 रहिरन्छिन् रमणी समीपमा ॥
 छरि बस्न वसन्तपुष्प भैं ।
 बहुतै सक्षम छन् दुवै उतै ॥

७७४

पतिभक्ति गरेर बस्दछिन् ।
 दुइमा एक नि व्यक्तिको त्यहाँ ॥
 दिइ पुत्रसमान स्नेह जो ।
 रहिरन्छिन् अनुजैमहाँ वहाँ ॥

७७५

कुन भाइ छ दाजु हो कुन ।
 बहुतै क्लिष्ट छ बुझ्नुको कम ॥
 दुइ वृक्षसमान बढ्नुका ।
 वनमा जो सहरूप धर्मका ॥

७७६

छ समान उचाइ देख्नुमा ।
 छ नि मोटाइ समान देहमा ॥
 दुइ वृक्षसमान बढ्नुका ।
 वनमा जो सहरूप धर्मका ॥

७७७

छ नि बाहुलि भाइको पनि ।
 बहुतै सुन्दर दाजुको ध्वनि ॥
 प्रतिबिम्बित गर्नमा त्यहाँ ।
 बहुतै क्लिष्ट छ बुझ्नमा त्यहाँ ॥
 ७७८

छ नि भेष समान देखनमा ।
 दुइटैको भुजमा छ लेखनमा ॥
 शशि-सूर्यसमान चिह्न क्वै ।
 जसले क्लिष्ट छ बुझ्नको कमै ॥
 ७७९

तर बेर निकै गरीकन ।
 यदि हेरे तिनको स्वरूपमा ॥
 बुझिहाल्न सकिन्छ रे अनि ।
 दुइमा दाजु र भाइको ध्वनि ॥
 ७८०

अति कोमल चर्म देहमा ।
 अनुजैको छ नि देह देखनमा ॥
 बुझिहाल्न सकिन्छ रे अनि ।
 दुइमा दाजु र भाइको ध्वनि ॥
 ७८१

छ समान उचाइ वृक्षका ।
 छ नि मोटाइ समान वृक्षका ॥
 छ नि पत्रसमान भयाम्म जो ।
 बहुतै क्लिष्ट छ ज्येष्ठ कौन हो ॥
 ७८२

तर हेरिरह्यो भने त्यहाँ ।
 कुन होला शुरु रोपिने त्यहाँ ॥
 पहिले वनमा भनीकन ।
 बुझिहाल्ने स्थिति हुन्छ मन्मन ॥
 ७८३

जुन हुन्छ अगाडि जन्मिने ।
 त्यसको हुन्छ नि भिन्न जो ध्वनि ॥
 व्यवहार विशेषले पनि ।
 बुझिहाल्ने स्थिति हुन्छ रे मुनि ॥

७८४

तर स्पष्ट छ बोलिको क्रम ।
 दुइमा जो रमणी विना भ्रम ॥
 व्यवहार-विशेषले पनि ।
 बुझिहाल्ने स्थिति हुन्छ रे मुनि ॥

७८५

अनुजैप्रति पुत्रमा सरि ।
 दिइरन्छिन् अति स्नेह हे हरि ! ॥
 तर दाजु-विशेषमा भने ।
 उनको भक्ति छ ईश्वरैसरि ॥

७८६

निशिको नि समाप्तिपूर्व नै ।
 जलस्नानै सुखले गरीकन ॥
 जपि मन्त्र र तन्त्र ध्यानले ।
 पतिको भक्ति छ धेर मानले ॥

७८७

सुनिंदो छ कुरा त्यतैतिर ।
 नृप छन् रे अवनी-कुनातिर ॥
 सुततुल्य गरेर राज्यमा ।
 जनताको हित गर्दछन् अरे ॥

७८८

मठ मन्दिर जानमा कुनै ।
 त्यसको अर्थ नभै दिई मनै ॥
 सुततुल्य गरेर राज्यमा ।
 जनताको हित गर्दछन् अरे ॥

७८९

निज सुख र दुःखको पृथक् ।
 नहुने अर्थ भनेर नै पृथक् ॥
 सुततुल्य गरेर राज्यमा ।
 जनताको हित गर्दछन् अरे ॥

७९०

वर आफु हऊँ सधैं दुखी ।
 जनता जो नहुनू कबै दुखी ॥
 भनि भाव लिएर देशमा ।
 जनताको हित गर्दछन् अरे ॥

७९१

म त सेवकमात्र हूँ भनी ।
 निजलाई अति तुच्छ नै गनी ॥
 जनता नि जनार्दनै भनी ।
 रहने भूप भए अरे कतै ॥

७९२

दिन-रात सधैं छ चिन्तन ।
 जनताको हितमा गई मन ॥
 जनता नि जनार्दनै भनी ।
 रहने भूप भए अरे कतै ॥

७९३

जसरी रूखले सधैं भरि ।
 सहने गर्दछ घाम औ झरी ॥
 तर दिन्छ नि ओत नै तल ।
 जनताको हित संझिए छ ल ॥

७९४

दिनमात्र भएछ रे मन ।
 जनता नै नृपका सही धन ॥
 भनि भाव लिएर देशमा ।
 रहने भूप भए अरे कतै ॥

७९५

तर तैपनि भाग्यको कुरा ।
 बहुतै क्लिष्ट छ टार्नको कुरा ॥
 वन जानु परेछ बोलले ।
 नृपका जो तिनका स्वपुत्रले ॥

७९६

वन दाजु गए भनीकन ।
 तिनका भाइ पनी हिंडे वन ॥
 सुख दुःख नि बाँड्नमा मन ।
 अनुजैमा तिनको भएछ नि ॥

७९७

त्यस सुन्दरीलाई अत्यन्त चलाखीसाय हरण गर्नुपन्थो भन्ने सल्लाह दिदै शूर्पणखा-

पछि मात्र हओस् नि थाह त्यो ।
 सँगिनी जो हरि-यो भनीकन ॥
 भिरबाट लडेसरी भई ।
 रुन थालुन् अनि दुःखले वही ॥

७९८

नदिभिन्न पसेर पौडिन ।
 नसकी क्वै तल जान्छ गाडिन ॥
 त्यहि चाल हओस् कुमारको ।
 सँगिनी जो हरिंदा नि मारको ॥

७९९

मुखभिन्न पसेर भ्यागुता ।
 भुजगैको, छ नि हेर्नमा उता ॥
 न त भिन्न न बाहिरै हुँदो ।
 मुनिको चाल हओस् त्यसै हुँदो ॥

८००

मुखभिन्न पसेर अस्थिको ।

टुकुराले जति दुःख दिन्छ त्यो ॥

त्यहि चाल हओस् कुमारको ।

सँगिनी जो हरिंदा नि मारको ॥

८०१

न त बाँच्नु न मर्नु नै भई ।

अथवा खोज्नु नि पत्ति काँ गई ॥

त्यहि चाल हओस् कुमारको ।

सँगिनी जो हरिंदा नि मारको ॥

८०२

बलको छ घमण्ड बाहुमा ।

तिनको इज्जत चूर्ण पार्नमा ॥

प्रभुको छ प्रशस्त जो यश ।

रिपुलाई गरिराख्नु रे वश ॥

८०३

रिपु-रोग दुवै बराबर ।

नसके नाशन नि पार्छ थर्थर ॥

शुरुमै तिनको निदानमा ।

सबको हुन्छ नि पूर्ण कामना ॥

८०४

तर बढ्न गयो भने सधैं ।

पिरिहाल्ने स्थिति हुन्छ रे सधैं ॥

शुरुमै तिनको निदानमा ।

गर हे अग्रज ! पूर्ण कामना ॥

८०५

भगिनी भनि बस्नमा पनि ।

किन गछौं अब गर्व बैगुनी ॥

कसरी मुख देखिने गरी ।

हिंडिराख्नु पुरमा मरी मरी ॥

८०६

प्रभुलाइ हुनेछ रे भनी ।
 म हिडें खोज्ने नि खान्किके क्वै अनि ॥
 तर मृत्यु भए सरी भयो ।
 कसरी बाँच्नु नि भैं भयो भयो ॥

८०७

अब सान बढाउने भए ।
 बहुतै होश लिएर त्यै गए ॥
 प्रभुको छ प्रशस्त जो यश ।
 रिपुलाई गरि राख्नेमा वश ॥

८०८

यदि हवैन भने नदी पसी ।
 मरिहाल्छू अथवा छुरी धसी ॥
 प्रभुको छ प्रशस्त जो यश ।
 रिपुलाई गरिराख्नु रे वश ॥

८०९

जसलाई भनेर क्वै हिँड्यो ।
 त्यसको यो छ नि दुर्दशा हुँदो ॥
 तर लाज भएन हे किन ।
 प्रभुकी जो भगिनी रुँदी मुना ॥

८१०

रति स्वार्थ थिएन त्यो ममा ।
 तर लागें वनको कुनै कुना ॥
 मिलिहाल्छु कि क्यै भनीकन ।
 प्रभुका लागि शिकारको धन ॥

८११

तर ऐंशलुतुल्य क्वै फल ।
 मिलिहाल्यो सँग कण्टकै छु ल ॥
 यदि टिप्न टपक्क जो त्यहाँ ।
 नसकेमा किन बाँच्नु हो यहाँ ॥

८१२

नृपको छ पृथक् पृथक् किया ।
 सँगमा सुन्दरि छैन क्वै प्रिया ॥
 यदि टिप्न टपक्क जो त्यहाँ ।
 नसकेमा किन बाँच्नु हो यहाँ ॥

८१३

शशि भै छ प्रभा-विहीनको ।
 प्रभुको जीवन अर्थ-हीनको ॥
 यदि टिप्न टपक्क गै त्यहाँ ।
 नसकेमा किन बाँच्नु हो यहाँ ॥

८१४

धन-दौलतमा कमी कुनै ।
 नहुँदा जीवन जोखिमै छ नै ॥
 तर सुन्दरि जो त्यहाँ बसी ।
 कसरी बाँच्नु नि दाजुले यहाँ ॥

८१५

छ थकाइ प्रशस्त पान्थमा ।
 सँगमा वृक्ष छ शीतलै दिन ॥
 तर बल्ल भने मनै मच्यो ।
 प्रभुको जीवन व्यर्थ नै छ यो ॥

८१६

प्रभुको जुनि फेरिने थियो ।
 प्रकृती भै ऋतुराजमा रही ॥
 यदि साथ बसी छ त्यो भने ।
 हरियालीसँग हुकिने थियो ॥

८१७

मृगिणीसरि नेत्र चालिंदा ।
 सँगमा सुन्दरि छाँद हालिंदा ॥
 प्रभु-जीवन स्वर्गमा पुगी ।
 पिडहाल्यो नि त अमृतै बसी ॥

८१८

बल-बैस सधैँ सधैँभरि ।
 रहिरन्नन् बुझ भित्र केसरी ॥
 यसको उपयोग गर्नमा ।
 मन जाओस् अब शीघ्र बेसरी ॥

८१९

अति थोर छ बाँच्नको क्रम ।
 किन हो आज भएछ रे भ्रम ॥
 बल-बैस सधैँ सधैँभरि ।
 रहिरन्नन् बुझ भित्र केसरी ! ॥

८२०

यदि मिल्छ भने मिठो फल ।
 किन खानू नमिठो अझै फल ॥
 बल-बैस सधैँ सधैँभरि ।
 रहिरन्नन् बुझ भित्र केसरी ॥

८२१

शिशु चुस्दछ दूधको रस ।
 जननीको रहि काखकै वश ॥
 तर चाल हुँदैन त्यो पछि ।
 मरिजानू सबले छ रे पछि ॥

८२२

कति गुप्तचरै रहे यहाँ ।
 तिनको दृष्टि पुगेन रे त्यहाँ ॥
 नृपको नि भलाइ गर्नमा ।
 मरिजानू सबले छ याममा ॥

८२३

अब बन्नु स्वयं स्वयं सुखी ।
 रमणी जो सँगमा लिई सुखी ॥
 अरुको भर पर्नुले कुनै ।
 नहुने लाभ अवश्य त्यो कुनै ॥

८२४

जुन कर्म गरेर भो भलो ।

नृपमा, दृष्टि फिंजाइ नै भलो ॥

हुन सक्छ भनी बुझेर नै ।

किन गुप्तैचर अन्ध छन् उनै ॥

८२५

कति बेतन-मान भोग्नु छ ।

तिनका लागि भनेर भूपले ॥

तर दृष्टि पुगेन रे किन ।

रमणी छिन् वनमा भनीकन ॥

८२६

जति पालिरहे पनी कुनै ।

नदिने दुग्ध नि धेनु छिन् भने ॥

किन गोबर सोर्नु दिन्दिन ।

घर छाडीकन जानु रे दिन ॥

८२७

कति भृत्य भए सुखी हुँदा ।

नृपको किन्तु भएनै क्वै रुँदा ॥

रमणीकन हर्नमा अब ।

प्रभुले जानुपऱ्यो स्वयं अब ॥

८२८

यदि हात परिन् भने तिनै ।

मनमा हर्ष हुनेछ छिन्छिनै ॥

रमणीकन हर्नमा अब ।

प्रभुले जानुपऱ्यो स्वयं अब ॥

८२९

शुभ-साइतमा सबै कुरा ।

स्थल दर्शाइदिनै भनी उता ॥

तर जान्न समीपमा त्यता ।

रमणीको, हुन सक्छ रे पता ॥

८३०

म नि जान्छु सँगै सँगै उता ।

स्थल दर्शाइदिनै भनी उता ॥

तर जान्न समीपमा त्यता ।

रमणीको, हुन सक्छ रे पता ॥

८३१

किन आइछ रे भनी भनी ।

म दुखीलाइ समाइ तयै अनि ॥

परलोक पुऱ्याउनैकन ।

मन जाला बलि क्रोध दन्दन ॥

८३२

अरुको भर पर्छ रे भने ।

नसकी गर्न शिकार श्यालले ॥

रति खान्कि नभै नभैकन ।

मरिहाल्ने स्थिति हुन्छ वन्वन ॥

८३३

प्रभुको कुल मर्द नै थियो ।

रिपुलाई बलले दली दियो ॥

तर आज भएछ दुर्बल ।

किन छैनन् मनभिन्न खल्बल ॥

८३४

रिपुसामु भुकेर बस्नु ता ।

प्रभुका लागि सुहाउने कुरा ॥

म त मान्दिन क्यै गरी पनि ।

कति ज्यून् जुनि दुःखले अनि ॥

८३५

ऋतुराज सधै सधै छ यो ।

प्रभुका यी पुरमा सधै रह्यो ॥

तर तल्प छ शून्य भूपको ।

नहुँदा क्वै डसना सुहाउँदो ॥

८३६

समयैतिर क्वै कुरा लिन ।

नसकेमा नहुने छ अर्थ नि ॥

यदि भोक भएन रे भने ।

नहुने अर्थ नि खान्किको अनि ॥

८३७

ऋतु-ग्रीष्म सुकेर आउँदा ।

धरणीमा फल-फूल बल्दछन् ॥

जल थोर मिल्यो भने त्यहाँ ।

बहुतै राहतले नि बढ्दछन् ॥

८३८

पहिले अति शुष्क तालमा ।

रहँदाका फल-फूल कालमा ॥

अब सप्रिरहेर बढ्दछन् ।

तिनका कष्ट नि पूर्ण घट्दछन् ॥

८३९

जननी परदेश धाउँदा ।

शिशुमा भोक र तिसर्ना हुँदा ॥

तिनले वर आउँदा सरि ।

तरुको रूप बदल्दिने छ रे ॥

८४०

जति हुन्छ महत्त्व अन्नको ।

बहुतै भोक र तिसर्ना हुँदा ॥

त्यति हुन्न अघाइयो भने ।

दुखले यो भगिनी भई रुने ॥

८४१

जति अर्थ फुल्याउँदा छ त्यो ।

दुखमा व्यक्ति बसेर सामुमा ॥

तर अर्थ हुँदैन सुखमा ।

त्यसको, अग्रज ! रुन्छ दुःखमा ॥

८४२

प्रभुको चढिरेछ बैस यो ।
 छ नि बढ्दो वयरूप वंश यो ॥
 अहिले रमणी सँगै रहे ।
 त्यसले वृद्धि हुनेछ वंशको ॥

८४३

कुसुमैसरि कण्टकैबिच ।
 दितिको वंश बढेर त्यो बिच ॥
 अति सुन्दर शोभिने छ रे ।
 रमणी त्यो प्रभुको भए भरे ॥

८४४

कुल यो छ कुरूपको भनी ।
 दितिका सन्ततिमा जुनै पनि ॥
 जति हेय विचार बोक्दछन् ।
 तिनका सोच नि पूर्ण वन्द हुन् ॥

८४५

दुइटै छ नि लाभ बाहुमा ।
 इहलोकै परलोक दाजुमा ॥
 बहु-वर्षणकालका पछि ।
 जन हेर्छन् गगनैतिरै बसी ॥

८४६

धमिलो जल वर्षियो भने ।
 त्यसले धर्ति कुरूपको हुने ॥
 तर वर्षिरहे नि स्वच्छ त्यो ।
 सबका लागि छ प्यून नै हुने ॥

८४७

प्रभुको सुख दुःख नै स्वयम् ।
 निजकै भन्दछ चित्तले स्वयम् ॥
 भगिनी भइ जन्मिए पनि ।
 म त भिन्दै नभने स्वयं अनि ॥

८४८

जुन दुग्ध चुसेर हुर्कियो ।
 जननीको, मन हुन्न भिन्न यो ॥
 भगिनी भइ जन्मिए पनि ।
 म त भिन्दै नभने स्वयं अनि ॥

८४९

शुरुकाल जहाँ बित्यो बित्यो ।
 त्यसकै हुन्छ महत्त्व जो बित्यो ॥
 भगिनी भइ जन्मिए पनि ।
 म त भिन्दै नभने स्वयं अनि ॥

८५०

जुन आँगनमा भुलेर नै ।
 शिशु हुक्यो सुखले वसेर नै ॥
 त्यसको छ महत्त्व जे जति ।
 अरुको स्नेह पटकक हुन्न ती ॥

८५१

रथ-सृष्टि चलाउनै भनी ।
 विधिले सृष्टि गरे दुवै अनि ॥
 बिनु पुत्रि कुनै कुरा पनि ।
 धरणी यो धन-धान्य हुन्न नि ॥

८५२

तर तैपनि ध्यान जान्न रे ।
 जनताको यसमा वृथा छ रे ॥
 बिनु पुत्रि कुनै कुरा पनि ।
 धरणी यो धन-धान्य हुन्न नि ॥

८५३

यदि भाइ भएर क्वै यहाँ ।
 भनिरन्थ्यो, मन भिन्न बन्दथ्यो ॥
 तर यो भगिनी-कुरा भनी ।
 प्रभुले सुन्नु भएन के अनि ? ॥

८५४

मुखमा छ समानता कुरा ।

तर भिन्दै व्यवहार भो पुरा ॥

किन ध्यान गएन यो कुरा ।

भगिनीका भनि भूपमा पुरा ॥

८५५

होइन, होइन, मैले तिम्रो कुरामा अविश्वास गरेको होइन । म त सुख-सागरमा डुबिरहेको हुनाले इन्द्रियलाई त्यसबाट हटाउन गाह्रो परेको मात्र हो । धन्य छ भगिनी ! मेरा लागि तिमिले यति ठूला कुरा, यति महत्त्वका कुरा दर्शायौ । अब जुक्ति सोच्नुपन्यो, जसले गर्दा विना विधन-वाधा त्यस्त सुन्दरीलाई यहाँ भित्र्याउन सकियोस् । अँ, हो, हामीसित एउटा यस्तो मायावी दानव छ जसले सोच्दै नसोचेको, सोच्नै नसक्ने कुरा पनि पूरा गर्न सक्तछ । त्यसैको सहयोग लिनुपन्यो । मलाई उसको भरोसा छ । रावण सरासर मारीचकहाँ पुग्दछ । सीतालाई हरेर त्याइदिने आग्रह गर्दछ । तर ऊ (मारीच) रावणको उपर्युक्त प्रस्तावलाई अस्वीकार गर्दै आफु परलोक सुधानका लागि परमात्मामा आशक्त भइरहेको कुरा व्यक्त गर्दछ :-

वितेछ धेरै दिन दुष्ट-कर्मले ।

भएन केही पनि पुण्य धर्मले ॥

ल संभनाले दुखिरन्छ रे दिल ।

वलेन बत्ती धमिलो भयो दिल ॥

८५६

सधैं सधैं नै अरुलाइ दुःख दी ।

भयो प्रशस्तै मनभित्र हर्ष छिः ॥

ल संभनाले दुखिरन्छ रे दिल ।

वलेन बत्ती धमिलो भयो दिल ॥

८५७

थिए दिनै ती मदमत्त मै थिएँ ।

सताइ अर्काकन हर्षले जिउँ ॥

ल संभनाले दुखिरन्छ रे दिल ।

वलेन बत्ती धमिलो भयो दिल ॥

८५८

अज्ञानको कूप पसेर भ्यागुता ।
 कराइरन्छन् तर हुन्न रे बुता ॥
 अगाडि उफ्रेर नि बाहिरै हुन ।
 थिएन रे तागत सज्जनै हुन ॥

८५९

थियो नि वातावरणै उसै हुँदो ।
 थिएन धर्मैतिर व्यक्ति क्वै हुँदो ॥
 ममाथि त्यस्को बहुतै प्रभाव थ्यो ।
 ल दुष्टकर्मैतिर लागियो नि त्यो ॥

८६०

हुँदैन प्राणी गतिलो कुनै पनि ।
 मिलेन रे क्वै गतिलो सँगै हुने ॥
 ममाथि त्यस्को बहुतै प्रभाव थ्यो ।
 ल दुष्टकर्मैतिर लागियो नि त्यो ॥

८६१

असज्जनै साथ दिने भएर नै ।
 म सज्जनै बन्न कठिन थ्यो र नै ॥
 सधैं सधैं नै गरियो प्रपीडन ।
 दिएर धोखा दिन-रात पीडन ॥

८६२

म दुःख दिन्थे अरुको कराइमा ।
 म हासिरन्थे अरुको दुखाइमा ॥
 सधैं सधैं नै थपियो प्रपीडन ।
 दिएर धोखा दिन-रात पीडन ॥

८६३

छली बनेरै कतिलाइ मारियो ।
 खनेर क्वै खाडलभिन्न पारियो ॥
 थियो त्यसैमा मनलाइ नै सुख ।
 दिएर धोखा दिन रात भो सुख ॥

८६४

अगाडि आई कतिले भुकी बसे ।
 बचाउनोस् स्वामि ! भनेर नै खसे ॥
 समग्र धारा तल नेत्र-बिन्दुको ।
 नुहाइ बस्थे तर हर्ष जो हुँदो ॥

८६५

दया र माया कुन हो कुरा र ख्वै ? ।
 थिएन थाहा म-छली बनेर नै ॥
 भरेर धारा तल नेत्र-बिन्दुको ।
 नुहाइ बस्थे तर हर्ष जो हुँदो ॥

८६६

कसाइ-सामू खसिमा कृपासरि ।
 पटकक आएन दया ममा हरि ॥
 भरेर धारा तल नेत्र-बिन्दुको ।
 नुहाइ बस्थे तर हर्ष जो हुँदो ॥

८६७

बढेर तिर्खा मनमा उठेपछि ।
 म जाइलाग्थे ऋषिमा लुछी-लुछी ॥
 ल बग्न थालेपछि रक्त त्यो रस ।
 म प्यून थाल्थे दिनहुँ रही खुश ॥

८६८

समाइ खुट्टा शुरुमै रुँदा पनि ।
 म लात हानेर बजारि त्यै अनि ॥
 ल बग्न थालेपछि रक्त त्यो रस ।
 म प्यून थाल्थे दिनहुँ रही खुश ॥

८६९

हुँदा नि गाह्रो गहिरो बनाउन ।
 मलाइ घाँटी-तल त्यो छिनाउन ॥
 बलै गरेरै कति घाउ पारियो ।
 म रक्त प्युँदै दिनहुँ रमाइयो ॥

८७०

शुरू शुरूमा अति थोर पाउँदा ।

अघाउनै न्यून भएर आउँदा ॥

म तानिरन्थें मुखले तलै तल ।

ल देवताको तनु-रक्तमा बल ॥

८७१

भनेर ऐय्या कति हो कराइयो ।

नबोल भन्दै बलले अह्मइयो ॥

म तानिरन्थें मुखले तलै तल ।

ल देवताको तनु-रक्तमा बल ॥

८७२

थिचेर धेरै उरमा रमाइयो ।

भुजा दबाई-कन जो समाइयो ॥

म तानिरन्थें मुखले तलै तल ।

ल देवताको तनु-रक्तमा बल ॥

८७३

पुगेन रे रक्त पिएर त्यो भए ।

लुछेर मासू भरिपुष्ट नै भएँ ॥

थिचेर धेरै उरमा रमाइयो ।

भुजा दबाई-कन जो समाइयो ॥

८७४

बनाइ टुक्रा मुटुको छिया छिया ।

स-सानु टुक्रा अरुमा लिनै दियाँ ॥

थिचेर धेरै ऋषिमा रमाइयो ।

छाती दबाईकन जो समाइयो ॥

८७५

न न्याय कैल्यै तिनमा दिलाइयो ।

म पापको कर्म गरी रमाइयो ॥

छ वृद्ध मेरो वय, केश फुल्लनको ।

मरेछ इच्छा अब पाप कर्मको ॥

८७६

हुँदै न केही पनि अर्थ जन्मको ।

सधैँ सधैँ नै गरिंदा नि पाप जो ॥

छ वृद्ध मेरो वय, केश फुल्लको ।

मरेछ इच्छा अब पाप कर्मको ॥

८७७

म फकिरेछू अब पुण्य - कर्ममा ।

अडेछ संसार नि धर्मकर्ममा ॥

छ वृद्ध मेरो वय, केश फुल्लको ।

मरेछ इच्छा अब पाप-कर्मको ॥

८७८

भलाइ गर्दा अरुमा भने जति ।

अवश्य छोवैन नि पापले रति ॥

म फकिरेछू अब पुण्य-कर्ममा ।

अडेछ संसार नि धर्म-कर्ममा ॥

८७९

गरें नि जे जे जति पाप-कर्म हे ।

पखालिरन्छू अब पुण्य-कर्मले ॥

म फकिरेछू अब पुण्य-कर्ममा ।

अडेछ संसार नि धर्म-कर्ममा ॥

८८०

भएन धर्मै यदि धर्ति-लोकमा ।

हुँदै न केही पनि अर्थ बाँच्नमा ॥

म फकिरेछू अब पुण्य-कर्ममा ।

अडेछ संसार नि धर्म-कर्ममा ॥

८८१

सुधार यो हुन्छ अवश्य जन्मको ।

सुधार होला परजन्म जन्मको ॥

गरेर सत्कर्म अवश्य जन्तुले ।

रमाइ बस्लान् परलोक लोकले ॥

८८२

मिलेछ रे साथ भने नि नाथको ।
 सुधार होला परजन्म गाथको ॥
 गएर सामू रघुनाथ! भन्नुहोस् ।
 ल ढोग भेटै गरि धेर रम्नुहोस् ॥

८८३

मनुष्यको रूप लिएर धर्तिमा ।
 विनाश गर्ने भनि दैत्य साथमा ॥
 लिएर आए रघुनाथले वन ।
 विदेहकन्याकन, छाड्नुहोस् भ्रम ॥

८८४

खुलेन रे नेत्र भने नि ज्ञानको ।
 हुँदैन केही पनि ज्ञान कर्मको ॥
 लिएर आए रघुनाथले वन ।
 विदेहकन्याकन, छाड्नुहोस् भ्रम ॥

८८५

शरीर देखिन्छ मनुष्यको सरि ।
 कसोरि भन्नू अनि देवि औ हरि ॥
 खुलाइ हेर्नोस् निज ज्ञाननेत्र त्यो ।
 बुझिन्छ पक्कै पनि देवि देव हो ॥

८८६

पठाइयो चौध नि वर्ष-सम्मको ।
 हुनेछ पर्याप्त नि कर्म यामको ॥
 भनेर राजा रघुवंशकीर्तिले ।
 हुँदैन भोसीकन जानु स्वामिले ॥

८८७

म भन्छु केही तँ पनी उसै हओस् ।
 भनेर चल्छन् चतुरा जुनै हओस् ॥
 पठाइयो चौध नि वर्ष-सम्मको ।
 हुनेछ पर्याप्त नि कर्म यामको ॥

८८८

उखेलिसक्छन् जति छन् नि दैत्य हे ! ।
 बनाइसक्छन् सजिलै स्वभृत्य हे ! ॥
 बँचे बसेकाहरूलाई सोचियोस् ।
 जुधे नराम्रो नृपले मिलाइयोस् ॥

८८९

म देखि-देखीकन अग्नि बल्नको ।
 हुँदैन जानै खतरा छ जल्नको ॥
 सुधार होला परजन्म धर्मले ।
 गएर राजन् ! भुकिबक्सियोस् नि हे ॥

८९०

अवश्य यो जन्म नि व्यर्थमा गयो ।
 कुकर्ममा चित्त गयो नि पाप यो ॥
 सुधार होला परजन्म धर्मले ।
 गएर राजन् ! भुकिबक्सियोस् नि हे ॥

८९१

भुलै भुलैमा गरिदै छ क्यै भने ।
 कि वा त जानेर नि गर्छ क्यै भने ॥
 सुधार गर्दै अनि धर्म-कर्ममा ।
 बसे छ राम्रो भुकिबक्सियोस् त्यहाँ ॥

८९२

रचेर सारा जति सृष्टि कर्म यो ।
 सधैं उनैको भरमा छ कर्म यो ॥
 हरेर ल्याईकन बस्नको मन ।
 ल लाज लागेन नि स्वामिमा किन ॥

८९३

छ आउने बैस नि प्राणिमा सबै ।
 छ भेलजस्तै तब अब्धिको सबै ॥
 हुनेछ राम्रो यदि सोच क्यै गरे ।
 विनाश होला दिति-वंशको भरे ॥

८९४

ल जानि-जानीकन स्वामिको किन ।
 हतार गर्दै मन जान्छु, त्याँ किन ॥
 समाइ ल्याऊँ भनि जानकीकन ।
 सदा सदाचार गरे हटी मन ॥

८९५

विचार राम्रो नगरे स्वयं पछि ।
 ल आइलाग्नेछ विनाश नै पछि ॥
 विचार पुग्दैन नि स्वामिको भरे ।
 विनाश होला दिति वंश क्यै गरे ॥

८९६

अवश्य रोएर नि भन्न लाग्दछन् ।
 बाँचे बसेकाहरु धेरै जाग्दछन् ॥
 विनाश हाम्रो हुन गो भनीकन ।
 पिटेर रोलान् कति वक्षमा पुनः ॥

८९७

जुटेछ मौका भनि स्वामिले अब ।
 गएर झुक्दा छ नि वेस नै अब ॥
 विचार राम्रो प्रभुको भएन रे ।
 विनाश होला दिति-वंशको भरे ॥

८९८

म हुन्छु साथी सँग लानुहोस् त्यहाँ ।
 गएर झुक्छु प्रभुको समीपमा ॥
 विचार राम्रो यदि गर्छु क्वै भने ।
 अवश्य भेटिन्छु नि साथ जो दिने ॥

८९९

हुँदैन आफू यदि शुद्ध क्वै भने ।
 अशुद्ध देख्नेछु नि जो कुनै पनि ॥
 विचार राम्रो यदि गर्छु क्वै भने ।
 अवश्य भेटिन्छु नि साथमा हुने ॥

९००

भुकेर नोक्सान हुँदैन रे कबै ।

विचार-वैरी पनि फेरिने सबै ॥

विचार राम्रो यदि गर्छु कबै भने ।

अवश्य भेटिन्छ नि साथमा हुने ॥

९०१

भुकेर बस्छन् तरले फलेपछि ।

भुकेर बस्छन् अनि मेघले खसी ॥

भरेर डाँडातिर वारि जो रहे ।

गएर भुक्नू रघुनाथमा छ हे ॥

९०२

बितेछ मौका यदि त्यो हुँदैन रे ।

भुकेर व्यर्थै पछि कबै हुँदैन रे ॥

भरे नि डाँडातिर वारि जो रहे ।

गएर भुक्नू रघुनाथमा छ हे ॥

९०३

मलाइ थाहा छ प्रशस्त देविमा ।

म पुज्छु मातासरि पूर्ण पाउमा ॥

हुँदैन हर्नू नि पतङ्गतुल्यले ।

डढेर व्यर्थै जुनि जान्छ भूप हे ॥

९०४

विना कुनै सोच नि लोभियो मन ।

विना कुनै दान नि व्यर्थ हो धन ॥

हुँदैन हर्नू नि पतङ्गतुल्यले ।

डढेर व्यर्थै जुनि जान्छ भूप हे ॥

९०५

म देखि-देखीकन अग्नि जो पर ।

भएन इच्छा बिनसिति छोप्न र ॥

विना कुनै सोच नि लोभियो मन ।

विना कुनै दान नि व्यर्थ हो धन ॥

९०६

भएछ इच्छा यदि देविको यहाँ ।

उचालिदिन्छिन् पृथिवी पनी यहाँ ॥

विना कुनै सोच नि लोभियो मन ।

विना कुनै दान त्रि व्यर्थ हो धन ॥

९०७

सुधानुपनै छ कुरा परार्थको ।

बिगार्न इच्छा प्रभुमा छ व्यर्थको ॥

भएछ इच्छा यदि देविको यहाँ ।

उचालिदिन्छिन् पृथिवी पनी यहाँ ॥

९०८

विना कुनै शक्ति नि जुध्नको कुरा ।

उठाइ हातै गिरि फोर्न भै पुरा ॥

हुनेछ काठिन्य नि भूप हे अब ।

विचार गर्नुस् भनिरेछु जो अब ॥

९०९

समात्नु कैल्यै पनि हुन्न हुन्न नि ।

ल सिंह आएपछि दूर बस्नु नि ॥

विना कुनै शक्ति नि जुध्नको कुरा ।

विचार त्यागनुस् गिरि फोर्न भै पुरा ॥

९१०

भए गए जो जति गलति नै भए ।

ल बिसर्नैमा अब भूपले छ हे ॥

दुबार गर्दा पनि गलति क्वै जन ।

सुधार गर्दैन भने विनाशिने ॥

९११

म भूपलाई पनि जो वृथा यसै ।

दिदैछ रे यो उपदेश जो यसै ॥

नभन्नु होला हितकारि सेवक ।

बहूत ग्राह्ये छ नि पाउने हक ॥

९१२

म बोल्न लागें नमिठा कुरा पनि ।
हुनेछ पक्कै हित स्वामिको भनी ॥
सही यही कर्म छ गर्नु हे नृप ! ।
मलाइ यस्तै भइरन्छ रे सुख ॥

९१३

भनेर कस्तो हुन सक्छ रे हित ।
गरेर कस्तो हुन सक्छ रे हित ॥
सही त्यही धर्म छ सेवकैतिर ।
मलाइ चाहै भइरेछ रे पिर ॥

९१४

हजूरलाई नमिठा कुरा पनि ।
म भन्न लागें हित हुन्छ रे भनी ॥
मलाइ आफ्नो नभनेर स्वामिको ।
म सोचन लागें हित होस् भनी निको ॥

९१५

म ह्वैन रे भृत्य मिठो कुरा गरी ।
छकाइ राजाकन स्वार्थ नै भरी ॥
मलाइ त्यस्तो मन छैन हे नृप ! ।
म सोचन लागें हित होस् भनी खुब ॥

९१६

हुदैन सच्चापन सेवकैको ।
राख्दैन रे मालिक - स्वार्थ हेको ॥
वरू मरूँला विष नै पिएर ।
छकाइ राजा किन बाँच्नु हेर ॥

९१७

होला नमीठो प्रभुको मनैमा ।
क्वै छैन रे साथ नि यो वनैमा ॥
वरू मरूँला विष नै पिएर ।
छकाइ राजा किन बाँच्नु हेर ॥

९१८

बिसेर सारा निज-स्वार्थलाई ।
 जो भृत्यले दिन्छ नि स्वामिलाई ॥
 कल्याणका खातिर बुद्धि राम्रो ।
 त्यो भृत्य नै हुन्छ नि पूर्ण राम्रो ॥

९१९

क्वै सुन्नमा सुन्दर शब्द कैले ।
 वीषै सरीको हुन जान्छ कैले ॥
 सोचेर मात्रै नृपले छ चल्नु ।
 देवी हरेमा परिजान्छ जल्नु ॥

९२०

श्री स्वामि-इच्छा विपरीत वार्ता ।
 बोल्दा मलाई हुन सक्छ कष्ट ॥
 तथाऽपि भन्दीन नि हुन्छ हुन्छ ।
 श्री जानकीलाई हरे नि हुन्छ ॥

९२१

मारीचले सीता-हरण गर्नु ठीक छैन, छँदै छैन भन्दै रावणको प्रस्तावलाई अस्वीकार
 गरेपछि कुनै हालतमा पनि आफुले चाहेको कुरावाट पछि नहट्ने अठोट रावण यसरी
 अभिव्यक्त गर्दछ :-

राजा हूँ म दिगन्तसंम जसको फैलीरह्यो कीर्ति यो ।
 जो इच्छा निजमा छ हट्नु त्यसमा मान्दैन रे चित्त यो ॥
 ऐल्यै मर्नु परोस् तथाऽपि रमणी छाड्दीन मैले अब ।
 यो सर्वस्व सबै दिलाइ उनमा रम्नेछु मैले अब ॥

९२२

राजाको अपमान हुन्छ मनले चाहेर गर्दैन रे ।
 पत्नीको अपमान हुन्छ पतिले हेर्दैन हेर्दैन रे ॥
 ऐल्यै मर्नु परोस् तथाऽपि रमणी छाड्दीन मैले अब ।
 यो सर्वस्व सबै दिलाइ उनमा रम्नेछु मैले अब ॥

९२३

भोको भैकन बस्नलाइ सजिलो खाना नभै जो दिंदा ।

तिर्खाईकन बस्नलाइ दुख भो पानी अगाडी हुंदा ॥

राजाको अपमान हुन्छ मनले सोचेर गर्देन रे ।

पत्नीको अपमान हुन्छ पतिले टेर्देन टेर्देन रे ॥

९२४

प्राणी पर्दछ प्वालमा पृथिविको हेरेर हिंड्दैन रे ।

जे देख्यो उसको हुँदैन सजिलै भिड्दैन रे कवै भरे ॥

मेरो व्यर्थ हुनेछ जीवन यहाँ जो सुन्दरी देखियो ।

इच्छा मात्र गरेर हुन्न मनले जो प्राप्त भो लेखियो ॥

९२५

ऐंशेलू-फलमा छ कण्टक कुनै त्यो घोचन सक्नेछ रे ।

पुग्ने हुन्न भने नि होश त्यसमा गाह्रो छ टिप्नै अरे ॥

जस्तै कष्ट परोस् तथाऽपि मनले मानेपछी गर्नु छ ।

भोको पेट भएछ रे यदि भने क्यै खान्किले भर्नु छ ॥

९२६

रावण मारीचलाई फट्कार्दछ । राजाको आदेश नमान्ने तँ को होस् ? तँले मेरो आदेश
मान्दैनस् भने मृत्युदण्ड भोग्नुपर्दछ । होइन भने तँ एउटा सुनै सुनको मृग बन् । तँलाई
देखेर सीता लोभिने छिन् । आइमाईलाई सुनले धेरै लोभ्याउने छ । नारीलाई खानमा
भन्दा लाउनमा विशेष रुचि हुन्छ । उनीहरू देखावटी कुरामा मन पराउँदछन् । जब राम
तँलाई पकन खोज्दछ, त्यसवेला तँले हा लक्ष्मण ! हा सीते ! म मरें आदि कृत्रिम कुरा
बोल्नु । जे होस् तँले मैले भनेको कुरा मान्नै पर्दछ :-

राजाको अपमात्र गर्न मनमा इच्छा भएको किन ।

मेरो भक्ति भएन रे यदि भने नाशिन्छ पक्कै जन ॥

जान्छस् जा नभए अवश्य अहिल्यै पर्ने छ मर्ने अब ।

छाडेस् व्यर्थ कुरा बसेर साँगमा सुन्दीन मैले अब ॥

९२७

को होस् आज मलाइ ज्ञान दिनमा लागी परेको किन ।

खोलाले खलता जनाइकन जो उफ्रीरहेको पन ॥

जान्छस् जा नभए अवश्य अहिल्यै पर्ने छ मर्ने अब ।

छाडेस् व्यर्थ कुरा बसेर सँगमा सुन्दीन मैले अब ॥

९२८

अज्ञानी जनले नि ज्ञानि-जनमा ज्ञानै दिए भैं गरी ।

बोल्छस् आज वृथा खुलाइ मुख जो मान्दीन रे क्यै गरी ॥

को होस् आज मलाइ ज्ञान दिनमा लागी परेको हुन ।

खोलाले खलता जनाइकन जो उफ्रीरहेको पन ॥

९२९

रित्तो पात्र विशेष गर्छ स्वर जो पूरा भए बन्द छ ।

फुल्छन् रे यदि पुष्प क्वै सहजमा त्यो सुँघनमा गन्ध छ ॥

को होस् आज मलाइ ज्ञान दिनमा लागी परेको हुन ।

खोलाले खलता जनाइकन जो उफ्रीरहेको पन ॥

९३०

आफूमा गुण क्वै भएछ यदि त्यो त्यस्तै भएस् भन्दछ ।

जो कम्जोर रह्यो अवश्य उसले त्यस्तै हवस् भन्दछ ॥

चम्केको रवि-रश्मिलाइ रिसले हातै उठाईकन ।

छोपेतुल्य हुनेछ बुद्धि खल हे ! बोलीरहे मैकन ॥

९३१

बल्दो अग्नि अगाडि हुन्छ यदि क्वै भो सोचले बस्नु छ ।

राजाको छ अगाडि व्यक्ति यदि क्वै भो होशले बोल्नु छ ॥

चम्केको रवि-रश्मिलाइ रिसले हातै उठाईकन ।

छोपेतुल्य हुनेछ बुद्धि खल हे ! बोलीरहे मैकन ॥

९३२

नारीको प्रियवस्तु हो जगतमा लाऊँ र खाऊँ भनी ।

राम्री बन्छु भनेर घुम्छ दिल जो क्यै हुन्न अर्थोक नि ॥

हुन् रे ती पनि एक नारि नरकी पत्नी बनेकी दुखी ।

देखिन् रे यदि स्वर्ण क्वै सहजमा होलिन् नि निक्कै सुखी ॥

९३३

ऐले जो छ नि अङ्ग अङ्ग उनको नाङ्गै धतुङ्गै छ त्यो ।

भोकाईकन बस्न जन्तुसरिको ऐले अवस्था छ त्यो ॥

हुन् रे ती पनि एक नारि नरकी पत्नी बनेकी दुखी ।

देखिन् रे यदि स्वर्ण क्वै सहजमा होलिन् नि निक्कै सुखी ॥

९३४

भन्छन् मानिस हुन् बराबर छ रे सोचाइमा जो पनि ।

नारी हुन् नर हुन् बराबर छ रे इच्छा हुने त्यो पनि ॥

राम्रो वस्तु अगाडि आउँछ भने भो लोभिने गर्दछ ।

गर्ने भोग अनन्तकाल तिनको भो चाहना बढ्दछ ॥

९३५

मेरो जो छ विचार नारिहरुमा भिन्दैछ रे चिन्तन ।

देखे वस्तु अगाडि सुन्दर कुनै भन्छन् अरे मन्मन ॥

गर्छु भोग अनन्तकाल सुखले बिसैर अर्थक ता ।

घुम्नू सामु गएर बाबु ! तिमिले पाउन् उनीले पता ॥

९३६

लोभी बालक भैं मिठाइतिर जो जानेछ रे त्यो मन ।

पाउँ त्यो मृगलाइ स्वर्णमय जो लौ हुन्छ रे मन्मन ॥

स्वामीलाइ अह्नाइ एक छिनमै अन्योलमा पार्दछिन् ।

छोपूँ छोप्न सकिन्न किन्तु नभए मर्ने भनी हिँड्दछिन् ॥

९३७

नारीको हठलाइ क्वै जगतमा कस्ले हटायो र त्यो ।

मर्छन् किन्तु नपाउँदा बिनसिती इच्छा बढेको छ त्यो ॥

स्वामीलाइ अह्नाइ एक छिनमै अन्योलमा पार्दछिन् ।

छोपूँ छोप्न सकिन्न किन्तु नभए मर्ने भनी हिँड्दछिन् ॥

९३८

सोच्ने तागत हुन्न रे पुरुषमा आज्ञा भए पत्तिको ।

मिल्ने संभव हुन्छ हुन्न त्यसमा गर्छन् निकै यत्न जो ॥

स्वामीलाइ अह्नाइ एक छिनमै अन्योलमा पार्दछिन् ।

छोपूँ छोप्न सकिन्न किन्तु नभए मर्ने भनी हिँड्दछिन् ॥

९३९

जस्तै शक्ति हओस् तथाऽपि नरको नारी अगाडी भुके ।
 जस्तै शक्ति भए नि सर्पहरुको ती ताड्यसामू लुके ॥
 राजालाइ अह्मइ एक छिनमै अन्योलमा पादछिन् ।
 छोपू छोप्न सकिन्न किन्तु नभए मनै भनी हिंड्दछिन् ॥

९४०

हो रे त्यो रघुवंश धेर लचिलो नारी अगाडी भुके ।
 नारीकै मनशायबाट नृपले ती पुत्र आफ्नै त्यजे ॥
 सोच्ने तागत नै भएन उनको पत्नी अगाडी रूँदा ।
 त्यस्तै हालत रामको पनि त्यहाँ होला तिमी जो हुँदा ॥

९४१

डुकी हिंड्दछ सिंह गर्छ स्वर जो देखेपछी सिंहीनी ।
 लागी पर्छ पछाडि छाड्न नसकी कुत्ता सरीको बनी ॥
 सोच्ने तागत हुन्न रे पुरुषको पत्नी अगाडी रूँदा ।
 त्यस्तै हालत रामको पनि त्यहाँ होला तिमी जो हुँदा ॥

९४२

तिम्रो रूप असाध्य सुन्दर त्यहाँ देखेर ती जानकी ।
 इच्छा बढ्दछ पकनै मनमहाँ श्रीरामलाई खिची ॥
 गर्लिन् धेर अहोटे उम्कन भनी बाटो कुरी बस्नु छ ।
 जोगाऊ निजदेह बाण उनको छाड्नै नभ्याईकन ॥

९४३

मौकामा यदि बुद्धि पुग्न नसके नाशिनछ पक्कै पनि ।
 बाढी आउँछ रे भने जलधिमा टाढा गई बस्नु नि ॥
 गर्लिन् धेर अहोटे उम्कन भनी बाटो कुरी बस्नु छ ।
 जोगाऊ निजदेह बाण उनले छाड्नै नभ्याईकन ॥

९४४

पत्नी जो लुटिँदा लुकेर पतिमा जो क्रोध हो बल्दछ ।
 त्यस्तो क्रोध कतै हुँदैन कहिल्यै हो धर्ति नै जल्दछ ॥
 गर्लिन् धेर अहोटे उम्कन भनी बाटो कुरी बस्नु छ ।
 जोगाऊ निजदेह बाण उनले छाड्नै नभ्याईकन ॥

९४५

चम्केको बिजुलीसमान छरितो बन्नूछ रे दैत्य हे ।
 हल्ला थोर चल्यो भने पनि त्यहाँ ती प्राण लिन्छन् नि हे ॥
 पत्नी जो लुटिंदा लुकेर पतिमा जो क्रोध हो बल्दछ ।
 त्यस्तो क्रोध कतै हुँदैन कहिल्यै हो धर्ति नै जल्दछ ॥

९४६

पानी जम्दछ रे त्यसो हुन गए पगलन्छ रे ह्युँ पनि ।
 पगलन्छन् नि छिया-छिया हुन गई पाषाण साना बनी ॥
 पत्नी जो लुटिंदा लुकेर पतिमा जो क्रोध हो बल्दछ ।
 त्यस्तो क्रोध कतै हुँदैन कहिल्यै हो धर्ति नै जल्दछ ॥

९४७

यो संसार विचित्रको छ जसमा जोई र पोईसरि ।
 भो कैल्यै पनि हुन्न हुन्न वरको नाता यहाँ क्यै गरी ॥
 आफ्नै हिर्दयमा दया छिनछिनै उब्जन्छ प्राणीप्रति ।
 त्यस्ती जो वरकी विनाशिन गए उफ्रन्छ पोई अति ॥

९४८

आफै मर्नु परोस् तथाऽपि पति जो लाग्छन् नि पत्नीतिर ।
 पत्नीको हित गर्नलाइ कतिले काटे कटाए शिर ॥
 यो संसार विचित्रको छ जसमा जोई र पोईसरि ।
 भो कैल्यै पनि हुन्न हुन्न वरको नाता यहाँ क्यै गरी ॥

९४९

दिन्छन् जन्म तथाऽपि मातृजनले बस्छन् चुसाई रस ।
 पुग्दैनन् तर चित्त पुत्रहरुको छन् पत्तिकै ती वश ॥
 यो संसार विचित्रको छ जसमा जोई र पोईसरि ।
 भो कैल्यै पनि हुन्न हुन्न वरको नाता यहाँ क्यै गरी ॥

९५०

मान्दैनस् रे यदि अब भने मृत्यु नै पर्छ धर्म ।
 राजाको जो विपरित कुरा गर्छ त्यो पर्छ मर्म ॥
 अर्को पक्कै पनि अब यहाँ मार्ग क्यै छैन छैन ।
 जान्छस् जा हे ! बरु म त छिटै मार्दछु छैन चैन ॥

९५१

उम्की बस्ने नगर तिमिले सोच क्वै आजलाई ।
 नङ्ग्राभिन्नै फसिकन कतै बाघको, जन्तुलाई ॥
 बाँच्ने आशासरि अब तिमि त्याग यो देहलाई ।
 यद्वा जाऊ रघुचरणकी सेविका हर्नलाई ॥

९५२

इच्छा मेरो यदि सफल भो प्राप्तिले सुन्दरी त्यो ।
 दिन्छू राज्यै पनि तिमिमहाँ रोक्न सक्नेछ रे को ? ॥
 बाँच्ने आशा सब अब तिमि त्याग यो देहलाई ।
 यद्वा जाऊ रघुचरणकी दासिनी हर्नलाई ॥

९५३

पैले मैले जति जति गरें देशका निमित्त भन्दै ।
 आफ्नो भन्दा पनि हित हुने प्राणिको कर्म गर्दै ॥
 सारा मेरा दिनहरु बिते यो रह्यो एक इच्छा ।
 मर्ने इच्छा छ कि अब त्यहाँ जानको हुन्छ इच्छा ॥

९५४

मारीच पुनः संझाउँदछन् । कसले प्रभुलाई यो कुमार्गतिर लगाइरहेको छ । राजा
 भएपछि अर्काको कुरा सुन्ने तर त्यो काम गर्न लायक छ वा छैन सोच्न सक्नुपर्दछ । जुन
 काम गर्दा देश जनता र आफ्नो पनि भलाइ हुन्छ, त्यतापट्टिमात्र दृष्टि पुर्‍याउन सक्थे भने
 सर्वथा भलाइ हुन्छ । तर यो काम अनिष्टकारी हो :-

सुन्ने गर्नु नृपतिहरुले के कसो गर्दछन् रे ।
 राजाको क्वै हित छ कि त्यहाँ छैन त्यो बुझ्नुपर्ने ॥
 आफ्ना छैनन् बुझि बुझि कुरा गर्नमा शक्ति खास ।
 पक्कै होला पृथिविपति हे ! व्यक्ति त्यो पूर्ण नाश ॥

९५५

मीठो वाणी छ र पनि कतै क्रोधको बहिन हुन्छ ।
 होसी-भोसी गरिकन यहाँ बोल्नुमा व्यर्थ हुन्छ ॥
 जस्मा छैनन् बुझि-बुझि कुरा गर्नमा शक्ति खास ।
 पक्कै होला अविनिपति हे ! व्यक्ति त्यो पूर्ण नाश ॥

९५६

अर्काको जो धन-विभवमा व्यर्थ हो लोभ गर्नु ।

कस्नू कस्नू निजमनकनै या त त्यो पर्छ मर्नु ॥

जस्मा छैनन् बुझि बुझि कुरा गर्नमा शक्ति खास ।

पक्कै होला पृथिविपति हे ! व्यक्ति त्यो पूर्ण नाश ॥

९५७

ऐले कोही रिपुजन यहाँ स्वामिको सोचलाई ।

छाँदै हालीकन भुमरिमा पादछन् क्रोध आई ॥

जस्मा छैनन् बुझि बुझि कुरा गर्नमा शक्ति खास ।

पक्कै होला पृथिविपति हे ! व्यक्ति त्यो पूर्ण नाश ॥

९५८

को हो वैरी कुन हित कुरा गर्छ त्यो बुझ्नुपर्छ ।

मीठो बोली गरिवरिकनै आज क्वै दुःख दिन्छ ॥

जस्मा छैनन् बुझि बुझि कुरा गर्नमा शक्ति खास ।

पक्कै होला पृथिविपति हे ! व्यक्ति त्यो पूर्ण नाश ॥

९५९

तीतै होस् रे तर पनि यहाँ औषधी खानुपर्छ ।

मीठै होला तर पनि सधैं वीष जो त्याग्नुपर्छ ॥

जस्मा छैनन् बुझि बुझि कुरा गर्नमा शक्ति खास ।

पक्कै होला पृथिविपति हे ! व्यक्ति त्यो पूर्ण नाश ॥

९६०

कस्ता हुन् ख्वै हजुरकन ती जो दिने हुन् विचार ।

पर्दा आपन्नपतिकन यो छैन केही विचार ॥

तीतै बोलुन् तर पनि तिनै राख्नुपर्ने छ साथ ।

जस्ले सोच्छन् हित छिनछिनै स्वामिको, राख्नु साथ ॥

९६१

कात्रैजस्ता दहनपछि जो व्यक्तिको काम छैन ।

जो जो हुन्नन् हर-समयमा दुःखमा काम छैन ॥

तीतै बोलुन् तर पनि तिनै राख्नुपर्ने छ साथ ।

जस्ले सोच्छन् हित छिनछिनै स्वामिको, राख्नु साथ ॥

९६२

चिप्ला बोली नृपतिकन जो जालमा पार्न सक्छन् ।
 स्वार्थी मान्छेहरु हरछिनै स्वार्थमा डुब्न थाल्छन् ॥
 तीतै बोलुन् तर पनि तिनै राख्नुपर्ने छ साथ ।
 जस्ले सोच्छन् हित छिनछिनै स्वामिको, राख्नु साथ ॥

९६३

राजाको जो हक पनि यहाँ खोसिने हुन्छ मान ।
 चिप्ला मान्छेहरु हरघडी बन्दछन् वीष जान ॥
 मित्रै को हो रिपु कुन भयो सक्नुपर्ने छ छान्न ।
 ऐले जानू रघुचरणमा कालको निम्ति मान ॥

९६४

नाशै होला दितिकुल यहाँ बाँकि क्वै हुन्न हुन्न ।
 राजन् ! कैल्यै पनि रघुश्रिकी सेविका हर्नु हुन्न ॥
 मित्रै को हो रिपु कुन भयो सक्नुपर्ने छ जान्न ।
 मैले जानू रघुचरणमा कालको निम्ति मान ॥

९६५

देखी देखीकन पनि कुनै सिंहनीको अगाडि ।
 जान्छन् प्राणीहरु यदि भने देह त्यो जान्छ ताडी ॥
 नाशै होला दितिकुलपते ! बाँकि क्वै हुन्न हुन्न ।
 राजन् ! कैल्यै पनि रघुश्रिकी सेविका हर्नु हुन्न ॥

९६६

जानी जानीकन म त कुनै कालमा दिन्न निम्ता ।
 आऊ आऊ मकन लिन जो भन्नमा हुन्न इच्छा ॥
 नाशै होला दितिकुलपते ! बाँकि क्वै हुन्न हुन्न ।
 राजन् ! कैल्यै पनि रघुश्रिकी सेविका हर्नु हुन्न ॥

९६७

मौका यै हो गइकन त्यहाँ बन्नु रे दर्शनार्थी ।
 पूजा गर्नु प्रभुचरणमा भन्नु रे मै हुँ अर्थी ॥
 सुधेला यो जुनि सहजमा मोक्षको मार्ग मिल्ला ।
 भत्केला त्यो अयजनित जो पापको क्लिष्ट किल्ला ॥

९६८

न्वाएजस्तो जलधि-जलमा पूत त्यो बन्छु देह ।

जाला परलीकन शरिरको फोहरै हुन्छ देह ॥

सुधेला यो जुनि सहजमा मोक्षको मार्ग मिल्ला ।

॥ भत्केला त्यो अयजनित जो पापको क्लिष्ट किल्ला ॥

९६९

सुधे सुधे कति कति त्यहाँ कर्म जो उच्च गर्दा ।

पातालैको तल तल पुगे नीच कबै कर्म गर्दा ॥

सुधेला यो जुनि सहजमा मोक्षको मार्ग मिल्ला ।

॥ भत्केला त्यो अयजनित जो पापको क्लिष्ट किल्ला ॥

९७०

जो छन् सृष्टी प्रलय अनि औ पालनैको मुहान ।

त्यस्ताकी जो सङ्गिनि हरिदा मर्न नै पर्छ मान ॥

सुधेला यो जुनि सहजमा रामको भक्ति गर्दा ।

॥ बन्छन् प्राणी बहुत प्रिय जो दुःखमा साथ बस्दा ॥

९७१

माता संझी रघुचरणकी पत्निमा भूप ! पैले ।

जाँदा राम्रो त्यसपछि अनी मोक्ष नै मिल्छ ऐले ॥

श्रद्धा गर्नुतिर मन त्यजी घुम्छ त्यो व्यर्थ आज ।

॥ देवीलाई दितिकुलपते ! हर्नमा व्यर्थ आज ॥

९७२

मान्छेको जो पन उनमहाँ देखिएको छ भन्दै ।

हेलाँ गर्नु दितिकुलपते ! हुन्न रे व्यर्थ, भन्दै ॥

सुधेला यो जुनि सहजमा देविको भक्ति गर्दा ।

॥ टुला टुला विपदहरु यी भित्रि जो भक्ति गर्दा ॥

९७३

मूसा हवैनन् हडबड गरी भटनू हात्तिजस्ता ।

खेल्दै आए खलसरि तिमी बुद्धिमा लेउ पर्दा ॥

हर्ने भन्छौ तर वरिपरी मात्र त्यो घुम्छ नेत्र ।

॥ अज्ञानी हवौ लिनुछ तिमिले यो कुरो दैत्यपुत्र ॥

९७४

दुःखामा क्वै मृदुलपटले ठोकिए फुट्नुपर्छ ।

सोची सोचीकन चलिरहे दुःख जो दूर टर्छ ॥

हर्ने भन्छौ तर वरिपरी मात्र त्यो घुम्छ नेत्र ।

अज्ञानी ह्वौ लिनु छ तिमिले यो कुरो दैत्यपुत्र ॥

९७५

मायावी हूँ तर पनि ममा शक्ति नै छैन गल्छ ।

स्रष्टा नै हुन् रघुचरणकी सृष्टि नै भित्र पर्छ ॥

हर्ने भन्छौ तर वरिपरी मात्र त्यो घुम्छ नेत्र ।

अज्ञानी ह्वौ लिनु छ तिमिले यो कुरो दैत्यपुत्र ॥

९७६

जति संझाए पनि रावणले नमानेपछि मारीच, राक्षसको हातबाट मर्नुभन्दा श्रीरामकै
हातबाट मर्न पाए मुक्ति मिल्दछ भन्ने सोची एक सुनौलो मृगको रूप धारण गर्दछ ।
पञ्चवटीमा रहेको पर्णशाला (जहाँ सीता, राम र लक्ष्मण रहेका छन्) को नजिकै हरियो
घाँसको मुना टिप्न थाल्दछ । मृगको स्वरूप -

थुङ्गो सरीको फुलको स्वरूप ।

देखिन्छ रे त्यो मृगको स्वरूप ॥

देखिन्छ चारैतिर स्वर्ण बुट्टा ।

उफ्रिन्छ कैले हलुको छ खुट्टा ॥

९७७

आफै छ रे त्यो बहुतै सुरूप ।

त्यो वन्यको रूप विशेष-रूप ॥

देखिन्छ चारैतिर स्वर्ण बुट्टा ।

उफ्रिन्छ कैले हलुको छ खुट्टा ॥

९७८

तरु बढि बहुशाखा रम्य ऊँचा विशाल ।

धरणितालतिरैको भन्छ भैं हालचाल ॥

गगनगति बढाई व्योममा इन्द्रलाई ।

अमरपुर भरेको भान भो देखनलाई ॥

९७९

गहनवन यसै जो त्यो थियो धेर रम्य ।

भयजनित थियो रे थेन त्यो पूर्ण गम्य ॥

तर पनि नडराई घुम्छ यो आज आई ।

अमरपुर भरेको भान भो देख्नलाई ॥

९८०

शरिर फति सुहा'को शास्त्रमा छैन शब्द ।

निज नयन घुमाई बस्छ त्यो छैन शब्द ॥

किन किन नडराई घुम्छ यो आज आई ।

अमरपुर भरेको भान भो देख्नलाई ॥

९८१

कुसुम-कटि घुमाई टिप्पथिन् न्युरिएर ।

गहनवननजीकै घुम्छ रे घोरलिएर ॥

किन किन नडराई घुम्छ यो आज आई ।

अमरपुर भरेको भान भो देख्नलाई ॥

९८२

उर-वरिपरि उम्री बस्दछन् लोम-राजि ।

शिर-वरिपरि घुम्टो पैरँदी देवि-का यी ॥

सरि अनुभव हुन्थ्यो देखिंदा मिर्ग बच्चा ।

वय-भरित भएमा व्यक्ति क्वै हुन्न कच्चा ॥

९८३

नयन नि ननिभाई हेर्नमा जान्छ चित्त ।

तनु बहुत छ राम्रो घुम्नमा यत्र तत्र ॥

छिरिबिरि छरिएको व्योममा तारका भैं ।

तनु भरि छ बुटै जो के भनूँ के भनूँ ख्वै ॥

९८४

भरखर धरणीमा उम्रिएको मुना मै ।

मुख छ लुटुपुटू त्यो चर्नमा चर्नमा नै ॥

छिरिबिरि छरिएको व्योममा तारका भैं ।

तनुभरि छ बुटै जो के भनूँ के भनूँ ख्वै ॥

९८५

पद छ तल फुकेको बीचमा सुक्न पा'को ।

रघुचरणसँगाती हर्नमा चित्त गा'को ॥

हरिण बहुत राम्रो देखियो वन्यमा यो ।

मन हरण गरी यो देखिंदा मातरीको ॥

९८६

छुनुमुनु छ मुखैमा नेत्रमा दीपतुल्य ।

भिलिलिलि गगनैमा चन्द्रकै तुल्य मूल्य ॥

हरिण बहुत राम्रो देखियो वन्यमा यो ।

मन हरण गरी यो देखिंदा मातरीको ॥

९८७

पशुधन धरणीको त्यो थियो धेर राम्रो ।

मन खुश हुन जान्थ्यो पाउँदा पूर्ण हाम्रो ॥

भनिवरि जननीले सोधि-यो स्वामिलाई ।

कसरि अब म पाऊँ वन्य यो प्राणिलाई ॥

९८८

दिन दिन बितिजान्छन् यो वनैमा छ वास ।

पछि पछि घरमा यो राखिंदा चित्त खास ॥

कति खुश हुन जाला भाइको चित्त ज्वाला ।

कसरि अब समाऊँ वन्य यो प्राणिपाल ! ॥

९८९

हजुर पनि असाध्यै जन्तुमा प्रेमभाव ।

गरिकन रहनुमा सोच थ्यो के छ भाव ॥

कति खुश हुन जाला भाइको चित्त-ज्वाला ।

कसरि अब समाऊँ वन्य-यो प्राणिपाल ! ॥

९९०

हुन त पशु-जुनीमा जन्मियो जन्मियो यो ।

तर पनि अति राम्रो देखियो देखियो यो ॥

कति खुश हुन जाला भाइको चित्त-ज्वाला ।

कसरि अब म पाऊँ वन्य यो प्राणिपाल ! ॥

९९१

विधि-परम बनोटै यो छ रे मात्र यौटै ।

यतिविधिकन राम्रो क्यै भएनन् अनौठै ॥

कति खुश हुन जाला मान्यको चित्त-ज्वाला ।

कसरि अब समाई-सक्नु भो प्राणिपाल ! ॥

९९२

जुनि त पृथिविपती हे ! ह्वैन रे त्यागमात्र ।

सुख र सयलसाथै ज्युनुमा क्यै छ अर्थ ॥

घरतिर लिइजाँदा वन्य यो प्राणिलाई ।

सकलपुरप्रजा जो नाँच्छन् देख्न पाई ॥

९९३

जसरि पनि बितेरै जान्छ यो जिन्दगानी ।

सुख-सयल दुवैको हो मुहानै जवानी ॥

हरिण तरुण राम्रो राखिंदा साथ हाम्रो ।

दिन दिन वितिजालान् स्वर्गकै तुल्य हाम्रो ॥

९९४

हुन त प्रभु ! आज छौं जोगी,

संसार यौटा भोग नै हो कि

शिशिरको क्यै तरु भैं सुख

वसन्त आएपछि जो फुक्छ

यो वनबास बितेर जान्छ

स्वर्गकै आशा फलीभूत हुन्छ

त्यो घरबार जिन्दगी-सार

सुखका साथ वस्तुमा हार

पटकै हुन्न, त्यागले छुन्न ।

सृष्टिका जोडी, भो हुन्न मोडी

फायदा छैन लौ एक कौडी

क्यै हुन्न स्वामिन् । दुःखले दौडी

निर्लिप्त वन्नु हुँदैन यो चौध

वर्ष सकेर जाँदा श्री कृष्णसँग

रहे भैं राधा यो राम्रो मिर्ग

साथमा हामी लिएर जाँदा

लौ दङ्ग पर्छन् सम्पूर्ण प्रजा

हर्षले डुब्छन्, गहिरो पानीभित्र

जो छिप्छन्, डुबुल्की माछन् माछाले

हाछन् के भनूँ मैले ज्ञानका थैले,

सूर्यका सामु दीपले बल्दा के अर्थ छ र ?

जानु छ घर अवधि पुगी, त्यो वेलासम समाइ-

राखौ यो राम्रो मृग, मलाई साह्रै सजिलो होला

बिताइ बस्न यी दिनहरू, के भनूँ अरु थाहै छ

होला यो जीर्ण चोला अवश्य मर्छ, सुखले

वाँचन विसन् हुन्न, त्यागले मात्रै यो दिल छुन्न, पाएमा मृग म रुँदै

रुन्न दुःख भो भनी ।

लक्ष्मण दाजुलाई होशियार गराउँदछन्, यो त राक्षसको खेल हुन सक्तछ । यहाँ धेरै पटकसम मारीच नाम गरेको राक्षसले कैयौँ राजा-महाराजाहरूलाई फसाइसकेको छ, धेरै ऋषि-मुनिहरूलाई मारिसकेको छ । त्यसैले भाउजुले भन्नुभयो भन्दैमा यस मिर्गको पछि लाग्नु ठीक हुँदैन -

मारेका छन् ऋषिमुनिहरू दैत्यले वन्यमा यो ।

टोकी टोकीकन उदरमा भन्नमा भीति लाग्दो ॥

भन्छन् व्यर्थै तर भनिवरी भाउजू यो वनैमा ।

सोची सोचीकन चलिरहे सुख होला मनैमा ॥

९९५

लाग्थे लाग्थे ऋषिमुनिहरू ध्यानमा दत्तचित्त ।

जाई लाग्थे दितिसुतहरू मार्नमा भित्र भित्र ॥

सोची सोचीकन चलिरहे सुख होला पछाडि ।

होसी भोसीकन चलिरहे मृत्यु होला नछाडी ॥

९९६

कैयौँ राजाहरु गरूँ भनी वन्यमा यो शिकार ।

पस्दै जाँदा खुरु खुरु वने राक्षसैका शिकार ॥

देखे देखे पनि बहुत क्वै वस्तु जो सुन्दरै छ ।

त्याग्नू पर्ने पृथिविपति हे ! भीति लाग्दो वनै छ ॥

९९७

भन्छन् पत्नी भनिवरि यहाँ लाग्नु भो दाजुले जो ।

आए आपद् गहनवनमा गर्छ रक्षा यहाँ को ? ॥

देखे देखे पनि बहुत क्वै वस्तु जो सुन्दरै छ ।

त्याग्नू पर्ने पृथिविपति हे! भीतिलाग्दो वनै छ ॥

९९८

पत्नी आधा-शरिर सबको तैपनी बुद्धि आफ्नो ।

गर्नु पर्ने पुरुषहरूले कर्म राम्रो नराम्रो ॥

छानी छानीकन अनि पछी गर्नमा भो भलाइ ।

सुकने सारा तरु शिशिरमा आउँछन् रे पलाई ॥

९९९

भन्छन् आधा हक छ र पनी बुद्धिमा न्यून भन्छन् ।

आगे बढ्छन् पुरुषहरु ता पतिन जो कुद्ध हुन्छन् ॥

दौडी दौडीकन पर पुगी गर्नुमा लक्ष्य-भेद ।

हारे पश्चाद् यदि जन कुनै कुद्ध भो त्यो छ खेद ॥

१०००

आफै वढ्नु अघि अघि यहाँ रोक्नमा हुन्न कोही ।

वग्ने पानी पनि वगरको रोक्नमा हुन्न कोही ॥

दौडी दौडीकन पर पुगी गर्नुमा लक्ष्य-भेद ।

हारे पश्चाद् यदि जन कुनै कुद्ध भो त्यो छ खेद ॥

१००१

माताजस्ती प्रभुचरणकी पतिन हुन् भीति लाग्छ ।

बाटो बिर्सि अनिपछि भने रोक्नु भै लाग्छ लाग्छ ॥

मेरो केही पनि अब यहाँ छैन रे शक्ति रोक्न ।

स्वामी आफै सबल हुनु भो पर्छ रे पर्छ रोक्न ॥

१००२

के हो राम्रो कृति अविनिमा भो नराम्रो कहाँ त्यो ।

छानी छानी रघुचरणले गर्नुमा हुन्छ राम्रो ॥

मेरो केही पनि अब यहाँ छैन रे शक्ति रोक्न ।

स्वामी आफै सबल हुनु भो सोच त्यो पर्छ रोक्न ॥

१००३

देखी देखीकन अधि कुनै खाडलै जो विशाल ।

पत्ने इच्छा यदि हुन गए चित्तमा राख्नु ख्याल ॥

मेरो केही पनि अब यहाँ छैन रे शक्ति रोक्न ।

स्वामी आफै सबल हुनु भो पत्निको सोच रोक्न ॥

१००४

नाशै होला रहन नसके धैर्यले, कीर्ति हाम्रो ।

लागी पर्दा पछि पछि यहाँ पत्निको, दुःख भा'को ॥

भन्लान् सारा जनहरु यहाँ देशमा ग्लानिसाय ।

स्वामी आफै सबल हुनु भो सोच्नुहोस् पूर्ण आज ॥

१००५

पानी देखेपछि पलपलै पौडनू आश लाग्छ ।

छन् वा छैनन् रह-वरिपरी जन्तु क्वै सोच्नुपर्छ ॥

धेरै धेरै जल वगिरहे बग्गनको त्रास हुन्छ ।

स्वामी आफै सबल हुनु भो सोच्नुहोस् पूर्ण आज ॥

१००६

सोची सोचीकन चलिरहे कर्मले सुख हुन्छ ।

होसी-भोसीकन गरिरहे कर्मले दुःख हुन्छ ॥

भन्लान् सारा जनहरु यहाँ देशमा ग्लानिसाय ।

बिसै क्यारे रघुचरणले कर्मको मर्म आज ॥

१००७

बत्ती देखेपछि वरिपरी पुत्तली नाच्न थाल्छे ।

आफै डढ्छे अनि पछि त्यहाँ वाध्य भै मर्न थाल्छे ॥

सोची सोचीकन चलिरहे कर्मले सुख हुन्छ ।

होसी-भोसीकन गरिरहे कर्मले दुःख हुन्छ ॥

१००८

भाई हो यो तर पनि यहाँ बुद्धिको गर्छ वार्ता ।

भन्दै खिल्ली मन-मनमहाँ त्याग्नुहोस् दुःखहर्ता ॥

सानै होस् रे तर पनि कुरा सुन्नुमा सार हुन्छ ।

वक्ता को हो नभनिकन जो अर्थमा अर्थ हुन्छ ॥

१००९

आँखा ठूलो वरिपरि यहाँ नानिले काम गर्छ ।
 हात्ती ठूलो छ र पनि कठै ! माउते काम गर्छ ॥
 सानै हूँ रे तर पनि कुरा सुन्नुमा सार हुन्छ ।
 वक्ता को हो नभनिकन जो अर्थमा अर्थ हुन्छ ॥

१०१०

देहै ठूलो छ र पनि सधैं नेत्रले देख्न सक्छ ।
 आकारैमा विपुलतर त्यो देहमा ठग्न रोक्छ ॥
 सानै हूँ रे तर पनि कुरा सुन्नुमा सार हुन्छ ।
 वक्ता को हो नभनिकन जो अर्थमा अर्थ हुन्छ ॥

१०११

देखिन्छन् रे पृथिवितलमा जो कुनै वस्तु आज ।
 राम्रा हुन्छन् हर-बखत नै सोच्नु जो पर्छ आज ॥
 पाकेको क्वै फल लिइवरी ताछिंदा थाह हुन्छ ।
 सद्दो गल्दो छ कि मधुर क्वै वस्तु त्यो थाह हुन्छ ॥

१०१२

रामचन्द्र लक्ष्मणलाई भन्दछन् - हे भाइ । यो राक्षसै रहेछ भने पनि म यसलाई वध गर्दछु ।
 होइन यो त एक प्राकृतिक अनुपम सुनौलो मृग मात्रै रहेछ भने तिम्री भाउजुको अभिलाषा
 परिपूर्ति हुन्छ । के फरक पन्यो र भन्दै त्यसलाई पक्रने अभिलाषा प्रकट गर्दछन् :-

नाङ्गै हूँ रे तर पनि ममा शक्तिको न्यून छैन ।
 देशै छाडें तर पनि दया शत्रुमा छैन छैन ॥
 धर्मै मेरो धरणि तलमा शत्रुको नाश गर्ने ।
 भोका नाङ्गाहरुकन सधैं भित्रि जो स्नेह भर्ने ॥

१०१३

जोगी बन्ने जुनि नृपतिको ह्वैन रे पूर्ण-काल ।
 रेखा कस्ता कति किसिमका भो भए हेर्नु भाल ॥
 राजाको जो कुल-कुलमहाँ जन्मने व्यक्ति पैल्यै ।
 हुन्छन् शूरा रिपुहरुकनै मार्नमा पूर्ण पैल्यै ॥

१०१४

हो रे यो ता दनुजकुलको खेल यौटा भुलाइ ।
 माछू मैले स-सुख वनमा बस्नमा मिल्छु भाइ ! ॥
 बाटा-घाटाविच रहिरहे कण्टकै लुछ्नुपर्छ ।
 हिंड्ने गाह्रो सहजसँग जो मार्ग नै फेर्नुपर्छ ॥

१०१५

भागी हिंड्नु हरिण वनको देखिदा हुन्छ लाछी ।
 आफै देखेपछि फल कुनै खानु जो पर्छ ताछी ॥
 बाटा-घाटाविच रहिरहे लौ कतै लुछ्नुपर्छ ।
 काँडालाई कि त अरु कुनै मार्ग जो फेर्नुपर्छ ॥

१०१६

जन्ने क्षेत्रीहर हृदयमा शक्तिको वास गर्दै ।
 भागी हिंड्नु हरिण वनमा देखिदा हुन्न उदै ॥
 बाटा-घाटाविच रहिरहे कण्टकै लुछ्नुपर्छ ।
 हिंड्ने गाह्रो कि त अरु कुनै मार्ग जो रोज्नुपर्छ ॥

१०१७

छाला ओडीकन शरिरमा घुम्नको क्यै छ चाह ।
 सीतालाई मृग मरिगए चित्तमा लेउ थाह ॥
 जन्मे क्षेत्रीहर हृदयमा शक्तिको वास गर्दै ।
 भागी हिंड्नु हरिण वनमा देखिदा हुन्न उदै ॥

१०१८

जस्तै जस्तै किसिमसँग जो आइजाला विपत्ति ।
 उर्ने मेरो हृदय कहिल्यै हुन्न रे हुन्न रति ॥
 जन्मे क्षेत्रीहर हृदयमा शक्तिको वास गर्दै ।
 भागी हिंड्नु हरिण वनमा देखिदा हुन्न उदै ॥

१०१९

कैय्यौ मेरा विपुल कुलमा गर्दथे युद्ध चकौ ।
 आफै मर्थे कि त रिपुकनै मारिहाल्थे नि भकौ ॥
 पैले कैल्यै पनि मनमहाँ त्रासको वास थेन ।
 भागी हिंड्नु हरिण वनमा देखिदा हुन्न हुन्न ॥

१०२०

अइकी जाला भनिकन कतै कण्ठमा भ्यागुता जो ।

भन्ने हुन्नन् भुजगहरु जो भटिंदा भटिंदा त्यो ॥

पैले कैल्यै पनि कुलमहाँ त्रासको बास थे'न ।

भागी हिंङ्गू हरिण वनमा देखिंदा हुन्न हुन्न ॥

१०२१

जत्रै ठूलो गज किन नहोस् सिंहले भटिहाल्छ ।

मार्छू यद्वा मरिकन गएँ चित्तमा सोचन थाल्छ ॥

फर्की वग्ने उपर-उपरै हुन्न रे वारि कैल्यै ।

त्यस्तै फर्कीकन समरमा बाँचनु हो व्यर्थ मैले ॥

१०२२

कैल्यै कैल्यै पनि नमरिने हुन्न रे प्राणि-जात ।

मनै पर्ने समय सकिए राममा बढ्छ आँट ॥

फर्की वग्ने उपर-उपरै हुन्न रे वारि कैल्यै ।

त्यस्तै फर्कीकन फगतमा बाँचनु हो व्यर्थ मैले ॥

१०२३

प्राणी यौटा प्रवरपछि जो नष्ट हुन्छन् अवश्य ।

सक्नासाथै गतिविधि सबै कालको हुन्छ वश्य ॥

पक्कै चाहे पनि मनुजले बाँचनमा काल दिन्न ।

ऐल्यै पक्कीकन हरिण यो उम्कनैलाइ दिन्न ॥

१०२४

इच्छा लाग्यो अनि पछि यहाँ भन्दछिन् जानकीले ।

पक्की ल्याए हरिण सुनको भन्दछिन् जानकीले ॥

पक्कै चाहे पनि मनुजले बाँचनमा काल दिन्न ।

ऐल्यै पक्कीकन हरिण यो उम्कनैलाइ दिन्न ॥

१०२५

यति भनेपछि रामचन्द्र लक्ष्मणलाई सीताजीको रेखदेख गर्न अट्टाएर त्यस सुनौला मृगलाई पकन भनी पछि पछि लाग्दछन् । निकै पर पुगेपछि कहिले हराउने, कहिले देखापर्ने कहिले उफ्रने कहिले जमीनभित्र बितीन हुने कहिले ज्यादै सानो र कहिले ज्यादै ठूलो रूपमा देखा पर्ने कहिले ज्यादै नजिक, कहिले ज्यादै टाढा पुगेजस्तो देखिने आदि अनेकौं रूपमा प्रस्तुत भएको देखेर यो पक्कै राक्षसी खेल रहेछ भन्ने महशूस हुन गाल्यो र श्रीरामले एक सशक्त

बाण त्यक्त छत्रभेषीमायि प्रहार गरे । जब त्यो बाण उसको शरीरनाथि लागेको मात्र के थियो हा लक्ष्मण! हा सीते ! भन्दै ऊ कराउन थाल्यो । त्यसपछि सीताजीले भनिन् - बाबु लक्ष्मण ! दाजुलाई ठूलै आपत्ति परे जस्तो छ, तपाईं जानुपन्यो । उद्धार गर्नुपन्यो । दाजुलाई संकट परेको बेलामा उद्धार गर्नु भाइको धर्म हो, तर लक्ष्मण सीताजीको सो आग्रहसित सहमत हुँदैनन् -

पैले पैले पनि प्रभुमहाँ आइपर्दा विषाद ।

मेघैजस्तो सहजसँग ती गर्दथे पूर्ण नाद ॥

हुन्थे टाढा विपद-पद जो राम हुन् सृष्टि-स्रोत ।

सक्तैनन् क्वै पनि दुख दिनै लाग्दछन् दूर ओत ॥

१०२६

सिंहै गर्जेपछि सहजमा भाग्दछन् दूर जन्तु ।

टाढा हुन्छन् गरुड गिरिमा देखिंदा सर्प-जन्तु ॥

हुन्छन् टाढा विपद-पद जो राम हुन् सृष्टि-स्रोत ।

सक्तैनन् क्वै पनि दुख दिनै लाग्दछन् दूर ओत ॥

१०२७

चम्केमा जो रविकिरण क्वै हातले छोप्नुजस्तो ।

दाज्यूलाई दुख दिन भनी लाग्नमा हुन्छ त्यस्तो ॥

हुन्छन् टाढा विपद-पद जो राम हुन् सृष्टि-स्रोत ।

सक्तैनन् क्वै पनि दुख दिनै लाग्दछन् दूर ओत ॥

१०२८

मान्छेको भैं स्वरूप प्रभुको देखियो देखियो रे ।

स्वामी भन्दै जननि ! सहजै सोचियो सोचियो रे ॥

आएका हुन् धरणितलमा गर्नलाई क्रिया क्वै ।

सक्तैनन् क्वै पनि दुख दिनै राक्षसी शक्तिले नै ॥

१०२९

लीलामात्रै लहलह यहाँ देखियो मर्त्यजस्तो ।

हिंङ्छन् डुल्छन् तर पनि उनी दैवकै शक्ति जस्तो ॥

बोकेका छन् अवनितलमा गर्नलाई क्रिया क्वै ।

सक्तैनन् रे अनि दुख दिनै राक्षसी शक्तिले क्वै ॥

१०३०

चिन्ता छाडीकन रहनुहोस् राक्षसी-खेल होला ।
 सक्तैनन् क्वै पनि सहजमा ताड्नमा त्वाभि-चोला ॥
 आएका हुन् अवनितलमा गर्नलाई किया क्वै ।
 सक्तैनन् रे अनि दुख दिनै राक्षसी शक्तिले क्वै ॥

१०३१

स्रष्टा द्रष्टा शिव पनि सधैं गर्दछन् राम-पूजा ।
 आए केही विपद प्रभुमा सक्तछन् पार्न धूजा ॥
 आएका हुन् अवनितलमा गर्नलाई किया क्वै ।
 सक्तैनन् रे अनि दुख दिनै राक्षसी शक्तिले क्वै ॥

१०३२

चिन्ता मान्नु पति पर हुँदा भो भयो धर्म-सार ।
 कैल्यै हुन्नन् रघुचरणको युद्धमा हेय हार ॥
 स्रष्टा द्रष्टा शिव पनि सधैं गर्दछन् राम-पूजा ।
 आए केही विपद प्रभुमा सक्तछन् पार्न धूजा ॥

१०३३

आगो बल्दा जति जति हउन् बल्दछन् काष्ठ-जात ।
 पानी पर्दा पनि शरदमा मेघ जो हुन्न खात ॥
 स्रष्टा द्रष्टा शिव पनि सधैं गर्दछन् राम-पूजा ।
 आए केही विपद प्रभुमा सक्तछन् पार्न धूजा ॥

१०३४

त्यस्तालाई दुख हुन गयो को भने सुन्छ होला ।
 बग्दामा जो उदधि बलियो लुप्त भो सूक्ष्म खोला ॥
 स्रष्टा द्रष्टा शिव पनि सधैं गर्दछन् राम-पूजा ।
 आए केही विपद प्रभुमा सक्तछन् पार्न धूजा ॥

१०३५

त्यस्तो यौटां हरिण विचरा वन्यको शक्ति-हीन ।
 के सक्थ्यो त्यो रघुचरणमा पार्नमा शक्ति-क्षीण ॥
 हानी-हानीकन पनि क्वै बाहुले अद्रिलाई ।
 फोर्ने जस्तो हरिण वनको दुःख जो दिन्छ आई ॥

१०३६

दुक्कै बस्नोस् समय पुगि जो फर्कनू हुन्छ दाइ ।
 मारें मैले हरिण वनको भन्नु नै हुन्छ आई ॥
 हानी-हानीकन पनि कबै बाहुले अद्रिलाई ।
 फोर्ने जस्तो हरिण वनको दुःख जो दिन्छ आई ॥

१०३७

जो छन् सारा चर-अचरका दुःख औ दर्द-हर्ता ।
 त्यस्तालाई दिन नि दुख जो सक्छ के प्राणि मर्द ॥
 हानी-हानीकन पनि कबै बाहुले अद्रिलाई ।
 फोर्ने जस्तो हरिण वनको दुःख जो दिन्छ आई ॥

१०३८

फर्की बगला बरु उपरमा अब्धि को वारि कैले ।
 आकाशै जो बरु तल भरी बिच्छिने हुन्छ कैले ॥
 देला कोही दुख नि दुनियाँ राममा भन्नु व्यर्थ ।
 सोची सोचीकन भनिरहे शब्दको हुन्छ अर्थ ॥

१०३९

माता आफैं पनि पृथिविमा भर्नु भो मर्त्य बन्दै ।
 पत्नी बन्दै रघुचरणकी बस्नु भो साथ भदै ॥
 के के कस्तो विपुल प्रतिभा स्वामिमा त्यो छ जानी ।
 बोल्नु भा'को किन नि यसरी चित्तमा खिन्न मानी ॥

१०४०

आज्ञा भा'को बस तिमि भनी भाउजूको सुरक्षा ।
 गर्नेलाई गहनवनमा दैत्य छन् धेर भक्ष्य ॥
 आज्ञा त्यागे रघुचरणको भृत्य यो नाश होला ।
 बग्छन् बग्छन् दुइ तिर-तिरै धर्तिमा धेर खोला ॥

१०४१

मौका पर्खी पल पल यहाँ राक्षसैको जमात ।
 हेदै होलान् जननि तर हे ! जा भनेको मबाट ॥
 आज्ञा त्यागे रघुचरणको भृत्य यो नाश होला ।
 बग्छन् बग्छन् दुइ तिर तिरै धर्तिमा धेर खोला ॥

१०४२

दाज्यू मलान् अनि पछि यहाँ गर्दछू रे म मोज ।

भन्ने कैल्यै पनि मनमहाँ लिन्न रे दुष्ट सोच ॥

आज्ञा कैल्यै पनि हिंड भनी भन्नु भा'को थिएन ।

आएँ आएँ गहनवनमा भक्तिले बस्न दे'न ॥

१०४३

त्यस्ता दाज्यूकन हृदयमा दुःख होला भने क्यै ।

पक्कै जान्थे उँडिकन पनी वन्यमा खोजनमा त्यै ॥

आज्ञा कैल्यै पनि हिंड भनी भन्नु भा'को थिएन ।

आएँ आएँ गहनवनमा भक्तिले बस्न दे'न ॥

१०४४

वाँचेमा यो बिनु रघुपते ! अर्थ क्यै छैन छैन ।

आमा बाबा मरि-मरिगए बालको अर्थ छैन ॥

आज्ञा कैल्यै पनि हिंड भनी भन्नु भा'को थिएन ।

आएँ आएँ गहनवनमा भक्तिले बस्न दे'न ॥

१०४५

धक्का लागेपछि मुटुमहाँ प्राणिको अर्थ छैन ।

मर्ने हो त्यो कुन दिनमहाँ थाह नै हुन्न हुन्न ॥

त्यस्तै होला बिनु रघुपते ! यो दुखी सेवकैको ।

सक्तैनन् क्वै दुख दिन कबै चित्तले लिन्छ हेको ॥

१०४६

जानी जानीकन वनमहाँ कष्ट क्यै हुन्छ भन्दा ।

पक्कै जान्थे पछि पछि त्यहाँ चित्तमा छैन धन्दा ॥

माता आफैँ रहनु मनमा दुक्कका साथ साथ ।

संझी संझी गहनवन यो कष्टमा हुन्न गाथ ॥

१०४७

उस्तै उस्तै गरि वचन क्यै फालिए फालिएमा ।

छाडी जाला रघुचरणको सेवकै मातरीमा ॥

एकलै भन्दै गहनवनमा कुर्लियो दैत्य टाढा ।

लाग्यो लाग्यो जननि-मनमा चित्तको भ्रान्ति गाढा ॥

१०४८

एकलै पारीकन वनमहाँ कष्ट क्यै रचनलाई ।

बोले होलान् दितिसुतहरू गह्वरैभिन्न जाई ॥

माता आफैँ रहनु मनमा ढुक्कका साथ साथ ।

संझी संझी गहनवन यो कष्टमा हुन्न गाथ ॥

१०४९

मातामात्रै किन घरि-घरी हड्बडी धैर्य त्यागे ।

घौता रोलान् धुरु धुरु त्यहाँ स्वामिले कष्ट भोगे ॥

एकलै पारौं भनिकन कतै कुर्लिए दैत्य टाढा ।

आफन्तैले पर पर हुँदा प्रेम जो हुन्छ गाढा ॥

१०५०

घौता आफैँ घरि घरि त्यहाँ गर्दछन् पूर्ण रक्षा ।

स्वामी आफैँ पनि सबल छन् गर्नमा आत्मरक्षा ॥

चिन्ता छाडीकन रहनुहोस् दैत्यको खेल संझी ।

आए केही विपद प्रभुमा जानमा हुन्छु तम्सी ॥

१०५१

दाज्यूलाई दुख परिरहोस् मै सधैं गर्छु मोज ।

भन्ने कैल्यै पनि मनमहाँ छैन रे गर्छु खोज ॥

चिन्ता छाडीकन रहनुहोस् दैत्यको खेल संझी ।

आए केही विपद प्रभुमा जानमा हुन्छु तम्सी ॥

१०५२

दाज्यू नै हुन् हरबखत नै भाइको पूज्य-धाम ।

दाज्यू छैनन् छिन पनि भने व्यर्थ हो बाँच्नु काम ॥

चिन्ता छाडीकन रहनुहोस् दैत्यको खेल संझी ।

आए केही विपद प्रभुमा जानमा हुन्छु तम्सी ॥

१०५३

ऐले मैले पर पर गए भाउजूलाई छाडी ।

दाज्यू रोलान् धुरु धुरु त्यहाँ भाइले धर्म छाडी ॥

आयो भन्दै, ससुख रहनुहोस् दैत्यको खेल संझी ।

आए केही विपद वनमा जानमा मै छु तम्सी ॥

१०५४

सेरो फेरो जिउनु जति हो दाजुकै भित्र पर्छ ।

दाज्यू छैनन् यदि सँगमहाँ व्योम नै नीच भर्छ ॥

मिचनै थिचनै, तल तल यहाँ धर्तिमा कोहि छैनन् ।

आए केही विपद प्रभुमा भृत्यमा चैन छैनन् ॥

१०५५

मातालाई जति जति यहाँ कष्ट भो त्यत्ति धेर ।

छैनन् होला तर पनि ममा संभना हुन्छ थोर ॥

चिन्ता छाडीकन रहनुहोस् दैत्यको खेल होला ।

चिन्ताले नै हरदम यहाँ प्राणिको लिन्छ चोला ॥

१०५६

बढ्दै जाँदा दुख छिनछिनै सुक्न थाल्ने छ प्राणी ।

पानीजस्तै शरदपछि जो घट्न थाल्ने छ प्राणी ॥

चिन्ता छाडीकन रहनुहोस् दैत्यको खेल होला ।

चिन्ताले नै हरदम यहाँ प्राणिको लिन्छ चोला ॥

१०५७

मर्दामात्रै पछि पछि यहाँ जल्न थाल्ने चिताले ।

चिन्ताले ता मनुजकन जो कष्ट होला जिए मै ॥

चिन्ता छाडीकन रहनुहोस् फर्किने छन् अवश्य ।

सक्तैनन् क्वै पनि दनुजले पार्नमा राम-वश्य ॥

१०५८

टोकी टोकीकन उँडुसले हात्तिको देहलाई ।

खाएजस्तो दनुजहरुले दुःख दे'रामलाई ॥

चिन्ता छाडीकन रहनुहोस् फर्किने छन् अवश्य ।

सक्तैनन् क्वै पनि दनुजले पार्नमा पूर्ण वश्य ॥

१०५९

स्वामीमा जो सुख भइरहोस् भन्दछन् रे सँगाती ।

वर्षा हुन्छन् हरदिन यहाँ हर्षका ताँति-ताँती ॥

मागी मागीकन रहिरहे मेघले गर्छ वर्षा ।

स्वामी फर्केपछि पृथिविमा प्राणिमा हुन्छ हर्ष ॥

१०६०

टाढा हुन्छन् तर तर कतै पत्रको हुन्छ स्पर्श ।
 हावा लागीकन हरघडी हल्लिने गर्छ पत्र ॥
 मागी मागीकन रहरहे मेघले गर्छ वर्षा ।
 स्वामी फर्केपछि पृथिविमा प्राणिमा हुन्छ हर्ष ॥

१०६१

ऐले काला गहनघनमा छोपिने चन्द्रजस्ता ।
 दाज्यू भा'छन् जननि ! दुखमा ती हुँदैनन् नि अस्त ॥
 भागछन् टाढा ग्रहगणहरू चन्द्रको शक्ति बढ्दा ।
 स्वामी फर्केपछि पृथिविमा मातरी ! शक्ति बढ्ला ॥

१०६२

साह्रै छोटो समयबिचमा चित्त भो गोलमाल ।
 पर्खी बस्नु सहजसँग जो दुःखमा गर्नु ख्याल ॥
 हो रे ठूलो धन, धमिलिंदो पानिमा बल्छि हाली ।
 केही हुन्नन् फल नरहँदा हात जो हुन्छ खाली ॥

१०६३

चेलाले भैं गुरुजनमहाँ भन्नमा भीति लाग्छ ।
 आफैं ज्ञानी जननि किन हो भुल्नु भो लाज लाग्छ ॥
 व्यर्थै हो रे मति धमिलिंदो पानिमा बल्छि हाली ।
 केही हुन्नन् फल नरहँदा हात जो हुन्छ खाली ॥

१०६४

पाठै भुल्छन् गुरुजन भने, शिष्यले सोचि-सोची ।
 साह्रै सानो स्वरसँग त्यहाँ बोल्नु जो पर्छ सोची ॥
 व्यर्थै हो रे मति धमिलिंदो पानिमा बल्छि हाली ।
 केही हुन्नन् फल नरहँदा हात जो हुन्छ खाली ॥

१०६५

गङ्गाको जो जल जमिनमा भो भयो तुच्छ भन्नु ।
 लाजै लाग्दो छ नि जननि हे ! यो कुरा तुच्छ जान्नु ॥
 पाठै भुल्छन् गुरुजन भने, शिष्यले सोचि-सोची ।
 साह्रै सानो स्वरसँग त्यहाँ बोल्नु जो पर्छ सोची ॥

१०६६

माता ! कैल्यै पनि मकन जो ज्ञान यो दिन्छ भन्दै ।
 निन्दा गर्ने मति नभइद्योस् व्यक्ति व्यर्थै उछिन्दै ॥
 लाग्यो बोल्लै मति मसँग क्यै छैन रे छैन हवैन ।
 सोचे आफै मन-मनमहाँ दाजुमा दुःख छैन ॥

१०६७

कैले काही नयन नपुगे चित्तले काम गर्छ ।
 निन्दा गर्ने मति नभइद्योस् व्यक्ति यो व्यर्थ मर्छ ॥
 लागें बोल्लै मति मसँग क्यै छैन रे छैन हवैन ।
 सोचें आफै मन-मनमहाँ दाजुमा दुःख छैन ॥

१०६८

प्राणीका जो नयन दुइटा चर्मले बन्छ ब्यारे ।
 टाढा देख्नेपन तिनमहाँ हुन्न रे हुन्न क्यारे ॥
 कैले काही नयन नपुगे चित्तले काम गर्छ ।
 जस्तै आपद् भइपरिरहोस् स्वामिमा, दूर टर्छ ॥

१०६९

छन् रे काला गहनघन ती सूर्यका रश्मि आए ।
 फाटी जान्छन् पर पर तिनै भो उज्याला बनाए ॥
 त्यस्तै होला रघुचरणका सामुमा दुष्ट आए ।
 हट्दै जालान् पर पर तिनै लुक्न औ छिप्न पाए ॥

१०७०

लक्ष्मणले बारम्बार संझाउँदा पनि सीताजीले मानिनन् । हावा नचलिकन पात हल्लिदै
 हल्लिदै, केही अनिष्ट नभएको भए यस किसिमको वाणी सुन्नमा आउने नै थिएन ।
 जस्ताको त्यस्तै बोली पनि बोल्न सक्छ र अरु कसैले, पक्कै सक्तैन । केही भएको रहेनछ
 भने पनि दुई भाइ सँगै फर्किनु होला, होइन दाजुलाई कुनै आपत्ति आइरहेको रहेछ र
 त्यसबाट मुक्त हुन सहयोगको अपेक्षा गरेको भए तपाईंको सान्निध्यले उहाँलाई ठूलो राहत
 मिल्नेछ भन्दै सीताजी पुनः पूर्ववत् लक्ष्मणलाई श्रीरामको खोजीमा जान आग्रह गर्दछिन् -

उस्तै बोली कसरि सुनियो क्यै नभै क्यै नभै नि ।

छदै होला यदि भनूँ भने क्यै फराकै हुने नि ॥

जानू राम्रो दुख भइरँदा दाजुको साथ भर्न ।

भंटे भंटे अनुजदुइले दुःख जो जान्छ टर्न ॥

१०७१

ज्यूँदा जन्ती मरि मरिगए हो मलामी बनेको ।

दाज्यू भाई भुवनतलमा भो नमूना बनेको ॥

जानू राम्रो दुख भइरँदा दाजुको साथ भर्न ।

भंटे भंटे अनुजदुइले दुःख जो जान्छ टर्न ॥

१०७२

मात्रै कोही दुख भइरँदा भन्छ रे सामु आई ।

हामी आफ्नै बहुत बलिया मित्रताले बँधाई ॥

बस्छौँ, त्यस्ता अनुज कहिल्यै साथमा राख्नु हुन्न ।

हावा लागे पनि गिरिमहाँ ढल्नमा हुन्न हुन्न ॥

१०७३

आफूलाई दुख भइरहोस् तैपनी वंशमा क्यै ।

कष्टै भोगीकन रुन परे चित्तले भन्छ रे मै ॥

भन्दा पैले दिनु छ दिल जो साथमा साथ भर्न ।

त्यस्ता भाईकन पृथिविमा कष्ट जो जान्छ टर्न ॥

१०७४

भित्रैदेखिन् जुरु जुरु उठी वंशको सान राख्न ।

इच्छा गर्नेहरु धरणिमै सक्तछन् स्वर्ग भोग्न ॥

फुट्ने टुट्नेहरु हरघडी लाग्दछन् नीच नीच ।

थुक्छन् थुक्छन् छिन-छिनमहाँ देखिंदा पिच्च पिच्च ॥

१०७५

हेरेमात्रै पनि पृथिविमा देखिने हुन्छ माथि ।

जो जो मिल्छन् घर-घरमहाँ बन्धु जो बन्न साथी ॥

फुट्ने टुट्नेहरु हरघडी लाग्दछन् नीच नीच ।

थुक्छन् थुक्छन् छिन-छिनमहाँ देखिंदा पिच्च पिच्च ॥

१०७६

बाखै हुन् रे तर पनि निकै बस्दछन् रे जमात ।

एकैचोटी बधिनिहरुले मारनमा हुन्न आँट ॥

फुट्ने टुट्नेहरु हरघडी लाग्दछन् नीच नीच ।

थुक्छन् थुक्छन् छिन-छिनमहाँ देखिंदा पिच्च पिच्च ॥

१०७७

भेजी भेजी सुत नृपतिको मारियो कन्दरामा ।

माता दोषी दुख दिन भनी भेजियो कन्दरामा ॥

भन्लान् सारा दुखित दुनियाँ राममा दुःख पर्दा ।

सोच्ने शक्ती सब मरिगयो लाग्छ रे भित्रि पर्दा ॥

१०७८

दाज्यूको जो पछि पछि गयो दुःखमा साथ दे'न ।

दाज्यू मर्दा पनि पर हटी हिंड्छ रे येन केन ॥

भन्लान् सारा दुखित दुनियाँ राममा दुःख पर्दा ।

सोच्ने शक्ती सब मरिगयो लाग्छ रे भित्रि पर्दा ॥

१०७९

गा'छन् भाई पनि सँग भनी मातरिको मनै त्यो ।

त्राणै मिल्थ्यो तर तिमि भने भाग्नमा सोच गर्छौ ॥

भन्लान् वैरी दुखित दुनियाँ राममा दुःख पर्दा ।

हट्ने भाई भुवनतलमा व्यर्थ हो साथ जाँदा ॥

१०८०

बुझ्ने मान्छेहरु पृथिविमा थोर छन् थोर छन् रे ।

गा'छन् दाज्यू पर पर बरा वन्य यी घोर छन् रे ॥

रक्षा गर्नु अनुजधन हो दाजुमा दुःख पर्दा ।

खेद्दै गा'छन् हरिण वनको भीरका भीर भर्दा ॥

१०८१

जिस्क्याए भैं छुनुमुनु निकै गर्दथ्यो वन्य प्राणी ।

उफ्री उफ्रीकन कति कती हिंड्दथ्यो जानि जानी ॥

पक्कू भन्दै पछि पछि गए बालिका पुत्तलीमा ।

लोलाए भैं नयन दुइटा खोलिए खोलिएमा ॥

१०८२

कैले सानो विपुल कहिले देखियो मिर्ग राम्रो ।
छाड्नैलाई कठिन हुन गो स्वामिको चित्त हाम्रो ॥
पक्कू भन्दै पछि पछि गए बालिका पुत्तलीमा ।
लोलाए भैं नयन दुइटा खोलिए खोलिएमा ॥

१०८३

त्यस मृगको व्यवहार देखेर रामलाई शंका लाग्यो यो पक्कै राक्षसी खेल रहेछ । एक अत्यन्त शक्तिशाली बाण (जुन रामचन्द्रले साथै लगेका थिए) ले त्यस छत्रभेषीमाथि प्रहार गर्नासाथ ऊ पञ्चत्वमा मिलाहाल्यो । उता सीताजी बारम्बार लक्ष्मणलाई आग्रह गर्दछिन्, दाजुको खोजी गर्न । लक्ष्मण मान्दैनन् । बारम्बार देवर-भाउजुका बीचमा यस किसिमको माग-प्रतिमाग चलिरहेपछि लक्ष्मणको केही लागेन र दाजुको खोजीमा जाने अठोट गर्दछन् । जानुपूर्व एउटा रेखा बनाउँदछन् (जसलाई लक्ष्मण रेखा भनिन्छ) त्यसलाई कुनै हालतमा पनि ननाघ्नु भन्ने लक्ष्मणको भनाइ हुन्छ । उता रावण दाउ हेरिरहेको हुन्छ । अब ऊ जोगीको पहिरन धारण गर्दछ । हातमा कमण्डलु, खुट्टा नाङ्गा, जटा पालेको, अर्ध-नग्न शरीर, आधा जति पहुँलो वस्त्र लगाएको, पहुँलो धोती, कानमा कुण्डल, आडमा सानो मृगचर्म निधारमा सेतौं भष्म (खरानी) । सरासरी सीताजीको अगाडि आएर आफु ज्यादै भोकाएको हुनाले भिक्षाको लागि आग्रह गर्दछ :-

जोगी हूँ रे तर पनि ममा भोग औ प्यास बढ्छ ।
खाना केही नमिलिकन जो देह यो धेरै सड्छ ॥
हिंड्नैलाई पनि कठिन भो वन्यमा वन्य भाग ।
स्रष्टा आफैँ रचिकन पनी सृष्टिमा लाग्छ दाग ॥

१०८४

भोगी जोगी जुन पनि यहाँ धर्तिमा बस्न खोज्छ ।
राम्रो खाना वरिपरि रहे शीघ्र त्यो वस्तु रोज्छ ॥
हिंड्नैलाई पनि कठिन भो वन्यमा वन्य भाग ।
स्रष्टा आफैँ रचिकन पनी सृष्टिमा लाग्छ दाग ॥

१०८५

दानी देखे तिमिकन यहाँ आश लाग्यो मलाई ।
देल्यौ केही मुनिकन भनी माग्छ यो व्यक्ति आई ॥
रेखा तिम्रो भुज वरिपरी चक्र छन् बाझिएका ।
भैरव्यौ पक्कै उदर तिमिले व्यक्ति जो नाझिएका ॥

१०८६

दाता कोही भुवनतलमा याचकै हुन्छ कोही ।
 आर्जेको जो धन नदिनुले व्यक्ति जो बन्छ मोही ॥
 सम्पत्तीमा, ससुख दिनहुँ वस्नलाई नसक्दा ।
 पालेजस्तो छिन छिन यहाँ व्यक्ति त्यो बन्छ भदा ॥

१०८७

सीमा हुन्नन् हरबखत जो बाँचनको व्यक्तिलाई ।
 सोचाई हो मनुजहरुको दुःख औ सुख पाइ ॥
 रेखा तिम्रो भुज-वरिपरी चक छन् बाझिएका ।
 दानी छ्यौ रे वनचरि तिम्री चित्त यो लिन्छ हेका ॥

१०८८

देख्दा तिम्रो तनु छ र पनी पातलो दूधजस्तो ।
 आयौ आयौ गहनवनमा प्यूरिकै रूपजस्तो ॥
 रेखा तिम्रो भुज वरिपरी चक छन् बाझिएका ।
 दानी छ्यौ रे वनचरि तिम्री चित्त यो लिन्छ हेका ॥

१०८९

पक्कै मिल्ला परजुनिमहाँ देवताको समान ।
 बस्ती राम्रो रहन तिमिमा दान गर्दा ल मान ॥
 रेखा तिम्रो भुज वरिपरी चक छन् बाझिएका ।
 दानी छ्यौ रे वनचरि तिम्री चित्त यो लिन्छ हेका ॥

१०९०

बस्छ्यौ सानी ! गहनवनमा रूप भो अप्सराको ।
 सानै खिच्ने सहजसँग जो के कुराले छ आ'को ॥
 सुन्ने इच्छा मकन रहँदा बोलिद्यौ सुन्छु सार ।
 सानी देखी सगरतिरको भर्ख रे भर्ख तारा ॥

१०९१

दवारैमा लह लह झुली पुष्पको वल्लि जस्ती ।
 कैले आयौ गहनवनमा कन्दराको छ बस्ती ॥
 सुन्ने इच्छा मकन रहँदा बोलिद्यौ सुन्छु सार ।
 सानी देखी सगरतिरको भर्ख रे भर्ख तारा ॥

१०९२

खसा दुङ्गा उपर-उपरै राखिए तुल्य पुष्प ।
 तिम्रो बस्ती बहुत दुखको देहको छैन मूल्य ॥
 उद्यानैमा लह लह भुली पुष्पको वल्लि जस्ती ।
 कैले आयौ गहनवनमा कन्दराको छ बस्ती ॥

१०९३

नौनीजस्तो नरम तनु त्यो अद्रिका अद्रि दुङ्गा ।
 फुल्छ्यौ सानी ! सहजसँग जो पुष्पका बीच थुङ्गा ॥
 उद्यानैमा लह लह भुली पुष्पको वल्लि जस्ती ।
 कैले आयौ गहनवनमा कन्दराको छ बस्ती ॥

१०९४

जन्म्यौ रानी कुन मुलुकमा कौन हुन् जन्मदाता ।
 छोरी यस्ती कसरि तिनले जन्म दे'छैन खाता ॥
 हेनैलाई रहर मनमा लाग्छ रे लाग्छ रानी ! ।
 कैले आयौ गहनवनमा लोभ लाग्दो जवानी ॥

१०९५

स्रष्टा भिन्दै नभइकन जो सृष्टि भिन्दै हुँदैन ।
 खाना भिन्दै नभइकन जो स्वाद भिन्दै हुँदैन ॥
 हेनैलाई रहर मनमा लाग्छ रे लाग्छ रानी ! ।
 कैले आयौ गहनवनमा लोभ लाग्दो जवानी ॥

१०९६

सीता -

देख्छु जोगी तर पनि तिमी भोगकै हुन्छ चाह ।
 को हवौ आयौ किन वनमहाँ छैन रे छैन थाह ॥
 सन्यासीको स्वरूप लिइयो बोल्दछौ व्यर्थ व्यर्थ ।
 जस्ले गर्दा मन-मनमहाँ लाग्न थाल्यो अनर्थ ॥

१०९७

केही छैनन् मसँग वनमा देह यो नग्न भा'छ ।
 स्वामी गा'छन् हरिण लिन जो चित्तमा दुःख भा'छ ॥
 बोले ज्यादै दुखित स्वरमा वन्यमा यो पुकारी ।
 भाई गा'छन् प्रभुचरणका खोज्नमा बोल्न पारी ॥

१०९८

एकली ऐले धुरु धुरु सदै स्वामिको संभ्रनाले ।
 वैले जस्ती तर विपिनकी घाममा ग्रीष्म फैले ॥
 बोले ज्यादै दुखित स्वरमा वन्यमा यो पुकारी ।
 भाई गा'छन् प्रभुचरणका खोजनमा बोल्न पारी ॥

१०९९

सन्यासीको घर-पिंढिमहाँ जोगिले जानु जस्तो ।
 आयौ मागदै कुटि वरिपरी चित्तमा हुन्छ कस्तो ॥
 केही छैनन् मसँग वनमा देह यो नग्न भा'छ ।
 स्वामी गा'छन् हरिण लिन जो चित्तमा दुःख भा'छ ॥

११००

मागदैनन् क्वै शरदघनमा पानि जो पर्नलाई ।
 मागदैनन् क्वै गरिबसँग जो दुःख दी अन्न आई ॥
 मागी मागीकन पनि दिनौ स्वादिलो खान व्यस्त ।
 चाहन्छौ के मुनिवर तिमि भो भएँ अस्त-व्यस्त ॥

११०१

वावाको जो घरतिर हुँदा दानले हात भिज्यो ।
 पानी सेचीकन दिइनुले त्यो विधा पूर्ण हुन्यो ॥
 ऐले नाङ्गै घनवनमहाँ घुम्नुपर्ने भएर ।
 गाह्रो भा'को मुनिवर यहाँ संभ्रनू भित्रि फेर ॥

११०२

लामै लागीकन घरमहाँ दीन औ दर्द आई ।
 मागीरन्थे जनकसँग क्यै जो भयो त्यो रमाई ॥
 ऐले नाङ्गै घनवनमहाँ घुम्नुपर्ने भएर ।
 गाह्रो भा'को मुनिवर यहाँ संभ्रनू भित्रि फेर ॥

११०३

दिन्ये आशीर्वचन बलिया भूपलाई पलाई ।
 खाना खाईकन घरि-घरी सुखले जो रमाई ॥
 ऐले यस्तो किसिमसँग जो बस्नुपर्ने भएर ।
 गाह्रो भा'को मुनिवर यहाँ संभ्रनू भित्रि फेर ॥

११०४

जन्मी जन्मीकन पनि त्यसै वंशमा दुःखिनी यो ।
 जोगी बन्ने लिखत यसको देखियो भालमा यो ॥
 ब्वारी बन्दा पनि नृपतिकी दुःखकै अंश थे,न ।
 बिर्सै बाबाघर पनि छिटै सुखले साथ दे,न ॥

११०५

चाहेमात्रै पनि नहुन भो भाग्यरेखा नहेरी ।
 जे जे लेख्छन् नियति त्यसमै बस्नुपर्ने छ टेरी ॥
 ब्वारी बन्दा पनि नृपतिकी दुःखकै अंश थे,न ।
 बिर्सै बाबाघर पनि छिटै भाग्यले साथ दे,न ॥

११०६

जानू पर्ने अब वनमहाँ स्वामिको याम आयो ।
 एकलै बस्नू अनि घरमहाँ चित्तले जो नचाह्यो ॥
 आएँ साथै गहनवनमा स्वामिको साथ भर्न ।
 माग्यौ माग्यौ मुनिवर यहाँ सक्छु के दान गर्न ॥

११०७

जे जे जस्तो तरुल वनको भ्याकुरैमा रमाई ।
 खान्छौ खान्छौ मुनिवर भने लौ दिनेछू रमाई ॥
 भिक्षा राम्रो शहरतिर भैं भो भयो मिल्न गाह्रो ।
 इच्छा बाँधी रहन नसके त्यो हुने भो तगारो ॥

११०८

तन्की तन्कीकन रबर भैं लम्किने हुन्छ इच्छा ।
 ब्रह्माण्डै यो घुमिकन पनी रोकिने हुन्न इच्छा ॥
 भिक्षा राम्रो शहरतिर भैं भो भयो मिल्न गाह्रो ।
 इच्छा बाँधी रहन नसके त्यो हुने भो तगारो ॥

११०९

जन्मी आए जति जति यहाँ प्राणिका जो जमात ।
 मर्दै जान्छन् पछि पछि यहाँ लाग्दछन् खात खात ॥
 पानीजस्तै जमि-जमिकनै पोखरीभिन्न ताल ।
 जम्दै जाने चलन कहिल्यै देखिने हुन्न काल ॥

१११०

जस्ले लिन्छन् सहजसँग नै जीवनै चक-चक ।
 हैर्देनन् रे अरुकन कुनै दृष्टिले वक-वक ॥
 पानीजस्तै जमि-जमिकनै पोखरीभिन्न ताल ।
 जम्दै जाने चलन कहिल्यै देखिने हुन्न काल ॥

११११

इच्छा उफ्रे पनि उपरमा ठोकिने गर्छ पूरै ।
 अग्लो मान्छेसरि दलिनमा ठोकिने गर्छ पूरै ॥
 जस्ले लिन्छन् सहजसँग यो जीवनै-सार चक ।
 हैर्देनन् रे अरुकन कुनै दृष्टिले वक वक ॥

१११२

आफूजस्तै अरु पनि यहाँ बाँचनू पर्छ भन्दै ।
 जो जो बस्छन् अवनितलमा स्थान जो मिल्छ अन्तै ॥
 त्यस्तालाई मनुज-जुनिमा हेय ठान्नु भएन ।
 धर्मात्माको परजुनि पनी क्लेश लाग्दो भएन ॥

१११३

एकलै एकलै कमलनि कतै फुल्दछे पोखरीमा ।
 अर्थे छैनन् जलबिनु त्यहाँ फुल्नको पोखरीमा ॥
 सोचीराको मुनिवर ! यहाँ स्वामिले दूर जाँदा ।
 पीठै होस् रे पतिसँग लिनु हुन्न रे दुःख खाँदा ॥

१११४

लाग्यो लाग्यो मकन मनमा के कसो भो भनेर ।
 भाईलाई रघुचरणको भेजियो खोज्न फेर ॥
 सोचीराको मुनिवर ! यहाँ स्वामिले दूर जाँदा ।
 पीठै होस् रे पतिसँग लिनु हुन्न रे दुःख खाँदा ॥

१११५

ब्रह्मज्ञानी गुरुचरण हवौ देख्दछौ तीन काल ।
 के गर्दैछन् रघुचरणले भन्नु हे हालचाल ॥
 सोचीराको मुनिवर ! यहाँ स्वामिले दूर जाँदा ।
 पीठै होस् रे पतिसँग लिनु हुन्न रे दुःख खाँदा ॥

१११६

नारीको क्वै पुरुषविनु जो छैन रे छैन स्थान ।
 छैनन् छैनन् निजगुरु भने शिष्यको छैन ज्ञान ॥
 ब्रह्मज्ञानी गुरुचरण हवौ देख्छौ तीन काल ।
 पक्कै भा'छन् दुख पतिमहाँ या त त्यो छैन चाल ॥

१११७

केले होला बहुत दुखका साथ जो वोल्न पाय्यो ।
 आँसू भान्यो रघुचरणको वाणिले कष्ट पाय्यो ॥
 देख्छौ देख्छौ गुरुचरण हे स्वामिको हालचाल ।
 पक्कै भा'छन् दुख पतिमहाँ या त त्यो छैन चाल ॥

१११८

भाई गा'छन् पछि पछि उतै खोज्नलाई भनेर ।
 गन्दै गन्दै पल पल यहाँ रोइरेछू म हेर ॥
 के के भा'छन् भन सब कुरा स्वामिको हालचाल ।
 संझी संझी पतिपरम जो चित्त भो गोलमाल ॥

१११९

दुःखा खोज्दा गुटुमुटु हुँदै देवतातुल्य आयौ ।
 भोकाएको भनिवरि यसै आश्रमैमा ल आयौ ॥
 के के भा'छन् भन सब कुरा स्वामिको हालचाल ।
 संझी संझी पतिपरम जो चित्त भो गोलमाल ॥

११२०

त्यो मान्छे हो बहुत गुनिलो गर्छ जस्ले भलाइ ।
 अर्काको जो सुख-दुखमहाँ साथ बस्दो छ आई ॥
 दुःखा खोज्दा गुटुमुटु हुँदै देवतातुल्य आयौ ।
 भोकाएको भनिवरि निकै आश्रमैमा ल धायौ ॥

११२१

मेरा लागी रघुचरणका दूत हवौ आज हेर ।
 के के भा'छन् भन सब कुरा दृष्टि जो पूर्ण दे'र ॥
 श्रद्धा गर्छू भुकि चरणमा देवतैतुल्य मानी ।
 नाङ्गै तिम्रो तनु छ र पनी ठान्दछू पूर्ण ज्ञानी ॥

११२२

जो छन् ज्ञानी तिनिहरुकनै कष्ट केही हुँदैन ।
 जो छन् ध्यानी-जनहरु यहाँ भोगले क्वै छुँदैन ॥
 श्रद्धा गर्छु भुकि चरणमा देवतैतुल्य मानी ।
 नाझै तिम्रो तनु छ र पनी ठान्दछु पूर्ण ज्ञानी ॥

११२३

नाझै जन्मीकन जगतमा जानु जो पर्छ भन्दै ।
 थाहा पाईकन मुनिहरु वस्दछन् रे नभन्दै ॥
 आयौ आयौ कुटि-वरिपरी माग्नका लागि भिक्षा ।
 दिन्छु मैले मसित जति भो माग्दछु आज दीक्षा ॥

११२४

मर्दा पर्दा सँग हुनु अरे सुखमा चाहिँदैन ।
 भोकाएको नभइकन जो खान्क क्यै चाहिँदैन ॥
 रोई रोईकन बसिरँदा आइयो माग्न भिक्षा ।
 दिन्छु मैले मसित जति भो लौ दिनोस् आज दीक्षा ॥

११२५

यसरी बारम्बार सीताजीद्वारा त्यस छद्मभेषीलाई अग्रह भएपछि लोग्ने-स्वास्तीको सम्बन्ध
 पनि क्षणिक कुरा हो । यो त दुई बटुवा कुनै पाटीमा एक दुई रातका लागि सँगै बास
 बसेको जस्तो मात्रै हो भन्दै संझाउँदछन् :-

चिन्ता छाडीकन रहनु हे सुन्दरी देह सुक्छ ।
 नौला नौला मनुजहरु छन् देखिँदा देह फुक्छ ॥
 यौटैमात्रै पहिरिकन जो वस्त्रले रूप दिन्न ।
 फेरी फेरीकन रहिरहे देह जो हुन्छ भिन्न ॥

११२६

चष्टाले जो जति जति रचे भोगकै लागि हो र ।
 वस्त्र्यौ रानी ! गहनवनमा जन्तु छन् धेर घोर ॥
 यौटैमात्रै पहिरिकन जो वस्त्रले रूप दिन्न ।
 फेरी फेरीकन रहिरहे रूप जो हुन्छ भिन्न ॥

११२७

जिब्राले जो छिन छिन यहाँ वस्तुको स्वाद खोज्छ ।
 प्रेमीले जो प्रियतनसँगै भोगको निम्ति रोज्छ ॥
 यौटैमात्रै पहिरिकन जो वस्त्रले रूप दिन्न ।
 फेरी फेरीकन रहिरहे देह जो हुन्छ भिन्न ॥

११२८

यौटैमात्रै पुरुष पति हुन् यो कहाँ लेखियो र ।
 पाए अर्को किन नलिनु हो भालमा लेखियो र ॥
 यौटैमात्रै पहिरिकन जो वस्त्रले रूप दिन्न ।
 फेरी फेरीकन रहिरहे देह जो हुन्छ भिन्न ॥

११२९

भन्छन् रे हो पुरुषहरु ता बन्धनैभित्र हुन्नन् ।
 पाएमा क्वै रमणि अरु ता बन्धनैभित्र हुन्नन् ॥
 नारीमात्रै किन रहनु हो स्वामिको शासनैमा ।
 खोजी गर्छौं अरु पुरुष नै बस्नमा आसनैमा ॥

११३०

यौटैमात्रै भुज उठिवरी तालि जो वज्जलाई ।
 गाह्रो होला रमणि बुझ हे ताल त्यस्तै छ आई ॥
 नारीमात्रै किन रहनु हो स्वामिको शासनैमा ।
 खोजी गर्छौं अरु पुरुष नै बस्नमा आसनैमा ॥

११३१

फेरिन्छन् रे तरुहरु निकै पत्र नाना पलाई ।
 फेरिन्छन् ती शिशिरपछि जो रूप भिन्दै बनाई ॥
 फेरी फेरीकन रहनुले भिन्न बन्नेछ प्राणी ।
 खोजी गर्नु अरु पुरुष नै सुखले बस्न सानी ! ॥

११३२

वाचा साँचा नभन तिमिले बन्धनै फुक्नुपर्छ ।
 नारीले जो हठ लिइरहे मर्त्यले भुक्नुपर्छ ॥
 फेरी फेरीकन रहनुले भिन्न बन्नेछ प्राणी ।
 खोजी गर्नु अरु पुरुष नै सुखले बस्न सानी ! ॥

११३३

एकलो ठिङ्गो पुरुष कहिल्यै सृष्टिको स्रोत हुन्न ।

यौटा मात्रै भुज भइरहे शक्ति क्यै हुन्न बुन्न ॥

मान्द्रो तान्द्रो, तर तिमि भने भक्तिको भाव बोक्छौ ।

खोजी गर्नु अरु मनुज नै सुखखले बस्न सक्छौ ॥

११३४

छैनन् धर्ती यदि तल भने भो जरा जान्न भित्र ।

पर्दा आपत् सहि समयमा बोल्नु रे इष्टमित्र ॥

बोलें बोलें तर तिमि भने भक्तिको भाव बोक्छौ ।

खोजी गर्नु अरु पुरुष नै सुखखले बस्न सक्छौ ॥

११३५

यौटामात्रै तरु भइदिए यात्रुको हूलचाल ।

देखी देखी हडबड गरी छोप्नु जो पर्छ माल ॥

छायालाई, तर पुरुषको न्यूनता छैन सानी ! ।

छानी छानीकन रहनुले सुख जो मिल्छ ज्ञानी ! ॥

११३६

जन्मेनन् रे पृथिवितलमा एकमात्रै मनुष्य ।

सारा सारा मनुजहरुमा अर्ध छन् पुंस्त्वयुक्त ॥

बोलें मैले तर तिमि भने भक्तिको भाव गछौ ।

खोजी गर्नु अरु पुरुष नै सुखखले बस्न सक्छौ ॥

११३७

यौटै खाना छिन छिन लिए स्वादको हुन्न डग्छ ।

आफ्नै साथीसँग पनि कबै शत्रुता बढ्न सक्छ ॥

बोलें मैले तर तिमि भने भक्तिको भाव गछौ ।

मर्छन् क्यारे भनिवरि निकै सुन्दरी ! धेर डछौ ॥

११३८

जन्मेका जो जति जति भए बाँच्नलाई सिकाए ।

चौताले नै सहजसँग जो कर्म गर्ने बनाए ॥

फिक्री गर्नु शरिरसुखका लागि जो ह्वैन हेर ।

मर्छन् क्यारे भनिवरि सधैं बस्नु हो व्यर्थ फेर ॥

११३९

उम्मी-रन्छन् शिर-उपरमा केशका भुण्ड भुण्ड ।
 रक्षा गर्ने शिर भनिवरी प्राणिका मुण्ड मुण्ड ॥
 फिक्री गर्नु शरिर सुखका लागि जो ह्वैन हेर ।
 मर्छन् क्यारे भनिवरि सधैं बस्नु हो व्यर्थ फेर ॥

११४०

बोका आए तरुसँग सँगै गर्नलाई सुरक्षा ।
 राम्रो गर्ने भनिवरि निकै टाँसिने बन्न दक्ष ॥
 फिक्री गर्नु शरिर-सुखका लागि जो ह्वैन हेर ।
 मर्छन् क्यारे भनिवरि सधैं सोच्नु हो व्यर्थ हेर ॥

११४१

ज्यादै राम्रो जतनसँग जो पालिएका मनुष्य ।
 मर्छन् मर्छन् समय नपुगी रोकन क्वै हुन्न दक्ष ॥
 वास्ता सत्ता नगरिकन नै छाडिएका जमात ।
 हुर्की-रन्छन् छिन छिन यहाँ धर्तिमा खात खात ॥

११४२

यो यो जन्म्योस् मनुज-जुनिमा पक्षि भै जन्मियुन् यी ।
 गाई बाखा भइवरिकनै जन्मियुन् जन्मियुन् यी ॥
 भन्ने सोची बहुत बलिया जो विधानै बनाए ।
 सक्छन् गर्ने सहजसँग जो ती सुरक्षा रमाए ॥

११४३

पक्कै हुन्छन् जति जति कुरा जो हुनैपर्छ सानी ! ।
 पक्कै हुन्नन् जति जति कुरा जो हुनै हुन्न सानी ! ॥
 आफैं सोची बहुत बलिया जो विधानै बनाए ।
 सक्छन् गर्ने सहजसँग जो ती सुरक्षा रमाए ॥

११४४

वर्षामा जो धरर जलको वर्षिने गर्छ धारा ।
 ग्रीष्ममा जो धरणितल यो सुक्नमा जान्छ सारा ॥
 आफैं सोची बहुत बलिया जो विधानै बनाए ।
 सक्तैनन् क्वै पनि बदलिनै सृष्टिमा जो जनाए ॥

११४५

मान्छे भन्छन् बहुत बलियो मै भएँ मै ल मान ।
 फेनै सक्छन् न त तिनिहरू सृष्टिका जो विधान ॥
 जन्मी मर्ने नियम सबको त्यो कतै फेरिदैन ।
 माथी माथी शिर-उपरमा काल भो हेरिदैन ॥

११४६

बिन्ती जस्तै घरि घरि गरोस् काल जो छाड्न छैन ।
 जन्मी आए मनुजहरु जो खुम्चनैलाइ ह्वैन ॥
 बाँचेसम्मन् बहुत सुखले बस्नुपर्ने छ सानी ! ।
 आफ्नो अर्को नभनिकन जो भोगमा रम्न जानी ॥

११४७

मौका आए पछि पृथिविमा त्यो कबै फर्किदैन ।
 पानीजस्तै सलल बगि जो जान्छ नै फर्किदैन ॥
 बाँचेसम्मन् बहुत सुखले बस्नुपर्ने छ सानी ! ।
 आफ्नो अर्को नभनिकन नै भोगमा रम्न जानी ॥

११४८

पानी राम्रो शरदऋतुको कल्कली बगिदंदामा ।
 तिर्खाएको पथिक मन जो थास्नमा हुन्न रामा ! ॥
 बाँचेसम्मन् बहुत सुखले बस्नुपर्ने छ सानी ! ।
 आफ्नो अर्को नभनिकन नै भोगमा रम्न जानी ॥

११४९

बैसैको यो बहुत सुखको जिन्दगानी छ जान ।
 तिर्खाएको पथिक मन जो थास्नमा हुन्न मान ॥
 बाँचेसम्मन् बहुत सुखले बस्नुपर्ने छ सानी ! ।
 आफ्नो अर्को नभनिकन नै भोगमा रम्न जानी ॥

११५०

फर्केको कबै मरणपछि जो देखिएको ल छैन ।
 जन्मी आए जति जति यहाँ साँचिने ह्वैन ह्वैन ॥
 अस्थायी यो जुनिजिइकनै व्यर्थ हो बोक्नु चिन्ता ।
 जो जो आयो नजिक निजको गर्नु रे गर्नु निम्ता ॥

११५१

आफै ठूलो नभन तिमिले कर्मको भोग हेर ॥

साँच्चै साँच्यौ वय यदि भने जान्छ रे जान्छ खेर ॥

अस्थायी यो जुनि जिइकनै व्यर्थ हो बोक्नु चिन्ता ।

जो जो आयो नजिक निजको गर्नु रे गर्नु निम्ता ॥

११५२

मान्छे जन्मे कति कति यहाँ ख्याल केही नराखी ।

भोगे आफै भुवनतल यो छाडिद्यौ भित्रि शेखी ॥

आफै ठूलो नभन तिमिले कर्मको भोग हेर ।

साँच्चै साँच्यौ वय यदि भने जान्छ रे जान्छ खेर ॥

११५३

वढ्छन् वढ्छन् तरुहरु सधैं बालकैबाट वृद्ध ।

देखेमा क्वै सिनु समयमा घेर्नमा हुन्छ गिद्ध ॥

आफै ठूलो नभन तिमिले कर्मको भोग हेर ।

साँच्चै साँच्यौ वय यदि भने जान्छ रे जान्छ खेर ॥

११५४

तिम्ना लागी भनिकन तिनै रामको जन्म भा'को ।

पक्कै ह्वैनन् तर नियतिले बाँधियो भोग्न पा'को ॥

ऐले टाढातिर उनि गए के कसो हुन्छ हुन्न ।

साँच्चै साँच्यौ वय यदि भने जान्छ रे जान्छ चुँड्न ॥

११५५

माया त्यागीकन रहनुले प्राणिमा मिल्छ सुख ।

माया बोकीकन रहनुले प्राणिमा मिल्छ दुख ॥

ऐले टाढातिर पति गए के कसो हुन्छ हुन्न ।

साँच्चै साँच्यौ वय यदि भने जान्छ रे जान्छ चुँड्न ॥

११५६

जोगीजस्तै जुनि जिइवरी जीवनै धान्न जान ।

भोगी बन्दै पल पल यहाँ रम्नलाई ल जान ॥

ऐले टाढातिर पति गए के कसो हुन्छ हुन्न ।

साँच्चै साँच्यौ वय यदि भने जान्छ रे जान्छ चुँड्न ॥

११५७

भोगैलाई भनिकन यहाँ वस्तु धेरै बनेछन् ।

उब्जेला क्वै फसल भनि जो धर्तिलाई खनेछन् ॥

माया त्यागीकन पतिमहाँ बस्नुले मिल्छ सुख ।

यौटैमात्रै मनुजकन जो संभिए मिल्छ दुख ॥

११५८

अर्कै अर्कै संगिनिसँग जो के कसो भो विचार ।

माया पूरै तिमिसँग भनी गर्न अर्कै विचार ॥

लागेछन् वा न त किन यहाँ यो हुँदै गो विलम्ब ।

यौटैमात्रै मनुजकन जो संभिए ठान्छु दम्भ ॥

११५९

यसरी अनेकौं विपरीत कुरा दर्शाएर बोलेको सुनी सीताजीको मनमा त्यस छद्मभेषीप्रति निकै आक्रोश पैदा हुन्छ । तैपनि जोगीलाई अन्यथा प्रलाप गर्नु हुँदैन भन्ने सोची अत्यन्त शिष्टतापूर्वक व्यवहार गर्दछिन् । मीठो बोली बोल्दछिन् । उता जोगी भिक्षा-पात्र उठाइरहेको हुन्छ । केही पाउँला भन्ने सोच्दछ । सीताजी आफ्नो कुटीमा जे छ त्यही श्रद्धापूर्वक त्यस जोगीलाई दिने विचार गर्दछिन् । तर ऊ रेखाभिन्न रहेर दिएको भिक्षा नलिने अठोट व्यक्त गर्दछ । सीताजी रेखा-बाहिर आएर भिक्षा दिनमात्र के लागेकी थिइन् ऊ (रावण) आफ्नो स्वाभाविक स्वरूपमा परिणत भइहाल्दछ र आफ्नो परिचय दिन थाल्दछ :-

रानी ! पैले जुन कुलमहाँ जन्मिए रे विशाल ।

हात्तीजस्ता बहुत बलिया देखिए भूमिपाल ॥

आफै राजी गरिकन प्रजा आपसैमा मटाए ।

कैय्यौं वर्षैतक वय बिती सुखले नै कटाए ॥

११६०

पैले कैल्यै पनि पृथिविमा थेन रे थेन चिन्ता ।

भोको नाङ्गो रहन नपरोस् भन्दथे भित्र भित्र ॥

छोरा-छोरीसरह नृपले स्नेह धेरै दिएथे ।

आफै भोको भइकन पनी खानलाई दिएथे ॥

११६१

लाखौ रानीहरु महलमै बस्दछन् लाम लागी ।
 कोही कोही तरुनिहरु ता आइयो स्वामि त्यागी ॥
 बिर्सी सारा विगतदिनका दुःख औ दर्दलाई ।
 गदैरन्छन् वरण दिनहुँ रावणैलाई पाई ॥

११७४

चिन्ता केही पनि नरहँदा भूत औ वर्तमान ।
 दाँजी रन्छन् छिन छिन त्यहाँ बढ्न जाँदा स्व-सान ॥
 बिर्सी सारा विगतदिनका दुःख औ दर्दलाई ।
 गदैरन्छन् वरण दिनहुँ रावणैलाई पाई ॥

११७५

राधाको भैं रहर तिनको पूर्ण कैल्यै भएन ।
 स्वामीका जो सँग सँग हुँदा कष्ट केही भएन ॥
 बिर्सी सारा विगतदिनका दुःख औ दर्दलाई ।
 गदैरन्छन् वरण दिनहुँ रावणैलाई पाई ॥

११७६

देखी देखीकन दश दिशा फैलिएका यि रूप ।
 हेरी-रन्छन् हरबखत नै कामिनी कामरूप ॥
 बिर्सी सारा विगतदिनका दुःख औ दर्दलाई ।
 गदैरन्छन् वरण दिनहुँ रावणैलाई पाई ॥

११७७

कैल्यै कैल्यै चिम चिम गरी नेत्रका चाललाई ।
 बुझ्ने गाह्रो रमणिहरुको भावना भित्र जाई ॥
 देखी देखीकन दशदिशा फैलिएको स्वरूप ।
 हेरीरन्छन् हरबखत नै कामिनी कामरूप ॥

११७८

हाँस्छन् कैले हलल मुखमा दन्तका पंक्ति देखी ।
 भर्छन् क्यारे शशि गगनका चूर्ण भै पूर्ण शेखी ॥
 कैले कैले चिम चिम गरी नेत्रका चाललाई ।
 बुझ्ने गाह्रो रमणिहरुका भावना भित्र जाई ॥

११७९

हृष्टा पुष्टा रमणिहरुका माभ्रमा बस्न पाई ।
 सन्तोषै औ सुखसँग बिते वर्ष जो रावणैका ॥
 हाँस्छन् कैले हलल मुखमा दन्तका पंक्ति देखी ।
 भर्छन् क्यारे शशि गगनका चूर्ण भै पूर्ण शेखी ॥

११८०

आऊ रानी ! वन तिमि पनी अग्रणी स्थानमा हवौ ।
 जोगीका जो सहचरि बनी व्यर्थमा के गरीछौ ॥
 फेरी फेरीकन भुजगले काँचुली रूपवत्ता ।
 फेरे जस्तो वन अब तिमि बन्नु हे स्वात्मसत्ता ॥

११८१

बाबा तिम्रा बहुत बलिया ध्यानमा दत्तदृष्टि ।
 लाई-रन्थे तर तिमि भने व्यर्थमा नीच दृष्टि ॥
 लाई-लाईकन पछि पछी पखियौ तुच्छ साथी ।
 सच्चा साथी वर वर रह्यो आउ हे काखमाथि ॥

११८२

संसारैमा थरि थरि यहाँ देखिए मर्त्य-जाति ।
 कोही बस्छन् बहुत सुखले बस्छ क्वै व्यर्थ ताती ॥
 ज्यादै-ज्यादै मसिनु-जनमा व्यर्थ हो लागि पर्न ।
 सच्चा साथी वर वर रह्यो आउ हे साथ भर्न ॥

११८३

थुङ्गा जस्तै कुसुम शिरमा सज्जिएकी वनाई
 पूजा गर्छु पल-पलमहाँ भक्त भैं मै रमाई ॥
 ज्यादै-ज्यादै मसिनु-जनमा व्यर्थ हो लागि पर्न ।
 सच्चा साथी वर वर रह्यो आउ हे साथ भर्न ॥

११८४

मर्यादा क्वै पनि कुलमहाँ देखिएनन् उनैको ।
 लागी पछौँ रमणि तिमि ता व्यर्थमा छाडि हेको ॥
 पत्नीका जो वश परि-परी पुत्रलाई पठाए ।
 राजा बन्ने समय दुखले काननैमा कटाए ॥

११८५

बाबा संभ्रीकन नृपतिमा गर्दथे भित्रि श्रद्धा ।
 धाई धाईकन वरवरै बस्दथे दुःख पर्दा ॥
 छोरा-छोरीसरह नृपले स्नेह धेरै दिएथे ।
 आफैँ भोको भइकन पनी खानलाई दिएथे ॥

११६२

जस्तै जस्तै तरु-उपरमा शोषिए घाम-पानी ।
 त्यस्तै त्यस्तै दुखहरु सबै बोक्दथे जानि-जानी ॥
 दिन्छौँ छाया तरुतल हुँदो प्राणिलाई भनेर ।
 त्यस्तै गर्थे पृथिविपतिले राज्य गर्दा रहेर ॥

११६३

प्राणीमा जो मुख-मलिनता देखिएनन् कतै नि ।
 गर्दैनन् के प्रभुपरमले दुःखले सृष्टि कुन्नि ॥
 दिन्छन् छाया तरुतल हुँदो प्राणिलाई भनेर ।
 त्यस्तै गर्थे पृथिविपतिले राज्य गर्दा रहेर ॥

११६४

छन् वा छैनन् गरिब जनता थाह नै हुन्न थ्यो रे ।
 औसीका जो निशि-समयमा चन्द्र भैं भित्र भो'रे ॥
 दिन्छन् छाया तरु-तल हुँदो प्राणिलाई भनेर ।
 त्यस्तै गर्थे पृथिविपतिले राज्य गर्दा रहेर ॥

११६५

रानी बस्थे-महल-महलै बार्दलीमा रमाई ।
 हेर्थे-नैय्यौँ-पटक पथमा व्यक्तिको आइ-जाइ ॥
 खाना खाँदै रसिक पतिका देहमा सुम्सुम्याई ।
 कैल्यै कैल्यै पनि दुख कुनै हुन्न थ्यो भोगनलाई ॥

११६६

वर्षेका छन् बरर सुख जो अब्धिको वारिजस्तै ।
 हाँसी-हाँसीकन दिन बितीरन्छ रे धेरै उस्तै ॥
 खाना खाँदै रसिक पतिका देहमा सुम्सुम्याई ।
 कैल्यै कैल्यै पनि दुख कुनै हुन्न थ्यो भोगनलाई ॥

११६७

राजाजस्तौ ऋतुहरुमाँ चैत-वैशाखमास ।

आईरन्थे अवनपतिका हर्म्यमा हेर्न खास ॥

खाना खाँदै रसिक पतिका देहमा सुम्सुम्याई ।

कैल्यै कैल्यै पनि दुख कुनै हुन्न थ्यो भोगनलाई ॥

११६८

उद्यानै जो सरि भवनका शीर्षका वृक्ष-भाड ।

हेछन् पक्षीहरु उपरमा उँड्दछन् छैन स्वाड ॥

बस्छन् आईकन तल तलै वृक्षका काप-काप ।

कैल्यै कैल्यै पनि पृथिविमा हुन्न थ्यो भोग्न शाप ॥

११६९

घौताका जो अधिपति पनी खिन्न थे देश देखी ।

भर्थ्यो भर्थ्यो अमरपुरको व्यर्थमा व्यर्थ शेखी ॥

पक्षी आई-कन तल तलै बस्दछन् वृक्ष-काप ।

कैल्यै कैल्यै पनि पृथिविमा हुन्न थ्यो भोग्न शाप ॥

११७०

छन् रे काला कच सरिबरी सुन्दरीका शिरैमा ।

सप्रेजस्तो खर खुरु खुरू अद्रिका जो भिरैमा ॥

फुल्छन् खुल्छन् कुसुम कति हो स्वर्गकै बस्तितुल्य ।

कैल्यै हाम्रो शहरतिर जो हुन्न रे हीन मूल्य ॥

११७१

यौटा जो क्वै जन उठि-उठी अन्यलाई पछारी ।

बस्ने बानी शहरतिर जो हुन्न रे लौ लतारी ॥

फुल्छन् खुल्छन् कुसुम कति हो स्वर्गकै बस्तितुल्य ।

कैल्यै हाम्रो शहरतिर जो हुन्न रे हीन मूल्य ॥

११७२

भोकाएका मनुज कहिल्यै देखनलाई हुँदैन ।

तिर्खाएका मनुज कहिल्यै देखनलाई हुँदैन ॥

लाई खाईकन मनमनै हर्षले उफ्रिएका ।

भेटिन्छन् रे शहरतिर जो रानि हे ! लेउ हेका ॥

११७३

भागी हिंङ्ने मनुज कहिल्यै क्वै समस्या भए नि ।
 पक्कै पक्कै पनि पृथिविमा उच्च क्यै स्थान लिन्न ॥
 पत्नीका जो वश परि-परी पुत्रलाई पठाए ।
 राजा बन्ने समय दुखले काननैमा कटाए ॥

११८६

कम्जोरैको जननि हुनु ता व्यर्थ हो व्यर्थ ठानी ।
 जो जो हुन्छन् बहुत बलिया पतिन नै बन्नु मानी ॥
 बस्छन् राम्रा रमणिहरु ता संभना राखि रानी ! ।
 सच्चा साथी वर वर रह्यो आउ यै व्यक्ति छानी ॥

११८७

पन्छाएरै अरु अरुकनै स्थान त्यो उच्च दिन्छु ।
 खाना आफै नलिइकन नै स्वादिलो खान दिन्छु ॥
 पत्नीका जो वश परि-परी पुत्रलाई पठाए ।
 त्यस्ताको जो मन-महलमा संभना नै कटाए ॥

११८८

मैलो लागेपछि शरिरमा वस्त्रले रूप दिन्न ।
 यौटै खाना लिइ-लिइरहे स्वादको हुन्न हुन्न ॥
 पत्नीका जो वश परि-परी पुत्रलाई पठाए ।
 त्यस्ताको जो मन-महलमा संभना नै कटाए ॥

११८९

माया हुन्थ्यो यदि मनमहाँ एकलै छाडि जान ।
 सत्तैनन् थे तर पनि गए कूर रे'छन् ल जान ॥
 पत्नीका जो वश परि-परी पुत्रलाई पठाए ।
 त्यस्ताको जो मन-महलमा संभना नै कटाए ॥

११९०

भित्री माया नभइकन क्यै बाहिरै लिप्न पोत्न ।
 जान्ने रे'छन् पति पर गए सत्तिनौ व्यर्थ-सोचन ॥
 पत्नीका जो वश परि-परी पुत्रलाई पठाए ।
 त्यस्ताको जो मन-महलमा संभना नै कटाए ॥

११९१

माया बढ्छन् दुइ-थरि भए एउटै रङ्ग जस्तो ।

छुट्ट्याएरै गतिविधि गरे मृत्यु नै हुन्छ जस्तो ॥

भित्री माया नभइकन क्यै बाहिरै लिप्न पोत्न ।

जान्ने रे'छन् पति पर गए छाडिद्यौ व्यर्थ सोचन ॥

११९२

यस्तो यत्रो गहनवनमा बाघ औ भालु बस्छन् ।

प्राणी देखेपछि पलपलै लुछ्छनलाई दगुर्छन् ॥

छाडी छाडीकन पर गए संभना छैन केही ।

मेरो स्वामी भनिकन यहाँ संभियौ व्यर्थ तेही ॥

११९३

माया एकैतिर गरिरहे पूर्ण कैल्यै हुँदैन ।

खाना एकैथरि लिइरहे स्वाद राम्रो दिँदैन ॥

छाडी छाडीकन पति गए संभना छैन केही ।

मेरा स्वामी भनिकन सधैं संभियौ व्यर्थ तेही ॥

११९४

जानू वावू ! गहनवनमा चौध वर्षे विताई ।

आऊ भन्थे जनक विचरा संभियौ स्वामिलाई ॥

एकलै छाड्नु उचित नहुने भन्दथ्यौ प्रेम जागी ।

छाडी छाडीकन पर गए संभना पूर्ण त्यागी ॥

११९५

तिम्रा जस्तै मन-महलमा प्रेमधारा रहेमा ।

पैले कैल्यै पनि पृथिविमा हुन्न थ्यो छुट्न धामा ॥

लोगने-स्वास्तीविच कलहको नाम नै शून्य हुन्थ्यो ।

अर्कै अर्कै प्रणयतिरको कर्म नै हेय वन्थ्यो ॥

११९६

कस्ता रे'छन् रघुकुलमहाँ व्यक्ति यौटा पिशाच ।

पत्नीलाई बहुत दुख दी ल्याइयो वन्य-फाँट ॥

आफै जस्तै अरु पनि हउन् भन्दछन् हीन-जाति ।

अर्कै अर्कै प्रणयतिर जो सोच गर्दौ सँगाती ॥

११९७

मनै पर्ने यदि स्थिति भए भन्दछन् पतिनलाई ।

मार्नु पैले त्यसपछि भने मार्नु रे आफुलाई ॥

भन्दै हिङ्लान् सरि मनुजका जातिमै छैन यस्तो ।

अर्कै अर्कै प्रणयतिरको सोच गर्छौ जमर्को ॥

११९८

हिङ्दै जाँदा पथिक कति ता मार्ग नै भेटिएनन् ।

भन्दै फर्कीकन अरु तिरै लाग्दछन् रोकिएनन् ॥

त्यस्तै गर्नु रमणि तिमिले व्यक्ति क्वै छैन यस्तो ।

अर्कै अर्कै प्रणयतिरको सोच गर्छौ जमर्को ॥

११९९

लाजै लाग्यो अब तिमि यहाँ भन्दछ्यौ छैन स्वामी ।

यौटा ज्यादै मसिनु मृगले चित्त त्यो हर्छ छामी ॥

पूरै बिर्सीकन विगतको व्यक्ति क्वै खोज गर्नु ।

भोकै लागेपछि सहजमा पर्छ रे खान खोज्नु ॥

१२००

एकलै बस्ने नभन तिमिले पर्छ रे बाँच्न धेर ।

उर्लेको जो जलधि-जल भै जान्छ रे बैस खेर ॥

पूरै बिर्सीकन विगतको, व्यक्ति क्वै खोज गर्नु ।

भोकै लागेपछि सहजमा पर्छ रे खान भर्नु ॥

१२०१

उर्लन्छन् रे जलधि जलको बेग नै थाम्नलाई ।

गाह्रो होला गिरि गडगडे मार्गमा भेटिँदा यी ॥

पूरै बिर्सीकन विगतको, व्यक्ति क्वै खोज गर्नु ।

भोकै लागेपछि सहजमा पर्छ रे खान भर्नु ॥

१२०२

छैनन् साथी वर वर भने बढ्न छाड्छन् लताले ।

वृक्षका जो सँग सँग रहे जान्छ चढ्दै लताले ॥

एकलै बस्ने नभन तिमिले पर्छ रे बाँच्न धेर ।

उर्लेको जो जलधि-जल भै जान्छ रे बैस खेर ॥

१२०३

आधारैमा धरणि धरि-यो शेषले बोकिंदामा ।

पानी अडछन् रह-रहमहाँ धर्तिले छेकिंदामा ॥

एकलै वस्ने नभन तिमिले पर्छ रे वाँचन धेर ।

उर्लेको जो जलधि-जल भैं जान्छ रे बैस खेर ॥

१२०४

फर्की फर्कीकन अब यहाँ आउने चाल छैन ।

स्वामी तिम्रा तल परिगए नीच हुन् धर्म छैन ॥

एकलै वस्ने नभन तिमिले पर्छ रे वाँचन धेर ।

उर्लेको जो जलधि-जल भैं जान्छ रे बैस खेर ॥

१२०५

सीताजी रावणलाई फट्कार्दछिन् । तँजस्ता नीचले मलाई ताक्ने ? तेरो हविगत ज्यादाँ नाजुक हुँदै छ । यदि आफुलाई जोगाउन चाहन्छस् भने तत्काल यहाँबाट भागिहाल् ।

तँजस्ताले मकन यसरी दागि-यो नीच-जाति ।

लागे-सम्मन् धरणितलमा सूर्य जो, हुन्न राति ॥

मेरा स्वामी बहुत बलिया इन्द्र नै तर्सिएथे ।

आएका थे जब वनमहाँ मेघ भैं गर्जिए थे ॥

१२०६

पर्दा आपत् अदितिसुत जो आँउथे आश्रयैमा ।

गर्नोस् रक्षा भनिवरि सधैं धाउँथे आश्रमैमा ॥

मेरा स्वामी बहुत बलिया इन्द्र नै तर्सिएथे ।

आएका थे जब वनमहाँ मेघ भैं गर्जिए थे ॥

१२०७

लागी पर्दा ऋषिमुनिहरू देवता-पूजनैमा ।

वाधा दिन्थे दितिसुतहरू कर्म त्यो गर्नमा जो ॥

मेरा स्वामी जब जब त्यहाँ पुग्दथे गर्न रक्षा ।

भागी हिंड्थे तिनिहरु सधैं गर्नमा आत्म-रक्षा ॥

१२०८

संसारैका अधिपतिमहाँ गर्दछस् व्यर्थ दाबी ।

संभे तेरो मरण नजिकै भित्रिदै जान्छ जा यी ॥

मेरा स्वामी जब जब त्यहाँ पुग्दथे गर्न रक्षा ।

भागी हिंड्थे तिनिहरु सधैं गर्नमा आत्म-रक्षा ॥

१२०९

कत्रा कत्रा अधिपतिहरु पाउमा पर्दथे र ।

रक्षा गर्नास् भनिवरि निकै भुक्दथे भुक्दथे र ॥

ऐले आइस् मसिनु कमिला हात्तिलाई समाती ।

माछू भन्ने सरि हुन गयो वाक्य तेरो नजाती ॥

१२१०

ढीलो गर्नु उचित नहुने भागिहाल् नीच-जाति ।

मार्नेछन् रे रघुचरणले देखिंदा तैं समाती ॥

व्यर्थे आइस् मसिनु कमिला हात्तिलाई समाती ।

माछू भन्ने सरि हुन गयो वाक्य तेरो नजाती ॥

१२११

सुत्ने बाघै यदि वनमहाँ बस्छ रे बोल्नु हुन्न ।

थाहा नै क्यै नदिइकन जो भागनु जो पर्छ हुन्न ॥

व्यर्थे आइस् मसिनु कमिला हात्तिलाई समाती ।

माछू भन्ने सरि हुन गयो वाक्य तेरो नजाती ॥

१२१२

त्यस्ता त्यागी प्रभुपरममा बोल्दछस् तुच्छ वाक्य ।

पाएको जो पनि नृपतिको आसनै भो,र वाक्क ॥

गछू पूरा भनिवरि हिंडे बाबुको बोललाई ।

जिस्क्याएरै कति तँ रहलास् शक्तिवान् सिंहलाई ॥

१२१३

लोभी जो छन् लुटपुटु भए भोग औ वासनामा ।

त्यागी जो छन् तिनिहरु रहे इन्द्रकै आसनीमा ॥

गछू पूरा भनिवरि हिंडे बाबुको बोललाई ।

जिस्क्याएरै कति तँ रहलास् शक्तिवान् सिंहलाई ॥

१२१४

प्राणीका जो मति सँगिनिमा हुन्छ रे बाँधिएको ।

आएमा क्यै विपद तिनमा प्राण नै सुम्पिएको ॥

त्यस्तो जानीकन पनि यहाँ बोल्दछस् तुच्छ वाक्य ।

जाई-हालेस् पर पर कतै सुन्नमा हुन्छु वाक्क ॥

१२१५

छिट्टै मर्नु बरु परिरहोस् दुःखमा क्वै सँगाती ।

पर्दामा जो पुरुषहरुको रुन्छ रे भित्र ताती ॥

त्यस्तो जानीकन पनि यहाँ बोल्दछस् तुच्छ वाक्य ।

जाई-हालेस् पर पर कतै सुन्नमा हुन्छु वाक्क ॥

१२१६

संभे तेरो अघि अघि परी पत्निमा क्वै मनुष्य ।

दागी गला त्यस समयमा क्रोधकै हुन्छ वश्य ॥

त्यस्तै संभे रघुचरणको क्रोधको बहिन वल्छ ।

देखी-हालेपछि छिन छिनै नीच हे ! जल्नुपर्छ ॥

१२१७

अर्काको जो धन-विभवमा लोष्ठवत् संभ्रिनाले ।

अर्काको जो सँगिनिहरुमा दृष्टि जो त्यागिहाले ॥

पक्कै होला पुरुषहरुको उच्चता ज्यूनलाई ।

जाई-हालेस् पर पर कतै लुक्नमा बुद्धि छ्याई ॥

१२१८

तेरा बाबाहरु विगतमा कीर्तिशाली रहेथे ।

सोची-सोचीकन दिनदिनै ज्यूनमा जो भएथे ॥

त्यस्तै बन्नू विगतदिनका संभ्रना साँचिएर ।

जाई-हालेस् पर पर कतै लुक्नमा दुष्ट फेर ॥

१११९

इच्छा चल्छन् छिन छिनमहाँ बग्नको वारिजस्तै ।

जस्ले रोके तिनिहरु सधैं सुखले बाँचि सक्दै ॥

गर्छन् पूरा, जिउनु सुखले सत्यमा बुद्धि जाई ।

जानू पैल्यै पर पर कतै कालले छोप्न आई ॥

१२२०

रावण सीताजीलाई फकाउँदछ । हेर ! मेरो राज्यमा धनदौलतको केही कमी छैन । बाह्र महिना-बाह्र काल तिम्रा सेवा सुश्रूषामा लाग्नेहरूको कमी हुने छैन । यो संसारको अभूतपूर्व सुख-सयलमा आफुलाई राख्न सक्ने छ्यौ ।

घौता भुक्छन् जब जब त्यहाँ देख्दछन् राजकाज ।
खाँदै प्यूँदै सुख-सयलले बाँचिदा देह ताजा ॥
वन्दै हिँड्ने दनुजकुल त्यो विश्वमै ख्यातिभाज ।
साथै लागे जनकपुरकी कन्यका गर्न राज ॥

१२२१

वावा तिम्रा बहुत गुनिला पालियो लाइ खाई ।
त्वामी तिम्रा बहुत दुख दी ल्याइयो वन्यमा यी ॥
घौता भुक्छन् जब जब त्यहाँ देख्दछन् राजकाज ।
साथै लागे जनकपुरकी कन्यका गर्न राज ॥

१२२२

लाखौं लाखौं शहरतिरका सेविका साथ आई ।
गर्लान् सेवा चरणतिर ती हातले सुम्सुम्याई ॥
घौता भुक्छन् जब जब त्यहाँ देख्दछन् राजकाज ।
साथै लागे जनकपुरकी कन्यका गर्न राज ॥

१२२३

रानी जो छन् अरु अरु त्यहाँ फालिने छन् मनैले ।
साथी हुन्छ्यौ पृथिविपतिको भोग्नमा त्वर्ग पैले ॥
लाखौं लाखौं शहरतिरका सेविका साथ आई ।
गर्लान् सेवा चरणतिर ती हातले सुम्सुम्याई ॥

१२२४

माला मोतीहरु महलमा चम्किएका सजाई ।
रोजी रोजीकन शरिरमा लाउँदा जो रजाई ॥
गल्यौं रानी ! त्यस समयमा बिसिने हुन्छ राम ।
भोका-नाङ्गा मनुजकन जो अन्न हो पुण्य-धाम ॥

१२२५

मारें कैय्यौ ऋषिमुनिहरू देहमा भट्टिएर ।

माफी मागे चरणतलमा केशले छोपिएर ॥

बस्ल्यौ रानी ! ससुख घरमा बिसिने हुन्छ राम ।

भोका-नाङ्गा मनुजकन जो अन्न हो पुण्य-धाम ॥

१२२६

व्यर्थै व्यर्थै नहिँड उनको संभना संभनामा ।

होला राम्रो सब चिज त्यहाँ बैसको तिसनामा ॥

बस्ल्यौ रानी ! ससुख घरमा बिसिने हुन्छ राम ।

लोटी लोटीकन शरिरमा रम्नमा गर्छु धामा ॥

१२२७

बस्ती तिम्रो विगतदिनमा जङ्गलैको कुनामा ।

यौटा सानो शहरतिर त्यो छाडिदौ संभनामा ॥

लङ्काका जो शहरतिर ती स्वर्णका स्वर्ण टुका ।

जस्तो चाहे पहिरन धरी रानि हे ! पूर्ण फक ॥

१२२८

वैशाखैको समयतिरको फुलको पुष्पतुल्य ।

सानी ! हाम्रो शहरबिचमा हुन्छ रे पूर्ण मूल्य ॥

फैलिन्छन् रे नगरतिर ती स्वर्णका स्वर्ण टुका ।

चाहे जस्तो पहिरन धरी रानि हे ! पूर्ण फक ॥

१२२९

कैले कैले सगरतिर जो उँड्नुमा जान्छ चित्त ।

देख्छन् द्यौताहरु मनमनै डाह भै रुन्छ चित्त ॥

ल्याउँ मैले बहुत बलले चाहनाले विमान ।

घुम्ल्यौ रानी ! गगनतिर जो अप्सरा भै ल मान ॥

१२३०

हाम्रो जोडी पृथिवितलमै बन्न सक्नेछ जोड ।

माया कस्तो किसिमसँग जो बढ्छ रे लिन्छ मोड ॥

ल्याउँ मैले बहुत बलले चाहनाले विमान ।

घुम्ल्यौ रानी ! गगनतिर जो अप्सरा भै ल मान ॥

१२३१

पैतालाको तल तल रही सेवकैतुल्य संभ्री ।

गर्छू सेवा सँगिनि ! सुखले आउ हे आउ तम्सी ॥

हाम्रो जोडी पृथिवितलमै बन्न सक्नेछ जोड ।

माया कस्तो किसिमसँग जो बढ्छ रे लिन्छ मोड ॥

१२३२

कोही भन्छन् परजुनि पनी हुन्छ रे हुन्छ हेर ।

राम्रो गर्दा पछि पछि यहाँ आउने हुन्छ फेर ॥

मान्छे बन्दै, तर मनमहाँ छैन रे छैन ज्ञान ।

भोगी बन्दै मनुजजुनि यो सप्रिनै पर्छ मान ॥

१२३३

नौलो लाएपछि शरिरमा वस्त्रले दिन्छ शोभा ।

मीठो खाएपछि जगतमा प्राणिको बढ्छ आभा ॥

हाम्रो जोडी पृथिवितलमै बन्न सक्नेछ जोड ।

माया कस्तो किसिमसँग जो जम्छ रे लिन्छ मोड ॥

१२३४

देखी हाम्रा सुखद दिन जो डाहले हुतिएर ।

पुग्लान् टाढातिर पृथिविमा दम्पती खेदिएर ॥

नौलो लाएपछि शरिरमा वस्त्रले दिन्छ शोभा ।

सानी ! आऊ मसँग अब ता साथमा बढ्छ आभा ॥

१२३५

सुकदै जान्छन् रह पनि सधैं वारिले बग्न छाडे ।

चुस्छन् मान्छेहरु मह तिनै व्यक्ति हुन् हात गाडे ॥

नौलो लाएपछि शरिरमा वस्त्रले दिन्छ शोभा ।

सानी ! आऊ मसँग अब ता साथमा बढ्छ आभा ॥

१२३६

फेल्यौं काया कति कति त्यहाँ हर्म्यमा शोभिंदामा ।

फेरिन्छन् रे प्रकृति पनि ता पुष्पले घेरिंदामा ॥

सुकदै जान्छन् रह पनि सधैं वारिले बग्न छाडे ।

चुस्छन् मान्छेहरु मह तिनै व्यक्ति हुन् हात गाडे ॥

१२३७

घेरी घेरीकन घरि घरी मन्दिरैमा गएर ।

पूजा गर्दा पल पल त्यहाँ भक्तले बेरिएर ॥

पक्कै दिन्छन् वर तर तिमी गर्नमा छ्यौ विलम्ब ।

रानी ! आजु मसँग अब ता छाडिद्यौ बाह्य दम्भ ॥

१२३८

ढुङ्गा बोल्लान् तर तिमि भने बोल्दिनौ बोल्दिनौ के ।

के के इच्छा छ नि मनमहाँ भन्दिनौ भन्दिनौ के ॥

संभे सानी ! ससुख तिमिले भृत्य यो सामु भा,छ ।

इच्छा लागे जति दिइदिनै सानिको सामु आ,छ ॥

१२३९

हाम्रा कैल्यै पनि वयमहाँ वृद्धताले छुँदैन ।

रातै हुन्नन् रविकिरण ती अस्तमा जो हुँदैन ॥

संभे सानी ! ससुख तिमिले भृत्य यो सामु भा,छ ।

इच्छा लागे जति दिइदिनै सानिको सामु आ,छ ॥

१२४०

भारी भारीकन पृथिविमा देवतालाई सामु ।

उभ्याएरै तिमि वरिपरी पादमा शीघ्र छामु ॥

भन्ने पारीकन रहनुमा शक्ति भो रावणैको ।

इच्छा लागे जति दिइदिनै सक्छ यो राख हेको ॥

१२४१

आज्ञा देल्यौ छिन छिन त्यहाँ भृत्य जो आउने छन् ।

हावा लागेपछि तरुमुनातुल्य ती हल्लिने छन् ॥

संभे सानी ! ससुख तिमिले भृत्य यो सामु भा,छ ।

इच्छा लागे जति दिइदिनै सानिको सामु आ,छ ॥

१२४२

छाड्ने सक्छू बरु नृपतिको आसनैलाई शीघ्र ।

छाड्ने सक्छू बरु शरिर यो सानिकै सामु शीघ्र ॥

छाड्ने मैले कसरि अब यो स्वर्णको सानु टुक्छ ।

चाहे जस्तो पहिरन गरी रानि हे ! पूर्ण फक ॥

१२४३

रानी हेल्यौ हरदम त्यहाँ नृत्यको भिन्न चाल ।
 नाची नाचीकन सँगिनिले देहमा भिन्न चाल ॥
 पारी पारी वर वर हुने हो न हो स्वर्ण टुका ।
 चाहे जस्तो पहिरन गरी रानि हे ! पूर्ण फक्क ॥

१२४४

भौराजस्तै हरदम त्यहाँ पुष्पको कुञ्जभिन्न ।
 सुस्तै सुस्तै रस लिङ्गवरी मै बसूँ काखभिन्न ॥
 हेदैँ हेदैँ वदनतिर जो लोलिदैँ नेत्रलाई ।
 त्यै वेलाको अनुभव कहाँ भन्नु हो भृत्यलाई ॥

१२४५

बाँचेसम्मन् ससुख रहनू मृत्युको थाह छैन ।
 जन्मे प्राणीहरु जगतमा गर्नमा पूर्ण चैन ॥
 हेर्दा हेदैँ वदनतिर जो लोलिदैँ नेत्रलाई ।
 त्यो वेलाको अनुभव कहाँ भन्नु हो भृत्यलाई ॥

१२४६

हाँसी-हाँसीकन दिन बितुन् दुःखको नाम नाशोस् ।
 फक्केको क्वै कुसुमसरिको जीवने पूर्ण बाँचोस् ॥
 हेर्दा हेदैँ वदनतिर जो लोलिदैँ नेत्रलाई ।
 त्यो वेलाको अनुभव कहाँ भन्नु हो भृत्यलाई ॥

१२४७

मर्ने बाँच्ने दिन पनि त्यहाँ बिसिने हुन्छ पक्का ।
 देखी राम्रा ससुख दिन जो इन्द्रमा लाग्छ धक्का ॥
 हेर्दा हेदैँ वदनतिर जो लोलिदैँ नेत्रलाई ।
 त्यो वेलाको अनुभव कहाँ भन्नु हो भृत्यलाई ॥

१२४८

यस्तो राम्रो समय सहजै आउँदा आउँदामा ।
 बोल्नै छाड्यौ रमणि तिमि ता छाडिद्यौ व्यर्थ धामा ॥
 मर्ने बाँच्ने दिन पनि त्यहाँ बिसिने हुन्छ पक्का ।
 इन्द्राणीको पनि मनमहाँ लाग्न जानेछ धक्का ॥

१२४९

ग्रीष्म र वर्षाको बीचमा गर्जिएको मेघतुल्य कालो न कालो डुँडेलाको ठुटोजस्तै स्वरूपमा परिणत भएर रावण सीताजीलाई हठात् हरण गर्न लाग्दछ । ऊ एक विशाल पर्वतजस्तै बनेर एक हातले पैतालामा र अर्को हातले केशपासमा पक्रेर दशशिर र विंशतिभुजा भएको रावण सीताजीलाई रथमा राख्दछ । सीताजी विलाप गर्न थाल्दछिन् :-

देखाएथे हरिण सुनको स्वामिलाई खुशीले ।

भुल्दै जाँदा मन त्यसमहाँ पकनैलाई मैले ॥

भन्दा लागे रघुचरण जो वन्यका जन्तुसाथ ।

ऐले यस्तो किसिमसँग जो भित्रिएँ दैत्य-हात ॥

१२५०

प्राणीका जो लिखत कुन हो भो भयो बुझ्न गाह्रो ।

होला राम्रो भनिकन यहाँ कर्म गर्दा तगारो ॥

बन्ने रै'छन् रछनसरिको राक्षसैले मलाई ।

पक्री हाल्यो गहनवनमा देख्नमा क्वै नपाई ॥

१२५१

स्वामी गा'छन् पछि पछि कहाँ मिर्गको गर्न खोज ।

सीतालाई हृदयतलमा हुन्छ रे हुन्छ मोज ॥

भन्ने सोचीकन वनमहाँ शक्तिशाली हुनाले ।

पक्री हाल्यो मकन यसले देह भिज्दो रुनाले ॥

१२५२

बाबा काँ'छन् जननि कुन त्यो देशमा दौडिराको ।

स्वामी काँ'छन् हरिकन जो खोज्नमा भेजि रा'को ॥

प्राणीका जो लिखत कुन हो भो भयो बुझ्न गाह्रो ।

होला राम्रो भनिकन यहाँ कर्म गर्दा तगारो ॥

१२५३

देख्छौ सारा जति जति रह्यौ जन्तुका यी जमात ।

सीतालाई हरिकन लग्यो भन्दिनू भीरवाट ॥

दैत्यै आईकन वरिपरी पर्णशाला समीप ।

स्वामी संभे मन-मनमहाँ पत्तिको देह-रूप ॥

१२५४

२३८२४
२३८२४

होला गाहो मिलन दुइको संभना राख भित्र ।
संभी रुन्छन् धर धर भनी भन्दिनू इष्टमित्र ॥
दैत्यै आईकन हरिगयो पर्णशाला समीप ।
स्वामी संभे मन-मनमहाँ पत्तिको देह-रूप ॥

१२५५

होला कोही द्विजवर भनी आइयो बाहिरै जो ।
रे'छन् यौटा विषधर कुनै पक्रियो दैत्यले यो ॥
होला गाहो मिलन दुइको संभना राख भित्र ।
संभी रुन्छन् धर धर भनी भन्दिनू इष्टमित्र ॥

१२५६

चिन्नै गाहो कुन किसिमको व्यक्ति हो देखन खुल्ला ।
होला मीठो फल भनिवरी खाईंदा वीषतुल्य ॥
होला गाहो मिलन दुइको संभना राख भित्र ।
संभी रुन्छन् धर धर भनी भन्दिनू इष्टमित्र ॥

१२५७

मैले पैले जति जति गरें स्वामिको संभनामा :
ताजै हुन्छन् हरदम यहाँ व्यर्थ भो व्यर्थ धामा ॥
खोज्नेलाई हरिण वनको धाइयो धाइयो रे ।
संभी रुन्छन् धर धर भनी भन्दिनू भन्दिनू रे ॥

१२५८

खाल्डो आफैंकन खनिरहें पस्नलाई भनेर ।
ऐले पस्दा अनुभव भयो माफि जो माग्छु हेर ॥
खोज्नेलाई हरिण वनको धाइयो धाइयो रे ।
संभी रुन्छन् धर धर भनी भन्दिनू भन्दिनू रे ॥

१२५९

वस्त्रै फोईकन शरिरको नग्नता पारिएर ।
जाडो भा'को किन भनिरनू लाजमर्दो भएर ॥
मैले पैले जति जति गरें स्वामिको संभनामा ।
ताजै हुन्छन् हरदम यहाँ चित्तको भित्र आमा ! ॥

१२६०

पापी रे'छू पल-पलमहाँ संभना हुन्छ ताजा ।
 खोज्दै गा'छन् हरिण वनको व्यर्थमा राम-राजा ॥
 वस्त्रै फोर्डकन शरिरको नग्नता पारिएर ।
 जाडो भा'को किन भनिरनू लाजमर्दो भएर ॥

१२६१

भन्छन् नारीहरु जगतमा सृष्टिका स्रोत हुन् रे ।
 हुन्छन् नारीबिनु सुख कुनै व्यर्थमा भन्दछन् रे ॥
 नारीकै जो वश परिदिंदा सूर्यवंशी निदा'को ।
 राजाको जो म दुखिनिले भो प्रशंसा न चा'को ॥

१२६२

अज्ञानी हूँ नयन नखुली चाहियो नीच-प्राणी ।
 स्वामी लागे पछि पछि बरा सोचनमा क्यै नजानी ॥
 नारीकै जो वश परिदिंदा सूर्यवंशी निदा'को ।
 राजाको जो म दुखिनिले भो प्रशंसा न चा'को ॥

१२६३

व्यर्थै भेजें अनुजकन जो सूर्यवंशी प्रभूको ।
 रक्षा गर्छू भनिवरि रहे ताडियो वाक्यले जो ॥
 नारीको नै वश परिदिंदा सूर्यवंशै समाप्त ।
 होला जस्तो अनुभव भयो भो कतै छैन आप्त ॥

१२६४

वर्की फर्कीकन वनमहाँ हेर्दछन् पतिनलाई ।
 व्यर्थै रोलान् धुरु धुरु त्यहाँ कष्टले ज्यूनलाई ॥
 नारीको नै वश परिदिंदा सूर्यवंशै समाप्त ।
 होला जस्तो अनुभव भयो भो कतै छैन आप्त ॥

१२६५

हेरी हेरीकन वरिपरी पर्णशाला घुमेर ।
 रोलान् राजा नयनतिर जो अश्रुले बेरिएर ॥
 व्यर्थै भेजें अनुजकन जो सूर्यवंशी प्रभूको ।
 रक्षा गर्छू भनिवरि रहे ताडियो वाक्यले जो ॥

१२६६

नारी जो छन् पछि पछि परे बुद्धिको कारणैले ।
 आफैँ कर्ता भइकन परै भेजियो दुष्ट मैले ॥
 हेरी हेरीकन वरिपरी पर्णशाला घुमेर ।
 रोलान् राजा नयनतिर जो अश्रुले बेरिएर ॥

१२६७

भन्थे बौरा भरर मुखमा बोलिले पूर्ण पारी ।
 होला पक्कै पनि दनुजको खेल त्यो भन्न पारी ॥
 व्यर्थै भेजे अनुजकन जो सूर्यवंशी प्रभूको ।
 रक्षा गर्छु भनिवरि रहे ताडियो वाक्यले जो ॥

१२६८

मौका पारीकन समरमा शत्रुले सैन्यलाई
 बाणै हानेसरि हुन गयो ढाल पूरै फुकाई ॥
 बन्दै गर्दा, भरर मुखमा बोलिले पूर्ण छाई ।
 होला पक्कै पनि दनुजको खेल यौटा छकाइ ॥

१२६९

बढ्छौ बढ्छौ गहनवनमा वृक्षका जात पूरा ।
 देख्यौ ऐले दनुज दुख दी हर्दिदै लान्छ दूर ॥
 आए पश्चात् रघुकुलमणे भन्नु रे खिन्न भा'छिन् ।
 संझी संझीकन पतिमहाँ घोष्टिदै दूर गा'छिन् ॥

१२७०

रोई रोईकन रहनुमा अर्थ नै छैन भन्नु ।
 खोजी गर्नु जनकनृपकी कन्यका पूर्ण भन्नु ॥
 आए पश्चात् रघुकुलमणे भन्नु रे खिन्न भा'छिन् ।
 संझी संझीकन पतिमहाँ घोष्टिदै दूर गा'छिन् ॥

१२७१

ज्यादै टाढा पुगिकन पनि संझना हुन्छ ताजा ।
 रोई रोईकन रहनुमा अर्थ क्यै छैन राजा ॥
 जस्तै आपद् भइपरिरहोस् दुःख क्यै बोक्नु हुन्न ।
 जस्तै टाढातिर लगिरहोस् दैत्यको देह छुन्न ॥

१२७२

साक्षी छन् यी गहनवनका देवता देखनलाई ।

पक्री हाल्यो बहुत बलले बोलनमा क्यै नपाई ॥

जस्तै आपत् परि-परिरहोस् दुःख क्यै बोक्नु हुन्न ।

जस्तै टाढातिर लगिरहोस् दैत्यको देह छुन्न ॥

१२७३

मनै पर्ला बरु सकसले मर्दछू दैत्य छुन्न ।

स्वामी नै ह्वौ सकलजुनिमा देहमा रङ्ग भर्न ॥

साक्षी छन् यी गहनवनका देवता देखनलाई ।

पक्री हाल्यो बहुत बलले बोलनमा क्यै नपाई ॥

१२७४

एकलो पारीकन वनमहाँ स्वामिले दूर जाँदा ।

पक्री-हाल्यो बहुत बलले दैत्यले स्वामिराजा ! ॥

मनै पर्ला बरु सकसले मर्दछू दैत्य छुन्न ।

स्वामी नै ह्वौ सकलजुनिमा देहमा रङ्ग भर्न ॥

१२७५

जस्तै टाढा रहिरन परोस् संभना हुन्छ भित्र ।

भन्छन् प्रेमीहरु पर हुँदा संभना बढ्छ भित्र ॥

मनै पर्ला बरु सकसले मर्दछू दैत्य छुन्न ।

स्वामी नै ह्वौ सकलजुनिमा देहमा रङ्ग भर्न ॥

१२७६

जस्का हुन्छन् हृदयतलमा लोभिने तन्तुजाल ।

हुन्छन् पक्कै परवश तिनै बन्छ त्यो बन्छ काल ॥

जस्तै टाढा रहिरन परोस् संभना हुन्छ भित्र ।

भन्छन् प्रेमीहरु पर हुँदा संभना बढ्छ भित्र ॥

१२७७

क्वैली रुन्छन् कुरु कुरु तिनै भेट्नमा हुन्छ गाह्रो ।

वारी पारी जलधिजल नै बन्छ रे त्यो तगारो ॥

भेट्नेलाई , त्यसरि म पनी बस्दछू पर्खिएर ।

सुक्दै जाला जलधिजल जो ग्रीष्ममा क्यै भुनेर ॥

१२७८

थेगी थेगीकन रहनुमा वारिको भेललाई ।

होला गाहो तर पनि सधैं हुन्न त्यो बढनलाई ॥

क्वैली रुन्छन् कुरु कुरु तिनै भेट्नमा हुन्छ गाहो ।

वारी पारी जलधिजल नै बन्छ रे त्यो तगारो ॥

१२७९

स्वामी आफैं सकल जति छन् प्राणिका कष्ट-हर्ता ।

पाएँ मैले त्रिदिवसरिका पूज्य हे ! आज भर्ता ॥

संझी राखे मन-मनमहाँ साथ थिन् भन्नलाई ।

देखाए है दितिकुलमहाँ शक्तिवान् अग्नि आई ॥

१२८०

भन्थे पैले ऋषिमुनिहरू पत्तिको हात स्वामी ।

मात्रै हुन् रे सुख र दुखका याममा बस्न छाप्ती ॥

संझी राखे मन-महलमा साथ थिन् भन्नलाई ।

देखाए है दितिकुलमहाँ शक्तिवान् अग्नि आई ॥

१२८१

मारे कैय्यौपटक रिपुका देहमा बाण हानी ।

स्वामीका जो जति जति भए पूर्वजै थे'नि नामी ॥

संझी राखे मन-महलमा साथ थिन् भन्नलाई ।

देखाए है दितिकुलमहाँ शक्तिवान् अग्नि आई ॥

१२८२

अन्यायीको धर-पकडमा धैर्यको बाँध टुट्थ्यो ।

न्यायी प्राणीहरूकन सधैं धर्मको मर्म खुल्थ्यो ॥

मारे कैय्यौपटक रिपुका देहमा बाण हानी ।

स्वामीका जो जति जति भए पूर्वजै थे'नि नामी ॥

१२८३

कम्जोरैको रगत-पसिना खानलाई भएनन् ।

दिन्थे आशीर्वचन बलिया कष्टमा क्वै परेनन् ॥

अन्यायीको धर-पकडमा धैर्यको बाँध टुट्थ्यो ।

न्यायी प्राणीहरूकन सधैं धर्मको मर्म खुल्थ्यो ॥

१२८४

देखेमा जो मुख मुसु-मुसू चन्द्रिकातुल्य स्वामी ।

प्राणी हुन्थे हरबखत नै हर्षले देह कामी ॥

अन्यायीको धर-पकडमा धैर्यको बाँध टुट्थ्यो ।

न्यायी प्राणीहरूकन सधैं धर्मको मर्म खुल्थ्यो ॥

१२८५

छाताजस्तै गरम-दिनमा सूर्यको राप आए ।

पानी पर्दा पृथिवितलमा प्राणिले ओत पाए ॥

देखेमा जो मुख मुसु मुसू चन्द्रिकातुल्य स्वामी ।

प्राणी हुन्थे हरबखत नै हर्षले देह कामी ॥

१२८६

पैले कैल्यै पनि धरणिमा दुःख औ दर्द थेंन ।

राजा वन्दा पृथिवितलमा सूर्यवंशी पदेन ॥

छाताजस्तै गरम-दिनमा सूर्यको राप आए ।

पानी पर्दा पृथिवितलमा प्राणिले ओत पाए ॥

१२८७

आमा-वावाविनु पनि कतै बाँच्दछन् प्राणि केही ।

राजा-रानीबिनु धरणिमा बाँच्नमा हुन्न कोही ॥

भन्ने पारीकन रहनु भो सूर्यवंशी पताका ।

मै दुःखीको स्मृतिपटलमा राख्नुहोस् राम ! खाका ॥

१२८८

राजाको क्वै पृथकगतिको हुन्न रे सुख दुःख ।

प्राणीका जो सुख दुख सबै हुन्छ रे भूप-निष्ठ ॥

भन्ने पारीकन रहनु भो सूर्यवंशी पताका ।

मै दुःखीको स्मृतिपटलमा राख्नुहोस् राम ! खाका ॥

१२८९

सारा सारा चर-अचरका राम गर्छन् सुरक्षा ।

मै पत्नीको किन नि यसरी हुन्न रे क्यै सुरक्षा ॥

राजाको क्वै पृथकगतिको हुन्न रे सुख दुःख ।

प्राणीका जो सुख दुख सबै हुन्छ रे रामनिष्ठ ॥

१२९०

योगी रम्छन् रघुचरणको पादमा तेर्सिएर ।

आत्मालाई भुवनतलको भोग नै बिसिएर ॥

राजाको कबै पृथकगतिको हुन्न रे सुख दुःख ।

प्राणीका जो सुख-दुख सबै हुन्छ रे रामनिष्ठ ॥

१२९१

त्यस्ता स्वामी नरहनु कबै अलिख्छाले भएर ।

लागी पर्नु हरबखत नै कर्मवादी भएर ॥

सेवा गर्दा छिन छिन यहाँ मिल्छ रे मिष्ठ मेवा ।

राज्यश्रीको रहर गरिंदा मात्रले हुन्न पेवा ॥

१२९२

कैय्यौ राजाहरु स्थिर रहे कर्मले आसनैमा ।

चिप्ली-हाले कति कति यहाँ भूप ती वासनैमा ॥

सेवा गर्दा सहजसँग नै मिल्छ रे मिष्ठ मेवा ।

राज्यश्रीको रहर गरिंदामात्रले हुन्न पेवा ॥

१२९३

छोरा-छोरीसरह जसले पालना गर्छ प्राणी ।

त्यस्ता राजाहरु अवनिमा बन्दछन् धेर नामी ॥

सेवा गर्दा छिन छिन यहाँ मिल्छ रे मिष्ठ मेवा ।

राज्यश्रीको रहर गरिंदामात्रले हुन्न पेवा ॥

१२९४

बल्छन् बत्तीसरह जसको कर्ममा दिव्य-ज्योती ।

आफ्नो अर्को नभनिकन नै न्यायमा दत्तदृष्टि ॥

त्यस्ता राजाहरु छिनछिनै मोक्षको मार्ग भेट्छन् ।

राज्यश्रीको रहर गरिंदामात्रले मिल्न हुन्नन् ॥

१२९५

ज्योतीजस्तै चम चम निकै चम्किने गर्छ लक्ष्मी ।

भन्छन् गाह्रो छ नि नृपतिले कल्पिंदामात्र बस्ने ॥

आफ्नो अर्को नभनिकन जो कर्ममा लागिहाले ।

भागी जान्छन् पर पर निकै भोक तिर्खा मजाले ॥

१२९६

घेरा सानो नगरिकन जो गर्छ जस्ले सुरक्षा ।
 पाली पालीकन पृथिविमा प्राणिको गर्छ रक्षा ॥
 त्यस्ता राजाहरु हरदिनै मोक्षको मार्ग भेट्छन् ।
 राज्यश्रीको रहर गरिंदामात्रले मिल्न हुन्नन् ॥

१२९७

नेता नौलो किसिमसँग जो राज्य गर्दा प्रजामा ।
 प्राणी डुब्छन् हरदम यहाँ भित्रकै जो मजामा ॥
 घेरा सानो नगरिकन जो गर्छ जस्ले सुरक्षा ।
 पाली पालीकन पृथिविमा प्राणिको गर्छ रक्षा ॥

१२९८

आफू भोको भइकन पनी दिन्छ रे खानलाई ।
 त्यस्ता राजाहरु हरछिनै सुखले बस्न पाई ॥
 रम्छन् धेरै धरणितलमा दुःखको लेश हुन्न ।
 कैल्यै कैल्यै पनि नरकमा पुग्नुमा बाध्य हुन्न ॥

१२९९

तारा लाखौं छ र पनि तिनै चम्किने शक्ति छैन ।
 मात्रै राजा बनिकन पनी सुख कयै मिल्न छैन ॥
 घेरा सानो नगरिकन जो गर्छ जस्ले सुरक्षा ।
 पक्कै होला पृथिवितलमा भूप त्यो बाँच्न दक्ष ॥

१३००

आशा गर्छन् दुखित दुनियाँ राज्यमा केहि होला ।
 वर्षा होला पृथिवितलमा ग्रीष्मको अन्त्य होला ॥
 भन्ने संझीकन मनमनै पछिनै पर्छ खेती ।
 रोएको यो साँगिनि दुखले संझिने गर्नु हे ! ती ॥

१३०१

मेरो कौनै पनि अविनिमा छैन रे स्वार्थ-रेखा ।
 स्वामीकै हुँ परजुनि पनी गर्नुहोस् रेख-देख ॥
 बाँच्ने मेरा दिन सब यहाँ सिद्धिए कर्मलेखा ।
 यस्तै यस्तैसँग बनिगयो विग्रियो भाग्य-रेखा ॥

१३०२

आशा गदैँ रघुचरणको आउने याम पर्खी ।
 रोई-रोईकन म रहूँला याम जो पूर्ण खर्ची ॥
 बाँच्ने मेरा दिन सब यहाँ सिद्धिए कर्म-लेखा ।
 यस्तै यस्तैसँग बनिगयो बिग्रियो भाग्य-रेखा ॥

१३०३

बिर्सी हाले यदि मकन जो वीष क्वै प्युँदछू र ।
 संझी संझी पति मनमनै देह यो त्यागदछू र ॥
 मेरो कौनै पनि पृथिविमा छैन रे स्वार्थ-रेखा ।
 स्वामीकै हूँ परजुनि पनी गर्नुहोस् रेखदेख ॥

१३०४

ढीलो केही यदि हुन गए पर्खिने शक्ति छैन ।
 जस्तै टाढा रहिकन पनी बिर्सिने व्यक्ति ह्वैन ॥
 स्वामीलाई दिन सब यहाँ सिद्धिए कर्मलेखा ।
 यस्तै यस्तैसँग बनिगयो बिग्रियो भाग्यरेखा ॥

१३०५

अर्कै अर्कै साँगिनिसँग जो बिच्छू रे काल भन्दै ।
 बिर्सी बस्ने मन भइगए भन्नुहोस् पत्र लेख्दै ॥
 सीता जान्छे धरणितलमा जन्मकै रूप पकी ।
 गर्ने कोही मलजल नभै बीज जो जान्न फकी ॥

१३०६

स्वामीका जो जनक पनि ता पतिन धेरै भएर ।
 घुम्थे फिर्थे धरणितलमा सुखले जो जिएर ॥
 त्यस्तै गर्ने मन भइगए जन्मकै रूप पकी ।
 पक्कै पस्छू पृथिवितलमा बाँच्नमा हुन्न भोकी ॥

१३०७

यौटा फाटेपछि शरिरमा वस्त्र अर्कै सजाई ।
 बस्ने जस्तो नभइकन जो स्वामिका जो रजाई ॥
 गर्ने साथी अब पर भएँ, जन्मकै रूप पकी ।
 पक्कै पस्छू पृथिवितलमा बाँच्नमा हुन्न भोकी ॥

१३०८

वैली वैलीकन रहनुमा अर्थ नै हुन्न वल्ली ।
 छिट्टै मर्नु वर, अगतिलो व्यर्थमा बस्छ हल्ली ॥
 विर्सी जाने मन भइगए जन्मकै रूप पकी ।
 पककै पस्छू पृथिवितलमा वाँचनमा हुन्न भोकी ॥

१३०९

कैय्यौ जन्मे विटपि वनमा काटिए भाँति-भाँती ।
 उम्रे कैय्यौ त्यसपछि त्यतै नाशिए हुन्छ जाती ॥
 विर्सी-जाने मन भइगए जन्मकै रूप पकी ।
 पककै पस्छू पृथिवितलमा वाँचनमा हुन्न भोकी ॥

१३१०

मर्दाको जो क्षणातिर कुनै साथ क्वै छैन हाँस्छ ।
 व्यर्थै वाँचनू किन मनुजले बोझ भै मर्नुपर्छ ॥
 कैय्यौ जन्मे विटपि वनमा काटिए भाँति-भाँती ।
 उम्रे कैय्यौ त्यसपछि त्यतै नाशिए हुन्छ जाती ॥

१३११

मर्छे सीता पनि सहजमा त्वामिको साथ छाडे ।
 मर्छन् मौरीहर मह सबै घरको पूर्ण काडे ॥
 मर्दाको जो क्षणातिर कुनै साथ क्वै छैन हाँस्छ ।
 व्यर्थै वाँचनू किन मनुजले बोझ भै मर्नुपर्छ ॥

१३१२

त्यागें मैले रघुचरणको भाइको बोलिलाई ।
 रक्षा गर्छु भनिवारि रहे भेजिएथ्यो धपाई ॥
 आफैं ऐले अब कति पसूँ गर्तमा दुःखको यो ।
 व्यर्थै वाँचनू किन मनुजले बोझ भै मर्नु राम्रो ॥

१३१३

छोरी प्यारी न त जनककी कोखकी दिव्य-जन्या ।
 पालेका थे बहुत सुखले धर्तिकी एक कन्या ॥
 हरेनात्रै पनि दनुजले लाग्छ रे लाग्छ हीन ।
 व्यर्थै वाँचनू किन दुखिनिले धर्तिमै वन्छु लीन ॥

१३१४

मखीजस्तो भुज-वरिवरी बाँधिएकी म ऐले ।

पक्षीजस्तो ससुख वनमा उँड्नुमा थें नि पैले ॥

हेरेमात्रै पनि दनुजले लाग्छ रे लाग्छ हीन ।

व्यर्थै बाँच्नु किन दुखिनिले धर्तिमै बन्छु लीन ॥

१३१५

को होला यो भुवनतलमा तालमेलै मिलाई ।

कम्जोरैको हृदयतलको भावना बुझ्न आई ॥

रक्षा गर्ने छिन छिन यहाँ न्यायको पाठ घोकी ।

खोसी लानोस् मकन प्रभुले दैत्यको देह ठोकी ॥

१३१६

आमा-बाबा पर पर हुँदा वाल यौटा उठाई ।

चोरेजस्तो अनुभव भयो स्वामि हे ! दैत्य आई ॥

रक्षा गर्नोस् रघुचरण हे ! स्वामिकै साथ बस्छु ।

यद्वा मर्छु म दुखिनिले धर्तिमा पस्छु पस्छु ॥

१३१७

मेरै सामू दनुजकुलको दाग यौटा हटाए ।

उद्वेगीको मन- महलको दूर डाँडा कटाए ॥

रक्षा गर्नोस् रघुचरण हे ! स्वामिकै साथ बस्छु ।

यद्वा मर्छु म दुखिनिले धर्तिमै पस्छु पस्छु ॥

१३१८

चेतोस् यस्ले ऋटिति गतिलो पाठ यौटा पढाई ।

दोषी बन्दा दुख कति हुँदो थाह पाओस् ल आई ॥

रक्षा गर्नोस् रघुचरण हे ! स्वामिकै साथ बस्छु ।

इन्द्राणी भै अमरपुरमा इन्द्रकै, साथ बस्छु ॥

१३१९

साथै बस्छु वरसँग सँगै पिप्पलैतुल्य बन्दै ।

शोभा दिन्छु रघुचरणको साथमा साथ भदै ॥

बाँच्नै गाह्रो मकन हुन गो स्वामिको के छ हाल ।

पक्की-हाल्यो दनुज वनमा शून्य थ्यो चालमाल ॥

१३२०

पखीरन्थें प्रभुचरणको दृष्टि क्यै पछु भन्दै ।

बोली बोलीकन दनुजमा रोक क्यै लाइरन्थें ॥

बाँच्नै गाहो मकन हुन गो स्वामिको के छ हाल ।

पकी-हाल्यो दनुज वनमा शून्य थ्यो चालमाल ॥

१३२१

रक्षा गर्ने चर अचरका बाहुली दूर भा'छन् ।

आयो यौटा दनुज दरिलो हर्नमा लागि रा'छन् ॥

बाँच्नै गाहो मकन हुन गो स्वामिको के छ हाल ।

पकी हाल्यो दनुज वनमा शून्य थ्यो चालमाल ॥

१३२२

देख्छौ घौटा गहनवनका वृक्षका पत्र-शाखा ।

देख्छौ पक्षीहरु पलपलै हेरिछौ लाइ आँखा ॥

स्वामी आएपछि समिपमा खोज्दछन् पाठशाला ।

सीतालाई पर पर लग्यो भन्दिनू दैत्य काला ॥

१३२३

हुर्काएको हरबखत नै हातले सुम्सुम्याई ।

जोगाएथें मलजल गरी दैत्य यो आज आई ॥

सीतालाई पर पर लग्यो भन्दिनू भन्दिनू रे ।

खोजी गर्नु अनुज सँग ली वन्यमा वन्यमा हे ॥

१३२४

कैले चढ्नु गिरि शिखरका कन्दरा औ गुफामा ।

खोजी गर्नु मकन पतिले गर्नु है पूर्ण धामा ॥

हुर्काएथें मलजल गरी सभिनू दुःख पर्दा ।

साथी व्यर्थै छ नि सुखमहाँ सोध होस् आँसु भर्दा ॥

१३२५

बोली छैनन् नभन तिमिले पत्रले बोलनलाई ।

बुझ्छन् राजा चर-अचरका भावना भित्र जाई ॥

हुर्काएथें मलजल गरी सभिनू कष्ट पर्दा ।

साथी व्यर्थै छ नि सुखमहाँ सोध होस् आँसु भर्दा ॥

१३२६

हावा लागेपछि पिलिपिली हल्लिने चाल हुन्थ्यो ।
 त्वामी आएपछि सहजमा हल्लिनू बुझनुहुन्थ्यो ॥
 हुर्काएथे मलजल गरी संझिनू कष्ट पर्दा ।
 साथी व्यर्थै छ नि सुखमहाँ साथ होस् आँसु भर्दा ॥

१३२७

बोली तिम्रा मनुजसरिका हुन्न रे हुन्न पक्कै ।
 त्वामी बुझ्छन् तर पनि निकै भन्दिनू जे छ पक्कै ॥
 बोली छैनन् नभन तिमिले पत्रले वोल्नलाई ।
 बुझ्छन् राजा चर अचरका भावना भित्र जाई ॥

१३२८

देखे मैले कति कति त्यहाँ भिर्गिणीका जमात ।
 आई-रन्थे वर वर निकै चाट्नुमा स्निग्ध हात ॥
 हुर्काएथे दिल दिइवरी संझिनू दुःख पर्दा ।
 साथी व्यर्थै छ नि सुखमहाँ साथ होस् आँसु भर्दा ॥

१३२९

वैली हाले रविकिरणले कल्पनामा डुबेर ।
 केही होला भनिवरि सधैं पानिमा हुत्तिएर ॥
 पुग्थे वोकीकन पिठमहाँ छर्कियो छर्कियो रे ।
 साथी व्यर्थै छ नि सुखमहाँ साथ होस् दुःखमा हे ॥

१३३०

गोडी गोडीकन तरलता हुर्किए वन्यमा यो ।
 छाया दिन्थ्यौ कुटि-वरिपरी के भयो के भयो यो ॥
 पुग्थे वोकीकन पिठमहाँ छर्कियो छर्कियो रे ।
 साथी व्यर्थै छ नि सुखमहाँ साथ होस् दुःखमा हे ॥

१३३१

छैनन् केही जटिलपन जो चित्तमा त्वच्छता छ ।
 ह्वौ रे पक्कै पनि अचर हे कर्ममा त्वच्छता छ ॥
 पुग्थे वोकी जल पिठमहाँ छर्कियो छर्कियो रे ।
 साथी व्यर्थै छ नि सुखमहाँ साथ होस् दुःखमा हे ॥

१३३२

बगछौ धारा धरर गिरिमा पस्नलाई समुद्र ।

हेरी जाओ जनकसुतकी कन्यका कष्ट भोगदी ॥

भेटेमा जो रघुचरणमा भन्नु रे रावणैले ।

टाढा टाढातिर लगिसक्यो जानु रे शीघ्र ऐले ॥

१३३३

छिट्टै छाडीकन हरिणमा चित्त त्यो फर्किहाल ।

मर्छे सीता अब सहजमा साथमा घुम्छ काल ॥

भेटेमा जो रघुचरणमा भन्नु रे रावणैले ।

टाढा टाढातिर लगिसक्यो जानु रे शीघ्र ऐले ॥

१३३४

यौटै यौटै किसिमसँग जो बगिददा थाह हुन्न ।

कैले आफैँ गिरिशिखरका पादमा जानु ठुङ्ग्न ॥

तयै वेलामा बहुत वलियो शब्दले चित्त खिच्ला ।

के भो के भो भनि भुवनका स्वामिको नेत्र जाला ॥

१३३५

हेलान् आफैँ तिमितिरे उनी अद्रिको काखभित्र ।

उफ्री उफ्रीकन नृपतिमा भन्नु रे जे छ चित्र ॥

तयै वेलामा बहुत वलियो शब्दले चित्त खिच्ला ।

के भो के भो भनि भुवनका स्वामिको नेत्र जाला ॥

१३३६

नौलो नौलो किसिमसँग जो बगिदंदो वारि देखी ।

के भो के भो भनि भुवनका स्वामिको बढ्छ शेखी ॥

दौडी दौडी कुटिवरिपरी आउनेछन् मलाई ।

भेट्छू भन्दै रघुचरणले हुन्छ मेरो भलाइ ॥

१३३७

भागी जाला दनुज दुखले त्रासले हुत्तिएर ।

तयै वेलामा म पुगिरहुँला काखमा फुत्किएर ॥

स्वामीका जो कुटि-वरिपरी आउनेछन् मलाई ।

भेट्छू भन्दै रघुचरणले हुन्छ मेरो भलाइ ॥

१३३८

पर्दामा क्वै भुजगमुखमा भ्यागुतातुल्य ऐले ।
 आए जस्तै गरुडसंगमा हुन्छ रे भाग्य तैले ॥
 स्वामी सोढै कुटि वरिपरी आउनेछन् मलाई ।
 भेट्छू भन्दै रघुचरणले हुन्छ मेरो भलाइ ॥
 १३३९

चम्की चम्कीकन गगनमा लम्किने सूर्यदेव ।
 देख्नुस् मेरो बहुत दुखको दुर्दशा जो छ देव ! ॥
 मेरा स्वामी किन दशदिशा घुम्दछन् मिर्ग खोज्न ।
 ऐल्यै आए रघुचरणले सक्तथे दैत्य रोक्न ॥
 १३४०

ज्यादै टाढातिर पुगिसके व्यर्थ हो खोज्न जाई ।
 देख्नै गाह्रो गहनवनमा के भनूँ स्वामिलाई ॥
 मेरा स्वामी किन दशदिशा घुम्दछन् मिर्ग खोज्न ।
 ऐल्यै आए रघुचरणले सक्तथे दैत्य रोक्न ॥
 १३४१

कूवा खन्ने मनुजसरिको व्यर्थ हो अग्नि बल्दा ।
 पूरै पूरै जब घर कुनै भष्म भो अग्नि जल्दा ॥
 ज्यादै टाढातिर लगिसके व्यर्थ हो खोज्नलाई ।
 देख्नै गाह्रो रघुचरणले नेत्र जो पुग्न पाई ॥
 १३४२

गथें पूजा गिरिशिखरमा प्रातमा उम्भिएर ।
 ढोगथें न्यूरीकन शिर सधैं सूर्यको तम्सिएर ॥
 मेरा स्वामी पर पर गए मिर्गको खोज गर्न ।
 ऐल्यै आए रघुचरणले सक्तथे मुक्त गर्न ॥
 १३४३

हवौ रे सारा चर-अचरका स्वामि हे सूर्यदेव ।
 दिन्छौ दिन्छौ छिन छिन यहाँ धर्तिमा ताप देव ! ॥
 तिस्रा कैल्यै पनि मनमहाँ उब्जिएनन् दिनैमा ।
 मात्रै दिन्छौ अरु-अरुमहाँ छैन इच्छा लिनैमा ॥
 १३४४

घौता भन्छन् तिमिकन सधैं स्वार्थको लेश छैन ।

गद्यौ मेरो हित हरघडी चित्तमा चैन छैन ॥

मेरा स्वामी पर पर गए मिर्गको खोज गर्न ।

फर्के भन्दौ प्रभुचरणमा जानकी मुक्त गर्न ॥

१३४५

टाढा बस्थौ गिरि-शिखरमा मेघले पन्छिएर ।

होला गाह्रो रविकिरणमा व्योममा फैलिएर ॥

हेनैलाई रघुचरणमा, व्यर्थ हो मिर्ग खोज्न ।

फर्के भन्दौ प्रभुचरणमा जानकी मुक्त गर्न ॥

१३४६

हावा चलनू हरर वनमा रामको नाग पत्नी ।

भन्ने गर्नु सरर श्रुतिमा दुःखको याम फर्की ॥

घुम्दै आयो लुर लुर यतै व्यर्थ हो मिर्ग खोज्न ।

फर्के भन्दौ प्रभुचरणमा जानकी मुक्त गर्न ॥

१३४७

चल्छन् पक्कै पनि तरुहरू पत्रले हम्हम्याई ।

हावा चल्दा हरर वनमा छाम्दछन् सुम्सुम्याई ॥

आफ्नै गाला त्यस समयमा थाह होस् जानकीमा ।

जे जे भा,छन् सकलघटना भन्दिनु गर्न धामा ॥

१३४८

साटी साटीकन रहनुमा दुःख औ सुखलाई ।

लोग्ने स्वास्नीविच विरसिलो जिन्दगी हुन्न आई ॥

चालू गर्ने पनि सहजमा सृष्टिको कर्मलाई ।

बुझ्ने गर्नु दुख सुख सबै दम्पती साथ पाई ॥

१३४९

ठूलो सानो नभन दुइटै मूल्य भो भिन्न खाले ।

यौटाको जो रहन नहुँदा सृष्टि नै शून्य भा, ले ॥

चालू गर्ने पनि सहजमा सृष्टिको कर्मलाई ।

बुझ्ने गर्नु दुख सुख सबै दम्पती साथ पाई ॥

१३५०

श्रद्धा लाग्यो रघुचरणले शैवधन्वा उठाई ।

तांदो राख्दा त्यस समयमा हर्षले जम्जमाई ॥

माला पैरीकन वरिपरी काँधमा सुम्सुम्याई ।

के के संभें मन-मनमहाँ थाह क्यै छैन आई ॥

१३५१

आमा बाबा बहुत खुशिले उक्लिए हर्म्यमाथि ।

रोजिन् राम्रा वर भनिवरी गाथमा राम साथी ॥

माला पैरीकन वरिपरी काँधमा सुम्सुम्याई ।

के के संभें मन-मनमहाँ थाह क्यै छैन आई ॥

१३५२

ऐले यस्तो स्थिति हुन गयो एकलै रूप फेरी ।

आयो यौटा बहुत बलियो दैत्यले केरि-केरी ॥

हर्दै लाँदा पनि प्रभुश्रिले के गरेको विलम्ब ।

के के संभें मन-महलमा थाह नै छैन अम्बा ! ॥

१३५३

पत्नीलाई दुख हुन गए साथमा वस्नु स्वामी ।

स्वामीलाई दुख हुन गए साथमा वस्नु हामी ॥

भन्ने संझीकन वनमहाँ आइयो साथ भर्दै ।

आयो यौटा दनुज बलियो लान्छ रे लान्छ हर्दै ॥

१३५४

जाओ जाओ वनचरिहरू रामलाई भनेर ।

छिट्टै आओ पर पर पुगें संझना हुन्छ धेर ॥

पत्नीलाई दुख हुन गए साथमा वस्नु स्वामी ।

स्वामीलाई दुख हुन गए साथमा वस्नु हामी ॥

१३५५

टाढा छैनन् लुटपुटु हुँदै खोलिस् खोलिस् र खास ।

खोज्दै होलान् हरिण वनमा मार्नु रे पूर्ण आशा ॥

छिट्टै फर्कीकन साँगिनिको गर्नु उद्धार खास ।

त्यस्मै वज्जला रघुचरणको हर्षको पूर्ण बाजा ॥

१३५६

गाहो होला जुनि जिइकनै बाँचनमा स्वामिलाई ।

सीतालाई नलिइकन जो व्यर्थ हो वन्य आई ॥

छिट्टै फर्कीकन साँगिनिको गर्नु उद्धार खास ।

त्यस्मै बज्जा रघुचरणको हर्षको पूर्ण वाजा ॥

१३५७

सीताजी लक्ष्मणलाई संझिदै भन्दछिन्-मैले जुन कुरा भन्यो त्यो दुर्वुद्धिकै परिणति रहेछ ।

अर्थात् हे लक्ष्मणः तिम्रा कुरा नमान्नाले मलाई यस किसिमको विप्रतिपत्ति आइरहेको छ ।

त्यसका लागि क्षमाचायना गर्दछु -

कैले कैले मनुजहरुको बुद्धिले काम दिन्न ।

रान्नो गर्ने मन मरिवरी गर्छ रे हीन कर्म ॥

भाईलाई रघुचरणको भेजियो खोज्न दूर ।

आफै खाल्डो खनिवरिकनै पत्नमा हुन्छु व्यर्थ ॥

१३५८

हुन्नन् केही विपद वनमा दाजुलाई भनेर ।

संझाएरै अनुज विचरा बस्दथे अडि ले, र ॥

रक्षा गर्ने कवच उरको फालिंदा शत्रुले भैं ।

हान्यो यौटा बहुत बलियो अस्त्रले अस्त्रले नै ॥

१३५९

लाजै लाग्यो रघुचरणका भाइमा भन्न लाग्दा ।

केही हुन्नन् भनिवरि निकै वोल्दथे भित्र जाग्दा ॥

रक्षा गर्ने कवच उरको फालिंदा शत्रुले भैं ।

हान्यो यौटा बहुत बलियो अस्त्रले अस्त्रले नै ॥

१३६०

कस्तो कस्तो अनुभव भयो भावना भित्र खुम्च्यो ।

रक्षा गर्ने मकन उनको भावना भित्र खुम्च्यो ॥

बोलें व्यर्थै कवच उरको फालिंदा शत्रुले भैं ।

हान्यो यौटा बहुत बलियो अस्त्रले अस्त्रले नै ॥

१३६१

ऐल्यै देखे कसरि उनको हेर्नु हो आननैमा ।
 लज्जा जागीकन मनमनै हेर्नु हो आननैमा ॥
 बोलें व्यर्थै कवच उरको फालिंदा शत्रुले भैं ।
 हान्यो यौटा बहुत बलियो अस्त्रले अस्त्रले नै ॥

१३६२

नारी भन्ने नरमनमहाँ भावना न्यून पारी ।
 हेर्ने मैले कसरि मुख त्यो बोलिमा हारि-हारी ॥
 बोलें व्यर्थै कवच उरको फालिंदा शत्रुले भैं ।
 हान्यो यौटा बहुत बलियो अस्त्रले अस्त्रले नै ॥

१३६३

मान्छे हो ए ! नगर कहिल्यै गलित आफैं वसेर ।
 लज्जा होला पछि पछि यहाँ सोच साह्रै खटेर ॥
 नारी भन्ने नरमनमहाँ भावना न्यून पारी ।
 हेर्ने मैले कसरि मुख त्यो बोलिमा हारि-हारी ॥

१३६४

साँचो कैल्यै पनि नठागिने हुन्छ रे भन्छ मान्छे ।
 झूठो धेरै सनय रहने हुन्न रे भन्छ मान्छे ॥
 नारी भन्ने नरमनमहाँ भावना न्यून पारी ।
 हेर्ने मैले कसरि मुख त्यो बोलिमा हारि-हारी ॥

१३६५

मैले संभैं बहुत ननिको सत्यवान् ती रहेछन् ।
 साँचो बोले तर पनि बरा झूठ नै जो भएछन् ॥
 नारी भन्ने नरमनमहाँ भावना न्यून पारी ।
 हेर्ने मैले कसरि मुख त्यो बोलिमा हारि-हारी ॥

१३६६

दाज्युलाई पनि दिलमहाँ ज्ञानको वारि हाली ।
 होला पक्कै पनि पृथिविमा दैत्यको छद्म खालि ॥
 भन्ने सोचीकन बल गरी रोकदथे भाइ वौरा ।
 पानी माथी सलल सजिलै बग्छ रे बग्छ लौरा ॥

१३६७

जस्तै राम्रो किसिमसँग जो बोल्छ रे शक्ति-हीन ।
 मान्दैनन् क्वै पनि सुनिदिनै बन्छ त्यो शक्ति-क्षीण ॥
 नारी भन्ने नरमनमहाँ भावना न्यून पारी ।
 हेर्ने मैले कसरि मुख त्यो बोलिमा हारि-हारी ॥

१३६८

गर्छू रक्षा, भनिकन वरा बेरिए सर्पले भैं ।
 पस्नैलाई नदिइकन जो भ्यागुता रोकिए भैं ॥
 नारी भन्ने नरमनमहाँ भावना न्यून पारी ।
 हेर्ने मैले कसरि मुख त्यो बोलिमा हारि-हारी ॥

१३६९

के के सोच्लान् मन-महलमा या त होला विषाद ।
 दुःखी होलान् कि त छिनछिनै गर्नमा आर्तनाद ॥
 नारी भन्ने नरमनमहाँ भावना न्यून पारी ।
 हेर्ने मैले कसरि मुख त्यो बोलिमा हारि-हारी ॥

१३७०

पापै लाग्ला पछि पछि यहाँ मार्ग बन्दा तगारो ।
 माथी पुग्नै अमरपुरमा हुन्छ रे धेर गाह्रो ॥
 के के सोच्लान् मन-महलमा या त होला विषाद ।
 दुःखी होलान् कित दिनदिनै गर्नमा आर्तनाद ॥

१३७१

छौता ह्वौ रे यदि अब भने पापिको नाश गर्नु ।
 गर्नु रक्षा हरबखत नै शिष्टको साथ भर्नु ॥
 के के सोच्लान् मन-महलमा या त होला विषाद ।
 दुःखी होलान् कि त दिनदिनै गर्नमा आर्तनाद ॥

१३७२

बोल्नै पाएँ भनिकन कुनै बोल्छ रे व्यर्थ व्यर्थ ।
 त्यस्ताले जो जिउनु पनि ता हुन्न रे हुन्न अर्थ ॥
 छौता ह्वौ रे यदि अब भने पापिको नाश गर्नु ।
 गर्नु रक्षा हरबखत नै शिष्टको साथ भर्नु ॥

१३७३

जे जे पायो बक बक गरें व्यर्थमा दुःख पाएँ ।

भेजेँ भाई रघुचरणको दैत्यद्वारा सताएँ ॥

राजा हवौ रे यदि अब भने शीघ्र नै नाश गर्नु ।

बाँच्नु व्यर्थै छ नि जगतमा पर्छ रे पर्छ मर्नु ॥

१३७४

भन्छन् नारी जति जति पढुन् धैर्यको मर्म हुन्न ।

बोलनै पाए जति पनि यहाँ बोल्दछन् गोप्य हुन्न ॥

द्यौता हवौ रे यदि अब भने दैत्यको नाश गर्नु ।

बाँच्नु व्यर्थै छ नि जगतमा पर्छ रे शीघ्र मर्नु ॥

१३७५

पक्षीमध्ये जसरि दुइटा छुट्टिए छुट्टिएमा ।

बाँच्चै गाह्रो त्यसरि म पनि छुट्टिएँ पूर्ण राम ! ॥

खाल्डो आफैँ खनिवरिकनै पत्नमा हुन्छु आज ।

राजा हवौ रे यदि अब भने गर्नु रक्षा ल आज ॥

१३७६

स्वामीलाई पनि सहजको हुन्न रे जिन्दगानी ।

होला ज्यादै कठिन दिन जो वित्तुपर्ने त्मशानी ॥

खाल्डौ आफैँ खनिवरिकनै पत्नमा हुन्छु आज ।

राजा हवौ रे यदि अब भने बन्नु रे कोपभाज ॥

१३७७

क्षेत्रीका जो सुतहर सधैं शक्तिवान् हुन्छ भन्छन् ।

मारी मारीकन रिपुहरू पुर्नमा धर्ति खन्छन् ॥

स्वामीलाई पनि सहजको हुन्न रे जिन्दगानी ।

पत्नी नै हो पुरुषहरूको साथमा बस्न जाने ॥

१३७८

आमा-बाबाबिनु पनि कुनै सक्छ रे बाँच्न व्यक्ति ।

पत्नी नै हो पुरुषहरूको कर्ममा थप्न शक्ति ॥

स्वामीलाई पनि सहजको हुन्न रे जिन्दगानी ।

पत्नी नै हो पुरुषहरूको साथमा बस्न जाने ॥

१३७९

देखें यौटा हरिण ननिको लोभियो चित्त त्यस्मा ।
 बच्चाको भैं विष भरि हुँदो पात्र भैं नेत्र जस्मा ॥
 भेजें मैले बल गरि-गरी निमित्तियो यो विपत्ति ।
 पत्नी नै हो पुरुषहरुको कर्ममा थप्न शक्ति ॥

१३८०

पत्नी बन्छन् पुरुषहरुको सिर्जनाको मुहान ।
 पत्नी खन्छन्, पुरुषहरुको जिन्दगीको चिहान ॥
 भेजें मैले बल गरि-गरी निमित्तियो यो विपत्ति ।
 पत्नी नै हो पुरुषहरुको कर्ममा थप्न शक्ति ॥

१३८१

सक्तैनन् रे पुरुषहरुले थेग्नमा बोलिलाई ।
 जे जे भन्छन् सँगिनिहरुले मान्दछन् चित्त जाई ॥
 भेजें मैले बल गरि-गरी निमित्तियो यो विपत्ति ।
 पत्नी नै हो पुरुषहरुको कर्ममा थप्न शक्ति ॥

१३८२

पग्नी जालान् बरु शिखरले अशमको बन्न टुक्रा ।
 सुक्दै जालान् बरु जलधिको वारि जो बन्न शुष्क ॥
 सक्तैनन् रे पुरुषहरुले थेग्नमा बोलिलाई ।
 जे जे भन्छन् सँगिनिहरुले मान्दछन् चित्त जाई ॥

१३८३

भन्छन्, राजा चर-अचरका सृष्टिका स्रोत भर्न ।
 ओर्ले धर्तीतिर मनुजको रूपमा भार हर्न ॥
 सोचेनन् क्यै पनि समयमा बन्द भो दृष्टि-शक्ति ।
 पत्नी नै हो पुरुषहरुको कर्ममा थप्न शक्ति ॥

१३८४

सोच्ये पूरै अनुज प्रभुको भित्र त्यो खोलिंदामा ।
 रोकेँ मैले बल गरि गरी बोल्न नै दी, न राम ! ॥
 सोचेनन् क्यै रघुचरणले बन्द भो दृष्टि-शक्ति ।
 पत्नी नै हो पुरुषहरुको कर्ममा थप्न शक्ति ॥

१३८५

भारें मैले तल तल निकै स्वामिको शक्तिलाई ।

आगोले भैं गहनवनको वृक्ष सारा जलाई ॥

सोचेनन् क्यै पनि समयमा बन्द भो दृष्टि-शक्ति ।

पत्नी नै हो पुरुषहरुको कर्ममा थप्न शक्ति ॥

१३८६

हल्लिन्छन् रे पुरुषहरु ता पत्निको साथ बस्दा ।

जे जे भन्छन् अनुचरसरी मान्दछन् वाक्य खस्दा ॥

स्वामी भन्थे चर-अचरका बन्द भो दृष्टि शक्ति ।

पत्नी नै हो पुरुषहरुको मित्र औ शत्रु-शक्ति ॥

१३८७

घौताका ती अधिपति निकै हाँक्दथे तीनलोक ।

इन्द्राणीको वरिपरि परे गर्दथे तुच्छ भोग ॥

स्वामी भन्थे चर-अचरका बन्द भो दृष्टि-शक्ति ।

पत्नी नै हो पुरुषहरुको मित्र औ शत्रु-शक्ति ॥

१३८८

छिट्टै नाघ्लान् बरु जलधिको वारिको भेललाई ।

नाघ्लान् नाघ्लान् गिरिशिखर जो उफ्रिदै बस्न आई ॥

सक्तैनन् रे सँगिनिहरुको वाणि कवै रोक्नलाई ।

पत्नी नै हो पुरुषहरुको मित्र औ शत्रुता यी ॥

१३८९

एक्लो होला पृथिवितलमा प्राणि कवै सृष्टि छैन ।

पत्नी छैनन् यदि पुरुषको चित्तमा छैन चैन ॥

सक्तैनन् रे सँगिनिहरुको वाणि कवै रोक्नलाई ।

पत्नी नै हो पुरुषहरुको मित्र औ शत्रुता यी ॥

१३९०

जे जे भन्छन् अनुचरसरी मान्नु जो हुन्न मान्छे ।

सोचे आफै पनि कुन कुरा ग्राह्य हो हवैन मान्छे ॥

जे जे होला अधि पछि यहाँ हुन्छ त्यो रोकिदैन ।

जे जे लेख्यो नियति नरमा त्यो कबै रोकिदैन ॥

१३९१

क्वै मान्छेको प्रगति गतिलो हुन्छ या हुन्न भन्ने ।
 कैल्यै हुन्नन् वश उसमहाँ दैव नै हुन्छ गण्य ॥
 जे जे होला अधि पछि यहाँ हुन्छ त्यो रोकिदैन ।
 जे जे लेख्यो नियति नरमा त्यो कबै रोकिदैन ॥

१३९२

पैले पैले जुन किसिमको हर्ष थ्यो हामिलाई ।
 पूरै घट्दो गहनवनमा आउँदा हामिलाई ॥
 घुम्छन् घुम्छन् दुख-सुख सबै घिसिदै जान्छ माथि ।
 ऐलेको क्वै रिपु पनि यहाँ सक्छ रे बन्न साथी ॥

१३९३

मर्दामा क्वै पनि सँग हुने हुन्न रे प्राणिलाई ।
 एकलै जन्मीकन जगतमा पर्छ रे जानलाई ! ॥
 घुम्छन् घुम्छन् दुख-सुख सबै घिसिदै जान्छ माथि ।
 ऐलेको क्वै रिपु पनि यहाँ सक्छ रे बन्न साथी ॥

१३९४

वाँचेसम्मन् पृथिवितल यो त्वर्गको रूप दिन्छ ।
 कैल्यै लिन्नन् धरणितलले मात्र त्यो भोग्न दिन्छ ॥
 मर्दामा क्वै पनि सँग हुने हुन्न रे प्राणिलाई ।
 एकलै जन्मीकन जगतमा पर्छ रे जानलाई ॥

१३९५

मान्छे हिँड्छन् मद अति हुँदा हर्षले मात्तिएर ।
 खाल्डो आफैँ खनिवरिकनै पत्दछन् पात्तिएर ॥
 मर्दामा क्वै पनि सँग हुने हुन्न रे प्राणिलाई ।
 एकलै जन्मीकन जगतमा पर्छ रे जानलाई ॥

१३९६

प्राणी बाँच्ने यदि पृथिविमा हो भने लाख वर्ष ।
 के के गथ्यो छिन छिन यहाँ उम्लिंदा भित्र हर्ष ॥
 मर्दामा क्वै पनि सँग हुने हुन्न रे प्राणिलाई ।
 एकलै जन्मीकन जगतमा पर्छ रे जानलाई ॥

१३९७

आफू जस्तो किसिमसँग जो ज्यूनमा हुन्छ मान्छे ।
 थाहा पाईकन पनि स्वयं भन्नमा हुन्न मान्छे ॥
 छोपी छोपीकन रहनुमा दोषको भागलाई ।
 इच्छा गर्छन् मनुजहरु जो ज्ञान भो अन्य आई ॥

१३९८

अर्कै हुन्थ्यो धरणितल यो मित्रता पूर्ण गाँसे ।
 यौटा प्राणीबिच सँग हुंदा हर्षले अन्य हाँसे ॥
 छोपी छोपीकन रहनुमा दोषको भागलाई ।
 इच्छा गर्छन् मनुजहरु जो थाह भो अन्य आई ॥

१३९९

स्रष्टाको यो अतुल रचना प्राणिमा हुन्छ मान्छे ।
 ज्यादै बाढो तर पनि कठै ! नीच नै भर्छ मान्छे ॥
 अर्कालाई दुख दिइकनै बस्नमा सोख गर्छ ।
 माथी माथी नगइकन जो नीच नै धेर भर्छ ॥

१४००

आफूलाई मनुजहरुले कर्मले जो सपारे ।
 जस्तो होला धरणितल यो स्वर्ग नै नीच भारे ॥
 अर्कालाई दुख दिइकनै बस्नमा सोख गर्छ ।
 माथी माथी नगइकन जो नीच नै धेर भर्छ ॥

१४०१

ऐले यस्तो दुख हुन गयो सोचन पैले सकीन ।
 सोचें मैले हरिण सुनको व्यर्थमा भो यकीन ॥
 आफूलाई मनुजहरुले कर्मले क्यै सपारे ।
 जस्तो होला धरणितल यो स्वर्ग नै नीच भारे ॥

१४०२

अर्काले क्यै नभनिकन जो भन्छ आफैं मपाई ।
 कम्जोरै छू नभनिकन जो भन्छ सारा धपाई ॥
 आफूलाई मनुजहरुले कर्मले क्यै सपारे ।
 जस्तो होला धरणितल यो स्वर्ग नै नीच भारे ॥

१४०३

हेरोस् आफै मुख-वरिपरी दाग क्यै त्यो छ छैन ।
 सोचोस् आफै सहजसँग जो दुष्टता त्यो छ छैन ॥
 अर्काले क्यै नभनिकन जो भन्छ आफै मपाई ।
 व्यर्थै जन्मे अवनितलमा व्यक्ति त्यस्ता गनाई ॥

१४०४

राम्रो गर्ला भनिवरिकनै दैवले सृष्टि गर्दा ।
 राखे त्यस्मा गुण गहकिला सोचने शक्ति पर्दा ॥
 ऐले विर्सीकन मनुज जो दैत्यको कर्म गर्छ ॥
 माथी माथी नगइकन जो नीच नै धेर भर्छ ॥

१४०५

मात्रै जन्मीकन कुलमहाँ मर्त्यको हुन्न केही ।
 गर्नु पर्ने मनुजहरूले सत्य औ धर्म तेही ॥
 ऐले विर्सीकन मनुज जो दैत्यको कर्म गर्छ ।
 माथी माथी नगइकन जो नीच नै धेर भर्छ ॥

१४०६

मान्छे भिन्दै जति जति भए कर्मकै खेल हो र ।
 जन्मे उत्तै किसिमसँग जो दुष्टको जन्म खेर ॥
 पक्कै जान्छन् पवनगति भै व्यर्थमा जिन्दगानी ।
 अर्कालाई दुख दिन भनी छाडिए बन्छ ज्ञानी ॥

१४०७

घोता हुन्छुन् कति कति यहाँ हुन्छ कोही ल दैत्य ।
 घोता दैत्यैविच फरकको यो भयो लक्ष्म कृत्य ॥
 पक्कै उँड्छन् पवनगति भै व्यर्थमा जिन्दगानी ।
 अर्कालाई दुख दिन भनी छाडिए बन्छ ज्ञानी ॥

१४०८

अर्को अर्को जुनि तिर पनी जन्मने हुन्छ इच्छा ।
 राम्रो प्राणी भइवरिकनै, त्याग हे ! दुष्ट इच्छा ॥
 घोता बन्छुन् कति कति यहाँ बन्छ कोही ल दैत्य ।
 घोता दैत्यैविच फरकको भो भयो लक्ष्म कृत्य ॥

१४०९

उस्तै उस्तै किसिमसँग जो बन्छ रे काग क्वैली ।
 ताडेमा जो रविकिरणले पालुवा जान्छ वैली ॥
 द्यौता बन्छन् कति कति यहाँ बन्छ कोही ल दैत्य ।
 द्यौता दैत्यैबिच फरकको भो भयो लक्ष्म कृत्य ॥

१४१०

साह्रै राम्रो शरिर छ र पो मन्थरा धेर लोभी ।
 बन्दै आइन् रघुचरणमा काटियो नाक कोपी ॥
 इच्छा त्यागे पृथिविपतिले गर्नमा दुष्ट-भोग ।
 लाग्यो साह्रै दनुज दिलले देखिंदा रूप-रोग ॥

१४११

जस्ले गर्छन् वश सहजमा चित्तलाई दबाई ।
 रोगी हुन्नन् मनुज कहिल्यै भोग गर्ने नपाई ॥
 इच्छा त्यागे पृथिविपतिले गर्नमा दुष्ट-भोग ।
 लाग्यो साह्रै दनुज दिलले देखिंदा रूप-रोग ॥

१४१२

जत्रै थुप्रो पनि खुर खुरू काष्ठको जो जलाई ।
 पार्छन् भष्मै पछि पृथिविमा आउँदैनन् पलाई ॥
 आगोले भैं अपुग हुन गो भोग औ वासनामा ।
 छाडे छाडे मनुजहरु हे भोगमा गर्न धामा ॥

१४१३

हुन्छन् सोखी तिनिहरु सधैं जो भए लोभ-मुक्त ।
 हुन्छन् दुःखी तिनिहरु सधैं जो भए भोग-युक्त ॥
 आगोले भैं अपुग हुन गो भोग औ वासनामा ।
 छाडे छाडे मनुजहरु हे भोगमा गर्न धामा ॥

१४१४

पूरै त्यागीकन वनमहाँ आइयो देशबाट ।
 भर्खै पैले तरर शिरमा तेल जो केशबाट ॥
 देख्दामा क्वै हरिण सुनको लोभियो चित्त-जाल ।
 बन्दै गा, छन् विगतदिनका भोग नै आज काल ॥

१४१५

शय्या त्यागे पनि रजतको सेउलीमाथि चित्त ।
 जाँदामा यो स्थिति हुन गयो क्वै पनी छैन मित्र ॥
 देख्दामा क्वै हरिण सुनको लोभियो चित्त-जाल ।
 बन्दै गा, छन् विगतदिनका भोग नै आज काल ॥

१४१६

देख्छे पैले पिलिपिलि गरी पुत्तली दीपलाई ।
 लोभिन्छे रे त्यसपछि स्वयं पस्दछे चुम्नलाई ॥
 मर्छे छिट्टै छटपटि भई उम्कनैलाई गाहो ।
 बन्दै गा, छन् विगतदिनका वासना नै तगारो ॥

१४१७

मेरा बाबा जनकपुरका त्यागिमा अग्रगण्य ।
 भोको नाङ्गो रहन नपरोस् भन्दथे भूप धन्य ॥
 शय्या त्यागे पनि रजतको सेउलीमाथि चित्त ।
 जाँदामा यो स्थिति हुन गयो साथमा छैन मित्र ॥

१४१८

मान्छेको नै मनतिर छ रे शत्रु औ मित्र-पंक्ति ।
 जस्ले गर्छन् बुझि बुझि कुरा बढ्छ रे भित्र शक्ति ॥
 शय्या त्यागे पनि रजतको सेउलीमाथि चित्त ।
 जाँदामा यो स्थिति हुन गयो साथमा छैन मित्र ॥

१४१९

बाबा बस्छन् जनकपुरमा मातरी-काख नाङ्गो ।
 पारें मैले प्रभुचरणमा माल्य जो पैरिंदामा ॥
 के के सोच्लान् पृथिविपतिले जानकीलाई हर्छ ।
 टाढा टाढातिर लगिवरी दैत्यले वश्य गर्छ ॥

१४२०

स्वामी त्यस्ता भइकन पनी दैत्यले वश्य गर्छ ।
 भन्ने सुन्दा जनकपुरमा के कती कष्ट पर्छ ॥
 रोलान् बाबा विगतदिनका संभ्रनाले उठेर ।
 रोलिन् माता धुर धुर त्यहाँ छातिमा जो चुटेर ॥

१४२१

हुर्काएथें हरबखत नै बाल्यमा दुग्ध प्याई ।

खाना खाएँ मसिनु मुखमा हा कठै ! -वाइ-वाई ॥

भन्ने संझी जननिकन जो कष्ट होला नितान्त ।

बाबा रोलान् मन- मनमहाँ संझिदै यो दुखान्त ॥

१४२२

रोलान् सारा तँगिनिहरु जो एक्लिएकी मलाई ।

भन्ने सुन्दा सकलघरमा अश्रुधारा बगाई ॥

संझी संझी जननिकन जो कष्ट होला नितान्त ।

बाबा रोलान् जनकपुरमा संझिदै यो दुखान्त ॥

१४२३

भेज्लान् सेना पनि शहरमा त्वामिको खोज गर्न ।

अर्थे छैनन् त्यत्तरि मनमा आत्तिदै कर्म गर्न ॥

संझी संझी जननिकन जो कष्ट होला नितान्त ।

बाबा रोलान् जनकपुरमा संझिदै यो दुखान्त ॥

१४२४

थाहा पाए यत्त दनुजले लान सक्नेछ अन्तै !

पत्तो केही नदिइकन जो खोज गर्नु लगत्तै ॥

संझी संझी जननिकन जो कष्ट होला नितान्त ।

बाबा रोलान् जनकपुरमा संझिदै यो दुखान्त ॥

१४२५

पकिन्छन् रे जत्तरि सजिलै भ्यागुतालाइ सर्प ।

दौडी-दौडीकन पछि पछी धर्तिमा साथ गर्व ॥

त्यत्तै गर्नु रघुचरणले एकलै मार्ग छानी ।

आत्ती आत्तीकन मनमहाँ अर्थ क्यै छैन ज्ञानी ! ॥

१४२६

गर्छन् वर्षा शर परपरै सैन्यले शत्रुलाई ।

सत्तैनन् रे वध गरुँ भनी लक्ष्य टाढा बनाई ॥

त्यत्तै होला रघुचरणले मार्ग जो भिन्न रोजे ।

आत्ती आत्तीकन मनमहाँ अर्थ क्यै छैन, खोजे ॥

१४२७

मान्छे ठूलो सहजसंग भो गर्न सक्दा प्रतिका ।

जस्तै जस्तै विपद पनि हुन् गर्नमा सक्छ रक्षा ॥

आत्मालाई हरबखत नै धैर्यको बाँध बाँधी ।

आत्ती आत्तीकन मनमहाँ अर्थ क्यै छैन बाँकी ॥

१४२८

पानी छैनन् यदि बगरमा खोल्सि खोल्सा छ शुष्क ।

पर्खी बस्छन् कृषकहरुले वारिको हुन्छ वर्षा ॥

भन्ने संझी हरबखत नै धैर्यको बाँध बाँधी ।

आत्ती आत्तीकन मनमहाँ लाभ क्यै हुन्न बाँकी ॥

१४२९

त्यै प्राणी हो विपुलप्रतिभा धैर्य जो हुन्छ जस्मा ।

हानी होस् वा छिन-छिनमहाँ लाभ नै हुन्छ जस्मा ॥

वास्ता त्यागीकन जलधिको वारि भै वस्न सक्छ ।

हुन्छन् जे जे पनि जगतमा जो हुनैपर्छ हुन्छ ॥

१४३०

जे जे हुन्छन् हरबखत नै तानिंदा नी हुँदैन ।

जे जे पक्कै हुनु छ नि यहाँ हुन्छ त्यो रोकिदैन ॥

ठूलो मान्छे जल जलधिको तुल्य भै वस्न सक्छ ।

हुन्छन् जे जे पनि जगतमा जो हुनै पर्छ हुन्छ ॥

१४३१

तेत्रो ठूलो विपद-दिनमा आत्तिको थिएन ।

राजा वन्ने समय संग थ्यो स्थान त्यो मिल्न दे, न ॥

पत्नी हर्दा प्रभुचरणले आत्तिरै विषाद ।

मानी बस्नु बहुत ननिको मान्दछन् धर्मराज ॥

१४३२

स्वार्थी रे, छन् भनिकन सधैं बस्दछन् रे प्रजाले ।

जे जे भा, छन्, विपद प्रभुमा विर्सिनोस् रे मजाले ॥

पत्नी हर्दा प्रभुचरणले आत्तिरै विषाद ।

मानी बस्नु बहुत ननिको मान्दछन् धर्मराज ॥

१४३३

ठूलो सानो जलधि कहिल्यै देखिएको हुँदैन ।
 यौटै यौटै किसिमसँग जो बग्छ त्यो फेरिदैन ॥
 पत्नी हर्दा प्रभुचरणले आत्तिएरै विषाद ।
 मानी बस्नु बहुत ननिको मान्दछन् धर्मराज ॥

१४३४

आमा- बाबा पनि घरमहाँ वन्दछन् रे विचल्ली ।
 पक्कै मर्छन् शिशुहरु सबै भो भए खल्लि-बल्ली ॥
 ठूलो सानो जलधि कहिल्यै देखिएको हुँदैन ।
 यौटै यौटै किसिमसँग जो बग्छ त्यो फेरिदैन ॥

१४३५

निन्दा होस् वा स्तुति भइरहोस् ख्याल कैल्यै हुँदैन ।
 आगो लागे पनि वनमहाँ अश्म जो पोलिदैन ॥
 ठूलो सानो जलधि कहिल्यै देखिएको हुँदैन ।
 यौटै यौटै किसिमसँग जो बग्छ त्यो फेरिदैन ॥

१४३६

राम्रो देखेपछि जन कुनै भन्छ रे लाउँ भन्दै ।
 मीठो देखेपछि मुखमहाँ लोभिने भो नभन्दै ॥
 त्यस्ता सस्ता मनुज कहिल्यै उच्चतामा पुगेनन् ।
 यौटै यौटै किसिमसँग जो बस्नमा ती सकेनन् ॥

१४३७

आत्मालाई स्थिर गरिरहे अद्रिभै बस्छ उच्च ।
 आत्मा पूरै चलि-चलिरहे वारिभै बग्छ नीच ॥
 ज्यादै सस्ता मनुज कहिल्यै उच्चतामा हुँदैनन् ।
 यौटै यौटै किसिमसँग जो बाँचनमा ती हुँदैनन् ॥

१४३८

ठूलो सानो मनुज हुनमा कर्म हो सत्य रेखा ।
 ज्यादै टाढा दनुज दुख दी लान भो गर्नु देख ॥
 आत्मालाई स्थिर गरिरहे अद्रिभै बस्छ उच्च ।
 आत्मा पूरै चलि चलिरहे वारि भै बग्छ नीच ॥

१४३९

हल्ली हल्ली घर-जमिनको थामले काम दिन्न ।

पक्री बस्ने पनि त क्षमता स्तम्भमा त्यो हुँदैन ॥

राजा ह्वौ रे रघुचरण हे भाग्यरेखा सबैका ।

काँपी काँपीकन बसिरहे हुन्न रे रेखदेख ॥

१४४०

छानोजस्तै रहनु तिमिले गर्नु रे गेह-रक्षा ।

गर्छन् गर्छन् तल तल बसी प्राणिले आत्मरक्षा ॥

राजा ह्वौ रे रघुचरण हे भाग्यरेखा सबैका ।

काँपी काँपीकन रहिरहे हुन्न रे रेखदेख ॥

१४४१

पर्छन् पानी सरर शिरमा वृक्षमा व्योमवाट ।

लिन्छन् ओतै तल तल बसी घाम औ पानिवाट ॥

राजा ह्वौ रे रघुचरण हे भाग्यरेखा सबैका ।

काँपी काँपीकन रहिरहे हुन्न रे रेखदेख ॥

१४४२

आगो लागेपछि वनमहाँ वायुले साथ दिन्छ ।

बत्ती बल्दा धिपि धिपि यहाँ वायुले प्राण लिन्छ ॥

हल्ली-बस्ने मनुजकन जो सुख औ सार हुन्न ।

जो जो हुन्छन् बहुत बलिया शत्रुले केहि छुन्न ॥

१४४३

जत्रै हावा हरर गिरिमा चलनमा होस् वतास ।

केही हुन्नन् त्यस-वरिपरी गर्न नोक्सान खास ॥

हल्ली-बस्ने मनुजकन जो सुख औ सार हुन्न ।

जो जो हुन्छन् बहुत बलिया शत्रुले केहि छुन्न ॥

१४४४

आफै राजा यदि कमि भए शक्ति औ सारहीन ।

हेप्छन् ज्यादै रिपुहरु सधै भष्म भै अग्नि-हीन ॥

जत्रै हावा हरर गिरिमा लागनमा होस् वतास ।

केही हुन्नन्, त्यस वरिपरी गर्न नोक्सान खास ॥

१४४५

कम्जोरीले रति पनि यहाँ गर्न सक्तैन राम्रो ।

राजा नै हो पृथिवितलमा गर्नलाई ल राम्रो ॥

रक्षा गर्दै चर - अचरका रम्नमा पर्छ खास ।

राजा नै हुन् पृथिवितलमा प्राणिका गास-बास ॥

१४४६

वाटो बिर्सै पृथिविपतिले हिंड्न सक्तैन प्राणी ।

वैली जालान् तरसरि सधैं ग्रीष्मले हानि-हानी ॥

रक्षा गर्दै चर-अचरका रम्नमा पर्छ खास ।

राजा नै हुन् पृथिवितलमा प्राणिका गास-बास ॥

१४४७

भोगी राजाहरु भुवनका नाशिए अल्पकाल ।

साना साना चउरविचका कूप भैं शुष्क ताल ॥

वाटो बिर्सै पृथिविपतिले हिंड्न सक्तैन प्राणी ।

वैली जालान् तरसरि सधैं ग्रीष्मले हानि हानी ॥

१४४८

पैले आफैतिर दिल दिई हेर्नुपर्ने छ बास ।

मैले कत्तो किसिमसँग जो पालियो प्राणि खास ॥

भोगी राजाहरु भुवनका नाशिए अल्पकाल ।

साना साना चउर-बिचका कूप भैं शुष्क ताल ॥

१४४९

नेता फेर्छन् यदि पृथिविमा छैन रे सुख छैन ।

पैले आफैतिर दिल दिई हेर्नुपर्ने ल हवैन ? ॥

भोगी राजाहरु भुवनका नाशिए अल्पकाल ।

साह्रै साना चउर-बिचका कूप भैं शुष्क ताल ॥

१४५०

सिर्जे पैले पृथिविपतिको रूपमा सेवकै जो ।

ब्रह्माले नै नृपति नहुँदा कष्ट भो सोचियो त्यो ॥

संझी संझीकन मनमहाँ धर्मको सारलाई ।

राजा वन्नू अनि पछि निकै सुख जो हुन्छ आई ॥

१४५१

पैले पैले पृथिवितलमा भूप नै क्वै थिएनन् ।

रक्षा गर्ने मनुज नहुँदा सुखले क्वै जिएनन् ॥

साना माछासरि सहजमा पिल्सिए शक्ति - हीन ।

राजा देऊ भनिवरि निकै बन्दथे देव लीन ॥

१४५२

कस्तो कस्तो अनुभव भयो विष्णुमा सोच आयो ।

ब्रह्मालाई विदित हुन गो सो बताए, रमायो ॥

चिम्ले केही समय उनले नेत्र भित्रै लुकाई ।

जन्माएथे सुत गहकिला हात यौटा उठाई ॥

१४५३

पैला राजा पृथिवितलका हुन् स्वयंभू स्वयं नै ।

छोरा जन्मे नृपति तिनका भूप वन्ने स्वयं भै ॥

यस्तो गाह्रो किसिमसँग जो स्वामिको वंश आ, को ।

छाडी जाँदा प्रभुचरणका भाइले राज्य पा, को ॥

१४५४

भन्नेलाई बहुत सजिलो गर्नलाई छ गाह्रो ।

इच्छा धेरै मनुजहरुको उन्नतीको तगारो ॥

यस्तो गाह्रो किसिमसँग जो स्वामिको वंश आ, को ।

छाडी जाँदा प्रभुचरणका भाइले राज्य पा, को ॥

१४५५

राजा बन्नू बहुत दुखको कर्म हो जानिराख ।

फर्केपश्चाद् गृहनगरमा वन्नू नै पर्छ राजा ॥

भन्नेलाई बहुत सजिलो गर्नलाई छ गाह्रो ।

इच्छा धेरै मनुजहरुको उन्नतीको तगारो ॥

१४५६

बोल्नैलाई मुख खुसु खुसु कष्ट क्यै हुन्न सक्छ ।

गर्नैलाई यदि परिगए व्यक्ति जो दूर हट्छ ॥

भन्नेलाई बहुत सजिलो गर्नलाई छ गाह्रो ।

इच्छा धेरै मनुजहरुको उन्नतीको तगारो ॥

१४५७

पाए-सम्मन् मनुजहरु जो गर्दछन् रे प्रशंसा ।
छाड्छन् बोल्नै पनि नृपतिमा त्यागिए दान-अंश ॥
भन्नेलाई बहुत सजिलो गर्नलाई छ गाह्रो ।
इच्छा धेरै मनुजहरुको उन्नतीको तगारो ॥

१४५८

भान्सेलाई नभन कहिल्यै व्यक्ति त्यो रे, छ साह्रो ।
आफै भान्से भइवरि रहे बाँड्नलाई छ गाह्रो ॥
पाएसम्मन् मनुजहरु जो गर्दछन् रे प्रशंसा ।
छाड्छन् बोल्नै पनि नृपतिमा त्यागिए दान-अंश ॥

१४५९

कैय्यौ राजाहरु विपदमा पर्दथे राज्य गर्दा ।
छाडी जान्थे वर नृपतिको आसनै कष्ट पर्दा ॥
भान्सेलाई नभन कहिल्यै व्यक्ति त्यो रे, छ साह्रो ।
आफै भान्से भइवरि रहे बाँड्नलाई छ गाह्रो ॥

१४६०

इक्ष्वाकूको कुल चहकिलो चम्कियो सूर्यजस्तै ।
पैले कैल्यै पनि विपदमा भासिएनन् म जस्तै ॥
आफै भोको भइकन पनी बाँड्दथे प्राणिलाई ।
गर्थे आस्था नृपतिहरुमा चित्तमै भित्र आई ॥

१४६१

गर्छन् वर्षा गहनघनले धर्तिमा अन्न फलन ।
खोला - नालाहरु हरघडी बग्दछन् मट्टि गलन ॥
राजाको जो जुनि पनि सधैं भो भयो गर्न सेवा ।
सेवा गर्छन् जब नृपतिले भोग्दछन् मिष्ठ मेवा ॥

१४६२

जो जो लागे निजसुखमहाँ खेदिए देशबाट ।
मुर्दा पोलीकन वरिपरी तुल्य क्वै घाटबाट ॥
राजाको जो जुनि पनि सधैं भो भयो गर्न सेवा ।
सेवा गर्छन् जब नृपतिले भोग्दछन् मिष्ठ मेवा ॥

१४६३

जो जो सोच्छन्, मन-मनमहाँ सेवकै वन्न आएँ ।

भोका - नाङ्गाहरुकन कयौ दानले जो पलाएँ ॥

त्यस्ता राजाहरु हरघडी रम्दछन् दीर्घ काल ।

जो जो भोगीहरु हुन गए भोग्दछन् शीघ्र काल ॥

१४६४

उर्लेको क्वै जल जमिनको सुक्दछन् शीघ्र शीघ्र ।

गर्छन् हानी हरबखत नै वर्षिदा वारि शीघ्र ॥

त्यस्तै साह्रै खल नृपतिको कर्मले हानि गर्छ ।

भोगी राजाहरु भुवनका मर्नु नै शीघ्र पर्छ ॥

१४६५

सीमा हुन्नन् मनुज-मनमा भोग औ वासनाको ।

कीराजस्तै तर कुटु कुटू काटिदा ढल्न गाँ को ॥

त्यागी राजाहरु हरघडी रम्दछन् दीर्घ-काल ।

जो जो भोगीहरु हुन गए निम्ति शीघ्र काल ॥

१४६६

यसरी सीताजी मर्यादापुरुषोत्तम रामचन्द्रलाई संझिदै आँसुमा डुबुल्की मादै रावणलाई
तिरस्कारका वाणी हरबखत प्रयोग गर्दै रहन्छन्, उता पक्षिराज जटायु एउटा वृक्षको
टोड्कामा बसेर यी सबै घटना हेरिरहेका हुन्छन् । सीताजीको आर्तनाद सुन्न नसकेर
महाराज दशरथसँगको मित्रतालाई स्मृतिपटलमा राख्दै रावणको प्रञ्जाबाट सीताजीलाई
छुटाउने नियतले रावणलाई अनुरोधाले वाणी प्रयोग गर्न थाल्दछन्:-

जान्दैनौ के पृथिवितलमा देवतातुल्य राजा ।

ओली आए मनुजपनमा धर्तिमा गर्न राज ॥

नाशूँ भन्दै खल मनुजको दैत्यको मार्ग फेर्न ।

के के गर्छन् भनिवरि यहाँ ओर्लिए कर्म हेर्न ॥

१४६७

व्याधा आएपछि वनमहाँ भाग्नमा हुन्छ गाह्रो ।

जोरी खोज्दा निशितधनुको बन्नुपर्ने छ तारो ॥

जान्दैनौ के पृथिवितलमा देवतातुल्य राजा ।

ओली आए मनुजपनमा धर्तिमा गर्न राज ॥

१४६८

को भन्ला रे सरसरि यहाँ व्याधको सामु जाई ।
 खोसी खोसीकन बघिनि कवै हात पादै रजाई ॥
 गर्छु भन्ने गहनवनमा, देवतातुल्य राजा ।
 ओली आए मनुजपनमा धर्तिमा गर्न राज ॥

१४६९

स्रष्टाले जो दुइथरि रचे सृष्टि गर्ने भनेर ।
 मात्रै मात्रै पुरुषहरूले हुन्न रे कयै भनेर ॥
 सिर्जे नारी पनि संगमहाँ सृष्टिकै एक अंश ।
 नारी छैनन् यदि अब भने चलनमा हुन्न वंश ॥

१४७०

तिम्री पत्नी पनि पृथिविकी नारि हुन् एक व्यक्ति ।
 एक्लो हुन्छौ नसकिकन जो रचनमा सृष्टि-शक्ति ॥
 सिर्जे नारी पनि संगमहाँ सृष्टिकै एक अंश ।
 नारी छैनन् यदि अब भने चलनमा हुन्न वंश ॥

१४७१

पत्नी भन्छन्, घर-घरमहाँ दृष्टि नै भिन्न पारी ।
 हेर्छन् पत्नीकन पुरुषले धर्ममा हुन्छ साडी ॥
 तिम्री पत्नी पनि पृथिविकी नारि हुन् एक व्यक्ति ।
 एक्लो हुन्छौ नसकिकन जो रचनमा सृष्टि-शक्ति ॥

१४७२

स्वामी ज्यादै पर पर हुँदा ल्याइयो चेपिएर ।
 हुन्नन् कोही निज-सँगिनि जो हेपिँदा चूप हेर ॥
 जानी जानीकन पनि तिम्री राख्दछौ हेय-दृष्टि ।
 एक्लो हुन्छौ नसकिकन जो रचनमा सृष्टि शक्ति ॥

१४७३

तिम्री पत्नी पनि हरिगए के हुनेथ्यो विचार ।
 रोई रोईकन कति तिम्री गर्दथ्यौ हे प्रचार ॥
 मातातुल्या जनकपुरकी सुन्दरीलाइ आज ।
 हदै ल्यायौ दशमुख हरे ! बन्दछौ कोपभाज ॥

१४७४

फकें होलान् रघुचरण जो पर्णशाला-नजीक ।
 माफी मागे नजिक उनको हुन्छ रे पूर्ण ठीक ॥
 मातातुल्या जनकपुरकी सुन्दरीलाइ आज ।
 हर्दै ल्यायौ दशमुख हरे ! बन्दछौ कोपभाज ॥

१४७५

छैनन् पक्कै कुल अगतिलो जन्मले दैत्य-वंश ।
 पक्यौ राजन् ! तर पनि तिमी देवताकै ल अंश ॥
 जन्मे धेरै ऋषिमुनिहरू साधनाले अगाडि ।
 ल्यायौ राजन् ! रघुचरणकी धर्मपत्नी नछाडी ॥

१४७६

हेयौ व्यर्थे मनुजजुनिमा हर्नमा धर्ति-भार ।
 आइन् रानी बनिकन यहाँ राममा थप्न सार ॥
 के के होला पछि पछि यहाँ सोचनमा हुन्छ गाह्रो ।
 अज्ञानीको मन-महल नै उन्नतीको तंगारो ॥

१४७७

तिम्रा बावा जिजुहरू सबै देवताकै समान ।
 राम्रो गर्दा धरणितलमा पाउँथे धेरै मान ॥
 पूरै तिम्रो मन-महलमा जन्मियो व्यर्थ लिप्सा ।
 पत्नीमा जो पर-पुरुषको, पर्छ रे थेग्न हिंसा ॥

१४७८

औलो गाडेपछि महमहाँ मौरिको त्रास हुन्छ ।
 टोक्छन्, टोक्छन्, भनिवरि सधैं चित्तमा सोच्नुपर्छ ॥
 पूरै तिम्रो मन-महलमा जन्मियो व्यर्थ लिप्सा ।
 पत्नीमा जो पर-पुरुषको, पर्छ रे थेग्न हिंसा ॥

१४७९

आँट्यौ फोनै गिरि गडगडे बाहुले हानि-हानी।
 लाग्यौ लुट्ने रघुचरणकी पत्नि जो जानि-जानी ॥
 पूरै तिम्रो मन-महलमा जन्मियो व्यर्थ लिप्सा ।
 पत्नीमा जो पर-पुरुषको, पर्छ रे थेग्न हिंसा ॥

१४८०

प्राणीलाई तल तल निकै पानमा हुन्छ हिंसा ।
 पत्नीमा जो पर-पुरुषको, त्यागिए हुन्छ सुख ॥
 आँट्यौ फोनै गिरि गडगडे बाहुले हानि-हानी।
 लाग्यौ लुट्ने प्रभुचरणकी पतिन जो जानि-जानी ॥

१४८१

धेरै राजाहरु फसिए गर्तमा जो दुखैले ।
 पत्नीमा जो पर-पुरुषको लोभ गर्दा मनैले ॥
 आँट्यौ फोनै गिरि गडगडे बाहुले हानि-हानी।
 लाग्यौ लुट्ने जनकपुरकी सुन्दरी जानि-जानी ॥

१४८२

पक्षी हूँ रे तर पनि ममा सोच धेरै छ मन्मा ।
 केही छैनन् तर पनि यहाँ शक्तिवान्, भा, छु वन्मा ॥
 खोज्दै होलान् रघुचरणले जानकीलाइ छोपी ।
 छाडे छिट्टै न त अधि सरी तोड्दछु देह कोपी ॥

१४८३

जो जो हिँड्छन् कुपथतिर जो शक्तिले हीन हुन्छन् ।
 माथी माथी नपुगिकन जो नर्कमै लीन हुन्छन् ॥
 तिम्रा बाबा जिजुहरु सबै कर्मले माथि हुन्थे ।
 चढ्दै चढ्दै चह चह गरी धर्मले व्योम छुन्थे ॥

१४८४

पत्नी देखे परपुरुषको मातरीतुल्य ठानी ।
 पैसा देखे परपुरुषको लोष्ठवत् वस्तु मानी ॥
 तिम्रा बाबा जिजुहरु सबै कर्मले माथि हुन्थे ।
 चढ्दै चढ्दै चह चह गरी धर्मले स्वर्ग छुन्थे ॥

१४८५

जन्म्यौ साह्रै घृणित तिमि ता दैत्यको वंश-दाग ।
 आफ्नो नामै लिइवरिकनै बोल्दछन् कृष्ण-काग ॥
 तिम्रा बाबा जिजुहरु सबै कर्मले माथि हुन्थे ।
 चढ्दै चढ्दै चह चह गरी धर्मले स्वर्ग छुन्थे ॥

१४८६

जन्म्यौ यौटा दनुज ननिको पापले बाँचन जान्यौ ।

पत्नीलाई रघुचरणकी मर्त्यजस्तै ल ठान्यौ ॥

भोगने इच्छा नगर तिमिले हुन्छ रे पूर्ण भ्रष्ट ।

तिम्रो मात्रै नभइकन जो वंश नै हुन्छ नष्ट ॥

१४८७

छोरा जन्मेपछि घरमहाँ व्यक्तिको मात्र ह्वैन ।

होला राम्रो कुल-वरिपरी भन्दछन्, आज छैन ॥

भोगने इच्छा नगर तिमिले हुन्छ रे पूर्ण भ्रष्ट ।

तिम्रो मात्रै नभइकन जो वंश नै हुन्छ नष्ट ॥

१४८८

जन्मेका थ्यौ दितिकुलमहाँ दीप वालेर पैले ।

कुर्थिन् माता बहुत सुखले भाग्य राखेर ऐले ॥

जाऊ भन्दै शिर-वरिपरी वालको दिव्य-रेखा ।

छैटी आई किन छुटिगयो राखनमा भाग्य रेखा ॥

१४८९

कोही जन्मे कुल-कुलमहाँ वलनमा दीपजस्तै ।

कोही जन्मे कुल-कुलमहाँ धर्तिमा ध्वान्तजस्तै ॥

जाऊ भन्दै शिर-वरिपरी वालको दिव्य-रेखा ।

छैटी आई किन छुटिगयो राखनमा भाग्य रेखा ॥

१४९०

के के भन्लान्, सँगिनिहरूले ल्याउँदा अन्य नारी ।

सौता ल्याइत्, भनिवरि सधैं दुःखे देलान्, झपारी ॥

बाँच्ने राजन्, ! कसरि अब ता छाड्नमा हुन्छ वेश ।

वाँधी बाँधीकन रहनुमा अर्थ क्यै छैन केश ॥

१४९१

दो, टा नाम्लो शिर-उपरमा थाप्नमा हुन्छ गाह्रो ।

यौटा छाडे पनि अरु त्यहाँ हुन्छ रे बोक्न गाह्रो ॥

बाँच्ने राजन्, ! कसरि अब ता त्याग्नमा हुन्छ बेस ।

वाँधी बाँधीकन रहनुमा अर्थ क्यै छैन केस ॥

१४९२

हूँ रे पक्षी तर पनि छु यो प्रेम भित्री गडेको ।
 स्वामीका ती जनकसँग जो मित्रता थ्यो बढेको ॥
 मर्ने पर्ला बरु जननिको बन्धनै त्यो फुकाई ।
 गर्छु केही प्रभुचरणमा भक्तिधारा रसाई ॥

१४९३

तेरा लागी बहुत बलिया अस्त्र ती साथमा छन् ।
 मेरा लागी नखर गतिला तीक्ष्ण यी हातमा छन् ॥
 मर्ने पर्ला बरु जननिको बन्धनै त्यो फुकाई ।
 गर्छु केही प्रभुचरणमा भक्तिधारा रसाई ॥

१४९४

स्वामीका जो सँगिनि-हितमा लड्छु रे भृत्य लड्छु ।
 मर्ने पर्ला बरु समरमा छाड्नमा हुन्न कृत्य ॥
 तेरा लागी बहुत बलिया अस्त्र ती साथमा छन् ।
 मेरा लागी नखर गतिला तीक्ष्ण यी हातमा छन् ॥

१४९५

पैले पैले बहुत सुखले बस्दथेँ भूपसाथ ।
 हेदै बस्थेँ प्रभुचरणको हर्म्यको वृक्षमाभ ॥
 हाम्रो मैत्री बहुत बलियो अश्मभैँ अद्रि काख ।
 पाके मीठो छु नि समयमा खानमा दाख-स्वाद ॥

१४९६

जन्मेँ भिन्दै कुलतिर म ता काग औ कोयली भैँ ।
 भिन्दा भिन्दै शरिर दुइको सिर्जियो सिर्जियो नै ॥
 मिल्छु, आत्मा यदि सहजमा खोजिने हुन्न केही ।
 मैत्री बन्ला बहुत बलियो बन्धनै तुल्य तेही ॥

१४९७

स्वार्थी प्राणीहरु पृथिविमा मित्रता गाँसि बस्छु ।
 स्वार्थेँ पूरा हुनु छु नि भने पादुकाभित्र पस्छु ॥
 त्यस्तो मैत्री नभइ मलिलो टुट्छु रे याम आई ।
 हाम्रो मैत्री बहुत बलियो संभ्र रे दैत्य-भाइ ! ॥

१४९८

त्यै मैत्रीको भर परि-परी याम सारा बितायौ ।

आएमा क्वै रिपु समरमा मित्रताले सतायौ ॥

स्वार्थी मैत्री नभइ मलिलो टुट्छ रे याम आई ।

हाम्रो मैत्री बहुत बलियो संभ रे दैत्य भाइ ! ॥

१४९९

त्यै त्यान्द्रा हो चुटु चुटु चुँडे हातले टुट्न जान्छ ।

धेरै त्यान्द्राहरु तनिरहे डोरिले हात्ति बाँध्छ ॥

हाम्रो मैत्री बहुत बलियो स्वार्थमा देखिदैन ।

स्वार्थी मैत्री नभइ मलिलो दुःखमा भेटिदैन ॥

१५००

बाँध्नु व्यर्थै छ नि छुकछुके, मैत्रिले काम दिन्न ।

आयो आपद् यदि उसमहाँ भन्छ रे टुट्न दिन्न ॥

हाम्रो मैत्री बहुत बलियो स्वार्थमा देखिदैन ।

स्वार्थी मैत्री नभइ मलिलो दुःखमा भेटिदैन ॥

१५०१

हूँ रे पक्षी नृपति नर हुन्, भावनामा बिलायौ ।

यौटालाई दुख भइदिंदा अन्य आई बचायौ ॥

बाँध्नु व्यर्थै छ नि छुकछुके मैत्रिले काम दिन्न ।

आयो आपद् यदि उसमहाँ भन्छ रे टुट्न दिन्न ॥

१५०२

फोकाजस्तै जल जलधिको फुट्छ रे हुन्न स्थायी ।

जो छन् स्वार्थी तिनिहरु सधैं छुट्छ रे धेर-वाई ॥

हूँ रे पक्षी नृपति नर हुन्, भावनामा रमायौ ।

यौटालाई दुख भइदिंदा अन्य आई बचायौ ॥

१५०३

माताजस्ती जगत-जननी मित्रको प्राण-प्यारी ।

हर्दै ल्यायौ गहनवनमा दिन्न रे लान पारि ॥

रोकी-रोकीकन रथ यहाँ तोड्दछू पक्रिएर ।

होला गाह्रो दितिकुलपते ! जानमा उम्किएर ॥

१५०४

अन्यायीको मन-महलमा हुन्न रे शक्ति धेर ।
 वर्षातैको जलसरि सधै जान्छ रे व्यर्थ खेर ॥
 रोकी-रोकीकन रथ यहाँ तोड्दछू पक्रिएर ।
 होला गाह्रो दितिकुलपते ! जानमा उम्किएर ॥

१५०५

रोकें एकैछिन रथ भने आउँछन् खोज्नुलाई ।
 पक्रिन्छन् रे रघुचरणले बाघ भैं त्याललाई ॥
 मौका दिन्छू भटिति पर जा जानकीलाई छाडी ।
 गाडी गाडीकन नख छिटै मार्दछू देह ताडी ॥

१५०६

तैले संभिसू मनुज सजिलै हेप्नुलाई सकिन्छ ।
 खोलाजस्तो जल कमि हुने तर्नुलाई सकिन्छ ॥
 ओलेंका हुन्, पृथिवितलमा मानवी-देह धर्दै ।
 मारी मारीकन दुख दिने दैत्यलाई निमोठ्ने ॥

१५०७

खोजिस् आफैँ निहुँ नरकको मार्गलाई उतारी ।
 पत्नै आँटिस् तल तल निकै कष्ट जो भोग्न पारी ॥
 ओलेंका हुन्, पृथिवितलमा मानवी-देह धर्दै ।
 मारी मारीकन दुख दिने दैत्यलाई निमोठ्ने ॥

१५०८

आफ्नै बाटो गरि गिरिगुफा पस्नको बाघलाई ।
 खोजिस् आफैँ निहुँ नजिक गै मृत्यु नै भोग्नलाई ॥
 ओलेंका छन् धरणितलमा मानवी-देह धर्दै ।
 मारी मारीकन दुख दिने दैत्यलाई निमोठ्ने ॥

१५०९

राम्रो संभ्रीकन दनुज हे ! जो भनें सो गुने है ।
 छिट्टै छिट्टै रघुचरणकी पत्नि जो छाड्दिए है ॥
 आफ्नै बाटो गरि गिरिगुफा पस्नको बाघलाई ।
 खोजिस् आफैँ निहुँ नजिक गै मृत्यु नै भोग्नलाई ॥

१५१०

तैले भन्लास् दनुजहरुमा शक्तिशाली म भा, छु ।
 जे जे भन्छू सहजसँग नै पूर्ण गर्ने म सक्छु ॥
 आफ्नै बाटो गरि गिरिगुफा पस्नको बाघलाई ।
 खोजिस् आफैं निहू नजिक गै मृत्यु नै भोग्नलाई ॥

१५११

गर्छन्, हिंसातिर मति जहाँ भ्रष्ट त्यो हुन्छ शीघ्र ।
 मिल्ने बानी जससँग रह्यो नष्ट जो हुन्न अग्र ॥
 हिंसा गर्ने गहनवनमा व्याघ्रको छैन संख्या ।
 मिल्छन् धेरै हरिण वनमा घटनमा हुन्न संख्या ॥

१५१२

चौताले नै दिन दिन यहाँ गर्दछन्, न्याय धर्म ।
 अन्यायीले छिन छिन यहाँ पर्छ रे दण्ड भोग्न ॥
 हिंसा गर्ने गहनवनमा व्याघ्रको छैन संख्या ।
 मिल्छन् धेरै हरिण वनमा घटनमा हुन्न संख्या ॥

१५१३

जे जे गर्दा तिमिकन यहाँ हुन्छ रे दुःख दर्द ।
 त्यस्तै गर्दा अरुकन पनि हुन्छ रे दुःख दर्द ॥
 चौताले नै दिन दिन यहाँ गर्दछन्, न्याय धर्म ।
 अन्यायीले छिन छिन यहाँ पर्छ रे दण्ड भोग्न ॥

१५१४

प्राणीमध्ये मनुज बलियो ज्ञानले दीप्तिमान् छौ ।
 राजा ह्वौ रे दनुजहरुमा व्यक्ति जो शक्तिमान् छौ ॥
 आफूलाई नरच तिमिले कर्मले नीच जाति ।
 अन्यायीले छिन छिन यहाँ भोग्छ रे दण्ड भाँती ॥

१५१५

जन्मै मात्रै मनुजकन जो ह्वैन रे उच्च नीच ।
 राम्रो गर्दा दनुजजुनि नै उक्लिने हुन्छ उच्च ॥
 आफूलाई नरच तिमिले कर्मले नीच जाति ।
 अन्यायीले छिन छिन यहाँ भोग्छ रे दण्ड भाँती ॥

१५१६

यौटै प्राणी जलधि-जल जो प्यँछ रे शुष्क पारी ।
 के पो होला त्यस अवधिमा शब्द क्यै छैन वारि ॥
 आफ्नी पुत्रि जसरि सुखमा राखिछस् गर्नु तेही ।
 पत्नीलाई पल पल त्यहाँ भन्नु जो हुन्न केही ॥

१५६९

त्यै दुङ्गा हो बगरबिचको पानिले छोपिहाल्छ ।
 त्यै दुङ्गा हो महल महलै छानुमा रै' नि हाल्छ ॥
 केही दुङ्गाहरु हरघडी पूजिने गर्छ धेर ।
 द्यौता भन्दै अबिर-धुपले छोपिने गर्छ हेर ॥

१५७०

नारी भन्छौ तर मुलुकमा भो पृथक् कार्यशैली ।
 ताडेमा क्वै रविकिरणले पालुवा जान्छ वैली ॥
 केही दुङ्गाहरु हरघडी पूजिने गर्छ धेर ।
 द्यौता भन्दै अबिर-धुपले छोपिने गर्छ हेर ॥

१५७१

माता संभे मकन तिमिले हुन्न थ्यो यो अवस्था ।
 पूजा गथ्यौ चरण चरणै भिन्न हुन्थ्यो अवस्था ॥
 केही दुङ्गाहरु हरघडी पूजिने गर्छ धेर ।
 द्यौता भन्दै अबिर-धुपले छोपिने गर्छ हेर ॥

१५७२

हुक्यौ हामी बहुत बलियो वंशमा शुद्ध चित्त ।
 पूजा गर्थे जनक-नृप-ती सामुमा इष्टमित्र ॥
 छोरी भन्दै छिन छिन त्यहाँ पाउमा पाउ छाामी ।
 सत्तैनन् रे ससुख जिउनै व्यक्तिले व्यर्थ कामी ॥

१५७३

कल्लाई हो कुन किसिमको स्थान जो मिल्नुपर्छ ।
 भन्ने हाम्रो जनकपुरमा व्यर्थ त्यो बोल्नुपर्छ ॥
 नारीलाई परपुरुषको मातृवत् संभिनाले ।
 फैल्यो सारा सुयश भवमा गन्ध भै पुष्प पाले ॥

१५७४

आमालाई घर-घरमहाँ भुक्दछन् सामु जाई ।
छोरा-छोरीहरु छिन्न छिन्नै पादमा हात लाई ॥
घौता मानीकन रहनुले वावुको स्थान भिन्न ।
भा'को देख्छौ जनकपुरमा धर्मको मर्म पूर्ण ॥

१५७५

कस्तो कस्तो कुलघरमहाँ भित्रिँ जानिहाल ।
मौका आयो प्रभुचरणको बन्नमा भूमिपाल ॥
तारा तारा कुलगुरुहरु गर्दथे रे तयारी ।
भोली-पल्टै प्रभुचरणले भार बोक्ने तयारी ॥

१५७६

कैकेयीको वदन खुलिगो माग राखिन् नछाडी ।
वोलेका थे पृथिविपतिले दिन्छु भन्ने अगाडि ॥
पक्का राजा वचनदिनमा भेजियो पुत्रलाई ।
चौधै वर्षेक वनमहाँ धर्मशास्त्रै समाई ॥

१५७७

भित्रैदेखिन् दिल खुलिवरी साथ लागें म रानी- ।
वन्ने पालो निज त्यजिवरी स्वामिको हुन्छ हानि ॥
भन्ने संझीकन वनमहाँ पत्तिको धर्म-रेखा ।
छाड्नु गाह्रो दितिकुलपते ! त्याग्दछत् धर्म-रेखा ॥

१५७८

वल्छन् हाम्रा शहरहरुमा पत्तिले स्वामिलाई ।
घौता मानीकन दिनदिनै पादमा जो समाई ॥
पूजा गर्छन् जल छरिवरी देवता संझिएर ।
प्युँछन् पानी चरणतिरको भक्तिले बेरिएर ॥

१५७९

तेरा पत्नीहरु कसरि हो हेर्दछन् स्वामिलाई ।
तै यस्तो छस् सँगिनि पनि ता घुम्दिहुन् चित्त ब्याई ॥
खोज्नेलाई पर-पुरुष जो भोगकै लालसाले ।
पत्नी राम्रा कसरि रहनू दैत्य हे ! नीच खाले ॥

१५८०

राम्रो बानी मनुजहरुमा बस्न जाला भनेर ।
 भन्दै आए भुवनतलमा धर्म औ पाप हेर ॥
 मेरा बाबा जिजुहरु सबै ज्ञानका थे भकारी ।
 ल्याएँ मैले जनकपुरकी सुन्दरी यी सकारी ॥

१५२३

ठोसी-ठोसीकन बगरमा अग्निले बल्न पाए ।
 मट्टीजस्तो मनुज कहिल्यै धर्तिमा ह्वैन आए ॥
 राम्रो वानी सकलजनमा बस्न जाला भनेर ।
 भन्दै आए भुवनतलमा धर्म औ पाप हेर ॥

१५२४

खेतीजस्तै गगनतलमा गर्नलाई छ गाह्रो ।
 व्याख्या व्यर्थै नगर तिमिले सुखको त्यो तगारो ॥
 इच्छा जस्तो किसिमसँग जो बढ्छ रे व्यक्तिभिन्न ।
 त्यस्तै त्यस्तै किसिमसँगको कर्मले चित्त खिच्छ ॥

१५२५

पक्षी यौटा विनसिति यहाँ वोल्छ रे ज्ञान दिन्छ ।
 भोको आफैँ भइकन पनी खानलाई ल दिन्छ ॥
 इच्छा जस्तो किसिमसँग जो बढ्छ रे व्यक्तिभिन्न ।
 त्यस्तै त्यस्तै किसिमसँगको कर्मले सुख हुन्छ ॥

१५२६

लाजै लाग्यो मकन अहिले जो यहाँ ज्ञान दिन्छ ।
 नाझो भाँडोसरि सहजमा शब्दले कान दुन्छ ॥
 इच्छा जस्तो किसिमसँग जो बढ्छ रे व्यक्तिभिन्न ।
 त्यस्तै त्यस्तै किसिमसँगको कर्मले सुख हुन्छ ॥

१५२७

कुम्भीपाकै पनि नरकमा पस्नलाई परोस् रे ।
 टुका टुका भइ भुवनमा व्योम नै त्यो खसोस् रे ॥
 छाड्ने कैल्यै पनि नभइ यी सुन्दरीलाई लान्छु ।
 उँड्दै गुड्दै गिरिशिखरका कन्दरालाइ नाच्छु ॥

१५२८

वैतर्णी त्यो नदि पनि त्यहाँ हुन्छ रे भन्दछन् क्वै ।
 कोही भन्छन् भक भक निकै उम्लिंदो तेलमा नै ॥
 पस्नु पर्ने परजुनिमहाँ पापिले दुःख पाई ।
 उँड्दै गुड्दै गिरिशिखर यी नाध्दछु आजलाई ॥

१५२९

कोही भन्छन् मनुजजुनिको कर्मको धार हेरी ।
 कीरा बन्दै गुहुर मुतमा डुब्नुपर्ने छ फेरि ॥
 पर्नूपर्ने परजुनिमहाँ पापिले नर्कमा त्यो ।
 उँड्दै गुड्दै गिरिशिखर यी नाध्दछु शीघ्र नै यो ॥

१५३०

बस्छन् ढोकेहरु हरघडी पस्नलाई रुकाई ।
 पापीलाई अमरपुरको आसनै जो कटाई ॥
 कल्ले देख्यो दिन दिन त्यहाँ धर्म औ पापबाट ।
 छुट्टयाएरै गतिविधि गरी लानमा धर्तिबाट ॥

१५३१

सुक्छन् केही तर तल तलै पानिको काम हुन्छ ।
 बैसैमा जो सँगिनि नहुँदा बैस जो व्यर्थ हुन्छ ॥
 कल्ले देख्यो दिन दिन त्यहाँ धर्म औ पापबाट ।
 छुट्टयाएरै गतिविधि गरी लानमा धर्तिबाट ॥

१५३२

भोगै नै हो सकल जुनिको सुखको सार हेतु ।
 देखिन्छन् रे गगनतलमा क्वै दिनै धूम्र-केतु ॥
 कल्ले देख्यो दिन दिन यहाँ धर्म औ पापबाट ।
 छुट्टयाएरै गतिविधि गरी लानमा धर्तिबाट ॥

१५३३

तिर्खाएको समयतिर जो प्राणिले प्यून खोज्छ ।
 हावा लागेपछि वरिपरी वृक्ष जो धेर हिल्ल्छ ॥
 कल्ले देख्यो दिन दिन यहाँ धर्म औ पापबाट ।
 छुट्टयाएरै गतिविधि गरी लानमा धर्तिबाट ॥

१५३४

मान्छे धेरै मतहरु पानी भो भए धेर धेर ।

जस्तो इच्छा छ नि जुनिमहाँ गर्नु त्यो पर्छ हेर ॥

इच्छा रोकेपछि छिनछिनै थाल्छ रे फुट्नलाई ।

वाढीजस्तै वगरबिचमा रोकिने हुन्न आई ॥

१५३५

आली लाए पनि जलधिमा रोकिने हुन्न पानी ।

ल्याउँ मैले जनकपुरकी दिव्यकन्या सुबानी ॥

इच्छा रोकेपछि छिनछिनै थाल्छ रे फुट्नलाई ।

वाढीजस्तै वगरबिचमा रोकिने हुन्न आई ॥

१५३६

शोभा दिन्छिन् कुसुम कलिली फुलनमा हुन्छ पूर्ण ।

पूरै हारेपछि समरमा शत्रु जो हुन्छ चूर्ण ॥

इच्छा रोकेपछि छिनछिनै थाल्छ रे फुट्नलाई ।

वाढीजस्तै वगरबिचमा रोकिने हुन्न आई ॥

१५३७

मौलाएको सघन-तरुले धर्तिमा दिन्छ शोभा ।

फष्टाएको मनुज वयमा पूर्ण त्यो दिन्छ आभा ॥

हाम्रो जोडी जुग-जुग यहाँ चम्किने हुन्छ धेर ।

वाढी कैल्यै पनि बगरमा रोकिने हुन्न हेर ॥

१५३८

पक्षी हवौ रे अझ पनि निकै बाँच्नु जो पर्छ धेर ।

साथी यौटा सँग सँग लिनू सुखले ज्युनु हेर ॥

तिम्रो जोडी पनि जगतमा हेर्नलाई सुहाओस् ।

मेरो जस्तै जुनि जगतमा वन्यमा यो रमाओस् ॥

१५३९

घौताले नै चलन बलियो बाँधियो विश्वमा यो ।

साथी यौटा सँग सँग लिए सुखले ज्यूनमा भो ॥

तिम्रो जोडी पनि जगतमा हेर्नलाई सुहाओस् ।

मेरो जस्तै जुनि जगतमा वन्यमा क्वै रमाओस् ॥

१५४०

बाँचेसम्मन् बहुतसुखले बस्नुपर्ने छ पक्षी ! ।

मर्दा सारा पृथिवितल यो अन्ध भो बन्द अक्षि ॥

तिम्रो जोडी पनि जगतमा हेर्नलाई सुहाओस् ।

मेरो जस्तै जुनि जगतमा वन्यमा क्वै रमाओस् ॥

१५४१

वैरी संझीकन मनमहाँ बस्नुले व्यर्थ हुन्छ ।

मित्रै संझीकन रहनुले बाँच्नुको अर्थ हुन्छ ॥

तिम्रो जोडी पनि जगतमा हेर्नलाई सुहाओस् ।

मेरो जस्तै जुनि जगतमा वन्यमा क्वै रमाओस् ॥

१५४२

मिल्दा मात्रै सकलजुनि यो अर्थवान् हुन्छ भन्ने ।

संझै मैले भुज तिमिमहाँ सामुमा नै पसारें ॥

वैरी संझीकन मनमहाँ बस्नुले व्यर्थ हुन्छ ।

मित्रै संझीकन रहनुले बाँच्नुको अर्थ हुन्छ ॥

१५४३

भोकाएको भुवनतलमा जन्तु भै घुम्न आई ।

भेटें मैले रमणिकन जो बुद्धि यो धेर ख्याई ॥

वैरी संझीकन मनमहाँ बस्नुले व्यर्थ हुन्छ ।

मित्रै संझीकन रहनुले बाँच्नुको अर्थ हुन्छ ॥

१५४४

भित्रै उम्लीकन उदधिको वारि भै ठोकिएर ।

घुम्दै फिर्दै वरिपरि सधैं बस्नु नै पर्छ हेर ॥

यस्तो संझीकन सहजमा वैरता पूर्ण त्यागी ।

उँड्दै जाऊ पर पर तिम्री पक्षि हे ! दूर भागी ॥

१५४५

काच्चो माटोसरि जुधिरहे फुट्नुमा जान्छ पक्कै ।

मारें मैले बहुत बलिया वैरिलाई बिछडै ॥

यस्तो संझीकन सहजमा वैरता पूर्ण त्यागी ।

उँड्दै जाऊ पर पर तिम्री पक्षि हे ! दूर भागी ॥

१५४६

पैले आफैतिर दिल दिई हेर्नुपर्नेछ कस्तो ।

सानो फुच्चे वय बिनसिती जुध्न जाँदैछ जस्तो ॥

हात्तीका जो वरिपरि रही शक्तिवान् मै छु भन्नु ।

उस्तै उस्तै परिणति स्वयं भोग्नमा व्यर्थ लाग्नु ॥

१५४७

जोगाऊ हे खग ! निजकनै बाँच्नुपर्ने छ धेर ।

बाँचे मात्रै भुवनतल यो देख्न पाइन्छ हेर ॥

कस्ता कस्ता मनुजहरु जो गर्दछन् कर्म-क्रान्ति ।

यद्वा ओर्लीकन तल तलै बस्दछन् हुन्छ भ्रान्ति ॥

१५४८

फुल्दाको क्वै कुसुम वनको टिप्नमा छैन चित्त ।

फुल्दै जाऊ जुनिभर तिम्री सुक्नमा छाड मित्र ! ॥

अर्कालाई जिउन भनि जो व्यर्थमा देह छाडी ।

जान्छौ, व्यर्थै किन खग यहाँ जाऊ हे दूर भागी ॥

१५४९

भन्छन् मान्छेहरु मति भए गर्नुपर्ने भलाइ ।

अर्कालाई, परजुनि पनी आउने भो पलाई ॥

पानी पर्दासरि पृथिविको पालुवातुल्य बन्दै ।

बाँचेमात्रै भुवनतल यो देखिने भो नभन्दै ॥

१५५०

रावणका उपर्युक्त कुरा सुनेर जटायुको मनमा कोध-ज्वाला दनदनी बल्न थाल्दछ र एक्कासि उनी रावणमा जाइलाग्दछन् । तर विधिको बिडम्बना भनौं या के भनौं ईश्वरले धर्मात्माहरूलाई शक्ति-सञ्चय किन गरिदिएन ? सत्य र न्यायको वकालत गर्ने ईश्वरले न्यायी, सत्यवादीहरूलाई पूर्ण शक्तिमान् बनाइदिएको भए संसारमा अधर्म र पापको नामनिशानै हुने थिएन कि ? भन्छन् सत्यको सधैं जय र असत्यको पराजय हुन्छ रे तर त्यो कहिले ? मृत्युपछि ? अर्थात् ब्रह्माण्डकै प्रलयपछि ? भोकाएको अवस्थामा नपाएको खाना, तिर्खाएको अवस्थामा नपाएको पानीको के काम ? रावणका सशक्त प्रहारबाट जटायु घायल हुन्छन्, पर्वतका अगाडि कुहिनाको के जोड चल्दथ्यो र ? उनी आकाशबाट पृथ्वीमा खसे, कहिल्यै उठ्न नसक्ने गरी बसे, कष्टले दाहा धसे, उनको पछेटा काटिए, हड्डी भाँचिए । रावण आफ्नो गन्तव्यतिर पुनः लाग्दछ । सीताजी रावणलाई औल्याउँदै पुनः भन्दछिन् -

ल्याइस् तैले दनुज दुख दी छद्दले दूरबाट ।

हेदै होलान् पतिपरमले दुःखले भीरवाट ॥

भेजिस् यौटा दनुज नजिकै नेत्रमा जाल हाली ।

सोचें मैले हरिण सुनको रे'छ त्यो दैत्य खालि ॥

१५५१

सोच्ने शक्ती सब मरिगयो ढाकियो ज्ञान भित्र ।

कैले कैले रविकिरण जो दब्दछन् मेघभित्र ॥

भेजिस् यौटा दनुज नजिकै नेत्रमा जाल हाली ।

सोचें मैले हरिण सुनको रे'छ त्यो दैत्य खालि ॥

१५५२

त्वामी हुन् हे पतिपरम ती लोकमा तीन काल ।

हेर्थे सारा गतिविधि त्वयं खुल्दथे भित्र भाल ॥

लाग्यो पर्दा त्यस समयमा भो भयो भाग्य यस्तो ।

संभें मैले हरिण सुनको रे'छ त्यो दैत्य कस्तो ॥

१५५३

चाहे मात्रै पनि नहुन भो जो हुने हुन्छ पक्कै ।

आयो यौटा हरिण सुनको देखिंदा थें नि छक्कै ॥

लाग्यो पर्दा त्यस समयमा भो भयो भाग्य यस्तो ।

संभें मैले हरिण सुनको रे'छ त्यो दैत्य कस्तो ॥

१५५४

कैलेकाही जल जमिनमा वर्षिंदा हुन्छ सुख ।

तै वर्षाले अवानितल यो वगिंददा हुन्छ दुःख ॥

देखी देखीकन फसल जो नाशिंदा लाग्छ दिक्क ।

संभें मैले हरिण सुनको रे'छ त्यो दैत्य नीच ॥

१५५५

फेरेजस्तै भुजग मुखमा काँचुलीलाइ फेरी ।

राम्रो भा, थ्यो त्यस समयमा भो खुशी देह हेरी ॥

कैले काही जल जमिनमा वर्षिंदा हुन्छ सुख ।

तै वर्षाले धरणितल यो वगिंददा हुन्छ दुःख ॥

१५५६

नारीलाई छल-बल गरी ल्याउँदा छैन दुःख ।

पापी होस् हे ! परजुनि पनी पाउँछस् पूर्ण दुःख ॥

भन्छस् राजा तर नियमको पालना छैन केही ।

पाक्छस् पक्कै पनि भकभकी तेलमा देह चोपी ॥

१५५७

त्यस्ता मान्छेहरु मुलुकमा सक्तछन् बन्न राजा ।

रक्षा गर्छन् सकलजुनिको जो दिनेछन् सुरक्षा ॥

भन्छस् राजा तर नियमको पालना छैन केही ।

पाक्छस् पक्कै पनि नरकमा तेलमा देह चोपी ॥

१५५८

आगे हिंड्ने मनुजहरुले बिसिंदा मार्गलाई ।

जो जो हिंड्छन् पछि पछि तिनै दुःखका गर्त जाई ॥

पस्छन्, गाह्रो गतिविधिकनै देखिंदा लाज लाग्छ ।

पक्कै गुम्ला पछि पछि स्वयं छाडिदे राजकाज ॥

१५५९

भन्छस् राजा मुलुकहरुमा भो अगाडी बढेको ।

तेरो बानी बहुत ननिको दैत्य रे'छस् सढेको ॥

पर्छस् पक्कै पनि नरकमा उम्कनैलाइ गाह्रो ।

छिट्टै गुम्ला पछि पछि स्वयं छाडिदे राज्यभार ॥

१५६०

नेताले जो पथ अगतिलो पकिंदा हिंड्न गाह्रो ।

बेमौकामा कुसुम कलिलो फकिंदा चिन्न गाह्रो ॥

भन्छस् राजा मुलुकहरुमा भो अगाडी बढेको ।

तेरो बानी बहुत ननिको दैत्य रे छस् सढेको ॥

१५६१

को हुन् माता भगिनि कुन हुन् के छ तेरो अवस्था ।

नारीलाई जुन किसिमको स्थान दिन्छस् तँ कच्चा ॥

मर्यादाको रति पनि त्यहाँ पालना हुन्छ भन्न ।

गाह्रो भा, को गतिविधि स्वयं देखिंदा तुच्छ-गण्य ॥

१५६२

यौटै यौटै किसिमसँग जो राखिंदा नारिलाई ।

मर्यादाको रति पनि त्यहाँ पालना हुन्न भाइ ! ॥

माता होलिन् कति कति त्यहाँ देविकै स्थान पक्री ।

पत्नी होलिन् कति कति त्यहाँ स्वामिकै काख पक्री ॥

१५६३

जो जो पाए पनि पलपलै पकिने क्वै मनुष्य ।

माथी हुन्नन् पशुसरि सधैं बन्दछन् हेय दृश्य ॥

राजा भन्छत् तर मनमहाँ लाग्छ रे घीन आज ।

पक्कै वन्छत् रघुचरणका दृष्टिमा कोपभाज ॥

१५६४

नारीलाई पुरुष जति छन् स्वामिकै अङ्ग माने ।

के पो होला पृथिवितलमा वस्नलाई नजाने ॥

देखी देखीकन मनमहाँ लाग्छ रे घीन आज ।

पक्कै वन्छत् पृथिविपतिका दृष्टिमा कोपभाज ॥

१५६५

वन्छन् कोही पुरुषहरु ता बाबुके स्थान पक्री ।

वन्छन् कोही पुरुषहरु ता दाजुके स्थान पक्री ॥

कोही हुन्छन् अनुज कतिका स्नेहका भार वोकी ।

भन्छन् क्यारे सँगिनि जति छन् रावणैको नि हो कि ॥

१५६६

तेरी पत्नी पनि हरिगए के हुनेथ्यो अवस्था ।

जाई लाग्थिन् जति बल तँमा भित्रिएको छ अस्त्र ॥

कोही हुन्छन् अनुज कतिका स्नेहका भार वोकी ।

भन्छन् क्यारे सँगिनि जति छन् रावणको नि हो कि ॥

१५६७

तेरी पत्नी पनि भगिनि हुन् पुत्रि हुन् वा कसैको ।

हेलाँ गर्लास् तर दनुज हे ! पुत्रि हुन्, ती कसैको ॥

आफ्नी पुत्रि जसरि सुखमा राखिछस् गर्नु तेही ।

पत्नीलाई पल पल त्यहाँ भन्नु जो हुन्न केही ॥

१५६८

सप्तमी मन्त्र

-वृक्ष ।

।० कर्म-भाग ॥

न रे उच्च नीच ।

अकलने हुन्छ उच्च ॥

१५१७

पुरुषको हर्नमा जान्छ चित्त ।

राजा भन्छौ त्रिदिवतल नै हाँक्नमा जान्छ चित्त ॥

मर्यादामा उपरि रहने कर्मले नीच नीच ।

थाहा पाए प्रभुचरणले थुक्दछन् पिच्च पिच्च ॥

१५१८

फैलेला यो अपयश सधैं पानिमा तेलजस्तै ।

निन्दा होला हरवखत नै सुन्नलाई नसक्यै ॥

मर्यादामा उपरि रहने कर्मले नीच नीच ।

थाहा पाए प्रभुचरणले थुक्दछन् पिच्च पिच्च ॥

१५१९

यसरी बारम्बार जटायुद्वारा संझाइए तापनि रावणको मन-मस्तिष्क कुकर्म गर्नबाट हटेन । अर्थात् एउटा निर्जीव वस्तुलाई पुराण सुनाए बराबर हुन गयो त्यो प्रयास र उल्टै पक्षिराज जटायुलाई रावण हर्कान थाल्छ -

अर्थै छैनन् नभन तिमिले धर्म औ पाप के हो ।

पक्कै हुन्छन्, जति हुनु छ यो हुन्न रे छैन त्यो हो ॥

मेरा बाबा जिजुहरु सबै ज्ञानका थे भकारी ।

ल्याउँ मैले जनकपुरकी सुन्दरी यी सकारी ॥

१५२०

केही भन्नू मकन तिमिले सूर्यका जो समीप ।

वत्ती बालेसरि धिपि धिपी अर्थ क्यै छैन ठीक ॥

मेरा बाबा जिजुहरु सबै ज्ञानका थे भकारी ।

ल्याउँ मैले जनकपुरकी सुन्दरी यी सकारी ॥

१५२१

मुटुको टुका बिसन सकछु, सक्तिन म ता स्वर्ग नै देख्छु,
 सुन्दरी माथि कोही छैन साथी,
 पृथिवी नै माथि जान्छु भैं लाग्छ
 स्वर्ग नै तल भर्छु भैं लाग्छ
 यो भित्रि भाग प्रशस्त जाग्छ,
 वत्तीभैं हेर प्रशस्त बल्छ,
 दाम्पत्यमाथि जेलियौ हामी,
 यी भन्दा प्यारो कोही छैन साह्रो,
 आकाशको तारो सूर्यभैं भित्र धपक्क बल्छ,
 विना कोही वर्षा धर्ती नै बल्छ,
 हे पक्षिराज ! बक बक गछौं,
 विना कोही डुङ्गा समुद्र तछौं,
 यमलोक पुग्न बेकार सोच्छौं,
 म मर्नुपर्छ यिनलाई छाड्न
 मथन नै पर्छ दही नै हेर नौनी जो काड्न
 न सकछु साट्न, साटिन्छु आफैं ।
 न सकछु त्याग्न, त्यागिन्छु आफैं
 यी मेरी रानी पञ्जा जो भित्र पर्नमा आ, छिन्,
 मख्खी भैं भा, छिन्, के भनूँ मैले हे पक्षी
 थैले, वाध्यता होस्, वा इच्छाले होस्,

साथमा आ, छिन्, वृक्ष र छाया समान हामी, बोल न बोल हृदय खोल, परन्तु व्यर्थ
 नजानिकन नबोले गर, देह र आत्मा नछुटे जस्तो, माटो र ढुङ्गा नछुटेजस्तो कोही घर
 बन्नलाई, छाडिद्यौ बोललाई ।

बगैँचाभित्र फुट्दैन फूल, के अर्थ छ र त्यो बगैँचाको ? शोभाहीन भा को, सृष्टिको स्रोत
 नारी हुन् ओत, घाम र पानी थेग्नलाई, कुरा बुझ्दछौं हामी ।

कल्ले देख्यो परजुनि छ रे धर्म औ पापबाट ।

धर्म गर्दा धरणितलमा मुक्त भो पापबाट ॥

मेरा बाबा जिजुहरु सबै ज्ञानका थे भकारी ।

ल्याएँ मैले जनकपुरकी सुन्दरी यी सकारी ॥

जे जस्तो हो किसिमसँग जो हुर्किने हुन्छ व्यक्ति ।
 त्यस्तै त्यस्तै किसिमसँग जो बढ्छ रे भित्र शक्ति ॥
 खोज्नेलाई पर-पुरुष जो भोगकै लालसाले ।
 पत्नी राम्रा कसरि रहनू दैत्य हे ! नीच खाले ॥

१५८१

पौडी खेलेपछि वरिपरी झ्याउले बेरिएको ।
 पानीभिन्नै शरिरभरि जो हुन्छ रे बेरिएको ॥
 जे जस्तो हो किसिमसँग जो हुर्किने हुन्छ व्यक्ति ।
 त्यस्तै त्यस्तै किसिमसँग जो बढ्छ रे भित्र शक्ति ॥

१५८२

हीलोभिन्नै कमल पनि ता फुल्छ रे ठाँउ हेरी ।
 तेरो चाला बहुत ननिको दुष्ट होस् कर्म हेरी ॥
 पौडी खेलेपछि वरिपरी झ्याउले बेरिएको ।
 पानीभिन्नै शरिरभरि जो हुन्छ रे घेरिएको ॥

१५८३

भन्छन् दीक्षापछि पृथिविको प्राणिले रूप फेर्छ ।
 भन्छन् शिक्षापछि मनुजले काँचुली पूर्ण फेर्छ ॥
 तैले दीक्षा जुनिभरि कबै पाइनस् कर्मबाट ।
 तेरो चाला बहुत ननिको चुक्दछस् धर्मबाट ॥

१५८४

पापी प्राणीहरु पृथिविमा टिक्न सक्तैन धेर ।
 जाला तेरो जुनि नरकमा व्यर्थमा दैत्य ! खेर ॥
 तैले दीक्षा जुनिभरि कबै पाइनस् कर्मबाट ।
 तेरो चाला बहुत ननिको चुक्दछस् धर्मबाट ॥

१५८५

बाढीजस्तै चुलुबुलु गरी बग्नमा स्वल्पकाल ।
 केही हुन्नन् हरदम यहाँ फायदा हीन-ताल ॥
 उर्लन्छस् क्यै समय कलि भैं धेर नोक्सान पारी ।
 प्राणीलाई पृथिवितलमा, चुक्दछस् दैत्य ! हारी ॥

१५८६

आफैं आफैं विष मुखमहाँ उम्लिंदो सर्पजस्तै ।
 टोकूँ टोकूँ गरि गडबडी गर्दछस् दैत्य ! उत्तै ॥
 उलन्छस् क्यै समय कलि भैं धेर नोक्स्तान पारी ।
 प्राणीलाई पृथिवितलमा, चुक्दछस् दैत्य ! हारी ॥

१५८७

जन्मन्छन् क्वै हित गरैं भनी प्राणिका निम्ति धेर ।
 कोही जन्मे अहित हुनमा विश्वकै निम्ति हेर ॥
 व्यर्थै तेरो जुनि जगतमा भो भयो भारमात्र ।
 थाहा होला रघुचरणले ताडिंदा मात्र गात्र ॥

१५८८

छोपी छोपी मुख रहमहाँ पस्नमा लायकै छस् ।
 वाँच्नुभन्दा वर मरिदिनै मात्र हे लायकै छस् ॥
 व्यर्थै तेरो जुनि जगतमा भो भयो भारमात्र ।
 थाहा होला रघुचरणले ताडिंदा मात्र गात्र ॥

१५८९

"राजा" भन्ने पदवि खल हे ! व्यर्थ हो वोकिराख्नु ।
 पूरै भूठो वचन पहिल्यै अर्थ हो त्यागिराख्नु ॥
 व्यर्थै तेरो जुनि जगतमा भो भयो भारमात्र ।
 थाहा होला रघुचरणले ताडिंदा मात्र गात्र ॥

१५९०

प्राणी सामू नरकजुनिको पापको दण्डलाई ।
 देखाएमा मन हटिदिने हुन्छ के दुष्टलाई ॥
 "राजा" भन्ने पदवि खल हे ! व्यर्थ हो वोकिराख्नु ।
 पूरै भूठो वचन पहिल्यै अर्थ हो त्यागिराख्नु ॥

१५९१

रक्षा गर्दै रहनु नृपको धर्म हो कर्म हो रे ।
 प्राणीलाई पल पल यहाँ सुखमा राख्नु हो रे ॥
 पूरै बिर्सीकन विगतका भूपका कर्म-भेष ।
 हर्दै ल्याइस् मकन खल हे व्यर्थमा दूर देश ॥

१५९२

आफू भोको भइकन पनी जो दिने खानलाई ।

त्यस्ता राजाहरु हरघडी रम्दछन् राज्य पाई ॥

प्राणीका जो सुख-दुख सबै आफ्नै तुल्य संझी ।

बस्ने बानी नभइकन क्वै व्यर्थ हो वाँचन तम्सी ॥

१५९३

अर्काको जो धन विभवमा लोभिनेलाई जैल्यै ।

अर्काको जो साँगिनिहरुमा लोभिनेलाई केल्यै ॥

पक्कै हुन्नन् वरपर कतै सुख औ सार देख्न ।

भन्छन् आई- वरिकन सधैं बस्दछन्, प्रेत टोकन ॥

१५९४

भृत्यै संझीकन रहनुले भूपको अर्थ हुन्छ ।

सेवा गर्दा सकलजनको भित्रको मर्म छुन्छ ॥

श्रद्धा खोज्नेहरु हरघडी दुःखका गर्तमा छन् ।

माथी माथी नपुगिकन जो नीच नै भर्नमा छन् ॥

१५९५

वत्तीजस्तै झलल जसमा वल्लको शक्ति हुन्छ ।

सेवा गर्दै जिउनु जसमा भित्रको सोख हुन्छ ॥

त्यस्ता मात्रै नृपति-पदका लागि जो योग्य हुन्छन् ।

माथी माथी पुगिकन सधैं व्योम नै चुम्न सक्छन् ॥

१५९६

तेरो बानी बहुत ननिको लोभ औ लालचाले ।

पत्नीमा जो परपुरुषको, दैत्य होस् नीच खाले ॥

त्यागीमात्रै "नृपति" पदका लागि जो योग्य हुन्छन् ।

माथी माथी पुगिकन सधैं व्योम नै चुम्न सक्छन् ॥

१५९७

केही राजाहरु तल परे वंश नै नाशिएर ।

केही राजाहरु तल झरे दर्पले तासिएर ॥

भोगी राजाहरु भुवनतका बोझ मात्रै भएछन् ।

त्यागी राजाहरु हरघडी सूर्यभै चम्किएछन् ॥

१५९८

निभ्दो बत्तीसरि धिपि धिपी चाल देखें नराम्रो ।
 निम्तो आफैं यमकन दिइस् कुद्ध भो वंश हाम्रो ॥
 भोगी राजाहरु भुवनका बोझ मात्रै भएछन् ।
 त्यागी राजाहरु हरघडी सूर्यभै चम्किएछन् ॥

१५९९

उता दशरथनन्दन श्रीराम सारीचको बध गरी केही वर आइपुगेका मात्र के लिए, अनेकौं विप्रतिपत्तिसूचक लक्षणहरु देखा पर्न थाले, कहिले देब्रे आँखा फर्फराउने, कहिले वन बिरालोले बाटो काट्ने, कहिले शोकसूचक ढङ्गले स्याल कराउने हुन थाल्यो । अहो ! के भयो होला ? कतै सुमित्रानन्दन लक्ष्मणलाई राक्षसहरुले त घरेनन् ? कतै जनकनन्दिनी सीतालाई कुनै रोग-व्याधिले त सताएन ? आदि आदि ।

के भो के भो मकन अहिले भोग्दछु भिन्न चाल ।
 घुम्दै आयो कि त वरिपरी मानमा नीच काल ॥
 पन्छाएरै पनि नसकिने कालको कर्मलाई ।
 टप्पै टिप्ने टप टप यहाँ थाह क्यै दिन्न आई ॥

१६००

रोके एकैछिन पनि यहाँ भन्नलाई नपाई ।
 टप्पै टिप्ने सकल जति छन् प्राणिको देहलाई ॥
 सानो ठूलो नभनिकन त्यो लान्छ रे छानि- छानी ।
 पक्कै होला मकन अहिले देहमा केहि हानि ॥

१६०१

आँखी भौ यी फिरिरि किन हो चल्दछन् रे नचाई ।
 देब्रे आँखा-वरिपरि निकै दुःख दिन्छन् मलाई ॥
 सानो ठूलो नभनिकन त्यो लान्छ रे छानि- छानी ।
 पक्कै होला मकन अहिले देहमा केहि हानि ॥

१६०२

जन्मै दिन्छस् विधि बिनसिती मर्दछस् आफुले नै ।
 हुर्काएको कुसुमसरि जो नाशदछस् आफुले नै ॥
 सानो ठूलो नभनिकन त्यो लान्छ रे छानि- छानी ।
 पक्कै होला मकन अहिले देहमा केहि हानि ॥

१६०३

भाई मेरा बहुत बलिया जानकीको सुरक्षा ।

गर्छू भन्दै वरिपरि रहे मातृवद् देखन दक्ष ॥

धाई धाईकन वरिपरी दैत्यले दिन्छ दुःख ।

यद्वा अर्कै दुख हुन गयो सूचना दिन्छ नेत्र ॥

१६०४

खाने बानी बहुत रसिलो जानकीलाइ हुन्थ्यो ।

के के खान्छ्यौ भनिवरि सधैं सामुमा प्रश्न हुन्थ्यो ॥

ऐले त्यस्तो नभइकन जो मात्र प्यूनू छ पानी ।

यद्वा अर्कै दुख हुन गयो देहले कष्ट मानी ॥

१६०५

बस्थिन् रानीसरि नगरमा कष्ट जो केहि थे, न ।

उक्ली उक्लीकन उपरमा हर्म्यमा दुःख थे, न ॥

ऐले त्यस्तो नभइकन जो मात्र प्यूनू छ पानी ।

यद्वा अर्कै दुख हुन गयो देहले कष्ट मानी ॥

१६०६

भक्तै मेरा अनुज बलिया प्राणिमा प्रेम गर्छन् ।

मनै आफैं बरु परिरहोस् दाजुका कष्ट हर्छन् ॥

केही आयो विपद उनमा शक्ति नै क्षीण पादै ।

यद्वा अर्कै दुख हुन गयो भन्छ यो नेत्र चल्दै ॥

१६०७

पैले पैले यसरि कहिल्यै नेत्र यो चलन थे न ।

कैल्यै कैल्यै पनि पृथिविमा कष्ट जो केहि थे न ॥

ऐले यस्तो किसिमसँग जो चल्छ रे लोमराजि ।

पक्कै पक्कै पनि कुटिमहाँ भा, छ क्यै भन्छ राजि ॥

१६०८

यै वेलामा घुमि घुमिकनै रुन्छ रे यो शृगाल ।

मुन्टोलाई तल तल गरी निमित्तयो भैं छ काल ॥

पैले कैल्यै पनि शरिरमा नेत्र यो चलन थे, न ।

चौताले नै दिन दिन त्यहाँ कष्ट जो केहि दे, न ॥

१६०९

बाबा बिन्दा पनि यसरि जो देहमा दुःख थे, न ।
 ऐले यस्तो किसिमसँग जो चल्छ रे बस्न दे, न ॥
 यै वेलामा घुमि घुमिकनै रुन्छ रे यो श्रृगाल ।
 मुन्टोलाई तल तल गरी निम्तियो भैं छ काल ॥

१६१०

हिङ्गुनैलाई पनि कठिन भो भित्रकै शक्ति छैन ।
 सोच्नैलाई पनि कठिन भो चित्तमा छैन चैन ॥
 यै वेलामा घुमि घुमिकनै रुन्छ रे यो श्रृगाल ।
 मुन्टोलाई तल तल गरी निम्तियो भैं छ काल ॥

१६११

थोरै थोरै समय सजिलो लाग्दथ्यो रे मलाई ।
 चिन्ता वैरीकन शरिरमा छोप्छ क्यारे जलाई ॥
 थोरै पैले गगनतिर जो मेघको अंश थेन ।
 छोप्दै आयो वरिपरि सबै गर्छ वर्षा पदेन ॥

१६१२

मान्छे भन्छन् सुख-दुख सबै भाग्यकै खेल हो रे ।
 त्यस्तै लाग्यो मकन अहिले कष्ट नै वैरियो के ॥
 थोरै पैले गगनतिर जो मेघको अंश थेन ।
 छोप्दै आयो वरिपरि सबै गर्छ वर्षा पदेन ॥

१६१३

जाँतो जस्तै शिर-उपरमा क्यै बसे भैं छ आज ।
 ठाडो बस्नै पनि कठिन भो देहमा दर्द भा, छ ॥
 थोरै पैले गगनतिर जो मेघको अंश थेन ।
 छोप्दै आयो वरिपरि सबै गर्छ वर्षा पदेन ॥

१६१४

कैले-काहीं कटु किसिमले कृष्ण-खाले बिडाल ।
 बाटो काट्दा मन-मनमहाँ भस्किंदो शीघ्र काल ॥
 आए जस्तो अनुभव हुने घुम्छ यो भित्र भित्र ।
 सारा सारा रिपुहरु रहे छैन के इष्टमित्र ॥

१६१५

रोए जस्तो प्रकृति पनि यो नेत्रका सामु घुम्छ ।

अस्ताएमा रविकिणले अद्रिमा चुम्न पुग्छ ॥

कालै आएसरि हुन गयो रुन्छ यो भित्र भित्र ।

सारा सारा रिपुहरु रहे छैन के इष्टमित्र ॥

१६१६

बोल्छन् क्वैलीहरु वनमहाँ स्वादिलो शब्द छैन ।

वग्छन् खोलाहरु खलखली सुन्नमा कान जान्न ॥

कालै आएसरि हुन गयो रुन्छ यो भित्र भित्र ।

सारा सारा रिपुहरु रहे छैन के इष्टमित्र ॥

१६१७

आकाशैमा धरणितल यो उक्लिए तुल्य लाग्छ ।

धर्तीभित्रै गगनतल त्यो लत्रिए तुल्य लाग्छ ॥

कालै आएसरि हुन गयो रुन्छ यो भित्र भित्र ।

सारा सारा रिपुहरु रहे छैन के इष्टमित्र ॥

१६१८

हिंड्दैछन् रे हरिण वनमा झुण्डका झुण्ड वन्दै ।

पक्षी उड्छन् गगनतलमा वृक्षका सामु नाँच्दै ॥

हल्लीरन्छन् कुसुम-लतिका स्वादिलो देख्न छैन ।

सोचनैलाई पनि कठिन भो चित्तमा छैन चैन ॥

१६१९

पैतालाको तलतल यहाँ के भयो के भयो हो ।

हिंड्ने गाह्रो पथविचमहाँ गेगरै धेर भा, जो ॥

जस्तै लाग्यो मकन किन हो देहमा हानि भा, छ ।

वैदेहीको मन- महलमा कष्ट क्यै आज भा, छ ॥

१६२०

मेरी रानी मुटु-वरिपरी धड्कनैकी जुहार ।

आयो आयो मकन मनमा जानकीको मुहार ॥

हल्लीरन्छन् कुसुमलतिका स्वादिलो देख्न छैन ।

सोचनैलाई पनि कठिन भो चित्तमा चैन छैन ॥

१६२१

यसरी अनेकौं विप्रतिपत्तिसूचक संकेतहरू पाइरहेकै सन्दर्भमा श्रीराम अलि वर मात्र के आइपुगेका थिए, लक्ष्मण ज्यादै खिन्न मुद्रामा खुर् खुर् आफैतिर आइरहेको देख्छन् । के भयो ? किन आए ? यी घोर जङ्गल, जताततै मायावी राक्षसहरूको खतरापूर्ण खेल, अहो! केही विपत्ति पो पन्यो कि ? आदि आदि । उता लक्ष्मण दाजुको दुःखपूर्ण दाणी (हा लक्ष्मण, हा सीते ! म मरें आदि आदि) सुन्नमा आएपछि भाउजु ज्यादै अतास्सिएको, हजुरलाई पक्कै पनि आपत्ति आएर नै त्यस किसिमको कष्टसूचक दाणी बोलिएका हुन् भन्दै हजुरको खोजी गर्न पठाउनु भयो । मैले जति प्रयास गरे पनि केही लागेन, ज्यादै हठपूर्ण तरिकाले पर्णशाला छाडेर आउन बाध्य तुल्याउनु भयो । हे अग्रज ! भाउजुलाई पर्णशालाबाट बाहिर ननिस्कन एउटा रेखा (जसलाई लक्ष्मणरेखा भनिन्छ) बनाएर आएको छु ।

म बोलिरन्थें पर जानु हुन्न रे ।

छ बाघ-भालूहरूको जमात रे ॥

तथाऽपि मानेन नि भाउजू-मन ।

म बाध्य भा, थें छुटिजानमा वन ॥

१६२२

जहाँ जहाँ छन् वनभिन्न वृक्ष यी ।

छ राक्षसैको पनि हूल त्यत्ति ती ॥

ल भाउजूमा हुन सक्छ रे दुख ।

छुटेर जाँदा म अभागिले उता ॥

१६२३

म ढालजस्तै बनिरेछु रे सब ।

गरेर रक्षा बसिरेछु मै अब ॥

ल भाउजूमा बलिरन्छ रे तर ।

छुटेर जाँदा दुख-बहिन हर्हर ॥

१६२४

कुरा भनौं के रघुनाथमा त्यहाँ ।

गएर मैले अनि भाउजू वहाँ ॥

बसी-रहेकी वन-भिन्न एकली ।

हुँदैन रक्षा गरुँ भन्न क्वै बली ॥

१६२५

भएर मेरो मनमा भरोस त्यो ।
 गए नि दाज्यू मृग खोज्न भित्र त्यो ॥
 वसी-रहेकी वन-भित्र एकली ।
 हुँदैन रक्षा गरुँ भन्न क्वै बली ॥

१६२६

म गर्छु मातासरि भित्र आदर ।
 भएन कैल्यै मनमा अनादर ॥
 हजूरलाई किन यो भयो भ्रम ।
 हुँदैछ रे कष्ट भनेर नै भ्रम ॥

१६२७

रची-रहेछन् जसले नि सृष्टि यो ।
 भजी-रहेमा प्रभुनाम वृष्टि भो ॥
 अपार तारा सुख-शान्तिका कुरा ।
 मलाइ विश्वास छुँदैछ रे पुरा ॥

१६२८

किंगासरी जो छ बसेर हातमा ।
 चरासरी जो छ बसेर पातमा ॥
 सक्वैन कैल्यै पनि ढाल्नमा तर ।
 विनाश होला दितिवंशको वर ॥

१६२९

भएछ रे क्वै शिशुको नि जन्म जो ।
 छ पाल्नै गर्नु नि मातरी ! अहो ! ॥
 सक्वैन कोही पनि ढाल्नमा तर ।
 विनाश होला दितिवंशको वर ॥

१६३०

छकाइहालौं भनि जानकीकन ।
 घुमाइ व्यर्थै लचिलो प्रिया-मन ॥
 गरेर उस्तैसँग शब्द जो त्यहाँ ।
 कराइयो दैत्यहरू स्वयं त्यहाँ ॥

१६३१

भएन पत्यार मलाइ जोडले ।
 ल जाउ भन्दै नि धकेलि तोडले ॥
 बनाइ रेखा वनमा नकाट्नु रे ।
 भनेर आएँ मत खोज्न दाजु हे ! ॥

१६३२

प्रकाश हुन्थ्यो बहुधा जता पनि ।
 भएन विश्वास नि व्यर्थमा अनि ॥
 म लौरिजस्तै जलमा बगीकन ।
 छुटेर आएँ प्रभु ! खोज्नमा वन ॥

१६३३

नभन्नु होला छ अवश्य दोषि यो ।
 भएन शक्ती संग बस्न खोसियो ॥
 म लौरिजस्तै जलमा बगीकन ।
 छुटेर आएँ प्रभु ! खोज्नमा वन ॥

१६३४

भयो नि यस्तै मन भिन्न नै थियो ।
 गरें नि यस्तै मन खिन्न नै थियो ॥
 ल चाहनाले पनि हुन्न रे कुरा ।
 छुटेर आएँ प्रभु ! खोज्नमा पुरा ॥

१६३५

त्रिलोकका जो अधिपालले पनि ।
 परास्त गर्ने प्रभु-राममा अनि ॥
 अवश्य सक्ने स्थिति हुन्न रे भनी ।
 थियो मलाई मनभिन्न सोच नि ॥

१६३६

सकीन थेग्नै शर वर्षिए ममा ।
 लगाइहाले पनि ढाल देहमा ॥
 म हार खाएर नि आइयो यहाँ ।
 म दोषि हुँला जति हुन्छ रे त्यहाँ ॥

१६३७

विडम्बना यो विधिको अचम्म छ ।

हुदैँन विश्वास नि सत्य दूर छ ॥

म हार खाएर नि आइयो यहाँ ।

म दोषि हुँला जति हुन्छ रे त्यहाँ ॥

१६३८

मलाइ गाह्रो हुन गो बहुत नै ।

नआइ बस्दा वनमा समीप गै ॥

विडम्बना यो विधिको अचम्म छ ।

हुदैँन विश्वास नि सत्य दूर छ ॥

१६३९

भनेर माता म समीप बस्दथेँ ।

भएन विश्वास नि नीच खस्दथेँ ॥

थिएन कोही पनि माथि ल्याउन ।

मलाइ तानेर नि जो उभ्याउन ॥

१६४०

सुभेन रे त्यो क्षणभित्र जो कुरा ।

सक्वैन कोही पनि राख्नमा पुरा ॥

बलेर आगोसरि दन्कियो मन ।

निभ्वैन पानी पनि छेपिंदाकन ॥

१६४१

अँध्यारिएको छ नि चित्तले भने ।

हुदैँन प्राणी सुखले नि ज्यून हे ॥

बलेर आगोसरि दन्कियो मन ।

थियो नि दावानलतुल्य लक्षण ॥

१६४२

छ दाजु ऐले पनि धेर सम्भना ।

विडम्बना भैँ विधिको नि जन्मना ॥

बलेर आगोसरि दन्कियो मन ।

थियो नि दावानलतुल्य लक्षण ॥

१६४३

म भाउजूमा कसरी ल दोष छूँ ।
 वगेर भ्याइन्न नि अद्रिका हिउँ ॥
 बलेर आगोसरि दन्कियो मन ।
 थियो नि दावानलतुल्य लक्षण ॥

१६४४

थिएन साथी सँगमा बुझाउन ।
 थिए नि मात्रै तर जीर्ण पाउन ॥
 म दोषभागीसरि खिन्न नै थिएँ ।
 न बोल्न सक्दा म त मूक भैँ थिएँ ॥

१६४५

म हेरिरन्थे वनका कुनातिर ।
 प्रशस्त लागीकन जो पिरैपिर ॥
 नमानिहालूँ यदि हो भने कुरा ।
 ल शाप लागीकन पोल्छ भैँ पुरा ॥

१६४६

समान कालोघन भैँ मडारिंदो ।
 थिए नि आँखा वहुतै वटारिंदो ॥
 नमानिहालूँ यदि हो भने कुरा ।
 ल शाप लागीकन पोल्छ भैँ पुरा ॥

१६४७

मलाइ छोरैसरि स्नेह जो दिने ।
 भएर क्रोधी किन हो मडारिने ॥
 नमानिहालूँ यदि हो भने कुरा ।
 ल शाप लागीकन पोल्छ भैँ पुरा ॥

१६४८

वनेर रेखा मुखमा यताउता ।
 छ रक्तमालासरि जो जतातता ॥
 मलाइ छोरैसरि स्नेह जो दिने ।
 भएर क्रोधी किन हो मडारिने ॥

१६४९

समान देवी भइ शुभ मारनमा ।
 गरेर रक्षा दनुजादि ताडनमा ॥
 भयो उसै जो जनकात्मजाकन ।
 मलाइ ज्यादै भय भो मनैमन ॥

१६५०

उठेर कैले मतिरै भुजा चले ।
 रिसाइ आँखा अति लाल भै बले ॥
 मलाइ लाग्यो अब दैत्य ताडनमा ।
 खडा भएकी हुन सक्छ मारनमा ॥

१६५१

असह्य भो त्यो पनदेखि त्रासले ।
 मरेर जाँदा म त बाँच्न आशले ॥
 मलाइ लाग्यो अब दैत्य ताडनमा ।
 खडा भएकी हुन सक्छ मारनमा ॥

१६५२

मडारिएको जलतुल्य अब्धिको ।
 बगाइलाला भनि भित्र भीति भो ॥
 मलाइ लाग्यो अब दैत्य ताडनमा ।
 खडा भएकी हुन सक्छ मारनमा ॥

१६५३

अगाडि जस्तैसित बिनित नै गरोस् ।
 हुँदैन कैल्यै पनि काल क्यै टरोस् ॥
 भयो त्यसै जो म भुकेर व्यर्थ भो ।
 खडा भएकी हुन सक्छ मारन हो ॥

१६५४

त्यसै त्यसै जो मनमा लिएर नै ।
 म शीघ्र आएँ अवनीप खोज्न नै ॥
 भएन विश्वास कसै गरे पनि ।
 अभागि रेछू हुन सक्न जे पनि ॥

१६५५

भयो यसै कारणले कुनै क्षति ।
 अवश्य भन्लान् दुनियाँ भली भली ॥
 गरेन रे देवरले भलाइ जो ।
 गरी बहाना वनबाट टाढियो ॥

१६५६

छु धेर गाहो नि समाजमा हुँदा ।
 सकिन्न कैल्यै पनि एक्लिई उता ॥
 वसेर राम्रो गरिरन्छु नै भनी ।
 विना चिद्ध्याई जनता कुनै पनि ॥

१६५७

विशेषखाले छु स्वभाव मानिस ।
 भएछु रे हानि ल दिन्छु नालिस ॥
 गएर अड्डातिर कुलिईकन ।
 हुँदैछु रे त्यो फितलो स्वयं किन ॥

१६५८

नहेरि कैल्यै नि यथार्थतातिर ।
 ल हेरि हिँड्दो छु मनुष्य बाहिर ॥
 न संयमी क्वै पनि जन्मिए यहाँ ।
 कराइरन्छु बिनु अर्थ नै यहाँ ॥

१६५९

भनिन्छु रे सृष्टि समस्तभिन्न त्यो ।
 मनुष्यमात्रै छु, विवेकि जो अहो ! ॥
 विवेक गर्ने छु कला उसैसित ।
 गरेन कैल्यै उपयोगमा हित ॥

१६६०

छु वाणि राम्रो उत्तमा वनावट ।
 कलै-कलाले गरिंदो सजावट ॥
 परन्तु उत्रेन यथार्थतातिर ।
 न लिन्छु कैल्यै यसमा स्वयं पिर ॥

१६६१

हुन् ज्ञानमा हीन तथाऽपि पक्षिले ।
 तथैव त्यस्तै पशु जो विपक्षिले ॥
 प्रहार गर्दा पनि कुर्लिने स्थिति ।
 ल धेर छोटो छ, मनुष्य बेथिति ॥

१६६२

न संयमी छन् नरमा कुनै पनि ।
 न गर्न सक्छन् मनभित्र शोधनी ॥
 वृथा छ, उस्को छ विवेकको कुरा ।
 ल लाज लाग्दैन नि हीन जो हुँदा ॥

१६६३

थिए यत्तै वंश- विशेषमा पुरा ।
 बढाइराख्ने निजकीर्तिका कुरा ॥
 म भिन्नखाले भइरेछु के गरुँ ।
 सकीन टार्ने विपरीत आबरु ॥

१६६४

दशै-दिशामा दिनहुँ कुरै कुरा ।
 ल लक्ष्मणैको हुन सक्छ रे पुरा ॥
 न मेटि मेटिन्न नराम्ररी रह्यो ।
 विनाश गर्ने कुलको स्वयं छ यो ॥

१६६५

छ राममा त्यो छ विशेष शक्ति छ ।
 ल लक्ष्मणैमा मनभित्र भक्ति छ ॥
 थियो भनाई विपरीत त्यो भयो ।
 विनाश गर्ने यश जो स्वयं छ यो ॥

१६६६

रहेछ मात्रै मनभित्र वाहना ।
 श्रीराममा जो छ नि भक्ति- चाहना ॥
 कलेवरैमात्र रहेछ भाइको ।
 न रे'छ आत्म त्यसमा हराइ गो ॥

१६६७

मभिन्न भन्ने मनका कुरै कुरा ।
 न सुन्छ कोही किन भन्नु त्यो कुरा ॥
 कलेवरैमात्र रहेछ भाइको ।
 न रे, छ आत्मा सहजै पराइ भो ॥

१६६८

छ वाहनामात्र नि भक्तिका कुरा ।
 बुनेर राम्रोसँग जाल यो पुरा ॥
 दिएछ धेरै दुख भाउजूकन ।
 मलाइ भन्लान् दिनहुँ प्रजाजन ॥

१६६९

जमीरहेको जलभिन्न तेलको ।
 हुनेछ थोपासरि फैलिंदो नि यो ॥
 दिएछ धेरै दुख भाउजूकन ।
 मलाइ भन्लान् दिनहुँ प्रजाजन ॥

१६७०

न सकछु मैले सबमा बताउन ।
 भयो यसै जो स्थितिले समाउन ॥
 दिएछ धेरै दुख भाउजूकन ।
 मलाइ भन्लान् दिनहुँ प्रजाजन ॥

१६७१

वसी-रहेको घनघोर वन्यमा ।
 छुटेर आएछ नि यो जघन्यमा ॥
 भनेर निन्दा हुन सकछ दिन्दिन ।
 वताइदेला स्थिति यो गई कुन ॥

१६७२

न मेटि मेटिन्न नि भ्रामकै कुरा ।
 न भेटि भेटिन्न नि जो प्रजा पुरा ॥
 मलाइ निन्दा हुन सकछ दिन्दिन ।
 वनाइदेला स्थिति यो सफा कुन ॥

१६७३

हुनेछ रे वैर नि भाउजूमहाँ ।

भयो त्यसै धर्म नि लोकमा यहाँ ॥

मलाइ निन्दा हुन सक्छ दिन्दिन ।

बनाइदेला स्थिति यो सफा कुन ॥

१६७४

अकारणैले पनि दोषि जो भएँ ।

हुँदैन कैल्यै सुख जो दुखी भएँ ॥

मलाइ निन्दा हुन सक्छ दिन्दिन ।

बनाइदेला स्थिति यो सफा कुन ॥

१६७५

विना स्वयं भाउजु नै गईकन ।

घरैपिछे जो सँगमा रहीकन ॥

पुछिन्न कैल्यै पनि दुष्ट दाग यो ।

सुनूँ म कैले स्थिति यो सफा भयो ॥

१६७६

भएछ रे हानि नि भाउजूकन ।

हुनेछ आन्दोलित दाजुको मन ॥

मलाइ माया दिलको दिने कुरा ।

हटेर जानेछ अवश्य त्यो पुरा ॥

१६७७

म एकलै हुन्छु नि सुन्नमा कुनै ।

हुँदैन मेरा अवधारणा उनै ॥

सुनेर साँचो छ भनेर बस्नमा ।

भरें म खाल्डोतिर व्यर्थ खस्नमा ॥

१६७८

उठाइदेला कसले मलाइ हो ।

हटाइदेला कसले नि दाग यो ॥

बनाइ ठाडो अब घुम्नमा शिर ।

हुँदैन कैल्यै पनि काल यो तिर ॥

१६७९

थिएन कैल्यै पनि दाजुको घृणा ।

म भाइलाई, तिरिदैँन रे ऋण ॥

घुमाइदेला स्थितिले पुरा पुरा ।

अवश्य बन्नेछु नि शत्रु भैं पुरा ॥

१६८०

भरे महात्मा पनि कुद्ध हुन्छ रे ।

सुने नराम्रा मन खिन्न हुन्छ रे ॥

घुमाइदेला स्थितिले पुरा पुरा ।

अवश्य बन्नेछु नि शत्रु भैं पुरा ॥

१६८१

हुँदैँन पत्नीसरि जो नजीकमा ।

हुँदैँन त्यस्तो अरु कवै नजीकमा ॥

घुमाइदेला स्थितिले पुरा पुरा ।

अवश्य बन्नेछु नि शत्रु भैं पुरा ॥

१६८२

फसे पसे गर्त खनी स्वयं फसे ।

कयौँ महात्माहरु जो पनी फसे ॥

सुनेर नारीहरुका कुरा मिठा ।

हुँदैँन रे शक्ति हटाउनै उता ॥

१६८३

बगेन पानी सललै तलै तल ।

हुँदैँन रे त्यो जल प्यूनमा तल ॥

फसे पसे गर्त खनी स्वयं फसे ।

कयौँ महात्माहरु जो पनी फसे ॥

१६८४

त्रिलोकका जो अधिपाल हुन् तर ।

हुँदैँन पत्नी कहिल्यै पनी पर ॥

भनिन्छ रे निर्जिव पिप्पलै पनि ।

अवश्य सप्रिन्छ वरै भए अनि ॥

१६८५

रहेछ यो स्वार्थ सबै सबैतिर ।

हुनेछ धेरै मनमा पिरैपिर ॥

उठेर आईकन दुःख क्यै हुँदा ।

रुनेछ आफन्तहरू स्वयं रुँदा ॥

१६८६

भनिन्छ रे धर्ति स्वयं दिने भइन् ।

नली नली क्यै पनि जाँ दिने भइन् ॥

मलाइ विश्वास भएन यो कुरा ।

कुनै कुरा जो नलिने हुँदी पुरा ॥

१६८७

नराखि पैल्यै मलले मुछीकन ।

हुँदै न उब्जा रसिलो मनै छुन ॥

मलाइ विश्वास भएन यो कुरा ।

कुनै कुरा जो नलिने हुँदी पुरा ॥

१६८८

भनिन्छ वर्षाघनले त्यसै गरे ।

हुनेछ उब्जाउ भनेर नै भरे ॥

गरिन्न वर्षा जल जो नलीकन ।

बनेर क्यै बादल जो पसीकन ॥

१६८९

पैले अनेकौं मुनिवर्ग जो भए ।

दिएर मात्रै अति तुष्ट ती रहे ॥

हुमिन्न रे काष्ठ नि यज्ञमा भने ।

अवश्य मर्नेछ नि अग्नि जो गुने ॥

१६९०

भनिन्छ द्यौताहरु जो भए भए ।

गरी अनेकौं स्तुतिले खुशी रहे ॥

पुगेन श्रद्धा जसको, दुखी भए ।

दिएर शापै तिनमा खुशी रहे ॥

१६९१

लिने गरेको बदला बुझीकन ।
 अवश्य द्यौता पनि जो भए छिन ॥
 प्रशस्त उत्तेजित कर्मले तल ।
 दिनै नि शापै शदियौ गरे बल ॥

१६९२

कुनै गए तल्लिर क्वै गए उँभो ।
 बनेर द्यौता सुखले रहे उँभो ॥
 फराक प्राणीतिर देखिने कुरा ।
 विवेक हो देव र दानवी कुरा ॥

१६९३

बढेर आए कति बीजले उँभो ।
 तलै तलै जो रहँदा परे उँधो ॥
 फराक प्राणीतिर देखिने कुरा ।
 विवेक हो देव र दानवी कुरा ॥

१६९४

भयौ नि चारै अनुजादि अग्रज ।
 विशेष चर्चा छ नि रामको भज ॥
 हुँदैन गल्ती पनि दाजुका कुरा ।
 भयौ ल हामीहरु जो सरी भुरा ॥

१६९५

प्रयोग गर्ने जल हो कुलै कुला ।
 सुनिन्छ रे ख्याति उठे ठुलै ठुला ॥
 हुँदैन गल्ती पनि दाजुका कुरा ।
 भयौ ल हामीहरु जो सरी भुरा ॥

१६९६

विशेष साया सब दाजुमा थियो ।
 छुटेर आए जनता बढी फियो ॥
 मलाइ कोही पनि संझिने उता ।
 भएन माताबिनु शोकमा उता ॥

१६९७

मलाइ कौनै पनि सोधनमा त्यहाँ ।

भएन मान्छे, वनमा रहें यहाँ ॥

विशेष माया सब दाजुमा थियो ।

छुटेर आए जनता बढी फियो ॥

१६९८

भनिन्छ रे ज्येष्ठ नि पुत्रले सधैं ।

उतार गर्नेछु नि नर्क जो कुनै ॥

भए गरे जो अरु पुत्र जो भए ।

हुँदैन क्यै कर्म नि पितृको कहे ॥

१६९९

सियाँल कैल्यै नदिने कुनै तर ।

नउम्रिनै बेस छ व्यर्थमा बरु ॥

भए गरे जो अरु पुत्र जो भए ।

हुँदैन क्यै कर्म नि पितृको कहे ॥

१७००

मलाइ सोधने जनता कमी थिए ।

गए नि दुःखै वनमा भनी-दिए ॥

वृथा दिए जन्म नि बाबुले अरु ।

विनाश राम्रो शिशुमै थियो बरु ॥

१७०१

रुचेन केही यदि भाग जो भने ।

अवश्य भाई भरतादिको हुने ॥

वृथा दिए जन्म नि बाबुले अरु ।

विनाश राम्रो शिशुमै थियो बरु ॥

१७०२

हुँदैन रे क्वै मल औ जलै दिने ।

बढ्दैन पक्कै तरु जो तलै हुने ॥

वृथा दिए जन्म नि बाबुले अरु ।

विनाश राम्रो शिशुमै थियो बरु ॥

१७०३

बुहारिजस्तै घरले नहेरिने ।

ल वृक्षजस्तै फल क्वै नफल्दिने ॥

भयो कठै ! हालत यो दुरासद ।

म बाँचु ऐले कसरी विना कद ॥

१७०४

ल हेपि-हेपीकन बाँचुले पनि ।

नखाइ खाना किन साँचु हो र नि ॥

भयो कठै ! हालत यो दुरासद ।

म बाँचु ऐले कसरी विना कद ॥

१७०५

न व्यक्त जो गर्दछ प्रेम जो कुनै ।

न व्यक्त जो गर्दछ श्रेय जो कुनै ॥

गरी-रहेमा पनि कर्म सुन्दर ।

म बाँचु ऐले कसरी भई डर ॥

१७०६

सधै तलै जो परि बस्नुपर्दछ ।

अडिन्न पक्कै फल पाकि भर्दछ ॥

गरी-रहेमा पनि कर्म सुन्दर ।

न श्रेय भिल्लो हुन गो सधै डर ॥

१७०७

भनिन्छ रे ज्युनू नि अर्थ क्यै छ रे ।

छरिन्छ रे बीज नि उम्रिनै भरे ॥

गरी-रहेमा पनि कर्म सुन्दर ।

न श्रेय भिल्लो हुन गो सधै डर ॥

१७०८

हरेक प्राणीसित त्वत्त्व क्यै हुनन् ।

हरेक खोलासित मत्स्य क्यै हुनन् ॥

भनिन्छ रे ज्युनू नि अर्थ क्यै छ रे ।

छरिन्छ रे बीज नि उम्रिनै भरे ॥

१७०९

नफल्दिने जो तरुको न भो, भर ।

न स्वत्व भा, को नरको न भो, डर ॥

भनिन्छ रे ज्युनू नि अर्थ क्यै छ रे ।

छरिन्छ रे बीज नि उम्रिनै भरे ॥

१७१०

म धर्तिमा यो बिनु-सारको नर ।

म बोभमात्रै जिउनु वृथा छ र ॥

नफल्दिने जो तरुको न भो भर ।

न स्वत्व भा, को नरको न भो, डर ॥

१७११

वृथा गन्यौ स्यार मलाइ जन्मँदा ।

हुनेछ मान्छे भनि सोचिँदा हुँदा ॥

वृथा छ माता रहँदा म पेटमा ।

वृथा छ हर्षे हुनुले नि भेटमा ॥

१७१२

अनन्त तारा किन व्योममा रहे ।

न शक्ति तिन्को बिनु चम्किने भए ॥

सूर्येसरी चन्द्र र चाँदनी पनि ।

दबाउँदा बेस थियो ग्रहै अनि ॥

१७१३

न चम्किँदामा पनि क्यै हुँदैन रे ।

न जन्मिदामा पनि क्यै हुँदैन रे ॥

सूर्येसरी चन्द्र र चाँदनी पनि ।

दबाउँदा बेस थियो ग्रहै अनि ॥

१७१४

अनन्त आए कति कीट-जाति हो ।

विनाशिए धर्तितिरै कटाइ भो ॥

हलो र फाली तल जो दबाइ यो ।

हुँदैन रे कोहि नि भन्न हाइ त्यो ॥

१७१५

न हुन्छ रे नाम निशान क्यै न भो ।

विनाशिए धर्तितिरै मराइ भो ॥

त्यसै गरी नाश गरी-दिदा भलो ।

अवश्य हुन्थ्यो, न रह्यो कुनै थलो ॥

१७१६

विना थलो बस्छ कसोरि जन्तु जो ।

विना कुनै खान्कि बँचैन क्वै नि हो ॥

मलाइ मार्दा शुरुमै थियो भलो ।

बँचाइराखे न खुल्यो कुनै गलो ॥

१७१७

विना गलो गाउनलाइ क्वै पनि ।

न सक्तछन् व्यर्थ बनाइ सन्सनी ॥

उठेर जानूसरि हुन्छ रोदिमा ।

म सक्तछू रे भनि जोडि खोजिमा ॥

१७१८

मलाइ निन्दा हुन गो अकारण ।

गरूँ कसो के अब राम-मारण ॥

अवश्य भोग्नेछु वृथा गयो जुनि ।

न कोहि गर्ने सकियो सधैं रुने ॥

१७१९

भनिन्छ माया बहुतै छ रे ममा ।

खनिन्छ उल्टो भइ त्यो निकै नमा ॥

बगी-रहेको रहमा परेसरि ।

अवश्य बग्नेछु नि लौरि भैं गरी ॥

१७२०

न कोहि होला नि उतार गर्नमा ।

न कोहि सक्नेछ नि काल टार्नमा ॥

बगीरहेको रहमा परेसरि ।

अवश्य बग्नेछु नि लौरि भैं गरी ॥

१७२१

दावानलैतुल्य छ दाजुको रिस ।

समान-धेनू प्रभुले हुँदा खुश ॥

न भन्नमा कोहि छ भित्रको कुरा ।

गरें कयौं चोटि प्रयास जो पुरा ॥

१७२२

न बोलनमा शक्ति छ वृक्षमा कुनै ।

न सुन्नमा शक्ति छ शब्द जो तिनै ॥

न भन्नमा कोहि छ भित्रको कुरा ।

गरें कयौं चोटि प्रयास जो पुरा ॥

१७२३

न मूक भाषा यिनको छ क्यै कतै ।

न खुल्छ कैल्यै मुख जो सुनी उतै ॥

न भन्नमा कोहि छ भित्रको कुरा ।

गरें कयौं चोटि प्रयास जो पुरा ॥

१७२४

विचित्रको यो छ जगज्जताततै ।

न कोहि गर्छन् हित न्याय क्वै यतै ॥

गरीब दुःखीहरु हेपिदै रहे ।

ल पेलि-पेलीकन गोगरै गए ॥

१७२५

बसेर माटोबिच क्वै कतै कुना ।

अडी-रहन्छन् शदियौं उसै हुन ॥

त्यसै गरी रक्षक मिलनमा भए ।

हुने थियो त्राण म दुःखिको सहे ॥

१७२६

हुँदैन भन्छन् सहने कला कुनै ।

मलाइ मारेर अवश्य जो कुनै ॥

घुमी-रहन्छन् वनका वरीपरि ।

ल बाघजस्तै रिसले घुरी घुरी ॥

१७२७

गएर कोही सँगमा समाउने ।

शिकारगर्दो वनव्याघ्र भैं हुने ॥

अवश्य पस्नेछ नि कालको मुख ।

हुनेछ क्रोधी रघुनाथको मुख ॥

१७२८

सक्वैन कोही पनि छेक्नमा त्यहाँ ।

शिकारगर्दो वनव्याघ्र भैं उता ॥

अवश्य पस्नेछ नि कालको मुख ।

हुनेछ क्रोधी रघुनाथको मुख ॥

१७२९

हुनेछ पक्कै पृथिवी छिया छिया ।

दिलै घुमाई रघुनाथले दिया ॥

समुद्र सुक्ला जलले विहीन भै ।

भरेर आकाश विलीन जो हुँदै ॥

१७३०

न सक्छु थाम्नै रघुनाथको रिस ।

न हुन्छ ऐले उनको मनै खुत्त ॥

शिकार गर्दा वनमा बटारिंदो ।

हुनेछ व्याघ्रैसरि चित्त जो हुँदो ॥

१७३१

समग्र पाखा अनि पर्वतैहरू ।

भएर सन्मै रहने भए वर ॥

न सक्छु थाम्नै रघुनाथको रिस ।

न हुन्छ ऐले उनको मनै खुश ॥

१७३२

गए नि बाबा परलोक-लोकना ।

रुँदै रहे हुन् जननी स-शोकमा ॥

भए अगाडी अहिले हुने थियो ।

मलाइ रक्षा सजिलै हुने थियो ॥

१७३३

हुंदा नि पुत्रैहृ शक्तिवान् निकै ।

हुनेछ बच्चासरि बाबु जो छदै ॥

भए अगाडी अहिले हुने थियो ।

मलाइ रक्षा सजिलै हुने थियो ॥

१७३४

अभागि भागेर कता गई-रहू ।

हृद्वैन रे कष्ट नि भागि के कहू ॥

न शक्ति मेरो छ नि सामुमा हुन ।

न सकछु मैले सजिलै रिभाउन ॥

१७३५

भनिन्छ रे राम नि व्योम भै रहे ।

समग्र तारा ग्रह आदि त्यै भए ॥

सहिष्णुना धर्तिसमान छन् भनी ।

मलाइ विश्वास भएन तैपनि ॥

१७३६

सहिष्णुता थ्यो उनमा भने यदि ।

विनाश गर्ने रिपु जो भने जति ॥

लगाइ आफ्नो बल-बैस जोडले ।

अवश्य गर्ने मन जान्न तोडले ॥

१७३७

हुनेछ सीमा कतिको कुनै कुनै ।

रिसाइ आगो पनि बन्दछन् उनै ॥

घटेर बग्दो छ समुद्र ग्रीष्ममा ।

बढेर वर्षातिर त्यो छ बर्गमा ॥

१७३८

भनिन्छ रे हुन्छ समुद्र तुल्य-ता ।

घट्दो र बढ्दो जल हुन्न रे उता ॥

मलाइ विश्वास हुँदैन यो कुरा ।

ल ग्रीष्ममा त्यो कसरी भयो पुरा ॥

१७३९

जहाँ जहाँ पुग्दछ पानिको भल ।
 त्यहाँ त्यहाँ बग्दछ बालुवा तल ॥
 मलाइ विश्वास हुँदैन यो कुरा ।
 ल ग्रीष्ममा त्यो कसरी भयो पुरा ॥

१७४०

हुनेछ यौटा जब व्यक्ति सामु क्वै ।
 चटक्क बोल्ने उसले विचार क्वै ॥
 नराखि मन्मा त्यसकै प्रचार भो ।
 छ सत्यता छैन भनेर सोच्छ को ॥

१७४१

प्रचारबाजी बहुतै समाजमा ।
 छ स्थानग्राही उसकै समाजमा ॥
 न सोचि मन्मा त्यसकै प्रचार भो ।
 छ सत्यता छैन भनेर सोच्छ को ॥

१७४२

हुँदैन ज्ञानीहरुको पनी कतै ।
 विशेष-श्रद्धा छ नि मूर्खको उतै ॥
 प्रचारबाजी बहुतै समाजमा ।
 छ स्थानग्राही खलकै समाजमा ॥

१७४३

विना कुनै कारण मूर्खको मुख ।
 भएर रातो दिन सक्छ रे दुख ॥
 हुँदैन ज्ञानीहरुको पनी कतै ।
 विशेष-श्रद्धा छ नि मूर्खको उतै ॥

१७४४

भनें जती जे छ कुरा नि राममा ।
 उठेर शंका भनियो निकाममा ॥
 म हेरि वस्तूछ गएर सामुमा ।
 हुनेछ छर्लङ्ग नि धर्ति घाममा ॥

१७४५

जलाइ सक्नेछ नि शोकले मन ॥

म हेरि बत्नूछ गएर सामुमा ।

हुनेछ छर्लङ्ग नि धर्ति घाममा ॥

१७४६

यत्ता अनेकौं विचार तँ छाड् म छाड् गर्दै मडारिइरहेको बेला नारीचको वध गरी श्रीराम
पर्णशालातिर लाग्दछन् । उनी लक्ष्मणलाई आफुतिर आइरहेको देख्दछन् । लक्ष्मण सारा
वृत्तान्त खास गरी आफु दाजुको खोजीमा खट्न परेको कुरा र भाउजुले बाध्य बनाएको
परिस्थितिको चित्रण गर्न थाल्दछन् । अब श्रीरामलाई शंका हुन थाल्दछ, पहिले त्यसरी
अनिष्टसूचक संकेत आउनु (कालो बिरालोले बाटो काट्नु, ज्यादै विरहसूचक स्वरमा काग
कराउनु, देब्रे आँखा फर्फराउनु आदि) पक्कै पनि दुखदायी घटनाक्रमका सूचक हुन
सक्छन् भन्ने सन्त्रासले उनलाई सताउन थाल्यो । कहीं कतै विलम्ब नगरी सरासर
पर्णशालातिर आउँदा सीतालाई नदेखेर भाव-विह्वल हुन थाल्दछन् । छाती पिटी-पिटी
रुँदै हा सीते । हा प्राण पियारी । आदि आदि विशेषण-शब्दहरूद्वारा सम्बोधन गर्न
थाल्दछन् । सीताको खोजीको कन अघि बढ्दछ -

पहिले कुटिमा वसी बसी ।

मन पार्ने सँगिनी सधैं खुशी ॥

अहिले कुन देशमा गइन् ।

नहुँदा जो पतिले रुँदी भइन् ॥

१७४७

क्षणमात्र छुटे नि त्यो मन ।

वहुतै दुःखित थ्यो छिनै छिन ॥

अहिले कुन देशमा गइन् ।

नहुँदा जो पतिले रुँदी भइन् ॥

१७४८

दिन रात थियो कुरै कुरा ।

लतिका भैं तरुको रही पुरा ॥

अहिले कुन देशमा गइन् ।

नहुँदा जो पतिले रुँदी भइन् ॥

१७४९

पतिले नलिई कुनै कुरा ।
 नलिने बानि थियो नि त्यो पुरा ॥
 दिन दीर्घ कुरेर केवल ।
 कसरी बन्दछ देहमा बल ॥

१७५०

शरिरै यदि छैन जो भने ।
 कसरी गर्नु नि भक्ति- भावना ॥
 यदि पात्र भएन क्वै भने ।
 कसरी भर्नु नि वारि भैं हुने ॥

१७५१

मनमा लिनु भक्ति- भावना ।
 तर खानू वनमा मिले मुना ॥
 तरुलै अनि भ्याकुरै अनि ।
 तरु-शाखा लुछिदै खनी-खनी ॥

१७५२

नपिईकन पाउको जल ।
 नछुने बानि थियो नि क्वै जल ॥
 मनमा लिनु भक्ति-भावना ।
 तर खानू वनमा मिले मुना ॥

१७५३

यदि देह बँचेन रे भने ।
 नहुने धर्म नि क्वै गरी सुने ॥
 परबाट म बोल्दछू कुरा ।
 श्रुतिमा धर्नु लिई लिई पुरा ॥

१७५४

सुन पक्षि ! गएर तयै भन ।
 जननी छिन् सबका जहाँ भन ॥
 परबाट म बोल्दछू कुरा ।
 श्रुतिमा धर्नु लिई लिई पुरा ॥

१७५५

बिचमा छ विशेष-वग्नको ।

बहुतै छाल लिएर वग्नको ॥

त्यसकै तट वारि पारि जो ।

रहने प्रेमि र प्रेमिका अहो ! ॥

१७५६

कति कष्ट गरेर पर्खियुन् ।

कहिले घट्दछ वारि संभियुन् ॥

नभईकन वर्षणै अब ।

सुकिजाला रहको जलै सब ॥

१७५७

म दुखीकन त्यै गती भयो ।

विधिले दुःख दिएर यै भयो ॥

कति कष्ट गरेर पर्खियुँ ।

कहिले घट्दछ वारि संभियुँ ॥

१७५८

जसरी पनि साँच देह त्यो ।

पछि हाम्रो हुन सक्छ भेट त्यो ॥

जति शुष्क भए पनी तर ।

पछि बढ्ने स्थिति हुन्छ रे अरु ॥

१७५९

यदि छैन भने जरा मरे ।

पछि बढ्ने तर त्यो हुनेछ रे ॥

जसरी पनि साँच देह त्यो ।

पछि हाम्रो हुन सक्छ भेट त्यो ॥

१७६०

यदि राक्षसले बसेर नै ।

निलिहाल्यो जनकात्मजाकनै ॥

उनको तनुमात्र नाशियो ।

तर आत्मा कहिल्यै ननाशियो ॥

१७६१

म पनी मरिहाल्छु रे अब ।
 नहुँदा जो सँगिनी रुँदै अब ॥
 अमरापुरमा पुगेर नै ।
 हुन जाला सुखदायि भेट त्यै ॥

१७६२

न नवीन नि वस्त्र क्यै लिनु ।
 कसरी चिन्नु हुनेछ क्यै लिनु ॥
 भुजमा यस जन्मको कुरा ।
 जसले चिन्दछु जानकी पुरा ॥

१७६३

जुन चौलि लगाइ बस्दथ्यौ ।
 पुरमा त्यो जसरी ल बस्दथ्यौ ॥
 त्यसरी रहनू त्यहाँ पनि ।
 जसले चिन्दछु जानकी भनी ॥

१७६४

जुन कुण्डल लाउँथ्यौ घर ।
 त्यसमै जो रहनू सधैँभर ॥
 तनुमा यस जन्मको कुरा ।
 जसले चिन्दछु जानकी पुरा ॥

१७६५

ल लगाउ स्व-देशको कुरा ।
 नलगाऊ परदेशको कुरा ॥
 त्यसले हुन सक्छ रे भ्रम ।
 पति-पत्नी भइ जो रहौ रमा ! ॥

१७६६

परलोक पनी यसै हओस् ।
 चखवा औ चखवीसरी हओस् ॥
 ल लगाउ स्व-देशको कुरा ।
 नलगाऊ परदेशको कुरा ॥

१७६७

परदेश पराइ नै भने ।

परलोकै पनि सुधिने छ रे ॥

ल लगाउ त्व-देशको कुरा ।

नलगाऊ परदेशको कुरा ॥

१७६८

निज स्वत्व भएन क्यै भने ।

अरुले हेप्दछ जो भए पनि ॥

ल लगाउ त्व-देशको कुरा ।

नलगाऊ परदेशको कुरा ॥

१७६९

जुनि यत्ति नसंभ हे सखी ! ।

परलोकै पनि सुखले सखी ! ॥

सकिने छ विताइ बस्नमा ।

चखवा औ चखवीसरी त्यहाँ ॥

१७७०

जसरी छ शरीरमा पुरा ।

ल लगाईकन वस्त्रका कुरा ॥

यदि फाटिदिएछ त्यो भने ।

अरु नै फेरिन जान्छ त्यो भए ॥

१७७१

ल शरीर पनी त्यही कम ।

कम पक्कीकन मर्छ रे भ्रम ॥

सव छाड रमाउ हे सखी ! ।

सुखसाथै रहनू सधैं सखी ! ॥

१७७२

भन सार कुरा सबै त्यहाँ ।

रहँदा छन् सब देवता जहाँ ॥

प्रभु-राम गए वनैवन ।

मृगको खोज गरूँ भनीकन ॥

१७७३

जति पूर्वज थे सबै गए ।
 रघुका वंशजमा उँभै रहे ॥
 तिनको छ समाज दर्बिलो ।
 नबनाए निजदेह खर्चिलो ॥

१७७४

नृपले पनि देख्दछन् त्यहाँ ।
 बहुरानी भनि जो जहाँ तहाँ ॥
 हुन सक्छ प्रचार तत्क्षण ।
 नजनाए निजभिन्न क्यै भ्रम ॥

१७७५

गर आदर मान्यता त्यहाँ ।
 शशुरामा जसरी गन्यौ यहाँ ॥
 हुन सक्छ प्रचार तत्क्षण ।
 नजनाए निजभिन्न क्यै भ्रम ॥

१७७६

भन दुःख र दर्दका कुरा ।
 शशुरामा, पतिका सबै कुरा ॥
 प्रभु मर्नुभयो र यो गति ।
 कुलको नाश हुँदैछ दुर्गति ॥

१७७७

बिनु-स्वार्थ सधैँ सधैँभर ।
 प्रभुले राज्य चलाइ हर्हर ॥
 जति उन्नति जो भयो रह्यो ।
 कुलमा यो अब दुर्गती भयो ॥

१७७८

कति उत्सुक छन् नृपाल ती ।
 सुनिबस्नै पुरका कुरा जति ॥
 जति उन्नति जो भयो रह्यो ।
 कुलमा यो अब दुर्गती भयो ॥

१७७९

तर तैपनि भूपको मन ।

नघुमाए दुखले छिया हुन ॥

कति उत्सुक छन् नृपाल ती ।

सुनि बस्नै पुरका कुरा जति ॥

१७८०

जसको छ लगानि क्यै कुरा ।

त्यसमा जो मन जान्छ रे पुरा ॥

जति उन्नति जो भयो रह्यो ।

कि त पूरै अब दुर्गती भयो ॥

१७८१

निज भोक र प्यासले पनि ।

ल सताईकन देशमा अनि ॥

अति दुःख सहेर भूपले ।

जनताका हित खातिरै चले ॥

१७८२

निजस्वार्थ भएन क्वै दिन ।

दिनमात्रै प्रभुको भयो मन ॥

पृथिवीसरि प्राणिमा हित ।

गरुँ भन्दै दिन बित्दथे नि त ॥

१७८३

सीताजीलाई जलक्रीडाप्रति विशेष रुचि भएकोले कतै गोदावरी नदीतिर गएकी त छैनन् ?
सरासर गोदावरीको किनारमा पुगेर सोध्न थाल्छन् -

थियो निकै प्रेम गएर बस्नमा ।

पसी-पसी जो जलभिन्न मोलनमा ॥

स्व-देहलाई जलले भिजाउँदी ।

निकै सिपालू जलजन्तु पाउँदी ॥

१७८४

गए तलै ती रघुनाथले अब ।

गइन् नि सीता भनि सोचिंदा अब ॥

डुबाइ थोप्ला जलको लिईकन ।

भुकेर ढोकथे जननी कता हुनन् ॥

१७८५

गए नि कोही अरु प्राणिले त्यहाँ ।

ल भागि भागीकन पुग्दथे जहाँ ॥

गए नि सीता जलको वरीपरि ।

छुटेर आए तट फर्किने गरी ॥

१७८६

हुँदै न थ्यो याम बिते बसी कति ।

ल जन्तुका साथ रमाइ जो अति ॥

पुगेर पानीतिर क्यै समाउँदी ।

निकै रमाई जलजन्तु पाउँदी ॥

१७८७

खुलेर बस्थे तल बालुवातिर ।

उठाइ आँखा जननी भएतिर ॥

बहूत आनन्द मनाइ बस्दथे ।

गइन् त्यतै क्या भनि राम सोच्दथे ॥

१७८८

गए छिटै ती रघुनाथले अब ।

गइन् नि सीता भनि सोचिंदा अब ॥

उवाइ थोपा जलको लिईकन ।

छुटाइहाले रवि-देवताकन ॥

१७८९

त्रिलोकका हे अधिदेवता ! अब ।

दिनोस् छिटै जे छ नि सूचना सब ॥

भनेर थोपा जलको लिईकन ।

छुटाइहाले रवि-देवताकन ॥

१७९०

चरक्क चर्के रवि-रश्मिले अब ।

चटक्क पोल्दा जब पीठमा तब ॥

ल भान हुन्थ्यो उनि पश्चिमै रहिन् ।

नभेटि स्वामीकन भ्रान्त नै भइन् ॥

१७९१

उबाइ कैले जल दक्षिणैतिर ।

छुटाइ थोपा जलको झुकी शिर ॥

चरक्क पोल्थ्यो रवि-रश्मिले पिठ ।

ल भान हुन्थ्यो जनकात्मजासित ॥

१७९२

हेरी-रहन्थे कहिले उँभै उँभै ।

दुखेर आँखा रवि-रश्मिले निकै ॥

न हेर भन्ने छ कि सूचना भनी ।

ल सोधिरन्थे जनकात्मजा अनि ॥

१७९३

लगाइ आँखा पृथिवी रहेतिर ।

झुकेर बस्दा शिरमा परी पिर ॥

न हेर भन्ने छ कि सूचना भनी ।

ल सोधिरन्थे जनकात्मजा अनि ॥

१७९४

डुबेर बस्दी जलमा निकै निकै ।

साथी-संगातीहरु बालुवा हुँदै ॥

भनेर शंका रघुनाथमा त्यहाँ

उठी-रहन्थ्यो मनमा जहाँतहाँ ॥

१७९५

ल भावनाले हुन सक्छ रे कुनै ।

साथी संग्गातीसित शत्रुता कुनै ॥

उठेर शंका रघुनाथमा त्यहाँ ।

हेरी-रहन्थे जलमा जहाँ तहाँ ॥

१७९६

थिएन कोही संगमा सुभाउने ।
 रहेछ यस्तै भनि जो बुभाउने ॥
 बढी-रहन्थ्यो मनमा पिरै पिर ।
 राजा थिए तैपनि भुक्दथ्यो शिर ॥

१७९७

हुँदै न गाह्रो सुखमा जुटाउन ।
 कुदी-रहन्छन् जनता रमाउन ॥
 बहूत गाह्रो छ नि दुःखमा हुँदा ।
 छ साथ हाँसे नहुने छ रे रूँदा ॥

१७९८

बलीरहेको यदि अग्नि जो भए ।
 हुँदै न खाली लिन ताप जो गए ! ॥
 बहूत गाह्रो छ नि दुःखमा हुँदा ।
 पाइन्छ हाँसे नहुने छ रे रूँदा ॥

१७९९

थिए सँगै भाइ तथाऽपि खिन्न थे ।
 भएर दोषीसरि चूप नै रहे ॥
 बहूत गाह्रो छ नि दुःखमा हुँदा ।
 पाइन्छ हाँसे नहुने छ रे रूँदा ॥

१८००

छ स्वार्थकै जो भरमा जता पनि ।
 थुकेर खाने छ नि जो जहाँ पनि ॥
 बहूत गाह्रो छ नि दुःखमा हुँदा ।
 पाइन्छ हाँसे नहुने छ रे रूँदा ॥

१८०१

भनिन्छ मान्छे अरुमा फराक भो ।
 विवेक उस्को मुटुभित्र बस्न गो ॥
 हुने कुरा के नहुने कुरा छ केँ ।
 छ ज्ञान पूरै सजिलै लिंदो छ रे ॥

१८०२

तथाऽपि मान्छे किन हो नचाहिंदो ।

हिंडेर उल्टो रिस त्यो छ चाहिंदो ॥

गरी भलाई अरुको हुने कुरा ।

गरेन कैल्यै प्रतिकूल भो पुरा ॥

१८०३

भनिन्छ रे सर्पसमान क्रोध छ ।

डसेर पूरै मुटुभिन्न पुग्दछ ॥

न हुन्छ कैल्यै नरमा रमाइलो ।

स्वयं उठाई उपकार- पाइलो ॥

१८०४

सधैं सधैं नै उपकारमा रही ।

समग्र प्राणीहरूका पिता भई ॥

रमेर बस्ने रघुनाथमा अब ।

न कोहि साथी हुन गो रुंदा तब ॥

१८०५

स्वयं छिनाए प्रभुले खटी शिर ।

बनेर दावानल दैत्यका शिर ॥

गरूँ सुरक्षा ऋषिवर्गका भनी ।

न कोहिं साथी हुन गो रुंदा पनि ॥

१८०६

समाज यस्तैसंग हुर्कने भए ।

नितान्त स्वार्थीपनमा सधैं रहे ॥

नकाममा जो किन सिर्जना भयो ।

“परोपकारै” किन शब्द यो रह्यो ॥

१८०७

हुँदैने रे दानवता सबैसित ।

छुँदैछ कोही लचिलो अरुसित ॥

भनिन्छ रे तैपनि त्यो वृथा भयो ।

“परोपकारै” किन शब्द यो रह्यो ॥

१८०८

रुने कुरा यो छ नि हाँस्नको कुरा ।
 ल बाँचिराख्ने अनि मर्नको कुरा ॥
 समग्र प्राणीसित पाइने कुरा ।
 तथाऽपि संझिन्न नि चित्त सो कुरा ॥

१८०९

रुँदैँन रे धीर धपक्क बल्दछ ।
 भनिन्छ रे त्यो तर भित्र जल्दछ ॥
 समग्र-प्राणीसित पाइने कुरा ।
 तथाऽपि संझिन्न नि चित्त त्यो कुरा ॥

१८१०

अवश्य आलो पनि बल्छ रे मुढो ।
 हुनेछ ढीलो तर जल्छ रे उँधो ॥
 समग्र-प्राणीसित पाइने कुरा ।
 तथाऽपि संझिन्न नि चित्त त्यो कुरा ॥

१८११

मदैँ नमर्ने यदि मर्त्यले भए ।
 बाँची युगौका युग जो रही- रहे ॥
 जुका बनी चुल्ह थियो रसै रस ।
 हुँदैँन थ्यो के अनि-कालको वश ॥

१८१२

निसात्सिएको तरुको जरासरि ।
 वोकेर वस्नू छ नि मृत्तिका थरि ॥
 मनुष्यको जीवन सारहीन छ ।
 त्वतन्त्र आयो तर त्यो अधीन छ ॥

१८१३

अचम्म लाग्दो सुख-दुःखका कुरा ।
 हुँदैँन कैल्यै पनि ज्यूनु भैं पुरा ॥
 घुमेर आईकन दर्दले दिनौ ।
 दिनेछ रे कष्ट नि जो कहाँ कहाँ ॥

१८१४

श्रीरामलाई अधिपाल भन्दछन् ।

परे कुनै कष्ट भुकेर जप्दछन् ॥

तथाऽपि आयो उनमा विषाद यो ।

छुटेर जाला कहिले कुवाद यो ॥

१८१५

मरेर जान्छन् शिशुले भने कुनै ।

हुँदैन रे कष्ट नि जो गए उनै ॥

छुटेर जाँदा तिनका पिता मुमा ।

बहुत गाह्रो जुनि ज्यूनमा उमा ! ॥

१८१६

गोदावरीको किनारमा पुगेर गहिरा रहतिर हेदै-हे सीते ! हे जगज्जननी ! कता छ्यौ ? कहाँ गयौ ? किन हरायौ ? आँसुले मलाई बगायौ आदि आदि कारुणिक दारुणिक रूपमा कराउन थाल्दछन् । मनमनै सोचाइ आउँदछ - यहीं रहमा पसुँ भने लोकापवादले सताउनेछ । पिताको आज्ञा अनुसार चौध वर्षको बनबासावधि पूरा गरेनछ भन्ने छन् । लोकापवादरूपी खन्तीले खन्नेछन् । के गरूँ ? कसो गरूँ ? कहाँ जाऊँ ? आदि आदि । त्यत्तिकैसा गोदावरीको जलप्रवाहतिर 'अभिमुख हुँदै' भन्दछन् -

माता मलाई किन हो लुकाउने ।

चिन्ता बढाईकन जो सताउने ॥

रुँदैछु ऐले तटको वरीपरि ।

बढेर चिन्ता मनमा थरी थरि ॥

१८१७

संपूर्णका खातिर मुक्तिदायिनी ।

युगौ युगौ जो जल पूर्ण-वाहिनी ॥

रुँदैछु ऐले तटको वरीपरि ।

बढेर चिन्ता मनमा थरी थरि ॥

१८१८

छोरीसरी के उनमा समातियो ।

ल ल्याइहाल्यो भनि या त तातियो ॥

यी कष्टदायी वनभिन्न नै भनी ।

छुटाइहाले मन हुन्छ सन्सनी ॥

१८१९

दिइन्छ रे पुत्रि वरैकनै भनी ।

सरेर जाने अधिकार त्यो छ नि ॥

वरै-घरैमा लिइरन्छ रे सधैं ।

बढेर नाता पतिको हुने सधैं ॥

१८२०

सम्पूर्णका खातिरमा भलो हुने ।

माता तिम्री ह्वौ दिनहुँ बगीरने ॥

आएँ म खोज्ने जनकात्मजाकन ।

भन्थौ न माता ! म हिंडूँ दिशा कुन ॥

१८२१

थाहा छ पक्कै तिमिमा पलैपल ।

आई-रहन्थिन्, दिनहुँ लिनै जल ॥

आएँ म खोज्ने जनकात्मजाकन ।

भन्थौ न माता ! म हिंडूँ दिशा कुन ॥

१८२२

संसारमा जे जति पापि जो रहे ।

न्वाई धुलाई-कन पूत नै भए ॥

पानी छ तिम्रो रजतैसरी सरि ।

धोए पखाले जुनि बन्छ हे हरि ! ॥

१८२३

बग्यौ बग्यौ रे चिरकालसंम ।

जटा-महादेव भिजाइ टम्म ॥

पानी छ तिम्रो रजतैसरी सरि ।

धोए पखाले जुनि बन्छ हे हरि ! ॥

१८२४

कल्याणका खातिरमा बग्यौ तिमी ।

समग्र प्राणीकन, देख्दछौ तिमी ॥

आएँ म खोज्ने जनकात्मजाकन ।

भन्द्यौ न माता ! म चलूँ दिशा कुन ॥

१८२५

कि वा त राख्यौ जलको तलै तल ।

प्रशस्त माया जनमा हुँदा त-ल ॥

आएँ म खोज्ने जनकात्मजाकन ।

भन्द्यौ न माता ! म चलूँ दिशा कुन ॥

१८२६

दिइस् तँ धेरै धरणीसुताकन ।

लौ कष्ट यो वन्यविषे भनीकन ॥

छोपेर राख्यौ जलको तलै तल ।

भन्द्यौ न माता ! म गरूँ कहाँ वल ॥

१८२७

थिएन वाध्यात्मक जो परिस्थिति ।

श्रीजानकीमा वन आउने स्थिति ॥

रुदै कराईकन राक्षसैविच ।

भनेर होला साँगिनी लुकिन् कि त ॥

१८२८

मैले गरेको यदि पाप संझिए ।

क्षमा छ माता ! म अगाडि तम्सिएँ ॥

जे गर्नका लागि पनी सधैं भर ।

भन्द्यौ न माता ! म हिडूँ कहाँ पर ॥

१८२९

भनिन्छ रे जो युगका युगौ पर ।

हट्नेछ रे पाप नि छोड्दा पर ॥

धोए पखालेपछि वारिले सधैं ।

भो स्वर्ग जानेछ नि जीवितै छदै ॥

१८३०

यो धर्तिमा व्योमसमान बन्दछ्यौ ।

घेरेर चारैतिर पूर्ण बगदछ्यौ ॥

जहाँ पुगेनन् रवि-रश्मिले वहाँ ।

पुग्दो छ तिम्रो गति शीघ्र नै त्यहाँ ॥

१८३१

मलाइ तिम्रो सहयोग चाहियो ।

कहाँ गई-हुन् सँगिनी रुवाइ- यो ॥

जहाँ पुगेनन् रवि-रश्मिले वहाँ ।

पुग्दो छ तिम्रो गति शीघ्र नै त्यहाँ ॥

१८३२

रोई-कराई-कन खोजिंदा पति ।

बगेर आँसू मुखपास बेथिति ॥

भोगेर बस्दा जल जो लिई-कन ।

अवश्य धोई-कन चल्दिहुन् पुनः ॥

१८३३

अड्याइ राख्नु शतधा त्यहाँ थियो ।

श्री जानकीमा कसले हरी-लियो ॥

मलाइ तिम्रो सहयोग चाहियो ।

कहाँ गई हुन् सँगिनी रुवाइ-यो ॥

१८३४

उड्दै रे एकल-प्रेमको पता ।

हावा चलेमा नहुने छ रे बुता ॥

थम्याइ राख्नाकन मातरी ! ममा ।

कहाँ गई हुन् सँगिनी रुदै रमा ॥

१८३५

म एकलै सक्तिन बाँच्नमा छिन ।

कहाँ रही-हुन् सँगिनी अतालिन ॥

रहेन रे थाम्न भनेर पीडको ।

अड्दै कैल्यै पनि मर्त्य भर्छ त्यो ॥

१८३६

खुला छ आकाश खुला रहे दिशा ।
 कहाँ गई हुन्, सँगिनी कहे निशा ॥
 थिएन रे बादल देखनमा रमा ।
 खुला थियो व्योम बसेर हेर्नमा ॥

१८३७

कहाँ गएथ्यौ पशु- पक्षिले यहाँ ।
 आएछ के आपद जानकी महान् ॥
 खुला छ आकाश खुला रहे दिशा ।
 कहाँ गई हुन् सँगिनी कहे निशा ॥

१८३८

पाली-रहन्थिन् पशु-पक्षि जो लिई ।
 खाना नखाई पहिले त्वयं दिई ॥
 खुला छ आकाश खुला रहे दिशा ।
 कहाँ रही हुन् सँगिनी कहे निशा ॥

१८३९

श्री जानकी साथ हुँदा वरीपरि ।
 खाँदैन थे बाघ नि बाखरी चरी ॥
 माया खन्याई तिनमा सखासरि ।
 कहाँ रही हुन् सँगिनी कहे हरि ! ॥

१८४०

आपत्तिका यामविषे छ क्लेश छ ।
 क्रोधी बनेमा अनिमात्र द्वेष छ ॥
 श्री जानकी साथ हुँदा वरीपरि ।
 खाँदैन थे बाघ नि बाखरी चरी ॥

१८४१

आएर चाटी मुखमा लुटूमुटु ।
 गर्ने कुटीका बिचमा गुटूमुटु ॥
 कहाँ गए हुन् हरिणादि जन्तु जो ।
 आपत्ति पर्दा जनकात्मजा अहो ! ॥

१८४२

म बन्नमा हुन्छु प्रशस्त नै ऋणी ।

भन्ने गरेमा घटना घटे हुने ॥

कहाँ गएथ्यौ हरिणादि जन्तु जो ।

आपत्ति पर्दा जनकात्मजा अहो ! ॥

१८४३

छौ जन्तुमा जो बहुतै सही-दिने ।

क्रोधी बनेमा अरु क्वै रही-दिने ॥

भो चूप लागेर भनी भनीरहे ।

आपत्ति पर्दा किन दूर नै गए ॥

१८४४

साथी बनेको किन अर्थ त्यो छ र ।

बीजै नपाए किन खेत खन्नु र ॥

भो चूप लागेर भनी भनीरहे ।

आपत्ति पर्दा कति दूर ती गए ॥

१८४५

छौ शान्त साह्रै सहने छ बानी ।

छौ जन्तुमध्ये बहुतै ल ज्ञानी ॥

साथी बनेको बिनु अर्थ भा' छ ।

बीजै नपाए किन खेत खा, छ ॥

१८४६

यसरी प्रतीकात्मक रूपमा प्रश्न, जिज्ञासा, रोष, द्वेष, द्वन्द्वपूर्ण अभिव्यक्ति प्रकट गरिरहेकै
वेला केही मृगहरू दक्षिणाभिमुख भएर छिटो न छिटो गतिमा दौडिन लागे । त्यो देखेर
श्रीराम लक्ष्मणलाई भन्दछन्- बाबु, हेर ! सीताजीलाई पक्कै पनि दक्षिण दिशातिर कसैले
लगेको वा त्यतापट्टि नै उनलाई संकट आइरहेको हुन सक्छ भन्ने संकेत यी मृगहरू
दिइरहेका छन् । यिनीहरूको सोही दिशापट्टिको अभिमुखीकरणबाट यही कुरा बुझ्नुपर्दछ
भन्दै राम र लक्ष्मण सीताजीको खोजीमा दक्षिणदिशातिर लाग्दछन् । ती दुवै भाइ
पाखा, पहरा, छाँगा, छहरा, लहरा, टहरा, कुला, कुलेसा, काप्चा काप्ची, उकाली,
ओराली, घौराली, चौतारी, छहारी गर्दै खोज्दै जान्छन् । निकै पर पुगेपछि एउटा गृध्र हे
राम ! हे प्रभु ! म अरै, हे जगन्नियन्ता ! हे जगज्जननी आदि शब्दले सम्बोधन गरिरहेको
देख्दछन् । सो गृध्र सीताहरणको समग्र वृत्तान्त यसरी सुनाउँछन् -

उँड्डै थिएँ हे रघुनाथ ! व्योममा ।
 प्वाँखै चलाईकन जो निसानमा ॥
 चित्कारमात्रै सुनियो कता कता
 देखेँ कराई-कन आउँदै यता ॥

१८४७

के रछ्छ रे त्यो कसको नि शब्द हो ।
 लागेर शका मनमा कसो कसो ॥
 आँखा लगाएँ उपरै घरी घरि ।
 चित्कार बढ्दैकन गो थरीथरि ॥

१८४८

देखिन्छु यौटा रथ बीचमा थिइन् ।
 नारी अनौठी पति भक्तिले जिइन् ॥
 स्वामी मलाई किन छाड्नु भो भनी ।
 चित्कारमात्रै सुनियो कथा बुनी ॥

१८४९

कैले कराई कहिले रुकाई ।
 छु धिक्क धिक्कै स्वरमा सजाई ॥
 स्वामी मलाई किन छाड्नु भो र ।
 चित्कारमात्रै सुनियो विभोर ॥

१८५०

को रेछ्छ त्यो हो भनि हेरियो त्यता ।
 पाएँ नियन्ताकन भक्तिनी पता ॥
 फैलाइएको छु जटा वरीपरि ।
 बग्दो छु आँसू जलतुल्य नै गरी ॥

१८५१

विश्वास नै हो शुरुमा भएन थ्यो ।
 आएँ कसैले रथमा लिई अहो ! ॥
 आँखा गडाईकन हेरियो जब ।
 थाहा भएथ्यो जनकात्मजा तब ॥

१८५२

थ्यो एक साह्रै डरलाग्नको नर ।
 दाहा थिए दूर नि फैलिंदा तर ॥
 यो एक साधारण व्यक्ति क्वै नभै ।
 रहेछ अर्कै भनि सोचियो नि है ॥

१८५३

दशै दिशामा मुख फर्किंदा पनि ।
 बिसै भुजाले अवनी छुँदा पनि ॥
 मलाइ लागेन कतै कुनै डर ।
 काँपीरहन्थिन् जनकात्मजा तर ॥

१८५४

नभन्नुहोला कसरी चिनिस् भनी ।
 म जान्दथेँ हे कुन हुन् यिनी भनी ॥
 पैले गएथेँ पुरमा मजासित ।
 जहाँ रहिन् ती जननी बुवासित ॥

१८५५

क्वै यज्ञको काम थियो जताततै ।
 फैलेर धूवाँ अनि वेदिको उतै ॥
 बाबा बसेथे अलि वेदिको वर ।
 साथी बनेकी जनकात्मजा तर ॥

१८५६

दिने गरेकी जलपात्र जो सबै ।
 ती वेदिमा जो जब चाहियो तबै ॥
 राखेर त्यस्मै कुसुमादिका मुना ।
 बस्ने गरेकी जनकात्मजा कुना ॥

१८५७

भो संभ्रनामा सब ती कुरै कुरा ।
 देखेँ भलक्कै स्मृति भो ममा पुरा ॥
 राखेर त्यस्मै कुसुमादिका मुना ।
 बस्ने गरेकी जनकात्मजा कुना ॥

१८५८

श्रृङ्गार भा, थ्यो पुरमा पुन्याउँदा ।

श्रीजानकीमा घरमा पुन्याउँदा ॥

विवाहमा जो उपरै उँडीकन ।

हेरी-रहेथेँ जनकात्मजाकन ॥

१८५९

मलाइ निम्तो दिनमा कुनै गए ।

विवाहमा जो प्रभुको पुगीरहे ॥

न विसिँ आए सुखमा खुशी हुन ।

भनीरहेथे नृपका कुनै जन ॥

१८६०

मलाइ लाग्यो कसरी त्यहाँ पुगुँ ।

राजर्षिको देशदिषे सँगै पुगुँ ॥

गए निकै जन्ति जनात भैकन ।

पुगेँ ममात्रै पथ व्योमको लिन ॥

१८६१

तिनै लगाए दिन चार रात ।

खाना पकाए पथना ल भात ॥

खाएर वाँकी जति हुन्छ खाना ।

ओर्लेर खाएँ मनमा मजामा ॥

१८६२

जुठै थियो त्यो तर खानको कुरा ।

मलाइ लाग्यो अमृतैसरी पुरा ॥

चोखो छ या छैन भनेर सोचिने ।

हुँदैन कैल्यै हितमा समेटिने ॥

१८६३

मनै मिलेमा दुइमा वरावर ।

हुँदैन कैल्यै पनि तिक्तता तर ॥

चोखो छ या छैन भनेर सोचिने ।

हुँदैन कैल्यै हितमा समेटिने ॥

१८६४

हुँदैन कैल्यै पनि कष्टका कुरा ।
 कीला पठाए पनि काठमा पुरा ॥
 चोखो छु या छैन भनेर सोचिने ।
 हुँदैन कैल्यै हितमा समेटिने ॥

१८६५

मनै मिलेमा मलिलो छु यो जगत् ।
 मिलेन रे त्यो बिनु अर्थको फगत् ॥
 कीला पसाए पनि काठमा पुरा ।
 हुँदैन कैल्यै पनि कष्टका कुरा ॥

१८६६

मलाइ लाग्यो अमृतैसरी भुजा ।
 पूरै चपाएँ सुखले मनै मजा ॥
 मनै मिलेमा मलिलो छु यो जगत् ।
 मिलेन रे त्यो बिनु अर्थको फगत् ॥

१८६७

यसै गरी जो दिन चार सिद्धियो ।
 पुगेर जन्ती पुरभिन्न भित्रियो ॥
 खोजेँ कुनै एक म वृक्ष जो त्यहाँ ।
 मलाइ त्यल्ले रहनै दियो जहाँ ॥

१८६८

घुमेर चारैतिर मण्डपैको ।
 धूवाँ उँडेथ्यो मनका छु हेको ॥
 बनेछ राता कलिला सुनेत्र ।
 थियो उसै नै अहिले विचित्र ॥

१८६९

म संझिहालेँ जननी-स्वरूप ।
 सँगै थियो रावण त्यो कुरूप ॥
 सताउँदैथ्यो भयका कुराले ।
 सक्तीन थाम्ने मन त्यो कुराले ॥

१८७०

भनें म पैले जननी छुटाऊ ।

मातासरी छन् यम जो न चा- ऊ ॥

सताउँदैथ्यो भयका कुराले ।

सक्तीन थाम्नै मन त्यो कुराले ॥

१८७१

भनें म सोझै नलिई कुनै भय ।

कटाउनै जो अयको अयै तय ॥

अवश्य पर्नेछु भनेर सोचियो ।

ल दुष्टलाई दिलभित्र घोचियो ॥

१८७२

बोदो खुँडाले खसि काटिएसरि ।

लागेन घावै पनि त्यो कठैबरी ॥

भनें म सोझै नलिई कुनै भय ।

कटाउनै जो अयको अयै तय ॥

१८७३

अचम्मको व्यक्ति रहेछु दानव ।

न फेर्न गाको मनका कुरा अब ॥

पेली-रहेमा पछि बालुवा जल ।

अवश्य देला तर भिन्न भो खल ॥

१८७४

भोग्नु छ जल्ले भवका कुरा जति ।

फेरिन्न कैल्यै पनि त्यो कठै ! रति ॥

पेली-रहेमा पछि बालुवा जल ।

अवश्य देला तर भिन्न भो खल ॥

१८७५

जो जो हुने हो पछि जो हुँनै छन् ।

जो जो रुने हो हँसिलो हुँदैनन् ॥

अचम्मको व्यक्ति रहेछु दानव ।

जस्तै बुझाए पनि भो उसै तब ॥

१८७६

पापी अधर्मी किन व्यर्थ जन्मिनु ।
 बोझै भएरै किन व्यर्थ बाँचनु ॥
 अचम्मको व्यक्ति रहेछ दानव ।
 न रै छ उस्मा रति तुल्य मानव ॥

१८७७

जस्तै तताए पनि पानिको गुण ।
 रहन्छ चीसो नहुने अरू गुण ॥
 जस्तै सिकाए पनि शून्य छन् गुण ।
 न रै छ उस्मा रति क्यै कुनै गुण ॥

१८७८

मलाइ लाग्यो मनमा दया कतै ।
 उठेर आयो रिस जो निकै उतै ॥
 जस्तै तताए पनि पानिको गुण ।
 रहन्छ चीसो नहुने अरू गुण ॥

१८७९

थ्यो नाश उस्को नजिकै तथाऽपि ।
 फर्केन रे त्यो मन जो कदाऽपि ॥
 जस्तै तताए पनि पानिको गुण ।
 रहन्छ चीसो नहुने अरू गुण ॥

१८८०

संसार यस्तै सँग सिर्जना भयो ।
 पापी अधर्मी अनि धर्मि क्वै भयो ॥
 हुँदैन एकैथरि व्यक्तिका कुरा ।
 हुँदैन एकैथरि रूप जो पुरा ॥

१८८१

संसारमा सार नि धर्मकै भए ।
 पापी अधर्मी यदि क्वै नभै रहे ॥
 चाहिन्न थ्यो न्याय र दण्डका कुरा ।
 भएन एकैथरि रूपमा पुरा ॥

१८८२

संभे मनैमा अति लाग्छ रे भय ।
 माता सबैकी तर पत्तिकै तय ॥
 त्यो दैत्य आएर हरी हरी- लग्यो ।
 देखाइ यौटा मृग जो ठगी-लग्यो ॥

१८८३

स्वामी सबैका अधिपाल भैकन ।
 न बुझ्नु भा, को किन त्यो छलीकन ॥
 संभे मनैमा अति लाग्छ रे भय ।
 माता सबैकी तर पत्तिकै तय ॥

१८८४

रहन्न संसार खुरुक्क डुब्दछ ।
 रहन्न रे व्योम सुरुक्क खस्दछ ॥
 पापी अधर्मी कसरी उठ्यो यहाँ ।
 त्रेता छ रे यो युग हो गयो कहाँ ॥

१८८५

ल पाउपोशै शिरमा रही-रहे ।
 टोपी लगाई पदमा भई-रहे ॥
 रहन्न संसार अवश्य डुब्दछ ।
 रहन्न रे व्योम लुरुक्क छिप्दछ ॥

१८८६

जाने कहाँ हो कसरी रहनु यहाँ ।
 उल्टो बनाई पदले रहनु कहाँ ॥
 रहन्न संसार अवश्य डुब्दछ ।
 रहन्न रे व्योम लुरुक्क छिप्दछ ॥

१८८७

यै रे छ क्यारे कलिको कलाकृति ।
 उल्टो चलेको छ जगद् विना धृति ॥
 रहन्न संसार अवश्य डुब्दछ ।
 रहन्न रे व्योम लुरुक्क छिप्दछ ॥

१८८८

बिसी-गए क्या प्रभुले चलाउन ।

भो चार चोला युगको, बचाउन ॥

बित्दा नबित्दै कलि के पस्यो यहाँ ।

रहन्न संसार बसौ कठै ! कहाँ ॥

१८८९

मछू म पक्कै छिनमात्र बाँच्नु छ ।

भनेर भ्याईकन जो छ मर्नु छ ॥

बित्दा नबित्दै कलि के पस्यो यहाँ ।

रहन्न संसार बसुन् कठै ! कहाँ ॥

१८९०

कहन्छु पैले कति के कुरा भए ।

त्यो दैत्यलाई म त रोक्नमा गएँ ॥

उँडेर आयो परबाट क्वै रथ ।

भलक्क देखें जननी ठुडे रथ ॥

१८९१

पैले मलाई त्यसले भन्यो कुरा ।

भइस् तँ पक्षी कलिलो कुनै भुरा ॥

न आइहाले अब जोरि खोजनमा ।

मर्नु र बाँच्नुबिच रोज बाँच्नमा ॥

१८९२

जुधेर व्यर्थै छ नि शैशवी-बल ।

हारेर वल्नु ननिको हटे खल ॥

खाना नखानू जुन हानि गर्दछ ।

वाचा नगर्नु जुन भित्र पोल्दछ ॥

१८९३

बोली-रहेमा खुलिरन्छ रे कुरा ।

भो चूप बस्दा अडिरन्छ रे कुरा ॥

खाना नखानू जुन हानि गर्दछ ।

टाढा नजानू पथ भुल्न सक्तछ ॥

१८९४

बगीरहेको छ समुद्र क्वै भने ।

नतर्नु त्यस्मा छ नि बुद्धिमान् हुने ॥

खाना नखानू जुन हानि गर्दछ ।

टाढा नजानू पथ भुल्न सक्तछ ॥

१८९५

दया उठेको छ ममा निकै निकै ।

देखेर तेरो तनु क्षीण जो हुँदै ॥

गरूँ कसो के पर जा हटीकन ।

बन्नू चतूरो चिरकाल जीउन ॥

१८९६

जोडी नमिल्दो कमिला र हात्ति भैं ।

गरूँ कसो के उठि मर्छ रीस यै ॥

दया उठेको छ ममा निकै निकै ।

देखेर तेरा तनु क्षीण त्यो हुँदै ॥

१८९७

बसेछ रे क्वै बिच-बाहुमा भिंगा ।

दया उठेमा नरको बँच्यो भिंगा ॥

उठेन रे क्वै मनमा दया भने ।

पुग्नेछ छिट्टै परलोक त्यो गुने ॥

१८९८

मलाइ खाजा पनि हुन्न रे पुरा ।

काटी-कुटी जो गरिंदा नि तै पुरा ॥

उठेन रे क्वै मनमा दया भने ।

पुग्नेछ छिट्टै परलोक त्यै गुने ॥

१८९९

होलान् कतै आश्रित जो गुँडैभरि ।

तँलाइ पर्खीकन जो कठैबरी ॥

खाना खजाना मुखमा लिईकन ।

बच्चाहरूले तरुमा कुरीकन ॥

१९००

पत्नी तँलाई तरुमा कुरीकन ।
 बस्दी भइन् हो अब पर्खिने छिन ॥
 होलान् कतै आश्रित जो गुँडैभरि ।
 तँलाइ पर्खीकन जो कठैबरी ॥

१९०१

माया मलाई मनमा तँमा अब ।
 पटकक छैनन्, तर पत्निमा छ वा ॥
 हुर्काउँछे त्यो कसरी सबै शिशु ।
 बिना खजाना पति जो छुटे वसुन् ॥

१९०२

काटिन्छ रे क्वै नड क्रोधले गरी ।
 लैजान्छ कैले अनि मांस नै हरी ॥
 माया मलाई मनमा तँमा अब ।
 पटकक छैनन्, तर पत्निमा छ वा ॥

१९०३

गरेर यौटासित जो कुनै रिस ।
 हुँदैन पक्कै पनि मार्नु जो खुश ॥
 देखेर तेरो मुख क्रोधले बलें ।
 संभरेर तेरा शिशु ग्लानिले गलें ॥

१९०४

मलाइ माया नहुँदो कतै भए ।
 काटेर टुक्रा गरि आज यै दियाँ ॥
 देखेर तेरो मुख क्रोधले बलें ।
 संभरेर तेरा शिशु ग्लानिले गलें ॥

१९०५

हूँ जन्मले मै पनि एक राक्षस ।
 तथाऽपि माया मनमा छ रे बस ॥
 मलाइ शत्रू भनि जोरि खोज्नुले ।
 अवश्य होला दुख-दर्द बुझ्नु हे ॥

१९०६

भनिन्छ रे सर्पिणिमा छ रे रिस ।

तथाऽपि पालीकन बस्दछे शिशु ॥

हूँ जन्मले मै पनि एक राक्षस ।

तथाऽपि माया मनमा छ रे बस ॥

१९०७

काटें कटाएँ कतिका शिरै शिर ।

बज्रैसरीको छ नि पक्षिराट् खुँडा ॥

गरिन्छ पूरै यसको प्रयोग जो ।

बाँच्दै न रे क्वै पनि पृथ्विमा अहो ! ॥

१९०८

त्यसको जबाफ मैले यसरी दिएँ -

आएछ रे क्वै रिपु जो रणैतिर ।

हेरिन्न कत्रो छ नि शत्रुको शिर ॥

जाँचिन्छ उस्को बल-वर्गतै पनि ।

जुधेर मात्रै हुन जान्छ सन्सनी ॥

१९०९

पाकेर मात्रै पनि हुन्न रे फल ।

छ छैन रे स्वाद भनेर क्वै फल ॥

खाएर मात्रै बुझिने छ त्यो कुरा ।

जुधेर मात्रै चिनिने रिपू पुरा ॥

१९१०

सानो छ रे यो तनु धेर शक्ति छ ।

श्रीजानकीमा अति धेर भक्ति छ ॥

आस्था र विश्वास हटाउने जन ।

अवश्य बाँच्दै न नि मर्छ क्वै छिन ॥

१९११

हुँदै न रे नैतिक जो कुनै पनि ।

हुँदै न पक्कै बलशालि त्यो अनि ॥

अवश्य चाहिन्छ नि धर्मको कुरा ।

विवेकमात्रै बल हो बुझे पुरा ॥

१९१२

फलाम यौटा तर त्यो उचालिन ।
 बहूत गाहो हुन जान्छु बोकिन ॥
 थैलो छ आकार विशाल भूसको ।
 उचाल्नलाई हलुको छ खूब त्यो ॥

१९१३

फिंजाइ चारैतिर जो जलैजल ।
 बग्ने समुद्रै तर शब्द शून्य छ ॥
 सानो छ खोलो सुकिजान शीघ्र ।
 तथाऽपि दौडी गरिरन्छु शब्द ॥

१९१४

घौता भए ती पुजिने सधैंभर ।
 भएछ र तागत जो विना डर ॥
 दिएर शापादि सताउने खल ।
 हो आत्म-विश्वास नि व्यक्तिको बल ॥

१९१५

विशाल-देही तर त्यो सियाँल भो ।
 चिलाउनेको न कुनै नि काम भो ॥
 बनाउनामा दरबार व्यक्तिको ।
 हो आत्म-विश्वास नि शक्ति व्यक्तिको ॥

१९१६

बहूत सानो पनि सालको तरु ।
 हुनेछ आवश्यक काममा बरु ॥
 बनाउनामा दरबाट व्यक्तिको ।
 हो आत्म-विश्वास नि शक्ति व्यक्तिको ॥

१९१७

जरै जरामा छ किरा भने तरु ।
 ज्यादै स-सानो पनि वायुले अरु ॥
 बनाइ कम्जोर ढली-दिने भयो ।
 मलाइ निम्तो नदिंदा भलो छ यो ॥

१९१८

उल्लेर आएपछि जो भलै भल ।

क्षणीक हुन्छन् तिनका ति खल्बल ॥

बिस्तार बग्दो जलको प्रवाहमा ।

हुनेछ ते तागत त्यो प्रवाहमा ॥

१९१९

मलाइ लाग्यो मनमा अचम्म यो ।

मलाइ लाग्यो वनमा अचम्म यो ॥

भएर राजा कसरी रहिस् त्यहाँ ।

गर्लास् सुरक्षा कसरी स्वयं यहाँ ॥

१९२०

तँलाइ देखीकन यो दया उठ्यो ।

मारूँ नमारूँ भनि भावना-उठ्यो ॥

भएर राजा कसरी रहिस् त्यहाँ ।

गर्लास् सुरक्षा कसरी स्वयं यहाँ ॥

१९२१

अवश्य होलान् घरमा विलासिनी ।

पर्खी तँलाई दिनहुँ प्रहासिनी ॥

सर्वस्व संभेर नि भोग-वासना ।

पर्खी-रहेका पुरभिन्न कामना ॥

१९२२

मारें तँलाई मुखले ठुडी ठुडी ।

अवश्य रोलान् सँगिनी उतै हुने ॥

सर्वस्व संभेर नि भोग-वासना ।

गर्दै रहेका घरमा उपासना ॥

१९२३

तँलाइ मार्ने रति क्यै प्रयास नै ।

गर्नै नपर्ने सजिलै हुने थियो ॥

तथाऽपि तेरा सँगिनी खुरू खुरू ।

रोई-रहन्छन् घरमा धुरू धुरू ॥

१९२४

मलाइ लाग्नेछ नि पाप जो पुरा ।

मारे मराएपछि नारिका कुरा ॥

तँलाइ मानै रति क्यै प्रयास नै ।

गर्ने नपनै सजिलै हुने थियो ॥

१९२५

हटेर जान्छस् अहिले परै पर ।

छोडेर माताकन जो स्वकै घर ॥

क्यै हुन्न रे हो भयका कुनै कुरा ।

तँलाइ मालुम् छ कि यो कुनै कुरा ॥

१९२६

म दूत हूँ रे रघुनाथको यहाँ ।

पाले पलाए द्विज-वंश नै जहाँ ॥

माता हरी लान भनेर सोच्नु ता ।

बहूत गाह्रो छ नि गर्नु त्यो पता ॥

१९२७

मनै परोस् रे बरु मछु शीघ्र नै ।

बाँचेर बस्नु छ नि व्यर्थ जो रुदै ॥

हटाइ आशा जननी लिनै भनी ।

भागेर जाँदा बरु बेस नै छ नि ॥

१९२८

धिकार तेरो जुनि बाँचनको अब ।

राजा भइस् रे तर त्यो वृथा सब ॥

हटाइ आशा जननी लिनै भनी ।

भागेर जाँदा बरु बेस नै छ नि ॥

१९२९

छोरा अगाडी जननी मरेपछि ।

के बाँच्नु मैले अहिल्यै मरेपछि ॥

मिल्दैन रे मार्ग कतै कतै पनि ।

धिकार तेरो जुनि व्यर्थको छ नि ॥

१९३०

बगेर जान्छन् जब छालले तल ।

भेरेर अर्को अनि छालमा बल ॥

अवश्य बढ्नेछ त्यसै त्यसै भन ।

छोरा म हूँ रे जननी छुटाउन ॥

१९३१

के बाँच्छथे राक्षसले लग्यो भनी ।

श्रीरामलाई घटना त्वयं भनी ॥

अवश्य बढ्नेछ त्यसै त्यसै भन ।

छोरा म हूँ रे जननी छुटाउन ॥

१९३२

आशा मलाई मनमा खुल्यो अब ।

सुनेर मेरा मनका कुरा सब ॥

श्रीचन्द्रकै चाँदनि भै रसाउन ।

लाग्यो निकै नै मुख त्यो रसाउन ॥

१९३३

वर्षापछी व्योम खुलेसमान भो ।

श्रीजानकीको मुख-चन्द्रमा उँभो ॥

भलक्क देखिन्छ नि सूर्य भै रही ।

हिमाल हाम्रा हिमले भरी भई ॥

१९३४

यसै यसै नै हरियो भने पनि ।

अवश्य लाग्नेछ नि शाप त्यो अनि ॥

हुँदैन कैल्यै सुतमा कतै सुख ।

छोपेर बस्नू ननिको छ रे मुख ॥

१९३५

जितिन्छ पूरै सजिलै सबैतिर ।

भएछ रे नैतिक क्वै विना पिर ॥

हरेर लाने परनारिको मन ।

अवश्य गल्नेछ नि गन्ध भैकन ॥

१९३६

हिमालमा क्वै रहँदा गले पनि ।

हुनेछ ताजा नहुने छ गन्ध नि ॥

पिशाबमा पर्दछ रे कुनै कुरा ।

गलेर जाने हुन गो तिनै कुरा ॥

१९३७

तै गन्ध होस् मन्द छ बुद्धिमा तल ।

हुँदैन कैल्यै पनि आत्ममा बल ॥

पिशाबमा पर्दछ रे कुनै कुरा ।

गलेर जाने हुन गो तिनै कुरा ॥

१९३८

पक्षी म हूँ तैपनि बुद्धिले उँभो ।

फर्केर हेर्छू गगनैतिरै उँभो ॥

होस् जन्मले राक्षस कर्मले उसै ।

भएन रे तागत क्यै भइस् भुसै ॥

१९३९

जटायुले सीता-हरणको सारा वृत्तान्त यसरी भनेर के भ्याएका मात्र थिए आफ्नो पाञ्चभौतिक शरीरलाई सुमित्रानन्दन लक्ष्मण तथा मर्यादापुरुषोत्तम रामका अगाडि त्यागिदिए र परंघाम गइहाले । उता आफ्ना पितातुल्य पक्षिराज जटायुको शास्त्रोक्तविधि अनुसार अन्त्येष्टि गरेर सीताजीको खोजीमा दुवै भाइ पश्चिमदिशातर्फ लागे -

भाई ! बुझ्यौ हे अब कर्म गर्ने ।

उपाय खोजी रिपुलाइ मार्ने ॥

रुँदै बसी हुन् कुन स्थान पक्की ।

छोपी-रहेमा फुल जान्न फक्की ॥

१९४०

हो रे रिपू-रोग समान उस्तै ।

बढ्दै गएमा जुनि लिन्छ उस्तै ॥

रुँदै बसी हुन् कुन स्थान पक्की ।

छोपी-रहेमा फुल जान्न फक्की ॥

१९४१

मर्छू छिटै भाइ ! अवश्य मै त ।

काहाँ रहीहुन् जननी रूँदै त ॥

व्यर्थै छ यो बाँचन मलाइ आज ।

रक्षा नगर्ने साँगिनी स्व-हात ॥

१९४२

भोगेर लाजै पनि बस्नु छैन ।

क्षेत्री म व्यर्थै बल केहि छैन ॥

रक्षा नगर्ने परिवारको नि ।

गर्ला कसोरी जनता भलो नि ॥

१९४३

निन्दा हुने भो दिन रात रात ।

धोएर जाँदैन नि त्यो किमार्थ ॥

धूलो लगाएपछि वस्त्रमा त ।

धोएर जानेछ नि त्यो अवश्य ॥

१९४४

परन्तु त्यस्तो अपगाल भिन्दै ।

दुष्कीर्ति बढ्नेछ नि त्यो नभन्दै ॥

निन्दा हुने भो दिन रात रात ।

धोएर जाँदैन नि त्यो किमार्थ ॥

१९४५

मेरा थिए पूर्वज धेरै शक्ति ।

हेज्जै नसक्ने रिपुले नि रत्नि ॥

परन्तु उल्टो अपगाल ऐले ।

बोक्नु परी गो कमजोर थैले ॥

१९४६

आफै छ जो कम्ति कसोरि गर्ला ।

रक्षा गरेरै जनता सुधाला ॥

कुक्कूरको शक्ति हुँदैन मार्न ।

उचालिहाले पनि श्याल मार्न ॥

१९४७

गरेछ रे क्वै बलको प्रयोग ।

अवश्य त्यागिछन् निजको शरीर ॥

कैल्यै नहेर्ने अरुको मुखैमा ।

त्वामी सिबायै रहिहुन् दुखैमा ॥

१९४८

भाई ! म मर्छु सुत ह्वौ तिमी नि ।

पूरा गरीचौ व्रत जो भनें नि ॥

बाबा गएका परलोक शीघ्र ।

जान्छु म छिट्टै ल भएँ ल व्यग्र ॥

१९४९

दाज्युकनै जो सँगमा म हुँला ।

साथी बनेरै वनमा रहूँला ॥

भनेर आयौ सँगमा म साथ ।

दिवा छ यो याम तथाऽपि रात ॥

१९५०

घुम्दै न रे पृथ्वि बसीरहेछ ।

तातो छँदै छैन नि सूर्य के छ ॥

डल्लो सरी सारविहीन भा, छ ।

त्यस्तै छ रे चन्द्र वृथा उदा, छ ॥

१९५१

ओस्स्याइलो फाँट जताततै छ ।

वसन्त हो रे तर त्यो वृथा छ ॥

फुल्दै न रे फूल यथार्थमा नि ।

भुल्दैछु रे मार्ग म दुःख मानी ॥

१९५२

भुक्छन् कि क्या हो वनभिन्न वृक्ष ।

कतै छँदै छैन नि इष्टभिन्न ॥

हटेर जाओ क्षणभिन्न एक ।

मलाइ देओ पथ सत्य-चित्र ॥

१९५३

न बोल्नु ऐले पशुका जमात ।

टाढा भइन् हे जननी मबाट ॥

क्वै शब्द जो दूर सुसाउँदो छ ।

म सुन्नलाई कठिनै हुँदो छ ॥

१९५४

खेददै लगेको शिशुलाइ श्याल ।

क्वै जन्तुको रोकिदिंदा नि काल ॥

अवश्य टर्नेछ नि पुण्य आज ।

हुँदैछ रे क्वै किन कोपभाज ॥

१९५५

ओस्याइला फाँट जताततै छ ।

श्रीजानकीको स्मृतिले सता'छ ॥

सत्तैन रे सूर्य उदाइ शोष्ण ।

काँडो छ व्यर्थै बसिरन्छ घोचन ॥

१९५६

देवी-पनामा पृथिवी भरेकी ।

पत्नी बनेरै सँगमा बसेकी ॥

क्वै काललाई, तर त्यो वृथा छ ।

आफै बनिन् क्वै कलिको शिकार ॥

१९५७

आकाश भर्ला धरणीतिरै यो ।

धर्ती उँभो लाग्दछ की वृथा यो ॥

क्वै काललाई, तर त्यो वृथा छ ।

आफै बनिन् क्वै कलिको शिकार ॥

१९५८

अड्याउना-खातिरको किला क्वै ।

खिया परेमा छ नि भाँचिने त्रै ॥

त्यस्तै भयो हालत जानकीको ।

निमोठ्नलाई दनुजादि सक्छ को ॥

१९५९

हो कालले टिप्न भनेर म्याद ।

नाघी सकेको, नसकी रूँदा त ॥

त्यस्तै भयो हालत जानकीको ।

निमोठ्नलाई दनुजादि सक्छ को ॥

१९६०

कवै अस्त्रले हुन्न किनेर मात्र ।

चलाउनै पर्दछ रे समुच्च ॥

शत्रूहरू नष्ट गरूँ भने त ।

त्यस्तै भयो हे जननी ! नलत्र ॥

१९६१

फष्टाउनेछन् दनुजादिले त ।

निर्धक्क भै जो नहुँदा तिमी त ॥

देवी नभा'को स्थिति शुम्भलाई ।

होला त्यसै जो म हिडूँ कता यी ॥

१९६२

आशा पलायो घरभित्र आयौ ।

त्यो स्थान छाडी घर यो समायौ ॥

देवी नभा को स्थिति शुम्भलाई ।

होला त्यसै जो म हिडूँ कता यी ॥

१९६३

आमा मरेको शिशुको म चाल ।

पानी सुकेको सरि मत्स्य-हाल ॥

भो छट्पटीमात्र सुकेर रक्त ।

रानी नभा, को म भएँ विरक्त ॥

१९६४

आशा भरी-द्यौ सुखको मलाई ।

होस् प्राणिमा पूर्ण नि जो भलाई ॥

यो छट्पटीमात्र सुकेर रक्त ।

रानी नभा'को म भएँ विरक्त ॥

१९६५

बन्धौ वृथा बाधक कण्टकादि ।
 खोज्जै हिंडेको जन-कै सुता ती ॥
 भो मार्ग राखेर सफै सफा ती ।
 हिंड्जै सजीलो बनिद्यौ मलाई ॥

१९६६

माया गरेको कति हो कती हो ।
 नौलाख तरासरि पक्षि जो हो ॥
 देखेर पक्कै पनि भन्दै नौ ।
 श्रीरामलाई दुख भो भनेनौ ॥

१९६७

भो धर्म तिम्रो मनमा विचार ।
 पक्षी भयौ हे तर भो प्रचार ॥
 उड्ने छ रे तागत धेर धेर ।
 गएर हेर्छौ जननी उडेर ॥

१९६८

विलम्ब गर्नु ननिको बुझेर ।
 गएर हेर्छौ जननी उडेर ॥
 माया गरेको कति हो कती हो ।
 नौलाख तारासरि पक्षि जो हो ॥

१९६९

क्वै काकपक्षी त उडेर आए ।
 भनिन्छ रे ती यमदूत धाए ॥
 राम्रो नराम्रो भनिहाल्नलाई ।
 प्राणीहरूको निज भाग्यलाई ॥

१९७०

देखिन्न रे ती किन दूर भागे ।
 श्री जानकी हर्न भनेर लागे ॥
 क्वै दैत्यले दुष्ट विचार ल्याई ।
 दिन्छन् मलाई दुख जो रमाई ॥

१९७१

भन्थे मलाई रघुवंश खाका ।

तयार गर्लान् बहुतै तँ पाका ॥

क्वै दैत्यले दुष्ट विचार ल्याई ।

दिन्छन् मलाई दुख जो रमाई ॥

१९७२

गोदावरीको जलले बढेर ।

छेकी-दिनौ किन हो बढेर ॥

घेरेर चारैतिर धर्तिलाई ।

दिन्छन् मलाई दुख जो रमाई ॥

१९७३

आकाशको मार्ग भएर गा'को ।

मडारिएनौ किन मेघ पाको ॥

छेक्नै भनी दैत्य र दुष्टलाई ।

दिन्छन् मलाई दुख जो रमाई ॥

१९७४

मर्ने र बाँच्ने स्थिति केहि छैन ।

मर्दो छ आशा नहुँदो छ चैन ॥

छेक्नै भनी दैत्य र दुष्टलाई ।

सक्ने भई-नन् किन मेघ हाय ! ॥

१९७५

अतालिकी जनकै- सुताको ।

देखेर जो हालत कष्ट पा'को ॥

पैलो भयो हार म आज धर्छु ।

यो जिन्दगीमा अब शीघ्र मर्छु ॥

१९७६

अर्धाङ्गिनीको दुखको अवस्था ।

आधा म लाछी किन बाँच्नु व्यर्थ ॥

पैलो भयो हार म आज धर्छु ।

यो जिन्दगीमा अब शीघ्र मर्छु ॥

१९७७

पानी नपाए बिस्वा हुँदैन ।

खाना नखाए जुनि सप्रिदैन ॥

अर्धाङ्गिनीको दुखको अवस्था ।

भो लाजमर्दो किन बाँच्नु व्यर्थ ॥

१९७८

खानै नखाई वनमा हिँडेकी ।

श्रीस्वामिका साथ नि जो भिडेकी ॥

अर्धाङ्गिनीको दुखको अवस्था ।

भो लाजमर्दो किन बाँच्नु व्यर्थ ॥

१९७९

पत्नी विनाको नरको हुँदैन ।

साफल्य क्वै जीवनमा हुँदैन ॥

रोकिन्छ रे सृष्टि सुकेर जान्छ ।

धर्ती उज्यालोपन छाडिहाल्छ ॥

१९८०

बनेछ रे यो मरुकै समान ।

मर्नेछ आशा मरिरन्छ सान ॥

रोकिन्छ रे सृष्टि सुकेर जान्छ ।

पानी बगेमा पनि मत्स्य तान्छ ॥

१९८१

आधार छौ नारि बसेर साथ ।

छौ अन्न हे धर्ति ! उठाइ हात ॥

रोकिन्छ रे सृष्टि सुकेर जान्छ ।

पानी बगेमा पनि मत्स्य तान्छ ॥

१९८२

नभन्नु कैल्यै हकदार मै हुँ ।

पृथ्वीभरीको हकदार मै हुँ ॥

रोकिन्छ रे सृष्टि सुकेर जान्छ ।

पत्नी विनाको पुरुषै वृथा छ ॥

१९८३

हुँदैन रे एक नि बाहुले कुनै ।

हुँदैन रे एक नि पादले कुनै ॥

मनुष्य सर्वाङ्ग समस्त शक्तिवान् ।

मलाइ लाग्यो जुन उक्ति अर्थवान् ॥

१९८४

नारीविना सार समस्त हीन छ ।

एकलो छ प्राणी बिनु अर्थको छ त्यो ॥

हुँदैन सर्वाङ्ग समस्त शक्तिवान् ।

मलाइ लाग्यो जुन उक्ति अर्थवान् ।

१९८५

गल्दैछ रे शक्ति म टाढिइरँदा ।

सीताजिले साथ छुटेर टाढिँदा ॥

हुँदैन सर्वाङ्ग समस्त शक्तिवान् ।

मलाइ लाग्यो जुन उक्ति अर्थवान् ॥

१९८६

घटेर जानेछ नि वारिको बल ।

वर्षापछी जो दिनहुँ त्यसै छ ल ॥

त्यस्तै छ रे शक्ति नि गल्छ रे क्रमै ।

मै हुँ नभन्नू नर हे ! हुने भ्रमै ॥

१९८७

माटो र ढुङ्गा दुइटै बराबर ।

भो बन्नलाई पृथिवी सरासर ॥

हुँदैन रे मट्टि नि जान्छ रे तलै ।

वृथा छ पाषाण गरेर क्यै बलै ॥

१९८८

जरा विनाका तर अङ्गमा स्वतः ।

सत्तैन कैल्यै ढलिजान्छ रे उता ॥

भएन रे मट्टि नि जान्छ रे तलै ।

वृथा छ पाषाण नि अङ्गको बलै ॥

१९८९

हुँदै न शोभा तरु-मात्रले पनि ।

फलेन रे क्यै फुल औ फलै भने ॥

त्यस्तै हुने हालत प्राणिको यहाँ ।

नारी विनाको जुनि व्यर्थ भो जहाँ ॥

१९९०

देखिन्छ आकाश सफै सफा त्यो ।

चम्किन्न रे तैपनि सूर्य के त्यो ॥

लागेछ के सोच मलाइ देखी ।

चिन्ता बढेको मनमा म देखी ॥

१९९१

सीताजीलाई खोज्दै जाँदा वाटामा अयोमुखी नामगरेकी राक्षसी भेटिन्छे । काममोहिता सो राक्षसी लक्ष्मणको सौन्दर्य देखेर ज्यादै लालायित हुन्छे र पतित्व ग्रहण गरिदिनका लागि शतशः आग्रह गर्दछे । लक्ष्मण त्यस राक्षसीको नाक-कान काटिदिन्छन् । पुनः सीताजीको खोजीमा लाग्दछन् । उनीहरूलाई कुनै किसिमको थकाइको महशूस छैन, भोक तिर्खाको वास्ता केही छैन । जसरी जहाँ पुगेर पनि सीताजीको खोजी नगरी मनले धरै दिएको छैन । यही क्रममा जाँदै गर्दा एक घनघोर जङ्गलमा एउटा विशाल राक्षस देखा पर्दछ । त्यसको घाँटीभन्दा उँभो कुनै भाग छैन । मुख पेटको बीचमा ओडारजस्तै देखिन्छ । शयौं योजन फैलिएका लामा लामा हात, चारैतिर अग्ला न अग्ला वृक्षहरू फैलिएर वनपंक्तिजस्तै देखिने राँ, तीखा न तीखा हतियार जस्ता नङ्गा, योजनौं टाढाबाट जसलाई पायो त्यसैलाई थुत्तेर आहार गर्दैरहेको देखे । त्यस राक्षसले राम र लक्ष्मण दुवै भाइलाई टाढैबाट चेपेर भन्न थाल्योः- अहो ! मैले बढो स्वादिलो मीठो मनुष्याहार फेला पारें । लक्ष्मणले त्यस मौकामा भन्न थाले-दाजु ! म यसको आहार बन्दछु, अनुनय विनय गरौं, हजुर भन्ने जसरी पनि यसबाट मुक्त भएर अयोध्या फर्कनुहोस् । लक्ष्मणले त्यति भनेर मात्र के भ्याएका थिए श्रीरामले त्यस राक्षसको दाहिने हात काटिदिए र दाजुको शक्तिबाट प्रभावित भएका लक्ष्मणले त्यसको दैने हात काटिदिए । दुवै हात काटिएपछि राक्षस भन्छ :

थिएँ कुनै मै पनि एक जाति ।

गन्धर्व नाम्ना जसको छ ख्याति ॥

डुलाइ हिँड्थे कति अप्सरा जो ।

राजा सरीको सुखधाम जो हो ॥

१९९२

देखेर मात्रै पनि अप्सराले ।

ताकी रहन्थे सुख चाहनाले ॥

भौरासरी पुष्परसै समाती ।

थ्यो जिन्दगीमा रसरङ्ग ताँती ॥

१९९३

सिर्जेन क्यारे यमले ल काल ।

मर्ने नपर्ने म भएँ समाल ॥

यो जिन्दगी बैस छ मत्त मत्त ।

हे अप्सरा हो ! वनिघौ ल भक्त ॥

१९९४

अनन्त कालैतक हुन्छ हाम्रो ।

यो जिन्दगी दिव्य स्वरूप राम्रो ॥

मर्ने नपर्ने चिरकालसंम ।

भोगौ सजीलै सुख भो अचम्म ॥

१९९५

चूरी सुचारू सब वज्र थाले ।

बाजा यिनै हुन् मन जो पगाले ॥

नाचौ नचाऔँ अव जिन्दगानी ।

हो दिव्यताको सुखभोग खानी ॥

१९९६

पाइन्न पाइन्न गएपछी यो ।

यस्तै पनामा पछि के हुने हो ॥

नाचौ नचाऔँ अव जिन्दगानी ।

हो दिव्यताको सुखभोग खानी ॥

१९९७

हो सृष्टिको यो अनमोल पात्र ।

सुगन्धि भर्ने सुखको छ गात्र ॥

छोएर मात्रै पनि मुग्ध पार्ने ।

भौरासरी पुष्परसै सपार्ने ॥

१९९८

पानीसरी जो छ पवित्र बीच ।
 क्वै भाग बगदो नदिको छ बीच ॥
 भो प्यूनमा लायक नारिलाई ।
 चूरी चुरी जो छ नि साडिलाई ॥

१९९९

कैल्यै नगल्लू कहिल्यै नसदनु ।
 कैल्यै नमर्नु कहिल्यै नतर्नु ॥
 खोल्सा र खाल्सी सँगमा बसेर ।
 भन्ने गरेथ्यौ पहिले रमेर ॥

२०००

छाया र वृक्षैसरिको समाज ।
 राधा र कृष्णैसरिको मिजास ॥
 भोग्दै रहेथ्यौ चिरकालसंम ।
 अचम्म लाग्दो जुनि छम्म छम्म ॥

२००१

घेरेर चारैतिर दीप-माला ।
 बाले सरीको जुनिको सबाल ॥
 भोग्दै रहेथ्यौ चिरकालसंम ।
 अचम्म लाग्दो छ नि छम्म छम्म ॥

२००२

घैंटा भरीको जलको छ आभा ।
 चम्कीरहेको रविको छ आभा ॥
 भोग्दै भएथ्यौ चिरकालसंम ।
 अचम्म लाग्दो जुनि छम्म छम्म ॥

२००३

अपूग केही पनि थेन हाम्रो ।
 संसार चारैतिर पूर्ण राम्रो ॥
 नाचौ नचाऔं कति जिन्दगानी ।
 माया बसेको सबमा म दानी ॥

२००४

टल्कीरहेको रजतैसरीको ।

पानी सफा जो छ शरद् पछीको ॥

नाचौ नचाऔ कति जिन्दगानी ।

माया बसेको सबमा म दानी ॥

२००५

आफैतिरै भुल्छु भनेर कैले ।

सोची रहन्थे मनमा म पैले ॥

यस्तै गरी बित्दछ जिन्दगानी ।

स्वर्गैसरीको सुखको छ खानी ॥

२००६

कैले पनि क्यै नछुनू दुखैले ।

बाचौ बचाऔ सबमा सुखैले ॥

यस्तै गरी बित्दछ जिन्दगानी ।

स्वर्गैसरीको सुखको छ खानी ॥

२००७

छ बाह्र मैना बलियो छ भाग्य ।

सप्री-रहेको सबको छ भाग्य ॥

हे धर्ति माता ! नहुनू अपूर्ण ।

बन्नू सधै यै धन-धान्यपूर्ण ॥

२००८

लीला छ चारैतिर रौसिएर ।

माया बसेको कति फैलिएर ॥

हे धर्ति माता नहुनू अपूर्ण ।

बन्नू सधै यै धन-धान्यपूर्ण ॥

२००९

टल्किन्छ क्यारे धरणी उज्याली ।

उफ्रिन्छ क्यारे उपरै उचाली ॥

हे धर्ति माता नहुनू अपूर्ण ।

बन्नू सधै नै धन-धान्यपूर्ण ॥

२०१०

छाया छिपेको रडले लिपेको ।

दर्बारजस्तो घरबार भा'को ॥

सधै सधै नै रहनू छ जस्तो ।

भो ज्यूनमात्रै न छ मर्नुजस्तो ॥

२०११

प्राणी लगारे पछि आउँदैन ।

खोला सुकेमा तल धाउँदैन ॥

सधै सधै नै रहनू छ जस्तो ।

भो ज्यूनमात्रै न छ मर्नुजस्तो ॥

२०१२

त्यस्तो अपूर्व किसिमको जिन्दगी प्राप्त गरेपछि त्यसलाई सधै कायम राख्ने अभिलाषा मलाई मनमा बढ्न थाल्यो । कसरी त्यो हुन सक्ला भन्ने सोची ब्रह्माजीको उपासना गर्न लागें, उहाँ खुशी हुनु भो र तँ के चाहन्छस् भन्दा सधै दीर्घजीवी भइरहूँ, कहिल्यै मलाई वृद्धताले नछोओस्, आदि आदि । ब्रह्माजीले तयाऽतु भन्नु भो । त्यसपछि मलाई मनमा अभिमान बढ्दै आयो र देवराज इन्द्रसँग युद्ध गरेर आफ्नो शक्ति-प्रदर्शन गर्न चाहें । तर अभिमानले गरेको काम सफल हुँदो रहेनछ भन्ने महशूस अहिले भइरहेको छ -

हाने मलाई बलले ल इन्द्र ।

काटे शिरै जो तनुमा बलीन्द्र ॥

धारा बगेको छ नि रक्त धेर ।

जाँदैन कैल्यै पनि शक्ति खेर ॥

२०१३

जोरी म खोज्दो सुतिरन्छ सिंह ।

श्यालैसरीको शिरले उभिन्न ॥

धारा बगेको छ नि रक्त धेर ।

जाँदैन कैल्यै पनि शक्ति खेर ॥

२०१४

कठै ! कठै ! यो कति हो पछारी ।

आए अगाडी अनि इन्द्र पारी ॥

जालै बुनेको सरि मत्स्यलाई ।

राखे मलाई अति दल्मल्याई ॥

२०१५

सकीन बोलनै पनि थोर मैले ।
 छाडी-सकेको छ नि नीति तैले ॥
 अन्यायका खातिरमा मलाई ।
 भन्दै रहेथे बरु इन्द्र दाइ ॥

२०१६

काटे चटक्कै शिर छैन बाँकी ।
 गाडे तलै जो उदरै फुटाई ॥
 अन्यायका खातिरमा मलाई ।
 भन्दै रहेथे बरु इन्द्र दाइ ॥

२०१७

सम्मै छ सम्मै हुन गो अचम्मै ।
 दिक्दार लाग्दो तनु भो अचम्मै ॥
 न कोहि आएर नि बस्न सक्छ ।
 समीपमा यो न त कोहि टिक्छ ॥

२०१८

पाई-न माया बरु मात्र शत्रु ।
 उब्जीरहन्छन् न त कोहि मित्र ॥
 न कोहि आएर नि बस्न सक्छ ।
 समीपमा यो न त कोहि टिक्छ ॥

२०१९

लामा भुजा यी बिनु स्यारका छन् ।
 नङ्गा छ तीखा अति घोचिरन्छन् ॥
 पाईन माया बरु मात्र शत्रु ।
 उब्जीरहन्छन् न छ कोहि मित्र ॥

२०२०

एक्लो म ऐले घटना छ भिन्दै ।
 केले भयो यो नबुझी नभन्दै ॥
 डराइरन्छन् डरछेरुवा छन् ।
 काँपी-रहन्छन् कति हो कती भन् ॥

२०२१

उन्माद धेरै मनमा थियो र ।

बाघैसरीको वनमा कुदेर ॥

लतार पारी कमजोरलाई ।

खाने गरेको दिनहुँ रमाई ॥

२०२२

मारी-दिएको किन हो नभा'को ।

कालै नआ'को अति कष्ट पा'को ॥

लतार पारी कमजोरलाई ।

खाने गरेको दिनहुँ रमाई ॥

२०२३

त्यै कारणैले हुन गो कुरूप ।

म राक्षसै हुँ बहुतै विरूप ॥

उद्धार गर्नाकिन राम आयौ ।

श्री जानकीको गर खोज, धायौ ॥

२०२४

मलाइ तिम्ले गर एक बार ।

उद्धार होला नृप हे सुधार ॥

यो प्राणिलाई परलोक जान्छ ।

देखाइ राम्रो पथ दूर जान्छ ॥

२०२५

काट्यौ यि मेरा बलिया भुजा जो ।

उद्धार गछौ तिमिले यसै जो ॥

लिएर आए अब इन्धनादि ।

भो भष्म पारीकन आधि आधि ॥

२०२६

उँडी म जान्छू परलोकसंम ।

विसैर सारा धरणी म टम्म ॥

बद्धै रहूँला पर दिव्यलोक ।

क्यै ह्वैन रे यो प्रभु हे ल भोग ॥

२०२७

नाशै गरेको यस दैत्यलाई ।

पायो सजीलै दिविलोक दाइ ! ॥

बद्धै रहूला पर दिव्यलोक ।

क्यै ह्वैन रे यो प्रभु हेय भोग ॥

२०२८

कवै बारको जो छ नि शाप कैले ।

हुनेछ रे त्यो वरदान कैले ॥

काट्यौ भुजा यी बलले मलाई ।

म जान लागें दिविलोक दाइ ! ॥

२०२९

यसै यसै जो परलोकबाट ।

आएँ रथै त्यो लिन दूरबाट ॥

काट्यौ भुजा यी बलले मलाई ।

म जान लागें दिविलोक दाइ ! ॥

२०३०

बोका कटाएपछि दिन्छ भोग ।

त्यो प्राण उफ्रेर नि दिव्यलोक ॥

जानेछ पक्कै त्यसरी मलाई ।

गन्यौ भलो हे अब जान्छु दाइ ! ॥

२०३१

शत्रुत्व संभेर मलाई तिम्ले ।

प्रहार गर्दा नयनाम्बु चिम्ले ॥

खुल्यो मलाई दिविलोक धाम ।

बिसिन्न कैल्यै रघुवंश-नाम ॥

२०३२

उद्धार गर्छौ कुल त्यो उदार ।

झलक्क संभेँ प्रभुको मुहार ॥

खुल्यो मलाई दिविलोक धाम ।

बिसिन्न कैल्यै रघुवंश नाम ॥

२०३३

हुकैर जाला गुंडबाट टाढा ।

क्वै पक्षिले जो दिल हुन्छ गाढा ॥

खुल्यो मलाई दिविलोक धाम ।

बिसिन्न कैल्यै रघुवंश नाम ॥

२०३४

तरिन्छ खोला यदि लौरि पाए ।

भेटिन्छ चौता मनभित्र ल्याए ॥

त्यस्तै भयो हालत राम आज ।

बन्दीन पक्कै पनि कोपभाज ॥

२०३५

आधार दिन्छौ नि विचार दिन्छौ ।

प्राणीहरूमा दिल धेर दिन्छौ ॥

कल्याणका खातिर जो भलाई ।

भन्दीन कैल्यै पनि दुःख पाएँ ॥

२०३६

तीतो छ रे ओखति खानलाई ।

होला भलाई पछि देहलाई ॥

क्यै यामको कष्ट भएर आयो ।

भैषज्यजस्तै दिल यो रमायो ॥

२०३७

पानीसरी ग्रीष्म पछी परेको ।

हुर्काउनै जो बिरुवा सुकेको ॥

क्यै यामको कष्ट भएर आयो ।

भैषज्यजस्तै दिल यो रमायो ॥

२०३८

भिन्दै भएँ रूप म शीघ्र फेरी ।

जान्छू म जान्छू दिविलोक हेरी ॥

रच्छ्यानमा लट्पटिदो नि पात्र ।

होला सफा त्यो धनुले सुपात्र ॥

२०३९

देखिन्न रे त्यो रवि व्योमभिन्न ।

कालो न कालो घनले नि भिन्न ॥

छोपेर बस्दा, त्यसरी मलाई ।

आश्चर्य लाग्यो अब जान्छु दाइ ! ॥

२०४०

बाबा तिमी हवौ जननी तिमी हवौ ।

यो देह फेर्नाकन शक्ति दिन्छौ ॥

यी बाहु काटीकन आजलाई ।

उद्धार भा'को अब जान्छु दाइ ! ॥

२०४१

सुकेर बस्दा धरणी समग्र ।

खग्रास भा'को छ नि खेत अग्र ॥

त्यही त्यही यामविषे परेको ।

पानीसरी भो लिइरन्छु हेको ॥

२०४२

हुनेछ रे त्यो वरदानजस्तो ।

शापै दिएमा पनि पुण्यजस्तो ॥

क्वै ग्रीष्ममा पानिसरी परेको ।

भयो त्यसै हालत जो कहेको ॥

२०४३

उन्मुक्त उन्मुक्त भएँ म आज ।

बन्दीन कैल्यै पनि कोपभाज ॥

हो वृक्ष फेरिन्छ नि पत्र आए ।

नयाँ नयाँ जो लहरा पलाए ॥

२०४४

फेरिन्छ रे पक्षि बहूत राम्रो ।

प्वाँखै पलाए हुन जान्छ राम्रो ॥

हो वृक्ष फेरिन्छ नि पत्र आए ।

नयाँ नयाँ जो लहरा पलाए ॥

२०४५

फेरिन्छ रे कांचुलि सर्पलाई ।

देखिन्छ अर्कै अनि रूप पाई ॥

हो वृक्ष फेरिन्छ नि पत्र आए ।

नयाँ नयाँ जो लहरा पलाए ॥

२०४६

आकाश फेरिन्छ फराक हुन्छ ।

वर्षापछी जो घन दूर हुन्छ ॥

देखिन्छ अर्कै शशि चम्किनाले ।

आउन्न हावा पछि हम्किनाले ॥

२०४७

लौ वस्त्र फेरेपछि व्यक्ति भिन्दै ।

अवश्य बन्नेछ नि त्यो नभन्दै ॥

त्यस्तै भयो हालत दैत्यरूप ।

त्यागेर जान्छु दिविलोक दूर ॥

२०४८

बिर्सन्न कैल्यै रघुनाथलाई ।

उद्धार गर्ने रघुनाथलाई ॥

संभ्रन्छु साह्रै मनमा गडेर ।

बोल्दीन कैल्यै पनि जो बढेर ॥

२०४९

नोक्सान गर्छन् नदिले बढेर ।

नोक्सान गर्छन् फलले सढेर ॥

संभ्रन्छु साह्रै मनमा गडेर ।

बोल्दीन कैल्यै पनि जो बढेर ॥

२०५०

बोल्नेछ आत्मा रघुनाथ-धर्म ।

छाड्नु छ गाह्रो गतिलो सुकर्म ॥

चटक्क संभ्रन्छु सदा सदा नै ।

श्रीस्वामिको यो गुणको बखानै ॥

२०५१

पाइन्छु मान्छे दुख थप्नलाई ।

पाइन्न मान्छे हित गर्नलाई ॥

आकाश औ धर्ति विभेदजस्तै ।

राम्रो नराम्रो दिन रातजस्तै ॥

२०५२

यो सृष्टिमा धेर थरी रहेछन् ।

गुणी र दोषीहरु जो भएछन् ॥

आकाश औ धर्ति विभेदजस्तै ।

राम्रो नराम्रो दिन रातजस्तै ॥

२०५३

क्वै खान्किले देह सफेद पाछ्छ ।

क्वै खान्किले देह नि जीर्ण पाछ्छ ॥

हुँदैन मान्छेहरु एक जात ।

हुँदैन रै भीड विना जमात ॥

२०५४

कल्याणका खातिर जन्मिनाको ।

कोही भएछन् सुख क्वै दिनाको ॥

हुँदैन प्राणीहरु एक जात ।

हुँदैन रै भीड विना जमात ॥

२०५५

थरी थरी वृक्ष भएर आए ।

कोही पलाए पशुमा खिलाए ॥

बेकारमा उत्पति भो कसैको ।

न काम लाग्दो छ नि त्यो कसैको ॥

२०५६

हुँदैन रै इन्धन नी कुनै ता ।

छीटो छ बल्दो विनु तापको ता ॥

बेकारमा उत्पति भो कसैको ।

न काम लाग्दो छ नि त्यो कसैको ॥

२०५७

नोक्स्तान गर्ने भनि जन्मि आए ।

प्राणीहरू क्वै विनु सार आए ॥

कल्याणका खातिर जन्मनाको ।

कोही भएछन् सुख क्वै दिनाको ॥

२०५८

लिदैन् कैल्यै पनि धर्तिले त ।

आधार दिन्छिन् दिनहुँ तिनी त ॥

कल्याणका खातिर जन्मनाको ।

कोही भएछन् सुख क्वै दिनाको ॥

२०५९

छैनन् कतै क्वै ऋषि-सार आज ।

छन् ध्यानमा लीन तथाऽपि त्रास ॥

बोकेर बस्नु छ नि दैत्यजाति ।

नाचीरहन्छन् ऋषिदेहमाथि ॥

२०६०

ऐय्या र आत्थू न त भन्न मिल्छ ।

खूँडा र खुर्पा तनुमाथि हिल्छ ॥

बोकेर बस्नु छ नि दैत्यजाति ।

नाचीरहन्छन् मुनिदेहमाथि ॥

२०६१

त्यै मिर्ग हो रे ऋषिसाथ वल्छ ।

त्यै हो त्यतै हो सित व्याध डर्छ ॥

कल्याणका खातिर जन्मनाको ।

कोही भएछन् सुख क्वै दिनाको ॥

२०६२

श्रीस्वामिलाई जनकात्मजाको ।

लागेर अत्यास मनै कुदाको ॥

अवश्य भेटिन्छ मनै रुवाको ।

भेटिन्छ पानी पर क्वै कुवाको ॥

२०६३

मनू कि बाँच्नू कि मनै भएको ।

दोधारको धारसरी रहेको ॥

अवश्य भेटिन्छ मनै रुवाको ।

भेटिन्छ पानी पर क्वै कुवाको ॥

२०६४

आपत्ति आएपछि धैर्य गर्नु ।

भोकै भएमा अनि पेट भर्नु ॥

जाँचिन्छ मान्छे दुखका दिनैमा ।

जाँचिन्न कैल्यै सुखका छिनैमा ॥

२०६५

हाँसी हँसाई अरुलाई बस्नु ।

गाह्रो हुदै हुन्न नि देह कस्नु ॥

चिनिन्न मान्छे सुखका छिनैमा ।

चिनिन्छ मान्छे दुखका दिनैमा ॥

२०६६

गैह्रो छ के कूप भनेर चिन्न ।

पार्नु छ पक्कैजल छिन्न-भिन्न ॥

वारी र पारी जल फालि-फाली ।

आँखा निकै नै तल त्यो नियाली ॥

२०६७

मलाइ दुख्दो मनमा चटक्क ।

देखेर स्वामीमन भङ्किएको ॥

गैह्रो छ के कूप भनेर चिन्न ।

पार्नु छ पक्कै जल छिन्न-भिन्न ॥

२०६८

उपाय केही रचुंला म ऐले ।

श्रीस्वामिले भन्नु छ गर्छु पैले ॥

उपायको बेगर छैन केही ।

संसार यौटै मति त्राहि त्राहि ॥

२०६९

सुती-रहेमा अनि सिंहले नि ।

पाउन्न खाना सुकि बस्नुपर्ने ॥

उपायको बेगर छैन केही ।

संसार यौटै मति त्राहि त्राही ॥

२०७०

विशाल यो वन्य छ देख्नलाई ।

ब्रह्माण्ड ढाकीकन बस्छ दाइ ! ॥

घुमेर भ्याइन्न कसै गरे नि ।

उपायको बेगर छैन छैन ॥

२०७१

आकाश पस्ला वरु धर्ति भित्र ।

धर्ती उचाली वरु चित्र चित्र ॥

कोरेर भ्याइन्छ परन्तु गाह्रो ।

उपायको बेगर मिल्न गाह्रो ॥

२०७२

माता कहाँ छिन् कुन स्थानभित्र ।

लग्यो लग्यो राक्षसले विचित्र ॥

कोरेर भ्याइन्छ परन्तु गाह्रो ।

उपायको बेगर मिल्न गाह्रो ॥

२०७३

अनन्त तारा वरु गन्न सक्ला ।

कहाँ बसे हुन् यमराज बक्ला ॥

वहूत गाह्रो छ नि खोज्नलाई ।

उपायको बेगर हुन्न दाइ ! ॥

२०७४

उपायकै कारणले फलेको ।

मैले भनेको लिइराख्नु हेको ॥

अनन्त तारा वरु गन्न सक्ला ।

कहाँ बसे हुन् यमराज बक्ला ॥

२०७५

यो सृष्टिमा भो अनपार चाला ।

अनन्त खोला अनि धेर नाला ॥

बाक्ला बनेका घनघोर पारा ।

सकिन्न कैल्यै पनि गन्न तारा ॥

२०७६

मै हूँ नभन्नू हकदार मानी ।

यहाँ रहेका अनगिन्ति ज्ञानी ॥

बाक्ला बनेका घनघोर पारा ।

सकिन्न कैल्यै पनि गन्न तारा ॥

२०७७

चट्टानमा चट्ट लुकी बसेका ।

पाषाण-टुक्रासरि जो बसेका ॥

अनन्त छन् रे मनुजादि आदि ।

सकिन्न कैल्यै पनि गन्न आधि ॥

२०७८

क्वै भन्दछन् रे म घुमैं प्रशस्त ।

क्वै छैन बाँकी घुमियो प्रशस्त ॥

मलाइ पत्यार हुँदै भएन ।

क्वै एक टुक्रा पनि जो गएन ॥

२०७९

समुद्रको पीध पुगेर कोही ।

बस्ती बसाओस् तर त्यो सकिन्छ ॥

सकिन्न भ्याई धरती घुमेर ।

सकिन्न माया कहिल्यै चुमेर ॥

२०८०

पानी वगेको छ समुद्र धेर ।

रहेछ यत्ती भनि नाप्न हेर ॥

बरू छ रे संभव भन्नलाई ।

सकिन्न ब्रह्माण्ड घुमेर आई ॥

२०८१

भो दिव्य त्यो नेत्र तथाऽपि नाथ ! ।

मायामयी राक्षस जो छ साथ ॥

छोपिन्छ रे बादलले समेत ।

श्रीसूर्यलाई सहजै, ल सोच ॥

२०८२

क्वै वायु चल्दा वलियो बनेको ।

हट्नेछ रे बादल जो जमेको ॥

साथी भएमा रघुनाथ ! जाई ।

भो हुन्छ रे संभव भेट्नलाई ॥

२०८३

अत्यास लाग्दैन लघारिंदामा ।

क्वै दैत्यले आइ घुमाइंदामा ॥

साथी मिलेमा रघुनाथ ! जाई ।

यो हुन्छ रे संभव भेट्नलाई ॥

२०८४

जत्रै हओस् क्वै गिरिको स्वरूप ।

रहेछ रे त्यो पनि एक्ल एक ॥

हुनेछ रे संभव फोर्न भेग ।

टुका बनाई-कन एक एक ॥

२०८५

त्यस्तै भयो तागत व्यक्ति-निष्ठ ।

मानिन्छ सामान्य न हुन्छ क्लिष्ट ॥

हुनेछ रे संभव फोर्न भेग ।

टुका बनाई-कन एक एक ॥

२०८६

बसे त्यसैमा अरु भाग साथी ।

हुँदैन रे संभव फोर्न तासी ॥

त्यस्तै भयो हालत कर्म गर्न ।

साथी भएमा दुख जान्छ टर्न ॥

२०८७

जानू यसै भेग भएर केही ।

भेटिन्छ नानाथरि मार्ग तेही ॥

कतै छ रे बस्ति कतै उजाड ।

फिक्का छ रे क्वै तर क्वै छ गाढा ॥

२०८८

अत्यास लाग्दैन ल हेरि जानु ।

बहुत राम्रा वन हेरि जानु ॥

कतै छ रे बस्ति कतै उजाड ।

फिक्का छ रे क्वै तर क्वै छ गाढा ॥

२०८९

रचे कि अर्कै दिविलोकजस्तो ।

कस्तो न कस्तो मनले जमर्को ॥

गर्नेछ पक्कै घुमि हेर्नलाई ।

देखेर ती वन्य नि नाथलाई ॥

२०९०

जानू परै पश्चिम जो भएर ।

भाई स्वकै जो सँगमा रहेर ॥

“पम्पा” ख्यनामा छ तलाउ राम्रो ।

देखिन्छ नानाथरि पुष्प राम्रो ॥

२०९१

बगेर आईकन सात सात ।

समुद्रका जो जलको जमात ॥

“पम्पा” ख्यनामा छ तलाउ राम्रो ।

देखिन्छ नानाथरि पुष्प राम्रो ॥

२०९२

गएर न्वाए त्यसमा तलाउ ।

भो मुक्त बन्नेछ निकै पलाऊ ॥

“पम्पा” ख्यनामा छ विशेष राम्रो ।

देखिन्छ नानाथरि पुष्प राम्रो ॥

२०९३

कहीं कतै छैन कुरूप-पारा ।

सधैं सधैं सुन्दर भो अपार ॥

नाचौं नचाऔं जन-जिन्दगानी ।

देखिन्छ पम्पा बहुतै सुबानी ॥

२०९४

त्रिलोककै त्यो रमणीय स्थान ।

देखेर मात्रै पनि गिछ्छ मान ॥

नारीहरूको नछुने विचार ।

युवा हलुङ्गाहरूमा, विचार ॥

२०९५

आगो बलेको छ समीप जाई ।

गाह्रो छ जोगाउन घ्यू जमाई ॥

नारीहरूको नछुने विचार ।

युवा हलुङ्गाहरूमा, वृथा छ ॥

२०९६

छन् फूलका फूल तडागपारि ।

रातै पहेंलै जल नै सिंगारी ॥

डुबुल्क मारेसरि पुष्पछाया ।

फेरिन्छ राजन् ! पुगिंदा नि काया ॥

२०९७

श्रीजानकीको स्मृतिमा रुवाको ।

देखिन्छ राजन् ! जल त्यो कुवाको ॥

डुबुल्क मारेसरि पुष्पछाया ।

फेरिन्छ राजन् ! पुगिंदा नि काया ॥

२०९८

त्यतै त्यतै नै बसिछुँ भएर ।

बिर्सेर सारा घटना गएर ॥

भो भुल्नु पक्कै पनि हुन्न राजन् !

श्री जानकी जो रुँदि हुन् कता छन् ॥

२०९९

बिसिन्धु कैले महमा डुबेर ।

मौरीहरूले शिशुमा ल हेर ॥

त्यस्तै नहोस् जानकि खोजनलाई ।

हेरेर जानू अलि दूर दाइ ! ॥

२१००

स्वभाव हो सुन्दरमा भुलेर ।

प्राणीहरूले दिनहुँ डुलेर ॥

ढीलो नहोस् जानकि खोजनलाई ।

हेरेर जानू अलि दूर दाइ ! ॥

२१०१

क्षेत्रीहरूको छ स्वभाव भोगी ।

बन्नूछ रे हो मनमस्त भोगी ॥

बिसेर जान्छन् जति गर्नुपर्ने ।

मोजै र मज्जासित बस्नुपर्ने ॥

२१०२

जस्तै हवस् आपद क्यै हुनामा ।

रोएर बस्छन् बरु जो कुनामा ॥

बिसेर जान्छन् जति गर्नुपर्ने ।

मोजै र मज्जासित बस्नुपर्ने ॥

२१०३

भोगी हुनाले कति भूमिपाल ।

निमत्याइहाले निजलाइ काल ॥

बल्दो कतै बत्तितिरै परेको ।

भो पुत्तलीको स्थिति भोग्न हेको ॥

२१०४

कठै ! कठै जानकिमा विषाद ।

भो राक्षसैको मनभित्र माद ॥

भोगी हुनाले कति भूमिपाल ।

निमत्याइहाले निजलाइ काल ॥

२१०५

पानी छ सङ्गो हरियो पछ्यौरी ।
 जस्तै छ रे त्यो त तलाउ पौडी ॥
 खेलेर बस्नाकन चित्त जाला ।
 राजन् ! नबिर्सै सङ्गिनी-बिहाल ॥

२१०६

कतै कतै उफिरहेर मत्स्य ।
 हेरीरहूँ भैं हुन जान्छु मत्स्य ॥
 खोलेर बस्नाकन चित्त जाला ।
 राजन् ! नबिर्सै उनको बिहाल ॥

२१०७

प्रफुल्ल छन् फूल फुलेर भारी ।
 टिप्ने न क्वै भो तिनमा लतारी ॥
 हेरेर बस्नाकन चित्त जाला ।
 राजन् ! नबिर्सै उनको बिहाल ॥

२१०८

पिता र माता कुन देशमा छन् ।
 स्वामी यतै छौ भुलिंदा त्यतै भन्नु ॥
 बाँचेर बस्नै नि कठीन होला ।
 क्षणीक संभेर मनुष्य चोला ॥

२१०९

मर्नु त पक्कै छ नि एकबार ।
 बेकार गर्नु किन छेकबार ॥
 भन्ने उनैको मनमा भएर ।
 त्यो प्राण जाला दुखले कहेर ॥

२११०

गए गएमा क्षण एकबार ।
 अवश्य फर्किन्न नि त्यो अपार ॥
 संभेर राजन् ! दिल जो दिएर ।
 खोजी गरेको हुनु रे गएर ॥

२१११

कवै देहको एक छ भाग नाझो ।

बेकार अर्को छ नि छोपि अङ्ग ॥

व्यर्थे तिमी ता सुखले भुलेर ।

रानी नभा'को स्थितिमा खुलेर ॥

२११२

यौटा कुनै छैन नि नेत्र भन्दा ।

बोलिन्छ प्राणी त अवश्य अन्धा ॥

बेकारको घर भएर मात्र ।

मौरी नभा'को स्थितिमा कुपात्र ॥

२११३

यौटा कुनै पाद भएन भन्दा ।

लौ हुन्छ प्राणी गतिहीन मन्द ॥

त्यसै त्यसै हालत जो प्रभूको ।

हुनेछ रे जानकि जो विनाको ॥

२११४

समाप्त होला अव जिन्दगानी ।

पत्नी विनाको प्रभु-जिन्दगानी ॥

यौटा कुनै पाद भएन भन्दा ।

लौ हुन्छ प्राणी गतिहीन मन्द ॥

२११५

सन्तान छैनन् रघुवंश नाम ।

मरेर जाला परलोक धाम ॥

यौटा कुनै पाद भएन भन्दा ।

लौ हुन्छ प्राणी गतिहीन मन्द ॥

२११६

त्यहीँ त्यहीँ कुण्ड वरीपरी छ ।

मातङ्गको जो मुनि-आश्रमै छ ॥

आहूति दिन्छन् नि स्वदेहलाई ।

बल्दैरहेको तिर अग्नि जाई ॥

२११७

कैय्यौ मुनीले निजदेहलाई ।

विना कुनै त्रास नि कुण्ड जाई ॥

आगो बलेको स्थितिमा पसेर ।

आहूति दिन्थे गइ हेर हेर ॥

२११८

क्यै ह्वैन रे यो जुनि व्यर्थ भन्दै ।

साँचेर बस्नु ननिको छ भन्दै ॥

त्यागे कयौले निजदेहलाई ।

त्यो स्थान भिन्दै छ नि बस्नलाई ॥

२११९

सुधिन्छ प्राणी त्यसमा पुगेर ।

खारिन्छ पक्कै पनि त्यो त हेर ॥

कसी लगाएपछि बारबार ।

सफा हुने स्वर्णसरी अपार ॥

२१२०

मातङ्गनामाख्य मुनीवरैले ।

गर्छन् तपस्या त्यसमा भरैले ॥

रोकेर नै इन्द्रियलाई धेर ।

आश्चर्य होला नृप हे गएर ॥

२१२१

पगालिजाला सब पापलाई ।

देखेर त्यो रूप नि स्वामिलाई ॥

रोकेर नै इन्द्रियलाई धेर ।

आश्चर्य होला नृप हे गएर ॥

२१२२

क्यै ह्वैन रे भोग भनेर बस्ने ।

बाँधेर आफ्नै मनलाई कस्ने ॥

मातङ्गनामाख्य मुनीवरैले ।

गर्छन् तपस्या त्यसमा भरैले ॥

२१२३

देखेर त्यो अर्चित कार्यशैली ।

इच्छा त्वयं मर्दछ जान्छ वैली ॥

क्यै बेर वस्तू सँगमा प्रभूले ।

आशीष पाए बल बढ्छ ऐले ॥

२१२४

भुजा उठाईकन एक माथि ।

पक्षीहरू छन् वनका नि साथी ॥

चिम्लेर आँखा नखुलाइ वाह्य ।

क्यै हवैन रे भोग भनेर ग्राह्य ॥

२१२५

आएर वल्छन् शिरमाथि कैले ।

पक्षीहरू भुण्ड भएर कैले ॥

टेक्छन् दवाईकन पादलाई ।

वृक्षैतरीको शिरमै रजाई ॥

२१२६

न हात चल्छन् न त नेत्र खुल्छन् ।

संसार भित्रै छ र पूर्ण भुल्छन् ॥

टेक्छन् दवाईकन पादलाई ।

वृक्षैतरीको शिरमै रजाई ॥

२१२७

चाहिन्न साथी मनुजादि लोक ।

संसार आफैँ सवथोक त्यै छ ॥

टेक्छन् दवाईकन पादलाई ।

पक्षीहरूले, शिरमै रजाई ॥

२१२८

क्यै बेर वस्तू प्रभुले गएर ।

आशीष मागे सँगमा रहेर ॥

केही नभन्नू जनकात्मजाको ।

वारे, त्वयंमा छ नि थाह भा'को ॥

२१२९

गर्नन् इशारा ऋषिले घुमाई ।

ती नेत्रका चाल स्वयं रसाई ॥

केही नभन्नू जनकात्मजाको ।

बारे, स्वयंमा छ नि थाह भा'को ॥

२१३०

भित्रै छ रे दीप छ भित्र ज्ञान ।

पाछैन् उज्याला मनलाइ मान ॥

केही नभन्नू जनकात्मजाको ।

बारे, स्वयंमा छ नि थाह भा'को ॥

२१३१

त्रिलोककै निम्ति भनेर खट्छन् ।

ब्युँभेर प्रातः तिर वेद रट्छन् ॥

भित्रै छ रे दीप छ भित्र ज्ञान ।

पाछैन्, उज्याला मनलाइ मान ॥

२१३२

कैल्यै नगर्ने अरुलाइ द्वेष ।

नाङ्गै छ रे देह छ चर्म भेष ॥

संपत्तिमा ध्यान गएन कैल्यै ।

छाडेर जानूछ अनित्य भन्दै ॥

२१३३

अनित्य चोला छ अनित्य लोक ।

क्यै ह्वैन रे लाभ र हानि थोक ॥

कैल्यै नगर्ने अरुलाइ द्वेष ।

नाङ्गै छ रे देह छ चर्म भेष ॥

२१३४

धर्ती उज्यालो मन नै उज्यालो ।

ब्रह्माण्ड सारा बहुतै उज्यालो ॥

कालो न कालो घन नै उज्यालो ।

क्यै छैन रे त्यो मनमा तुवाँलो ॥

२१३५

चिन्ता र आक्रोश कबै भएन ।

मारुँ र पारुँ मनमा भएन ॥

कालो न कालो घन नै उज्यालो ।

क्यै छैन रे त्यो मनमा तुवाँलो ॥

२१३६

त्यो चित्तचङ्गा हलुको छ धेर ।

कल्याणका खातिर जो उँडेर ॥

चिन्ता र आक्रोश कबै रहेन ।

मारुँ र पारुँ मनमा भएन ॥

२१३७

मलाइ जस्तै अरुको पनी होस् ।

कल्याण औ मङ्गल जो सधैं होस् ॥

सत्कर्ममात्रै मनमा भएका ।

मारुँ र पारुँ न कबै कहेका ॥

२१३८

आश्चर्य लाग्दो वनश्रेणि माथि ।

ल बाघ-भालूहरु नै छ साथी ॥

सत्कर्ममात्रै मनमा भएका ।

मारुँ र पारुँ न कबै कहेका ॥

२१३९

त्यै बाघ-भालूहरु नै शिकार ।

गर्छन् गएमा अरु कबै शिकार ॥

तथाऽपि मातङ्गसमीप जाँदा ।

उब्जन्न त्यो भाव बनाइ बाधा ॥

२१४०

सोचाइ हो मात्र नि मित्र शत्रु ।

कैले कुनै मानिस बन्छ शत्रु ॥

बन्नेछु कैले नजिकै बसेको ।

द्यौतासरी भै दिनहुँ पुजेको ॥

२१४१

सक्छौ भने आदर गर्नुपर्छ ।

यद्वा नजीकै नबसे नि हुन्छ ॥

बेकारमा कच्कच गर्नुहुन्न ।

जान्दै नजाने रथ चढ्नु हुन्न ॥

२१४२

ज्ञानी र ध्यानीहरुबाट धेर ।

सकिन्छ सिकनै संगमा बसेर ॥

पापी अधर्मीहरुबाट केही ।

मिल्दैन राम्रो फल मिल्छ तेही ॥

२१४३

पम्पा सरोवरको नजिकै पुगेर श्रीराम सीताजीको संभनामा विलाप गर्दछन् :

देखेर यो सुन्दर यो तलाउ ।

हेरीरहूँ भैं मन भो मलाई ॥

श्रीजानकी साथ नभै दिनाले ।

बस्नै नसक्नू मन दुख्दिनाले ॥

२१४४

के अर्थ भो सुन्दर यो मलाई ।

के अर्थ भो द्रव्य नभै भलाई ॥

श्रीजानकी साथ नभै दिनाले ।

बस्नै नसक्नू मन दुख्दिनाले ॥

२१४५

मै लायकै छैन नि बोल्नलाई ।

मै लायकै छैन नि हिंड्नलाई ॥

गर्ने सुरक्षा नसकेर बाँच्नु ।

मर्नू छ राम्रो किन देह साँच्नु ॥

२१४६

नाची रहन्छे पुतली रमाई ।
 विच्छयाउँछे देह फुलै सजाई ॥
 लत्रीरहेको स्थिति भो मलाई ।
 के अर्थ भो द्रव्य नभै भलाई ॥

२१४७

राजा भनेको जति अर्थ हुन्छ ।
 बेकार भो अर्थ न वर्थ हुन्छ ॥
 लत्रीरहेको स्थिति भो मलाई ।
 के अर्थ भो द्रव्य नभै भलाई ॥

२१४८

बेकारमा बग्दछ पानि ऐले ।
 सुक्दी भई हुन् साँगिनी दुखैले ॥
 नाचीरहन्छे पुतली रमाई ।
 विच्छयाउँछे देह फुलै सजाई ॥

२१४९

त्यो रूप सौन्दर्य सवै गयो र ।
 त्यो स्नेहदाता दुखले रह्यो रं ॥
 बेकारमा बग्दछ पानि ऐले ।
 सुक्दी भई हुन् साँगिनी दुखैले ॥

२१५०

न फुल्नु ऐले कमलादि फूल ।
 नेत्रैसरीको साँगिनी न भूल ॥
 बेकारमा बग्दछ पानि ऐले ।
 सुक्दी भई हुन् साँगिनी दुखैले ॥

२१५१

साथी रहेकी छ सुकेर बस्दी ।
 झरेर धारा नयनाम्बु खस्दी ॥
 अर्की छ साथी बहुतै रमाई ।
 बेकारमा हेर्न भयो मलाई ॥

२१५२

न नाच ऐले मयुरादि पक्षी ।

उस्तै छ तिम्रा दुइ धार अक्षि ॥

टल्किन्छु रे चन्द्रसमान सारा ।

संभिन्छु ऐले उरका ति-हार ॥

२१५३

साह्रै सुनौला मुखका समीप ।

टीका लगाएपछि भाल ठीक ॥

टल्किन्छु रे चन्द्रसमान सारा ।

संभिन्छु ऐले उरका ति-हार ॥

२१५४

रानी नभा' को छिन यो मलाई ।

गाह्रो भएको छ नि बित्तलाई ॥

टल्किन्छु रे चन्द्रसमान सारा ।

संभिन्छु ऐले उरका ति-हार ॥

२१५५

बिते कयौं वर्ष विना छनोट ।

राजी खुशी थ्यौं मनमा अठोट ॥

रानी नभा' को छिन यो मलाई ।

गाह्रो भएको छ नि बित्तलाई ॥

२१५६

उदाउँदै छैन कि सूर्य आज ।

उदाउँदै छैन कि चन्द्रराज ॥

बिते कयौं वर्ष विना छनोट ।

राजी खुशी थ्यौं मनमा अठोट ॥

२१५७

भए गए स्पन्नसमान याम ।

उदाउँदै छैन कि आज घाम ॥

बिते कयौं वर्ष विना छनोट ।

राजी खुशी थ्यौं मनमा अठोट ॥

२१५८

पदै न मनै पनि हामि भन्दै ।

बित्दै गएथे दिन ती नभन्दै ॥

अस्ताइहाल्यो रविराज आज ।

यो देह मर्दैछ रहेन ताजा ॥

२१५९

कोक्याउँदै कुट्कुटिले सतायो ।

श्रीजानकीको स्मृतिले सतायो ॥

अस्ताइहाल्यो रविराज आज ।

यो देह मर्दैछ रहेन ताजा ॥

२१६०

जोडी छ जोडी कति उँड्छ पक्षी ।

पम्पा तलाऊतिर उँड्छ पक्षी ॥

ईर्ष्या भएको छ मलाइ आज ।

यो देह मर्दैछ रहेन ताजा ॥

२१६१

हावा चलेको छ मिलिन्दलाई ।

हल्लाउँदै हुन्छ नि वायु आई ॥

भो संभ्रनामा छ मलाइ आज ।

यो देह मर्दैछ रहेन ताजा ॥

२१६२

नाचीरहेको छ चटक्क पक्षी ।

घुमाइ चारैतिर हेर्छ अक्षि ॥

उस्तै छ उस्तै साँगिनीसमान ।

ती नेत्र हेर्नेतिर जान्छ ध्यान ॥

२१६३

फुल्दै रहेका कति लालुपत्र ।

राता रहे ती रड पत्र पत्र ॥

सिन्दूरलाई शिरमा सजाई ।

श्री जानकीकै स्मृति भो मलाई ॥

२१६४

वारी र पारी सरयूसमान ।

पम्पा तलाजतिर जान्छु ध्यान ॥

हावा वहेको छ मिलिन्दलाई ।

चुस्दैछ रे त्यो मकरन्द आई ॥

२१६५

आस्वादमा रम्दैछु स्वाद पाई ।

इच्छा छँदै छैन नि अन्त जाई ॥

हावा वहेको छ मिलिन्दलाई ।

चुस्दैछ रे त्यो मकरन्द आई ॥

२१६६

पानी छचल्कीकन बस्छु ताल ।

हावा वहेमा मलयाद्रिबाट ॥

वारी र पारी सरयूसमान ।

पम्पा तलाजतिर जान्छु ध्यान ॥

२१६७

मीठो सँगै खान भनेर बस्थ्यौं ।

पीठो सँगै खान भनेर बस्थ्यौं ॥

बेकारमा सुन्दर यो तलाउ ।

हेनै पन्यो एकल हे न आज ॥

२१६८

के अर्थ भो त्यो दरबार वन्दा ।

के अर्थ भो सन्तति छैन भन्दा ॥

बेकारमा सुन्दर यो तलाउ ।

हेनै पन्यो एकल हे न आज ॥

२१६९

वर्षे बिते चौध पछी म राजा ।

बन्नू छ जाईकन जो अयोध्या ॥

रानी नभा' को स्थितिमा विहाल ।

अवश्य होला, म भएँ विहाल ॥

२१७०

जोडी बन्यो संपति शैवधन्वा ।

उठाइहालें पहिले अचम्म ॥

रानी नभा' को स्थितिमा विहाल ।

नजीक आएछु मलाइ काल ॥

२१७१

के अर्थ भो व्यर्थ छ आज आ'को ।

वाचा पुरा गर्न भनेर आ'को ॥

यी वन्यमा घोर कठोरसाथ ।

पूरे गुमाएँ छ नि रिक्त हात ॥

२१७२

खोज्छू कुनै काम भनेर भन्दा ।

पूरे गुमाएसरि भो नि धन्दा ॥

के अर्थ भो व्यर्थ छ आज आ'को ।

वाचा पुरा गर्न भनेर धा'को ॥

२१७३

दौडी रहेकी मृगिणी रमाई ।

क्वै मिर्गका साथ नि बैस आई ॥

देखेर लोलुब्ध छ खिन्न चित्त ।

बेकारमा बाँच्छु छैन मित्र ॥

२१७४

मलाइ एकलै नबनाइ जाऊ ।

भागेर मै याद गरेर आऊ ॥

संभरेर लोलुब्ध छ खिन्न चित्त ।

बेकारमा बाँच्छु छैन मित्र ॥

२१७५

रोकिन्छ रे सृष्टि विना संगाती ।

रोकिन्छ रे दृष्टि विना उज्याली ॥

एकलो भएँ दुर्बल लुब्ध चित्त ।

बेकारमा बाँच्छु छैन मित्र ॥

२१७६

हे काल ! टाढा कति दूर गा'को ।

आज यतै शीघ्र म बोल्छु भाका ॥

एक्लो भएँ दुर्बल लुब्ध चित्त ।

बेकारमा बाँच्दछु छैन मित्र ॥

२१७७

जोडीविना गाउनु व्यर्थ हुन्छ ।

खानाविना देह नि जीर्ण बन्छ ॥

एक्लो भएँ दुर्बल लुब्ध चित्त ।

बेकारमा बाँच्दछु छैन मित्र ॥

२१७८

धर्ती मलाई नर-कै भयो र ।

शोभा सबै फोहर-फोहरै भो ॥

जोडीविना गाउनु व्यर्थ हुन्छ ।

खानाविना देह नि जीर्ण बन्छ ॥

२१७९

यी चक्रवाकैकन देखिनाले ।

जोडी भएको वर देखिनाले ॥

मलाइ आयो स्मृतिमा सँगाती ।

के गर्नु ऐले बिनु अर्थ ताती ॥

२१८०

उँडाइ ल्याओ पर दूरबाट ।

हालेर बस्छु सँगमा म छाँद ॥

मलाइ आयो स्मृतिमा सँगाती ।

के गर्नु ऐले बिनु अर्थ ताती ॥

२१८१

के अर्थ भो वायु चलेर उँड्दा ।

मै यो अभागी मरिरन्छु बुड्दा ॥

शोकाब्धिमा, भो स्मृतिमा सँगाती ।

के गर्नु ऐले बिनु अर्थ ताती ॥

२१८२

जोडी भई दुक्कुरको न आओ ।
 भो याद ज्यादै मन यो ततायो ॥
 शोकाब्धिमा, भो स्मृतिमा सँगाती ।
 के गर्नु ऐले बिनु अर्थ ताती ॥

२१८३

माया भए दूर उँडेर जाओ ।
 रोई-रहेछन् रघुनाथ काँ हो ॥
 भनेर आओ जनकात्मजामा ।
 म खोजि गर्छु वनका कुनामा ॥

२१८४

क्यै बेरलाई अथवा कि देओ ।
 उँड्ने मलाई क्षमता ल देओ ॥
 शोकाब्धिमा यो कति डुब्नु मैले ।
 उद्धार गर्ने किन छैन ऐले ॥

२१८५

काला न काला वनका यि वृक्ष ।
 पम्पा तलाऊ उपरै यि वृक्ष ॥
 संभाउँदै गर्दछ केश काला ।
 श्रीजानकीको शिरका कपाल ॥

२१८६

त्यस्माथि उँड्ने अनगिन्ति पक्षी ।
 टाढा घुमाईकन हेर्छ अक्षि ॥
 संभाउँदै गर्दछ केश काला ।
 श्रीजानकीको शिरका कपाल ॥

२१८७

लोभी बनायो त्यसले मलाई ।
 ताँदो उठाएँ पर दूर जाई ॥
 संभाउँदै गर्दछ केश काला ।
 श्रीजानकीको शिरका कपाल ॥

२१८८

हावा उँडेको मलयाद्रिबाट ।

सानो स-सानो स्वरमा सुनिन्छ ॥

यी कन्दरा औ गिरिका कुनामा ।

हल्लाउँदै पुष्प परै मुनामा ॥

२१८९

बोकेर ल्याएछ सुगन्धि कैले ।

वस्तै नसक्नु वनमा छ मैले ॥

यी कन्दरा औ गिरिका कुनामा ।

हल्लाउँदै पुष्प परै मुनामा ॥

२१९०

कपोतको तुल्य थियो मिलाप ।

वोली भएनन् कहिल्यै खिलाप ॥

संझाउँदै गर्दछ केश काला ।

श्रीजानकीको शिरका कपाल ॥

२१९१

आकार देखेपछि बुझ्न थाल्थ्यो ।

के के छ रे त्यो मनमा उकेल्थ्यो ॥

संझाउँदै गर्दछ केश काला ।

श्रीजानकीको शिरका कपाल ॥

२१९२

आधार सारा सब वैलिहाले ।

दुष्कीर्ति मेरा अति फैलिहाले ॥

राजा रह्यो कातर श्यालतुल्य ।

क्यै छैन रे हो जुनिको नि मूल्य ॥

२१९३

क्यै उत्तरै छैन गएर मैले ।

श्रीजानकीको स्मृतिमा पिताले ॥

सोधेर बस्दा जनकात्मजाको ।

बारे, म कम्जोर भएँ निदाको ॥

२१९४

थियो निकै गद्गद दम्पतीमा ।
 हामी दुईमा घर फर्किंदामा ॥
 सोधेर बस्दा जनकात्मजाको ।
 बारे, म कम्जोर भएँ निदाको ॥

२१९५

राजा भई श्यालसरी म बस्नु ।
 माथी म माथी पुगि फेरि खस्नु ॥
 सुहाउने हुन्न कबै कबै नि ।
 क्यै छैन यो जिन्दगिभिन्न भै नि ॥

२१९६

खोलासरी खल्खल बग्न लागे ।
 पानी परेमा पनि थोर जागे ॥
 क्यै छैन रे जीवनको नि मूल्य ।
 गुम्दै गयो हा! सँगिनी ! स्वमूल्य ॥

२१९७

सेना परै छन् पुरमा बसेका ।
 के काम भो त्यो हतियार ले' का ॥
 रक्षा नगर्ने प्रभुकी सँगाती ।
 हर्दै लग्यो हा! सँगिनी समाती ॥

२१९८

कुबेरलाई पनि मार्न सक्ने ।
 आकाशलाई पनि भार्न सक्ने ॥
 सेना परै छन् पुरमा रहेका ।
 के काम भो त्यो हतियार ले'का ॥

२१९९

उठाइ यो धर्ति धपक्क बाली ।
 राख्ने छु शक्ती शिरमै उचाली ॥
 सेना परै छन् घरमै रहेका ।
 के काम भो त्यो हतियार ले'का ॥

२२००

खाना छ रे धेर न खान मिल्छ ।

वस्त्रै रहे धेर न धर्न मिल्छ ॥

के काम भो व्यर्थ भएर मात्र ।

गुरुविनाको रहि एक छात्र ॥

२२०१

न गौरवै गौरव जिन्दगीको ।

बाँच्नू र मर्नूबिच जिन्दगीको ॥

के काम भो व्यर्थ रहेर मात्र ।

गुरुविनाको भइ एक छात्र ॥

२२०२

जन्मेर आए कति प्राणिपाल ।

बेकारमा जन्मनुमात्र काल ॥

पल्काउनै पर्दछ सार छैन ।

माता विनाको भइ एक मैना ॥

२२०३

लाजै नमानी किन फर्कि जानु ।

बलै नभा'को किन रज्जु तानु ॥

पल्काउनै पर्दछ सार छैन ।

माता विनाको भइ एक मैना ॥

२२०४

बेकारमा सन्तानि पार्नलाई ।

बेकारमा वैर नि साधनलाई ॥

जोडी बनेका किन कोयली हे ।

सीता विनाको जुनि व्यर्थ भो हे ॥

२२०५

स्यूरीरहेको शिरफूलजस्तै ।

न्यूरीरहेको उरकूचजस्तै ॥

बेकारमा सन्तानि पार्नलाई ।

बेकारमा वैर नि साधनलाई ॥

२२०६

जाओ निकै दूर गएर बास ।
जाओ निकै दूर गएर हाँस ॥
स्यूरीरहेको शिरफूलजस्तै ।
न्यूरीरहेको उरकूचजस्तै ॥

२२०७

जाओ निकै दूर गएर मेघ ।
जाओ निकै दूर गएर थेग ॥
मागीरहेको छ मनुष्य वर्षा ।
विना जलै जो मरिरेछ हर्ष ॥

२२०८

सुकुदो छ धर्ती बिनु स्यार भा'छ ।
सीता विनाको जुनि व्यर्थ भा'छ ॥
मागीरहेको छ प्रशस्त वर्षा ।
विना जलै जो मरिरेछ हर्ष ॥

२२०९

गोधूलिको धूलिसमान तारा ।
टल्किन्छ आकाशतिरै हजार ॥
सुकुदो छ धर्ती बिनु स्यार भा'छ ।
सीता विनाको जुनि व्यर्थ भा'छ ॥

२२१०

नचम्क रे चन्द्र चमक्क ऐले ।
सीता विनाको वसिरेछ मैले ॥
खडेरि लागेपछि घामजस्तै ।
बेकार भो चम्कनु आज उस्तै ॥

२२११

यो त्वच्छ पानी सरयूसमान ।
यी वन्यश्रेणी अति जान्छ ध्यान ॥
खडेरि लागेपछि घामजस्तै ।
बेकार भो चम्कनु आज उस्तै ॥

२२१२

नीलै छ नीलो जलको प्रवाह ।
 ज्यादै छ गैह्रौ छ र यो अथाह ॥
 यो स्वच्छ पानी सरयूसमान ।
 यी वन्यश्रेणी अति जान्छ ध्यान ॥

२२१३

आँखासरी चिम्चिम पग्लनाको ।
 वर्षासरी जो हिमको छ पाखो ॥
 यी स्वच्छ पानी सरयूसमान ।
 यी वन्यश्रेणी अति जान्छ ध्यान ॥

२२१४

आमा तिमी साथ भए मलाई ।
 समीप जान्थेँ गरुँ स्नानलाई ॥
 आँखासरी चिम्चिम पग्लनाको ।
 वर्षासरी जो हिमको छ पाखो ॥

२२१५

न्यासो मलाई मनमा छ धेर ।
 आऊ यतै शीघ्र नभै अबेर ॥
 आमा तिमी साथ भए मलाई ।
 समीप जान्थेँ गरुँ स्नानलाई ॥

२२१६

पानी लिई हात उठाइ माथि ।
 पूजा म गर्छु रविदेवमाथि ॥
 आमा तिमी साथ भए मलाई ।
 समीप जान्थेँ गरुँ स्नानलाई ॥

२२१७

साथी भएका कति दम्पती छन् ।
 मेरी नभा'की मनभिन्न दुख्छन् ॥
 पानी लिई हात उठाइ माथि ।
 पूजा म गर्छु रविदेवमाथि ॥

२२१८

आशीष देऊ वरदान देऊ ।

मैले दिएको जल शीघ्र लेऊ ॥

माता मलाई सहजै दिलाऊ ।

त्यो राक्षसैको बल जो घटाऊ ॥

२२१९

त्यप्तासरी सन्तानि हुन्छ आज ।

मेरी कहाँ छ्यौ कुन देश आज ॥

आशीष देऊ वरदान देऊ ।

मैले दिएको जल शीघ्र लेऊ ॥

२२२०

भन्छन् अरे पूर्वजको कुकर्म ।

बाटै हुने हो कुलमा कुकर्म ॥

मेरा थिए पूर्वज धेरै धर्मी ।

बनाउने भैं दरबार कर्मी ॥

२२२१

झ्यालै र ढोका दरबारलाई ।

ढुङ्गा र माटो दरबारलाई ॥

मोलेर राखेपछि हुन्छ राम्रो ।

बनाउने भैं दरबार हाम्रो ॥

२२२२

ढोके र पालेहरू तंतयार ।

मागेर खानेहरूको सियार ॥

गर्थे कयौं चोटि चटक्क दुख्यो ।

देखेर त्यो दुर्गति चित्त रुन्यो ॥

२२२३

आफ्ना प्रजामाझ पुगेर राजा ।

सोधेरहन्थे कुन चीज आज ॥

ल्याई सजाऊँ दुख-दर्द नाशुँ ।

दरिद्रताको सब चीज नाशुँ ॥

२२२४

भोकै म हुन्छु बरु नग्न बस्छु ।
 देख्ने म सक्तीन नि रुग्ण-जन्तु ॥
 ल्याई सजाऊँ दुख-दर्द नाशुँ ।
 दरिद्रताको सब चीज नाशुँ ॥

२२२५

राजा शिवी थे निज देहलाई ।
 काटेर दिन्थे बरु बाजलाई ॥
 बचाउना खातिरमा कपोत ।
 दानी थिए पूर्वज ती सपूत ॥

२२२६

बने कयौँ मन्दिर देवस्थान ।
 राजा तिनैका दिनमा ल मान ॥
 बचाउना खातिरमा कपोत ।
 दानी थिए पूर्वज ती सपूत ॥

२२२७

मालीकको भान भएन कैल्यै ।
 म सेवकै हूँ भनि भाव जैल्यै ॥
 बोकेर बस्थे बरु पूर्वजैले ।
 यस्तो अवस्था हुन गो अहीले ॥

२२२८

बाबा-बराजूहरुको सुकर्म ।
 भनिन्छ रे फल्दछ भै सुवर्ण ॥
 बने कयौँ मन्दिर देवस्थान ।
 यस्तो अवस्था हुन गो ल मान ॥

२२२९

अर्धाङ्गिनी रोइरहेर हेरी ।
 बाँचेर बस्दा म दुखी नटेरी ॥
 बेकारमा भोग्दछु पाप मैले ।
 ऐल्यै छ राम्रो बरु मर्नु मैले ॥

२२३०

नरोक भाई अब दाइलाई ।
 जे जे म गर्छु दुखले समाई ॥
 बेकारमा भोग्दछु पाप मैले ।
 ऐल्यै छ राम्रो वरु मर्नु मैले ॥

२२३१

जाऊ छिटै फर्कि गएर भन्नु ।
 जे जे छ गर्नु परिजान्छु गर्नु ॥
 बेकारमा भोग्दछु पाप मैले ।
 ऐल्यै छ राम्रो वरु मर्नु मैले ॥

२२३२

परम्परा तल्लिर नै ल जाउन् ।
 भाई वनुन् भूपति राज्य पाउन् ॥
 छोरा उनैका दरवार उन्का ।
 पत्नी उनैका जनता उनैका ॥

२२३३

सन्तान उन्कै अरु इष्ट-मित्र ।
 बढ्दै गराउन् वरु भित्र भित्र ॥
 छोरा उनैका दरवार उन्का ।
 पत्नी उनैका जनता उनैका ॥

२२३४

जे जे हुने हो भइजान्छ पक्कै ।
 बेकारमा मानिस पर्छ छक्कै ॥
 यस्तो र उस्तो हुन गो भनेर ।
 भेटिन्छ रे भ्याकुर जो खनेर ॥

२२३५

विना कुनै औषधि सेविनाले ।
 बाँचिन्न प्राणी बिनु सेविनाले ॥
 गर्दै हजारौं रित रोगिलाई ।
 हुँदैन रे संभव बाँच्नलाई ॥

२२३६

अचम्म लाग्दो हुन गो अवस्था ॥

आए हजारौतिर वैरिएर ।

के के न कस्तो गरि पैरिएर ॥

२२३७

भने कसैले पृथिवीभरीको ।

उद्धार गर्ला यसले हरी-को ॥

सो रूप बोकेर समीप आयो ।

ब्रह्माण्डमा नै अति हर्ष छायो ॥

२२३८

नाचे कयौ चर्चर धर्तिलाई ।

चीरा बनाई बलले धसाई ॥

सो रूप बोकेर समीप आयो ।

ब्रह्माण्डमा नै अति हर्ष छायो ॥

२२३९

हुर्केर मैले दरबारमा जो ।

माता-पिताको खबर भा'को ॥

नाचे कयौ चर्चर धर्तिलाई ।

चीरा बनाई बलले धसाई ॥

२२४०

बूढा र पाका पनि मल्ल पर्थे ।

देखेर मेरा मतियार बन्थे ॥

हुर्केर मैले दरबारमा जो ।

माता-पिताको खबर भा'को ॥

२२४१

क्वै दैत्यले आइ सताइहाले ।

ध्यानी तपस्वीहरूलाई गाले ॥

हुर्केर मैले दरबारमा जो ।

ध्यानीहरूको खबर भा'को ॥

२२४२

सानै छुँदादेखि मलाइ देखी ।

गनै नसक्ने रिपुले नि शेखी ॥

हावा चलेमा तरुपत्रजस्तै ।

हल्ली-रहन्थे तरुपत्रजस्तै ॥

२२४३

मौका मिलायो रिपुले दलायो ।

मै रामलाई स्मृतिले सतायो ॥

हावा चलेमा तरुपत्रजस्तै ।

हल्ली-रहन्थे रिपु जो प्रशस्तै ॥

२२४४

पैलो यही याम भयो मलाई ।

ऐजेरु भैं वृक्षविषे पलाई ॥

मौका मिलायो रिपुले दलायो ।

मै रामलाई स्मृतिले सतायो ॥

२२४५

चढेर व्वै पीपल औ पलाँस ।

छुट्याउनै क्लिष्ट छु जो छु खास ॥

पैलो यही याम भयो मलाई ।

ऐजेरु भैं वृक्षविषे पलाई ॥

२२४६

नानाथरी निर्भर-निर्भरीको ।

यी काननै जो छु कहालि लाग्दो ॥

मौका मिलायो रिपुले दलायो ।

सीताजिको जो स्मृतिले सतायो ॥

२२४७

आओ सबै किन्नर-किन्नरी हो ।

जाओ सबै खोज गरेर आओ ॥

नानाथरी निर्भर-निर्भरीको ।

यी काननै जो छु कहालि लाग्दो ॥

२२४८

ताँदो उठाई-कन एक बार ।

मुङ्की वजारीकन जो हजार ॥

शत्रूहरू रिक्त गरेर आओ ।

जाओ सबै खोज गरेर आओ ॥

२२४९

गरेँ कयौँ हे उपकार मैले ।

प्रजाहरूमा दिनहुँ खुशीले ॥

कहाँ गयौँ हे अब शीघ्र आओ ।

श्रीरामलाई दुखमा सघाओ ॥

२२५०

के काम लाग्यो र मलाइ तिम्ले ।

गथ्यौँ प्रशंसा नयनाम्बु चिम्ले ॥

कहाँ गयौँ हे अब शीघ्र आओ ।

श्रीरामलाई दुखमा सघाओ ॥

२२५१

साथी सधैं हुन्छ नि व्यर्थ भन्छन् ।

क्वै सुखका यामविषे नि हुन्छन् ॥

यो कष्ट पर्दा ननिदाइ जाओ ।

श्रीरामलाई दुखमा सघाओ ॥

२२५२

संझिन्छु मैले दुखमा गरेका ।

विसिन्छु मैले सुखमा भरेका ॥

यी कानलाई स्तुतिका ति शब्द ।

श्रीरामलाई दुख भो सघाओ ॥

२२५३

यति भन्दै आफ्नो पाञ्चभौतिक शरीरलाई जीवित राख्नु उचित नहुने ठानेर मर्यादापुरुषोत्तम
भगवान् श्रीरामचन्द्रले देहत्याग गर्न खोजेका मात्र के थिए सुमित्रानन्दन लक्ष्मणले संझाउनु
थाले - दाजु ! यत्तरी धैर्य त्याग्न ठीक हुँदैन, बुद्धिमान् मानिसहरू जस्तोसुकै आपत्ति परेको
आफुलाई संयमित पार्न सक्छन् भन्दै श्रीरामलाई मर्नबाट रोक्दै भन्दछन् :

दाज्यै! विना धैर्यं कुनै उपाय ।
 छाडेर जानू ननिको छ प्रायः ॥
 यो देहलाई छ समालिराखु ।
 माता अवश्यै पनि मिल्न सक्छिन् ॥

२२५४

माता प्रभूको मनमा विचारी ।
 संझेर बस्दी प्रभु हे लछारी ॥
 यो देहलाई छ समालिराखु ।
 माता अवश्यै पनि मिल्न सक्छिन् ॥

२२५५

संसारमा बुद्धि रहेछ ठूलो ।
 संसारमा शुद्धि रहेछ ठूलो ॥
 कुनै बुद्धि नै छैन भने मनुष्य ।
 अवश्य पर्छन् तल ती मनुष्य ॥

२२५६

पार्थक्य यौटै पशु औ मनुष्य ।
 मनुष्यमा भो मतिले विशिष्ट ॥
 गर्छन् अहारा जति जन्तु जन्मे ।
 यौटै छ यौटै गति प्राणि जन्मे ॥

२२५७

खानाविना बाँच्न नि शक्ति हुन्न ।
 गानाविना वाद्य नि अर्थ हुन्न ॥
 गर्छन् अहारा जति जन्तु जन्मे ।
 यौटै छ यौटै गति प्राणि जन्मे ॥

२२५८

खाने र प्याँने सबमा उसै छ ।
 बूढो र तन्नेरि हुनू उसै छ ॥
 बन्नु छ रे बालक जन्मिदामा ।
 भो चाल भिन्दै विधिको विधामा ॥

२२५९

रोकेर रोकिन्न प्रथा रह्यो त्यो ।

छेकेर छेकिन्न सदा रह्यो त्यो ॥

बन्नू छ रे बालक जन्मिदामा ।

भो चाल भिन्दै विधिको विधामा ॥

२२६०

अत्यास मानेर नि वस्तु व्यर्थ ।

गर्दा कुनै जो छ उपाय अर्थ ॥

बन्नू छ रे बालक जन्मिदामा ।

भो चाल भिन्दै विधिको विधामा ॥

२२६१

जो गर्न सक्नेछ नि बुद्धि ख्याई ।

हुँदैन रे क्यै गरि चाइ चाई ॥

अत्यास मानेर नि वस्तु व्यर्थ ।

गर्दा कुनै जो छ उपाय अर्थ ॥

२२६२

यौटा कुनै जो छ मनुष्य सानो ।

अर्को कुनै जो छ मनुष्य ठूलो ॥

पार्थक्य पूरै दुइमा विशाल ।

राजन् ! नबिर्सै विधिको विहाल ॥

२२६३

हावा ल लागे पनि बारवार ।

हल्लिन्न रे अद्रि कुनै प्रकार ॥

हल्लिन्छ रे वृक्ष तथाऽपि सानो ।

रानूविनाको महुरी उतानो ॥

२२६४

आफै त्वयं संयमसाथ बन्नु ।

भिन्नै त्वयं संयमसाथ रम्नु ॥

त्वभाव हो रे मुनिवर्गको र ।

रानूविनाको महुरी विभोर ॥

२२६५

बाटो बिराए प्रभुवर्गले नि ।

बाटो बिराए अनि अब्धिले नि ॥

होला निकै कष्ट समाजमा त ।

दाज्यू ! नजानोस् म यतै छु साथ ॥

२२६६

सुकेर जाला बरु आँत मेरो ।

सुकेर जाला तलको पँधेरो ॥

होला निकै कष्ट समाजमा त ।

दाज्यै ! नजानोस् म यतै छु साथ ॥

२२६७

हजूरलाई जुन कष्ट होला ।

अवश्य बन्नेछु नि नेत्र खोला ॥

होला निकै कष्ट समाजमा त ।

दाज्यै ! नजानोस् म यतै छु साथ ॥

२२६८

सधैँ सधैँ इन्द्रियलाई बाँधे ।

आचार राम्रोसँग दाजु! साँचे ॥

अवश्य देला त्यसले सुस्वाद ।

गर्जन्छु ऐले म त मेघ-नाद ॥

२२६९

म हूँ म हूँ वामभुजा प्रभूको ।

साथी हुनेछु दिनहूँ प्रभूको ॥

सधैँ सधैँ इन्द्रियलाई बाँधे ।

आचार राम्रोसँग दाजु! साँचे ॥

२२७०

मनै परोस् रे बरु बाघ कैल्यै ।

शिकार खाँदै न नि मांस पैल्यै ॥

मारीसकेको अरुले रमाई ।

बेकार यो शोक गरेर दाइ ! ॥

२२७१

चोला छ यो कञ्चन चार चार ।

खोला र नालासरि वारपार ॥

बेकार यो शोक गरेर दाइ ! ।

हर्दै लगेको रिपुले रमाई ॥

२२७२

पर्दा पछाडी छ रहस्यजस्तो ।

दाज्यू हजुर्को मन घुम्छ कस्तो ॥

चोला छ यो कञ्चन चार चार ।

खोला र नालासरि वारपार ॥

२२७३

रहस्यमा यो छ रहस्यजस्तो ।

कस्तो न कस्तो मन घुम्छ जस्तो ॥

बेकार यो शोक गरेर दाइ ! ।

हर्दै लगेको रिपुले रमाई ॥

२२७४

गाई समातीकन बाघ आई ।

लाँदै गरेमा सरि शोक दाइ ! ॥

शिकारिले भटिनुपर्छ शीघ्र ।

बेकारमा बन्नु छ बन्नु व्यग्र ॥

२२७५

फुट्काउनै पर्दछ गाइलाई ।

कवै शक्तिले सामु गएर दाइ ! ॥

शिकारिले भटिनुपर्छ शीघ्र ।

बेकारमा बन्नु छ बन्नु व्यग्र ॥

२२७६

संसारमा मित्रसमान कोही ।

हुँदैन रे व्यर्थ-बसेर रोई ॥

भन्थ्यो कुनै राक्षसले गएर ।

सुग्रीवसाथै बन मित्र हेर ॥

२२७७

बस्छन् अरे पर्वतको शिरैमा ।

यसै यसै जो उपरै भिरैमा ॥

सुग्रीव नामाख्य बहुत राम्रा ।

आधार दिन्छन् तिनले नि हाम्रा ॥

२२७८

हामी दिनेछौं उनलाइ भाषा ।

बोल्नै नसक्ने स्थितिमा नि खासा ॥

सुग्रीव नामाख्य बहुत राम्रा ।

आधार दिन्छन् तिनले नि हाम्रा ॥

२२७९

आधार खोजीकन कन्दरामा ।

वाली लखेट्दो गिरि-कन्दरामा ॥

हामी दिनेछौं उनलाइ भाषा ।

बोल्नै नसक्ने स्थितिमा नि खासा ॥

२२८०

खोसेर पत्नी पनि राखिहाल्यो ।

त्यो राज्यबाटै त्यसले निकाल्यो ॥

हामी दिनेछौं उनलाइ भाषा ।

बोल्नै नसक्ने स्थितिमा नि खासा ॥

२२८१

आधार पाईकन वन्य-जाति ।

गर्नेछ रे त्यो सहयोग ताती ॥

श्रीजानकी खोज्न भनेर जाला ।

चिन्ता न ली क्यै सहयोग गर्ला ॥

२२८२

हामी पनी साथ दिएर उन्को ।

फिर्काउनै पत्ति भनेर उन्को ॥

जानूछ रे जङ्गलमा कठोर ।

अवश्य बन्ने छ नि त्यो विभोर ॥

२२८३

गाहो कबै हुन्न नि हिंङ्गलाई ।

ती वानरै हुन् बलशालि दाइ ॥

जानूछ रे जङ्गलमा कठोर ।

अवश्य बन्ने छ नि त्यो विभोर ॥

२२८४

मैत्री कबै हुन्न नि एक पक्षी ।

टुट्नेछ रे त्यो बिनु अर्थ पक्षी ॥

जानूछ रे जङ्गलमा कठोर ।

अवश्य बन्नेछ नि त्यो विभोर ॥

२२८५

रोटी पकाएपछि एक भाग ।

पकाउनै पर्दछ अन्य भाग ॥

मैत्री कबै हुन्न नि एक पक्षी ।

टुट्नेछ रे त्यो बिनु अर्थ पक्षी ॥

२२८६

उत्सर्गमा नै छ नि मित्रता त्यो ।

संसर्गमा छैन नि रिक्तता त्यो ॥

मैत्री कबै हुन्न नि एक पक्षी ।

टुट्नेछ रे त्यो बिनु अर्थ पक्षी ॥

२२८७

वाचा गरेमा सहयोग पाई ।

गर्छन् अरे खोज समग्र जाई ॥

अवश्य मिल्नेछ प्रयासं गर्दा ।

प्रयास नै हो धन-धान्यकर्ता ॥

२२८८

संसार यो रे'छ अचम्म लाग्दो ।

प्राणी भए दूर नि दूर भाग्दो ॥

विना कुनै स्वार्थ हिंडेन कोही ।

आपत्ति पर्दा बसिरन्छ रोई ॥

२२८९

क्यै शक्ति नै छैन समालि राख्न ।
 स्व-सोचलाई वशभिन्न राख्न ॥
 विना कुनै स्वार्थ हिंडेन कोही ।
 आपत्ति पर्दा बसिरन्छ रोई ॥

२२९०

बेकारमा गर्नुछ शोक प्राणी! ।
 थामिन्छ आफैँ अनि बन्छ ज्ञानी ॥
 क्यै शक्ति नै छैन समालि राख्न ।
 स्व-सोचलाई वशभिन्न राख्न ॥

२२९१

पानी बगेभै तलको तलै छ ।
 भो स्वार्थमा मात्र सधैं बलै छ ॥
 गर्ने कसैको उपकारलाई ।
 बस्दैन कैल्यै मन जो पठाई ॥

२२९२

पैले गरौं क्यै उनको भलाइ ।
 देखाइहालौं मनको कमाइ ॥
 सुग्रीव होलान् दिलका खुलास ।
 संसारमा अमृत हो मिजास ॥

२२९३

नपाइने क्यै पनि छैन आज ।
 पाइन्छ मागेपछि नै समाज ॥
 समाजको बेगर छैन केही ।
 संसारमा अमृत हो नि तेही ॥

२२९४

उल्टो र सुल्टो दुइटै छ यस्मा ।
 भो धार औ पीधसमान जस्मा ॥
 समाजको बेगर छैन केही ।
 संसारमा अमृत हो नि तेही ॥

२२९५

नोक्सान गर्देन नि त्यो प्रयोग ॥

उल्टो र सुल्टो दुइटै छ यस्मा ।

भो धार औ पीधसमान जस्मा ॥

२२९६

चाहिन्छ के क्यै सहयोग भन्दा ।

सुग्रीव चाहिन्छ नि भन्छ मन्द ॥

उल्टो र सुल्टो दुइटै छ यस्मा ।

भो धार औ पीधसमान जस्मा ॥

२२९७

मायाविनामाख्य बहूत तेजी ।

थियो कुनै दानव गर्न शेखी ॥

इच्छा पलायो उसमा लडाई ।

गर्छु भनेरै मनको बढाई ॥

२२९८

हुँदैन इच्छा छरितो बनाई ।

समाजमा बस्न नि जो रमाई ॥

इच्छा पलायो उसमा लडाई ।

गर्छु भनेरै मनको बढाई ॥

२२९९

भरी भएको मलको कुपात्र ।

गन्धा हुने गर्दछ त्यो कुपात्र ॥

त्यसै भयो दानवराजलाई ।

गर्छु म ऐले रणको बढाई ॥

२३००

न संयमीभाव रह्यो र उस्मा ।

दया र माया न रह्यो र उस्मा ॥

भरी भएको मलको कुपात्र ।

गन्धा हुने गर्दछ त्यो कुपात्र ॥

२३०१

राजा सबैथोक सबै समाज ।

प्रजा सबैथोक ममात्र आज ॥

बाँचूँ र नाचूँ अरु मर्नलाई ।

गन्धा हुने गर्दछ त्यो रमाई ॥

२३०२

ठूलो र सानो नभनेर हेर्छ ।

घौता र पितृकन जो न टेर्छ ॥

राजा सबैथोक सबै समाज ।

प्रजा सबैथोक ममात्र आज ॥

२३०३

निर्जीवलाई पनि जीव संझी ।

सजीवलाई पनि हेय संझी ॥

ठूलो र सानो नभनेर हेर्छ ।

घौता र पितृकन जो न टेर्छ ॥

२३०४

उचालूँ क्यारे धरती उज्याली ।

पारूँ म क्यारे अब अब्धि खाली ॥

निर्जीवलाई पनि जीव संझी ।

सजीवलाई पनि हेय संझी ॥

२३०५

कोही न आओस् शिर जो उठाई ।

कोही न आओस् भुज जो ठटाई ॥

ममात्र बाँचूँ अरु मर्नलाई ।

जन्मीरहेका विनु अर्थ पाई ॥

२३०६

संसारका शक्ति सबै थुपारे ।

खानापिना जो छ नि स्वाद पारे ॥

मलाइ मात्रै अरुलाइ ह्वैन ।

भन्ने गयो दानवले अचम्म ॥

२३०७

यो सिर्जनाको अनुरूप मैले ।

गर्नुछ पूरा मनको कबोल ॥

संसारका शक्ति सबै थुपारे ।

खानापिना जो छ नि स्वाद पारे ॥

२३०८

कवै फूल हो वासन छर्नलाई ।

कवै मेघ हो वर्षण गर्नलाई ॥

म सिर्जनाको अनमोल रूप ।

स्रष्टा छ यौटै तर भिन्न रूप ॥

२३०९

तयार पारे तनुको म खाका ।

सुसेलि हालेर नि गीत भाका ॥

म सिर्जनाको अनमोल रूप ।

स्रष्टा छ यौटै तर भिन्न रूप ॥

२३१०

माला छ रे फूल उनेन राम्रो ।

भाका छ रे गीत भएन राम्रो ॥

बेकार भो सिर्जनको स्वरूप ।

स्रष्टा छ यौटै तर भिन्न रूप ॥

२३११

कस्तो न कस्तो वयमा म नामी ।

बिरामि हेर्ने म सिपालु धामी ॥

बेकार भो सिर्जनको स्वरूप ।

स्रष्टा छ यौटै तर भिन्न रूप ॥

२३१२

वाली भए भूपति अग्रजन्मा ।

कवै वानरैको कुलमा छ जन्म ॥

राजा बनाए सबले मिलेर ।

बिताइरन्थे दिन जो भुलेर ॥

२३१३

तारा भइन् पत्ति असाध्य राम्री ।

पाए उनैको संगमा म बस्ने ॥

छायासरी वृक्ष घुमेर साथ ।

पदेन थ्यो रात सधैं प्रभात ॥

२३१४

चाँदीसरी चम्चम चम्किनाको ।

पंखासरी हर्हर हम्किनाको ॥

छायासरी वृक्ष घुमेर साथ ।

पदेन थ्यो रात सधैं प्रभात ॥

२३१५

यो सिर्जना नै पनि भिन्न हुन्थ्यो ।

यो दैत्यको रूप नि भिन्न हुन्थ्यो ॥

चाँदीसरी चम्चम चम्किनाको ।

पंखासरी हर्हर हम्किनाको ॥

२३१६

खुसुकक कैले उनको अगाडि ।

मुसुकक हासूँ उनको अगाडि ॥

भन्ने भयो सोच र दैत्यलाई ।

इच्छा पुन्यायो मनको वढाई ॥

२३१७

लाली र ताली फुलको समाली ।

त्यै केशमा तेल प्रशस्त हाली ॥

टलक्क टल्केपछि चम्किनाको ।

पंखासरी हर्हर हम्किनाको ॥

२३१८

त्यो बैसको खेल मलाइ हेलौं ।

कैल्यै नगनू रमणी! ल हेलौं ॥

टलक्क टल्केपछि चम्किनाको ।

पंखासरी हर्हर हम्किनाको ॥

२३१९

तिम्रै म साथी सहायात्रि मै हूँ ।

अनन्तकालैतक मित्र मै हूँ ॥

त्यो बैसको खेल मलाइ हेलौं ।

कैल्यै नगर्नू रमणी! ल हेलौं ॥

२३२०

लोलाइहाले निज नेत्रलाई ।

ब्युँताउनेछ्यौ भुजले चलाई ॥

तिम्रो म साथी सहायात्रि मै हूँ ।

अनन्तकालैतक मित्र मै हूँ ॥

२३२१

क्वै वस्त्रको रङ्गसरी छ मान ।

क्वै फूलको गन्धसरी छ ठान ॥

तिम्रो म साथी सहायात्रि मै हूँ ।

अनन्तकालैतक मित्र मै हूँ ॥

२३२२

कैल्यै न अस्ताचल चन्द्रमाले ।

वैलेर जाओस् चिर फैलिहाले ॥

मलाइ तिम्रै तनुमा समाल ।

क्वै ह्वैन रे जिन्दगी यो कमाल ॥

२३२३

नाचूँ म नाचूँ कति काल बाचूँ ।

यो जिन्दगी दीर्घ अवश्य साचूँ ॥

मलाइ तिम्रै तनुमा समाल ।

यो बैस बाँचोस् चिरकाल नाच ॥

२३२४

क्वै पुष्पका लागि भनेर ग्रीष्म ।

पक्कै नआओस् चिरकालसंम ॥

मलाइ तिम्रै तनुमा समाल ।

यो बैस बाँचोस् चिरकाल नाच ॥

२३२५

वाँचे सँगै मर्न परे सँगै होस् ।
 हाँसे सँगै जिन्दगि पूर्ण बन्द्योस् ॥
 मलाइ तिम्रै तनुमा समाल ।
 यो बैस वाँचोस् चिरकाल नाच ॥

२३२६

लालीसरी सूर्य उदाउँदामा ।
 मिर्गैसरी पूर्ण कुदाउँदामा ॥
 क्या सुन्दरै सुन्दर जिन्दगानी ।
 चम्कीरहेको कति जिन्दगानी ॥

२३२७

यसरी ज्यादै कानासक्त मायावी सो दानवले वालीसँग युद्धका लागि ललकारेछ । वाली
 पनि दौडँदै दौडँदै त्यसको पछि पछि लागेछन् । त्यो दानव एउटा विशाल गुफाभित्र
 पतेछ । सुग्रीवलाई गुफाको ढोकामा नै बस्तिरहन अह्राएर गएका वाली धेरै समयसम्म
 नफर्किएको र गुफाभित्रबाट प्रशस्त रगत वगिरहेको देखेपछि सुग्रीव दाजुलाई पक्कै पनि
 राक्षसले मारेको हुनुपर्दछ भन्ने सोची आफ्नो देश किष्किन्धानगरीतिर फर्किएछन् । राजा
 नभएको अवस्थामा रहन कठिन हुन्छ भन्ने कुरा सबैलाई महशूस भएछ :

राजा विनाको कुन देश चल्छ ।
 खाना विनाको कुन देह बँच्छ ॥
 लौ चाहियो भूपति एक आज ।
 वनाउनन् देश-विदेश ताजा ॥

२३२८

आँखाविना जो कसरी छ हेर्नु ।
 खुट्टाविना जो कसरी छ हिंड्नु ॥
 क्वै चाहियो भूपति एक आज ।
 वनाउनन् देश-विदेश ताजा ॥

२३२९

मौरीहरूको पनि रानु हुन्छ ।

भौराहरूको पनि भूप हुन्छ ॥

राजा विनाको कुन देश चल्छ ।

खाना विनाको कुन देह बँच्छ ॥

२३३०

द्यौता विनाको घर हो चिहान ।

आस्था विनाको नर हो विधान ॥

विकार औ विकृतिका निमित्त ।

राजासरी हुन्न नि इष्ट-मित्र ॥

२३३१

खराबलाई दिन दण्डलाई ।

साधूहरूका दिन बन्नलाई ॥

राजा हुनै पर्दछ रे अवश्य ।

राजाविना हुन्न नि दुष्ट वश्य ॥

२३३२

पिता र माता नहुँदा घरैमा ।

गुरुविना शिष्य विना भरैमा ॥

हुँदैन राम्रोसँग मार्ग पत्नी ।

राजाविना बस्छ नि दुष्ट फकी ॥

२३३३

समाज जाला तलको तलै जो ।

आचार गिला तलको तलै जो ॥

पिता र माता नहुँदा घरैमा ।

गुरुविना शिष्य विना भरैमा ॥

२३३४

दाज्यू परे दावनको भुलैमा ।

पछाडि लागे उसको कुरैमा ॥

पिता र माता नहुँदा घरैमा ।

गुरुविना शिष्य विना भरैमा ॥

२३३५

गाह्ये छ रे फर्किनमा उनैले ।
 आकाश खस्ला वरु क्वै कुरैले ॥
 राजाविना हुन्न समाजलाई ।
 दाज्यू गए दूर सँगै छ भाइ ॥

२३३६

यौटै छ रे रक्त छ एक वंश ।
 बाँडी-चुँडी गर्नुछ अंश-अंश ॥
 दाज्यू भए दूर छ भाइ साथ ।
 राजा बनाईकन वत्न आज ॥

२३३७

मिलेन रे अंक भने गनेर ।
 खोजिन्छ अर्कै पनि अङ्क फेर ॥
 त्यस्तै भयो हालत दाजु दूर ।
 राजाविना खस्किइ राज्य-नूर ॥

२३३८

जन्मेर आएपछि जानलाई ।
 जानेहरू जन्मिन हो भनाइ ॥
 देखिन्छ शास्त्रैहरुमा विचार ।
 बेकार हो गर्नु नि शोक सारा ॥

२३३९

वैलीसकेको तर दिन्न छाया ।
 फेरिन्छ रे राज्य अवश्य काया ॥
 देखिन्छ शास्त्रैहरुमा विचार ।
 बेकार हो गर्नु नि शोक सारा ॥

२३४०

दाज्यू पछीको क्रम भाइको हो ।
 छोरा-पछीको क्रम नातिको हो ॥
 वैलीसकेको तर दिन्न छाया ।
 सुग्रीव गर्लान् अव राज्य पाए ॥

२३४१

यौटा गएमा अरु आउनु छ ।

तिर्खा भएमा जल धाउनु छ ॥

दाज्यू पछीको क्रम भाइको हो ।

छोरा-पछीको क्रम नातिको हो ॥

२३४२

रोकेर रोकिन्न अवश्य जान्छ ।

जे जे हुनू हो छ अवश्य हुन्छ ॥

यौटा गएमा अरु आउनु छ ।

तिर्खा भएमा जल धाउनु छ ॥

२३४३

भनिन्छ रे राम लडेर जाँदा ।

सत्तेन कोही पनि थाम्न काँध ॥

रोकेर रोकिन्न अवश्य जान्छ ।

लागे पछाडी त्यसले ल तान्छ ॥

२३४४

आए गए जो शदियौ जमात ।

लागे यमैको घरभित्र खात ॥

रोकेर रोकिन्न अवश्य जान्छ ।

लागे पछाडी त्यसले ल तान्छ ॥

२३४५

आँसू चुहाए मुखमा समाए ।

हा हा र हु हू गरि जो कराए ॥

आफन्तमा मृत्यु हुँदा वृथा छ ।

जे जे हुनू हो छ अवश्य हुन्छ ॥

२३४६

हुँदैन थाहा तर गर्व गर्छ ।

सक्केसमन् हो धन जो नि खोज्छ ॥

आँसू चुहाए मुखमा समाए ।

हा हा र हु हू गरि जो कराए ॥

२३४७

जादैन पक्कै धन साथ साथ ।
 जानू छ पक्कै पनि रिक्त हात ॥
 हुँदैन थाहा तर गर्व गर्छ ।
 कवै कालले टिप्छ टपक्क टिप्छ ॥

२३४८

जाने कुराको यदि याद आए ।
 गर्दैन थ्यो नीच घमण्ड प्रायः ॥
 जादैन कैल्यै धन साथ साथ ।
 जानू छ पक्कै पनि रिक्त-हात ॥

२३४९

आफन्त जान्नु जति शोक गर्नन् ।
 कवै काल टर्दैन नि रोक गर्नन् ॥
 जादैन कैल्यै धन साथ साथ ।
 जानू छ पक्कै पनि रिक्त-हात ॥

२३५०

यौटा गएमा अरु आउनु छ ।
 हाँगा-बिगा हुर्किइ आउनु छ ॥
 यस्तै चलाए क्रम देवताले ।
 बेकार बोक्नु भ्रम नीच खाले ॥

२३५१

बन्नु हलुङ्गो पुतलीसमान ।
 पंखासरी धूलि हटाइ ज्ञान ॥
 भर्नु छ राम्रो जिउनु छ राम्रो ।
 चङ्गासरी हर्हर उँड्नु राम्रो ॥

२३५२

कल्याणका खातिर चल्नु राम्रो ।
 सद्धर्मका खातिर चल्नु राम्रो ॥
 बन्नुछ राम्रो जिउनु छ राम्रो ।
 चङ्गासरी सुन्दर बन्नु राम्रो ॥

२३५३

कोही नपाउन् निजबाट दुःख ।
 कोही नबोलुन् मुखबाट रूखा ॥
 वाणी सताईकन बस्नलाई ।
 चङ्गासरी सुन्दर बन्नु भाइ! ॥

२३५४

वाली गए बर्बर सभ्यताको ।
 समाप्ति पारीकन व्यर्थ हेको ॥
 राखेर केही पनि हुन्न आज ।
 सुग्रीव बन्नूछ नि भूप ताजा ॥

२३५५

औली दुखेमा भुजबाट पैली ।
 संझिन्छ अर्कै गर कर्म फैली ॥
 रोएर केही पनि हुन्न आज ।
 सुग्रीव बन्नूछ नि भूप आज ॥

२३५६

वसन्तको फूलसमान फक्र ।
 गर्दैन् कोही पनि नेत्र वक्र ॥
 रोएर केही पनि हुन्न आज ।
 सुग्रीव बन्नूछ नि भूप आज ॥

२३५७

कोही कराए पथमा हराए ।
 चल्दै गरेको रथले मिचाए ॥
 जस्तै हुने गेगर सानु सानु ।
 बाँच्दैन् मौरी बिनु रानु रानु ॥

२३५८

जमात होला बिनु लक्ष्य लक्ष्य ।
 राजाविना जो पनि हुन्छ भक्ष्य ॥
 वैरीहरूको मुखमा परेर ।
 सुग्रीव बन्नूछ नि भूप हेर ॥

२३५९

राजी बनीद्यौ सुखले रहीद्यौ ।

राजा बनी सत्कृतिमा रहीद्यौ ॥

जमात होला बिनु लक्ष्य लक्ष्य ।

राजाविना जो पनि हुन्छ भक्ष्य ॥

२३६०

छाया दिनू रे तरबाट तिम्ले ।

जस्तै गरी प्राणिपिछे नचिम्ले ॥

आँखा दुवै धधधप बालि राख ।

सन्यायका निम्ति नि ध्यान राख ॥

२३६१

राजाहरूको अरु धर्म ह्वैन ।

प्राणीपिछे सुख दिनुछ चैन ॥

हाँसेर बस्नु दुखका दिनैमा ।

मात्रै दिनू हो नहुने लिनैमा ॥

२३६२

चिन्ता मनैमा छ चपक्क कस्नु ।

कवै कष्ट पर्दा पनि धैर्य गर्नु ॥

राजाहरूको अरु धर्म ह्वैन ।

प्राणीपिछे सुख दिनुछ चैन ॥

२३६३

आमा जसोरी शिशुलाइ लिन्छे ।

त्यो दुग्धधारा दिनहुँ ल दिन्छे ॥

राजा त्यसोरी जनता रिभाई ।

बस्नुछ उन्ले जनता रिभाई ॥

२३६४

सम्पत्ति आफ्नै सबथोक आफ्नै ।

ती ज्ञान-विज्ञान सबै छ आफ्नै ॥

आमा जसोरी शिशुलाइ लिन्छे ।

त्यो दुग्धधारा दिनहुँ ल दिन्छे ॥

२३६५

पैले खुवाई पहिले बुझाई ।

सन्तोषका साथ सधैं रिभाई ॥

मै सेवकै हूँ भनि बारबार ।

राजा गरुन् राज्य सधैं अपार ॥

२३६६

सन्यासिको हुन्न कुनै कुरा नि ।

छाडेर जानूछ सबै कुरा नि ॥

त्यस्तै गरी छिन्छिन सोच सारा ।

राजा गरुन् राज्य सधैं अपार ॥

२३६७

मेरो र तेरो नभनेर बस्नु ।

भोको भए पेट स्वयं छ कस्नु ॥

सन्यासिको हुन्न कुनै कुरा नि ।

छाडेर जानूछ सबै कुरा नि ॥

२३६८

खाली बनाईकन पेटलाई ।

दिन्छे ल माता शिशुमा रमाई ॥

त्यस्तै गरी भूपतिले बस्नु र ।

भोको भए पेट स्वयं कस्नु र ॥

२३६९

सन्यायका खातिरमा उठेर ।

लागी छ पर्नू तिनले जुटेर ॥

मेरो र तेरो नभनेर बस्नु ।

भोको भए पेट स्वयं छ कस्नु ॥

२३७०

यिनै आदर्शलाई बारम्बार संझाइएका सुग्रीव किष्किन्धापुरीका राजा बनाइए । उता
वाली मायावी दानवलाई मारेर किष्किन्धा फकिंदा भाइ सुग्रीव राजा बनेको देखी रिसले
ज्वलित हुन्छन् र सुग्रीवलाई देशबाट निकालिदिन्छन् । सुग्रीव पनि अन्यत्र कतै सुरक्षित
ठाउँ नपाई ऋष्यमूक पर्वतमा आएर बसेका छन् । वास्तवमा त्यो ठाउँमा वाली आजनै
मिल्दैन । उनलाई मतङ्गमुनिको भ्राप परेको छ । यदि वाली ऋष्यमूकपर्वतमा आउँछन्
भने उनी तत्काल भष्म भैहाल्दछन् :

थियो कुनै दुन्दुभि एक दैत्य ।

घमण्ड आएर नि गर्छ नृत्य ॥

दाहा थिए वृक्षसमान अग्ला ।

आँखा थिए गह्वरतुल्य गैह्रा ॥

२३७१

ती लोमराजी वनवृक्षतुल्य ।

बाक्ला न बाक्ला न कुनै छ मूल्य ॥

सत्तैन कोही पनि साथ बस्न ।

भो भीतिलाग्दो मन हुन्छ काँप्न ॥

२३७२

कैय्यौ पछ्यायो मुनिदेहलाई ।

काटेर टुक्रा गरि हाइ हाइ ॥

मारेर मात्रै पनि छोड्छ कैले ।

प्युँदै गयो रक्त समस्त कैले ॥

२३७३

आधा बनाईकन देहलाई ।

फाल्दो छ कैले वनमा रमाई ॥

मारेर मात्रै पनि छोड्छ कैले ।

प्युँदै गयो रक्त समस्त कैले ॥

२३७४

ती ध्यानमा मस्त भएर बस्ता ।

गर्जेर आयो थुनिदो छ रास्ता ॥

कवै बाघले श्यालसमान पारी ।

लुछ्छुदै लगेको शदियौ लतारी ॥

२३७५

ऐया र आत्थू पनि भन्न दिन्न ।

गाडेर दाहा तनु छिन्न-भिन्न ॥

कवै बाघले श्यालसमान पारी ।

लुछ्छुदै लगेका शदियौ लतारी ॥

२३७६

को न्याय देला नजिकै गएर ।

बचाइदेला कसले रहेर ॥

ऐया र आत्थू पनि भन्न दिन्न ।

गाडेर दाहा तनु छिन्न-भिन्न ॥

२३७७

चिम्टा र भोली मुनिको धनै हो ।

कयै छैन रे आश्रय त्यो बनै हो ॥

बेकारमा दुन्दुभिले सतायो ।

कैय्यौ मरायो शदियौ हरायो ॥

२३७८

कुशासनैको बिचमा बसेका ।

जपेर मन्त्रादि मनै कसेका ॥

बेकारमा दुन्दुभिले सतायो ।

ती शान्त आत्मा बहुतै ततायो ॥

२३७९

पापी अधर्मीहरु बाँच्न सक्छन् ।

जो जो भए वञ्चक बाँच्न सक्छन् ॥

कुशासनैको बिचमा बसेका ।

बेकारमा मारिन जो बसेका ॥

२३८०

पापी अधर्मीकन दण्ड मिल्छ ।

जो जो भए धार्मिक धर्ति हिल्छ ॥

बेकारमा भन्न भएछ उक्ति ।

भो त्यागमै शान्ति छ व्यर्थ भुक्ति ॥

२३८१

टोकेर कैले तरुको छ शाखा ।

नहान भन्दा पनि दिन्न भाखा ॥

बेकारमा भन्न भएछ उक्ति ।

भो त्यागमै शान्ति छ व्यर्थ भुक्ति ॥

२३८२

दया र माया त्यसमा भएन ।

कल्याणका कर्म कबै भएन ॥

टोकेर कैले तरुको छ शाखा ।

नहान भन्दा पनि दिन्न भाखा ॥

२३८३

हामीहरूबाट हुँदैन हानि ।

भन्दा पनी रोकिन जान्न दैत्य ॥

दया र माया त्यसमा भएन ।

कल्याणका कर्म कबै भएन ॥

२३८४

गएछ पैले गिरिको शिरैमा ।

लडाइँ गर्छु भनि जो भिरैमा ॥

खोसेर हानेछ हजार दुःखा ।

न शान्ति मिल्दो छ नि लड्छ बुङ्ग ॥

२३८५

कैले उठाई शिरमा बसाई ।

ती अद्रिलाई बलले समाई ॥

खोसेर हानेछ हजार दुःखा ।

न शान्ति मिल्दो छ नि लड्छ बुङ्ग ॥

२३८६

मुङ्की बजारीकन ठ्याम्म ठ्याम्म ।

हानेछ त्यल्ले बलले अचम्म ॥

न घाउ लागदो छ अचम्म भा'को ।

त्यो देह कस्तो बहुतै छ पाको ॥

२३८७

छूरा सरीका गिरिका जुधार ।

ती गेगरैले पनि हुन्न केही ॥

न घाउ लागदो छ अचम्म भा'को ।

त्यो देह कस्तो बहुतै छ पाको ॥

२३८८

काँडाहरू कुट्कुट गर्नलाई ।

त्यो दैत्यको देह चिमोदुनलाई ॥

न सक्छ ज्यादै छ अचम्म भा'को ।

त्यो देह कस्तो बहुतै छ पाको ॥

२३८९

हो सृष्टिमा पञ्च नि बन्छ तत्त्व ।

क्वै देह बन्नाकन त्यो छ तत्त्व ॥

तथाऽपि त्यो राक्षस भो अचम्म ।

त्यो देह कस्तो बहुतै छ टम्म ॥

२३९०

खाँदै नखाए पनि हिंङ्न सक्छ ।

बाटै नपाए पनि त्यो लखेदछ ॥

यो सृष्टिमा पञ्च नि बन्छ तत्त्व ।

क्वै देह बन्नाकन त्यो छ तत्त्व ॥

२३९१

अचम्म लागदो किन भिन्न भा'को ।

कम्जोर कोही तर क्वै छ पाको ॥

खाँदै नखाए पनि हिंङ्न सक्छ !

बाटै नपाए पनि त्यो लखेदछ ॥

२३९२

देखिन्न कैल्यै पनि रोग लागी ।

देखिन्न कैल्यै मनभिन्न थाकी ॥

अचम्म लाग्दो किन भिन्न भा'को ।

कम्जोर कोही तर क्वै छ पाको ॥

२३९३

विशाल सालै तरुले ठटाए ।

हजार डाँडाहरु नै कटाए ॥

मान्दैन चिन्ता मनभिन्न दैत्य ।

छ एकलै तैपनि गर्छ कृत्य ॥

२३९४

समाज चाहिन्छ नि दुर्बलैको ।

निमित्त रक्षा गरुं भन्न हेको ॥

चाहिन्न कोही पनि साथ साथ ।

प्राणी भए बाँच्न नि शक्तिसाथ ॥

२३९५

गर्दैन रे सिंह नि साथ खोज ।

मार्दैन रे जन्तु नि रोज रोज ॥

चाहिन्न कोही पनि साथ साथ ।

प्राणी भए बाँच्न नि शक्तिसाथ ॥

२३९६

संसारमा सार छ शक्ति भा'को ।

प्राणीहरूको अरु हुन्न पाको ॥

त्यो दुन्दुभीको भयरूप कस्तो ।

गर्जीरहेको छ नि मेघजस्तो ॥

२३९७

त्यसै त्यसै जो गरि अश्विलाई ।

निम्याइहाल्यो त्यसले लडाईं ॥

गर्छु भनी गो तटमा उठेर ।

ल भन्न लाग्यो जलमा बुडेर ॥

२३९८

उफ्रन्छ छालै जलमा बगेको ।
 निम्ता दिएथ्यो मनमा छु हेको ॥
 लडाइँका निम्ति भनेर दैत्य ।
 ल भन्न लाग्यो जलमा बुडेर ॥

२३९९

स्वरूप तिम्रो छ विशाल काय ।
 यस्तै हुने गर्दछ शत्रु प्रायः ॥
 क्वै युद्धका निम्ति भनेर दैत्य ।
 ल भन्न लाग्यो जलमा डुबेर ॥

२४००

शोषिन्न रे वारि गरेर वर्षा ।
 खर्चिन्न रे द्रव्य कमाइ हर्ष ॥
 बेकारमा गर्नु छ, अब्धि आज ।
 ल भन्न लाग्यो ल लडूँ समुद्रा ॥

२४०१

सुतीरहेको किन हो तिमीले ।
 म आज आएँ तटमा तिमीले ॥
 क्वै युद्धका निम्ति भनेर हेर ।
 उठाइहाल्छौ भुज जो भनेर ॥

२४०२

यो शक्ति मेरो छ प्रयोग गर्नु ।
 विना लडाइँ चढिने सुमेरु ॥
 अवश्य त्यो सम्भव छैन छैन ।
 आश्वस्त पारे मन दिन्छु चैन ॥

२४०३

डुबुल्क मारेर भिजेर आई ।
 गर्जन्छ रे दैत्य निकै रमाई ॥
 लडाइँका निम्ति भनेर दैत्य ।
 लिदैँन रे क्वै अरु सत्य कृत्य ॥

२४०४

त्यसै त्यसै नै गरि व्योमलाई ।
 उठाउँदै जो छ भुजा रमाई ॥
 लडाईँका निम्ति भनेर दैत्य ।
 लिदै न रे क्वै अरु सत्य कृत्य ॥

२४०५

सुनेछ त्यल्ले छ बहुत शक्ति ।
 वाली भए वानर धेर शक्ति ॥
 बोकी रहेका तनुमा तिनीले ।
 लडाईँ गर्छु मनमा हुनेले ॥

२४०६

हुन् रे तिनै पूर्वज मानवैको ।
 आकार मिल्छन् मनमा छ हेको ॥
 संस्कारका कारण फेरिनाको ।
 धोए पखालेसरि फेरिनाको ॥

२४०७

समाप्त पारेपछि शत्रुलाई ।
 नाचिन्छ धर्तीतिर हाड हाड ॥
 संस्कारका कारण फेरिनाको ।
 धोए पखालेसरि फेरिनाको ॥

२४०८

क्वै काननैभित्र नि वृक्ष उम्रे ।
 सप्रन्न सानो तर बन्छ भुम्रे ॥
 ओस्याइला भूमि कुरेर मात्र ।
 मर्दो न बढ्दो हुन जान्छ गात्र ॥

२४०९

सानो-तिनो क्वै खहरे कराए ।
 स्थायी हुँदै न जल नै हराए ॥
 क्वै ग्रीष्ममा ताप बढेर आए ।
 अवश्य सुक्ने स्थिति हुन्छ प्रायः ॥

२४१०

क्वै सिंह दोटा वनभिन्न आए ।

नाशिन्छ यौटा नि अवश्य प्रायः ॥

राजा दुई'टा हुनुले नि राज्य ।

अवश्य टुकिन्छ छिया छिया भै ॥

२४११

प्रजाहरूको हित गर्नलाई ।

बिसेर बस्छन् रिपुभाव ल्याई ॥

राजा दुई'टा हुनुले नि राज्य ।

अवश्य टुकिन्छ छिया छिया भै ॥

२४१२

को बस्छ आस्था कसमा बनाई ।

आदेश कस्को छ नि पालना यी ॥

मात्रै छ चिन्ता मनमा तिनीको ।

राजा दुई'टा हुनुले नि राज्य ॥

२४१३

बेकारमा शक्ति नि सञ्चयै छ ।

सत्कर्मका लागि नभै भयै छ ॥

मारुँ र पारुँ मनमा छ जाल ।

सान्निध्य निम्याइदिदै छ काल ॥

२४१४

ठोकेर पाषाण दुवै उचाली ।

क्वै फायदा हुन्न नि फुट्छ खालि ॥

मारुँ र पारुँ मनमा छ जाल ।

सान्निध्य निम्याइदिदै छ काल ॥

२४१५

निधारमा धार छ वैरभाव ।

बेकारमा बढ्दछ वैरभाव ॥

मारुँ र पारुँ मनमा छ जाल ।

शत्रुत्व निम्याइदिदै छ काल ॥

२४१६

क्वै प्रातको याम थियो गएर ।
 वालीकनै भन्दछ लड्छु हेर ॥
 जाचौ जचाऔ कति शक्ति रे'छ ।
 गाह्रो भयो बस्न विना लडाई ॥

२४१७

आकाश भारूँ अनि चन्द्र भारूँ ।
 श्रीसूर्यलाई तल जो म पारूँ ॥
 भन्ने छ रे यो मनमा विचार ।
 लडाईंका निम्ति नि पाद सार ॥

२४१८

होच्याउनाखातिर ह्वैन मैले ।
 तर्साउनाखातिर ह्वैन मैले ॥
 आकाश भारूँ अनि चन्द्र भारूँ ।
 भै रेछ ऐले भवमा बजारूँ ॥

२४१९

सेचेर मात्रै पृथिवी समस्त ।
 समुद्र सुक्लिन् भइ अस्त-व्यस्त ॥
 आकाश भारूँ अनि चन्द्र भारूँ ।
 भै रेछ ऐले भवमा बजारूँ ॥

२४२०

बेलूनमा वायु बढेर आए ।
 छुटाउनै पर्दछ वायु प्रायः ॥
 वचाउना खातिर फुट्नलाई ।
 भैरेछ ऐल्यै भवमा बजारूँ ॥

२४२१

पानी बगेमा नि निकास पक्कै ।
 चाहिन्छ त्यस्तो नभए विछट्टै ॥
 नोक्सान गर्नेछ नि धर्तिलाई ।
 त्यस्तै भयो हालत आजलाई ॥

२४२२

खुँडा र खुर्पा भुजमा भएका ।

मानीसका सामु सँगै रहेमा ॥

भो पर्छ भो पर्छ नि होस गर्न ।

मर्छू म मर्छू कि त हुन्छ मार्न ॥

२४२३

शिकारिको लक्ष्य छ लक्ष्यभेद ।

गरेरमात्रै तनुको नि श्वेद ॥

सुकेर जाने स्थिति हुन्छ त्यस्तै ।

मर्छू कि मार्छू बसिरन्न यस्तै ॥

२४२४

नोक्सान होस् या अलि फायदा होस् ।

हारूँ जितूँ या मन भन्छ जे होस् ॥

शत्रुत्वको जो छ समूल नाश ।

गरेर मात्रै सुख हुन्छ खास ॥

२४२५

वैरी भनेको रसिलो हुँदैन ।

बेकारको क्वै गफले छुँदैन ॥

शत्रुत्वको जो छ समूल नाश ।

गरेर मात्रै सुख हुन्छ खास ॥

२४२६

क्वै व्याधले हो वनमा गएमा ।

भो शान्ति मिल्दैन वृथा रहेमा ॥

मारेर मात्रै छ शिकार शान्त ।

नगर्न सक्दा मन हुन्छ भ्रान्त ॥

२४२७

गर्जीरहेको घन क्वै अँध्यारो ।

सफा हुने गर्दछ वारि वर्षे ॥

मारेर मात्रै छ शिकार शान्त ।

नगर्न सक्दा मन हुन्छ भ्रान्त ॥

२४२८

उम्लीरहेको दुधको तरैले ।

पोल्नेछ पक्कै तनुमा परेर ॥

मारेर मात्रै छ शिकार शान्त ।

नगर्न सक्दा मन हुन्छ भ्रान्त ॥

२४२९

यो देहमा रक्त प्रशस्त उम्ली ।

तातो न तातोपनमा छ उम्ली ॥

उम्लीरहेको दुधको तरैले ।

पोल्नेछ पक्कै तनुमा परेर ॥

२४३०

यद्वा कटाऊ अब दैत्यलाई ।

यद्वा म काटूँ अब वालिलाई ॥

क्वै व्याधले भैँ वनमा गएर ।

भो शान्ति मिल्दैन वृथा रहेर ॥

२४३१

तिम्रो छ रे शक्ति प्रशस्त भाइ ।

खोसी लियौ हे! परपत्निलाई ॥

जाँच्नुछ रे शक्ति कती रहेछ ।

थोरै छ यद्वा छ बहूत हेर ॥

२४३२

बानी बसेको छ नि पौडनैमा ।

कूवातिरै जो कलिलो वयैमा ॥

समुद्रमा पस्छ भने सजीलो ।

हुँदैन पक्कै डुबिजान सक्छ ॥

२४३३

क्वै श्यालले जो छ नि बाखरीमा ।

भटिन्छ रे त्यो सजिलै छ सीमा ॥

आएछ रे बाघ भने कुरेर ।

जोगाउनै लाग्दछ देह हेर ॥

२४३४

क्वै वानरैको बिचमा बसेर ।

राजा म हूँ भन्नु भयौ बसेर ॥

त्यस्तो हुँदै हुन्न म दैत्यलाई ।

प्रताडना गर्न नि आज भाइ ॥

२४३५

पाषाणवर्षा पनि खप्न सक्छु ।

समुद्रको जो जल प्यून सक्छु ॥

समाप्त पारेर म दैत्यलाई ।

गाह्रो छ रे जित्न नि आजलाई ॥

२४३६

तिम्रो छ रे देह अतीव सानो ।

मेरो छ यो देह बहुत ठूलो ॥

पाषाणवर्षा पनि खप्न सक्छु ।

समुद्रको जो जल शोष्ण सक्छु ॥

२४३७

आए बनी हूल नि हूल देव ।

प्रताडना गर्न भनेर देव ॥

देखेर मेरो तनु भीति लाग्दो ।

भागो कयौँ दूर नि भीति लाग्दो ॥

२४३८

परेर मेरा भुजमा कतीले ।

जोडे दुवै हात डराइ तिन्ले ॥

तिम्रो छ रे देह बहुत सानो ।

गर्छौँ कसोरी रण हे! ल सानो! ॥

२४३९

मारेर तिम्रा जति मांस टुक्रा ।

म खान्छु रे बढ्दछु बन्छु मुङ्ग्रा ॥

समान साह्रो रणमा लतारी ।

म टेक्दछु हे उरमा लतारी ॥

२४४०

पत्नी रुन् शोक गरेर सारा ।

देखेर तिम्रा स्थिति वारपार ॥

धारा हुने गर्दछ अश्रु बग्दा ।

म टेक्दछू हे रणमा लतार्दा ॥

२४४१

तातो न तातो जलमा डुबुल्की ।

मार्नेछु मैले सुखले डुबुल्की ॥

धारा हुने गर्दछ अश्रु बग्दा ।

म टेक्दछू हे रणमा लतार्दा ॥

२४४२

तातो न तातो मुख-वाष्प पाए ।

ती सुन्दरीको मुख-वाष्प पाए ॥

मलाइ हुन्थ्यो अति हर्ष हेर ।

म टेक्दछू हे उरमा बढेर ॥

२४४३

विलम्ब तिम्ले रति गर्नु छैन ।

ओर्लेर आज रणमा म चैन ॥

गर्नेछु रे रक्त पिएर सारा ।

कसाइजस्तै सुखमा अपार ॥

२४४४

भोकाइहालेपछि सिंह कैल्यै ।

पर्खन्न रे लुछ्न नि जन्तु कैल्यै ॥

त्यस्तै भयो हालत आजलाई ।

वाली! नसंभे हटिजान्छ दाइ ॥

२४४५

सेना सबै साथ लिएर आए ।

ती शैवधन्वा शिव नै ल आए ॥

म रोकिने छैन कसै गरे नि ।

वाली नसंभे हटिजान्छ भन्ने ॥

२४४६

मेरो कुनै ईप्सित अन्य छैन ।
 मारेर तैलाइ हुनेछु चैन ॥
 म रोकिने छैन कसै गरे नि ।
 वाली नसंभे हटिजान्छु भन्ने ॥

२४४७

घोताहरूका अधिपाल आए ।
 नमार भन्दै पद नै समाए ॥
 म मान्नमा छैन कसै गरे नि ।
 वाली ! नसंभे हटिजान्छु भन्ने ॥

२४४८

हर्दा बहारी जुन सुख-भोग ।
 तैले गरिस् यो जुनिमा ल भोग ॥
 उल्टो त्यसैको अब दण्डरूप ।
 भोग्नुछु तैले अब मृत्युरूप ॥

२४४९

सधैं सधैं सुख हुँदैन कैल्यै ।
 भो दुःख भोग्नु पनि पर्छु कैले ॥
 छायापछी घाम उदाउने छ ।
 रातै परे सूर्य डुबाउने छ ॥

२४५०

त्यै गेहमा जन्ति नि नाच गर्छु ।
 त्यै गेहमा क्वै जन मर्नुपर्छु ॥
 छायापछी घाम उदाउने छ ।
 रातै परे सूर्य डुबाउने छ ॥

२४५१

लाली भरी रातभरी उदाए ।
 ती चन्द्रमाले तम जो हटाए ॥
 पूर्वाह्नमा बन्नुछु शक्तिहीन ।
 अस्ताचलैको वशमा अधीन ॥

२४५२

समग्र तारा ग्रहलाइ हेपी ।

उदाउने सूर्य नि व्योम ढाकी ॥

अस्ताउनैपर्दछ साँझ साँझ ।

सधै सधै सुख हुँदैन पाप ! ॥

२४५३

तैले गरिस् जे जति कर्म नीच ।

भोग्नुछ पक्कै पनि बीच बीच ॥

यो जन्ममा औ परजन्ममा नि ।

ओर्लेर आए रणमा म जानी ॥

२४५४

जस्तो छ रे बीज फलै छ उस्तै ।

जस्तो छ रे कर्म भलो छ उस्तै ॥

तैले गरिस् जे जति कर्म नीच ।

भोग्नुछ पक्कै पनि बीच बीच ॥

२४५५

मारेर कोही अरुलाइ मर्छ ।

पारेर कोही अरुलाइ पर्छ ॥

बेकारमा गर्नुछ शोक त्यस्मा ।

धोए पखाले पनि जान्न जस्मा ॥

२४५६

स्वभाव हो प्राणिपिछे त्यसै छ ।

कम्जोरमा दाबु मनैपिछे छ ॥

बेकारमा गर्नुछ शोक त्यस्मा ।

धोए पखाले पनि जान्न जस्मा ॥

२४५७

तँलाइ देखेपछि ईख लाग्छ ।

क्वै सर्पले टोकि नि वीष लाग्छ ॥

स्वभाव हो प्राणिपिछे त्यसै छ ।

कम्जोरमा दाबु मनैपिछे छ ॥

२४५८

मलाइ जिच्छस् यदि युद्धमा त ।
 सेवा गरूला भइ भृत्य साथ ॥
 दिनैपिछे जो वशमा रहेर ।
 पत्नीसरी भै पतिमा गएर ॥

२४५९

मैले जितें रे यदि युद्धमा त ।
 सेवा तँ गर्रास् भइ भृत्य साथ ॥
 दिनैपिछे जो वशमा रहेर ।
 पत्नीसरी भै पतिमा गएर ॥

२४६०

कम्जोरका निम्ति भएन कोही ।
 न न्यायदाता छ रहेन कोही ॥
 बाँच्नुछ तिनले वशमा बलीको ।
 गोरूसरी हिँड्नुछ रे हलीको ॥

२४६१

ठूला र साना छ समुद्र पीध ।
 माछाहरू नाशिन जान्छ क्षुद्र ॥
 क्वै छैन रे बोल्न गएर मारे ।
 सत्कर्मले नै निजलाइ तारे ॥

२४६२

बाठा र टाठाहरूलाइ न्याय ।
 दिलाउना खातिरमा छ राज्य ॥
 क्वै छैन रे बोल्न गएर मारे ।
 सत्कर्मले नै निजलाइ तारे ॥

२४६३

लाटा र सोझा नभए जुधार ।
 भन्दैन कोही पनि जो सपार ॥
 संघर्ष नै हो फलदायि काम ।
 दिलाउना खातिर दिव्य-धाम ॥

२४६४

भोको भए आफु अगाडि आई ।

लुटेर लिन्छन् जनता रमाई ॥

कम्जोरका खातिरमा भएन ।

कै न्यायदाता भवमा रहेन ॥

२४६५ -

तँलाइ मारेपछि हर्ष होला ।

फेरिन्छ रे प्राणिपिछे ल चोला ॥

थोरै हुनेछन् रुनमा बसेका ।

धेरै हुनेछन् हँसिला बसेका ॥

२४६६

काँडो कसैको भिकि नै दिनाले ।

कै रोग औ व्याधि हटाइनाले ॥

कोही हुँदैनन् रुनमा बसेका ।

धेरै हुनेछन् हँसिला बसेका ॥

२४६७

कल्याणहोला नि समष्टिलाई ।

कै कष्ट होला अति थोरलाई ॥

त्यस्तो अवस्थातिर जो मलाई ।

कै छैन चिन्ता रण जो बढाई ॥

२४६८

यसरी दुन्दुभिनामक दैत्यको आह्वानलाई सहन नसकी वाली दरबारबाट बाहिर निस्किएर त्यसलाई मारेछन् र सो दैत्यको शिरलाई फ्याँक्दा मतङ्गमुनिको शरीरमा त्यसको रगत पर्न गएछ र मुनिले वालीलाई थाप दिएछन्, यदि तैले यस पर्वतमा पाइला हालिस् मात्र भने पनि भष्म भएर जानेछस् । त्यसै कारणले वालीबाट सुरक्षित हुन ऋष्यमूक पर्वतमा बसेका सुग्रीवसँग मित्यारी गरौं भन्दै राम र लक्ष्मण सरासर त्यतै गएछन् । उता सुग्रीवलाई शंका भएछ - यिनीहरू यहाँ किन आइरहेका छन् ? वालीले मलाई मार्नका निमित्त पठाएको त ह्वैन ? आदि आदि । यसरी वालीबाट सशङ्कित भएका सुग्रीवले ती दुई भाइ राम र लक्ष्मणलाई भेट्न हनुमानलाई पठाएछन् । ययार्य कुरा बुझेका हनुमानले दशरथनन्दन राम र लक्ष्मणलाई सुग्रीवका सामु उपस्थित गराएछन् । रामले सीताहरणको वृत्तान्त र सुग्रीवले आफ्नी पत्नी-हरणको वृत्तान्त सुनाएपछि अग्निदेवलाई साक्षी राखी एक आपसमा सहयोग गर्ने प्रतिबद्धता जाहेर भएछ । श्रीराम सुग्रीवलाई सहयोग गर्ने प्रण गर्दछन् :

बुझैँ दशाले अति दुःख पायौ ।

पत्नी हरी-दा अति दुःख पायौ ॥

आगो अगाडी छ म भन्छु भन्छु ।

हे मित्र ! मैले सहयोग गर्छु ॥

२४६९

संसारमा मित्रसरी हुँदैन ।

कवै स्वार्थको लेश कबै हुँदैन ॥

आगो अगाडी छ म भन्छु भन्छु ।

हे मित्र ! मैले सहयोग गर्छु ॥

२४७०

पानासरी पत्र नि वलिट-पल्टी ।

पारी-रहूँला सुख-दुःख खल्ती ॥

आगो अगाडी छ म भन्छु भन्छु ।

हे मित्र ! मैले सहयोग गर्छु ॥

२४७१

मलाइ जस्तै तिमिलाइ भा'को ।

संभरेर पत्नी मन त्यो दुखा'को ॥

आगो अगाडी छ म भन्छु भन्छु ।

हे मित्र ! मैले सहयोग गर्छु ॥

२४७२

जे जे भए भूत र वर्तमान ।

बिसेर सारा अब ज्यून जान ॥

बन्नूछ सुग्रीव बहूत साहो ।

वाली हुनेछन् धनुको नि तारो ॥

२४७३

वाचा कबै त्याग्न परेन मैले ।

राजा हुनू त्यो पनि त्यागि मैले ॥

ओर्लेर आएँ वनमा रमाएँ ।

यी दुःखमा मित्र नि आज पाएँ ॥

२४७४

बाबा उसै धे कहिल्यै भरेनन् ।
 वाचा कबै त्यागन मनै गरेनन् ॥
 ठाने निको मर्न बरू छिटै नै ।
 हे मित्र! धोका म त दिन्न कैल्यै ॥

२४७५

इमानमा मान गरेर बस्ने ।
 राजाहरू थे कुलभिन्न बस्ने ॥
 ठाने निको मर्न बरू छिटै नै ।
 हे मित्र! धोका म त दिन्न कैल्यै ॥

२४७६

मै एक छिन्मै बरू घाँस खाई ।
 यद्वा हिडूँला पशु भैं रमाई ॥
 वाचा कबै त्यागिदिन मित्र! मैले ।
 राजा हुनू त्यो पनि त्यागि मैले ॥

२४७७

निन्दा भनेको विष भैं बनायो ।
 गु-गोबरै भैं बहुतै गनायो ॥
 मै एक छिन्मै बरू घाँस खाई ।
 यद्वा हिडूँला पशु भैं रमाई ॥

२४७८

बाढीसरी क्वै बगरै बिलाए ।
 छायासरी वृक्षसँगै मराए ॥
 के काम त्यो लाभ भएर राजन् ।
 बरू हिडूँला पशु भैं म राजन् ॥

२४७९

कुनै भए दिन्छु भनेर प्राणी ।
 कुनै भए लिन्छु भनेर प्राणी ॥
 इक्ष्वाकुमा क्वै पनि मान्यतामा ।
 तलै परेनन् उपरै रहेमा ॥

२४८०

राजा बन्नाईकन त्यो पुरीको ।
 ध्वजा चढाईकन त्यो धुरीको ॥
 सलाम गर्दै सहयोग माग्छु ।
 सुग्रीवको क्वै सहयोग माग्छु ॥

२४८१

वाली भए धेर नि शक्तिशाली ।
 रिसाउँदाकी सरि त्यो छ काली ॥
 गएर सामू रणमा बढेमा ।
 घटाउने शक्ति स्वयं बढेमा ॥

२४८२

भन्छन् सबैले मनमा भएर ।
 सन्त्रासका कारण त्यो रहेर ॥
 वाली भए धेर नि शक्तिशाली ।
 रिसाउँदाकी सरि त्यो छ काली ॥

२४८३

दोधारको धारसरी जलैको ।
 कम्जोर होला रणमा बलैको ॥
 भन्छन् सबैले मनमा भएर ।
 सन्त्रासका कारण त्यो रहेर ॥

२४८४

क्वै मूलको जो जल भ्याइँदैन ।
 बोकेर कैल्यै पनि भ्याइँदैन ॥
 भन्छन् सबैले मनमा भएर ।
 सन्त्रासका कारण त्यो रहेर ॥

२४८५

फिष्टाहरू फट्फट गर्न थाले ।
 हात्तीहरूको बल जाँचन थाले ॥
 बेकार चाला जसरी हुनेछ ।
 राजन्! न काँपे मन यो रुने छ ॥

२४८६

हजूरलाई दुख जो हुनाले ।

रोईरहेछु मन यो धुनाले ॥

आँसू वगेको खपिसक्नु छैन ।

राजन्! नकाँपे रति चैन छैन ॥

२४८७

दो'टा छ रे देह छ चित्त एक ।

मान्छेहरूको मन हो विवेक ॥

आँसू वगेको खपिसक्नु छैन ।

राजन्! नकाँपे रति चैन छैन ॥

२४८८

त्यस्तो भई बाँचन मलाइ इच्छा ।

पटक्क छैनन् बुझ भित्रि इच्छा ॥

दो'टा छ रे देह छ चित्त एक ।

मान्छेहरूको मन हो विवेक ॥

२४८९

कलङ्क लाग्ला कुलमा मलाई ।

पूरा नगर्दा प्रभुको भनाइ ॥

स्वार्थी भई बाँचन मलाइ इच्छा ।

पटक्क छैनन् बुझ भित्रि इच्छा ॥

२४९०

कालो न कालो धनमा रमाई ।

दर्बार यौटा त्यसले बनाई ॥

वेकारमा बस्नु छ मित्र! मैले ।

इक्ष्वाकुको जो प्रतिकूल मैले ॥

२४९१

लाखौं करौडौं दिनसंम मैले ।

मदै नमर्ने स्थिति हुन्छ मैले ॥

भन्दा पनी चल्दिन स्वार्थमा त्यो ।

इक्ष्वाकुको जो प्रतिकूल भा'को ॥

२४९२

मलाइ विश्वास छ उच्च कर्म ।

गर्दा छ राम्रो परजन्मसंम ॥

सुधार होला कुलको प्रशस्त ।

सन्ध्याविना जो रवि हुन्न अस्त ॥

२४९३

जस्तो छरे बीज फले उसै जो ।

जस्तो गरे कर्म बने उसै जो ॥

सुधार होला कुलको प्रशस्त ।

सन्ध्याविना जो रवि हुन्न अस्त ॥

२४९४

ताछेर राम्रो फल साथ राखे ।

आस्वादमा आतुर बन्छ, चाखे ॥

जस्तो छरे बीज फले उसै जो ।

जस्तो गरे कर्म बने उसै जो ॥

२४९५

त्यो राज्यसिंहासन त्याग्नलाई ।

भएन गाह्रो जनता रुवाई ॥

ओर्लेर आएँ वनमा म मित्र ।

सुग्रीवबाहेक नि छैन मित्र ॥

२४९६

वाचा गरेँ राज्य दिलाइ शीघ्र ।

बाजा बजाई पुरमा विचित्र ॥

होला अनी खोज गरेर माता ।

सन्मित्रको खोलिदिनेछु खाता ॥

२४९७

कुलो बनाएपछि खेतलाई ।

हुँदैन गाह्रो रति सेचनलाई ॥

होला अनी खोज गरेर माता ।

सन्मित्रको खोलिदिनेछु खाता ॥

२४९८

आफैँ खटी खोज्न भनेर चित्त ।
 जानेछ पक्कै प्रभुको स्व-चित्त ॥
 कुलो बनाएपछि खेतलाई ।
 हुँदैन गाह्रो रति सेचनलाई ॥

२४९९

राजा बनेको दिनमै रमाई ।
 नेतृत्व त्यो वानरको गराई ॥
 खोजिन्छ पक्कै सँगिनी वनैमा ।
 आस्वस्त पारीकन यो मनैमा ॥

२५००

मानीसको सैन्य भए मलाई ।
 गाह्रो हुनेथ्यो वनको हिंडाइ ॥
 खोजिन्छ पक्कै जननी वनैमा ।
 आस्वस्त पारीकन यो मनैमा ॥

२५०१

चाहिन्न खाना वनकै तयार ।
 तरूल भ्याकूर स्वयं तयार ॥
 मानीसको सैन्य भए मलाई ।
 गाह्रो हुनेथ्यो वनको हिंडाइ ॥

२५०२

खोला र नाला सजिलै तरेर ।
 उफ्रेर टाढातिर जो गएर ॥
 खोजिन्छ पक्कै जननी वनैमा ।
 आस्वस्त पारीकन यो मनैमा ॥

२५०३

न पूल चाहिन्छ न मार्ग राम्रो ।
 न राति सुत्नू छ दिवा छ राम्रो ॥
 खोजिन्छ पक्कै सँगिनी वनैमा ।
 आस्वस्त पारीकन यो मनैमा ॥

२५०४

भेजे कुनै दानव लड्गलाई ।

हानेर छातीतिर जो लडाई ॥

गरिन्छ पक्कै रणमा बढाई ।

क्वै अद्रिको भैं शिरमा चढाई ॥

२५०५

हजारका मारसमेत आए ।

तर्बारका धारसमेत आए ॥

गरिन्छ पक्कै रणमा बढाई ।

क्वै अद्रिको भैं शिरमा चढाई ॥

२५०६

भाँचेर क्वै इन्धन क्वै भुजाले ।

लात्ती बजारेर कयौं बलीले ॥

प्रहार गर्दा रिपुको अवस्था ।

अत्यन्त नाजूक हुने अवस्था ॥

२५०७

पक्रीरहेको छ भुजङ्ग भन्दा ।

क्वै भ्यागुताको तनुलाई भन्दा ॥

लट्ठी बजारे शिरमा बढेर ।

अवश्य मर्नेछ छिटै गरेर ॥

२५०८

उकेलिनाको स्थिति हुन्छ पक्कै ।

मर्नेछ रे जन्तु स्वयं बिछट्टै ॥

प्रहार गर्दा रिपुको अवस्था ।

अत्यन्त नाजूक हुने अवस्था ॥

२५०९

मरेकि छैनन् भनिरेछ आत्मा ।

खोजी गरे है भनिरेछ आत्मा ॥

उकेलिनाको स्थिति हुन्छ पक्कै ।

मर्नेछ रे जन्तु स्वयं बिछट्टै ॥

२५१०

यत्रो छ रे शक्ति तथापि काम ।

आउन्न क्यारे उपयोगमा त ॥

खेतै विनाको जलको भलैले ।

क्यै काम दिन्नन् बिनु त्यो भलैले ॥

२५११

मारें कयौं शत्रु समीप आए ।

भारें कयौं दाँत समीप पाए ॥

यी कन्दरा औ गिरिका गुफामा ।

क्यै काम दिन्नन् बलले गुफामा ॥

२५१२

कैले उठी उफ्रिनुपर्छ मैले ।

कैले सुती घिसिनुपर्छ मैले ॥

यी कन्दरा औ गिरिका गुफामा ।

क्यै काम दिन्नन् बलले गुफामा ॥

२५१३

जस्तो छ रे शत्रु बनेर उस्तै ।

जस्तो छ रे मित्र बनेर उस्तै ॥

गर्नुछ पक्कै व्यवहार राम्रो ।

दिनेछ त्यल्ले फल धेर राम्रो ॥

२५१४

बस्ती छ यो वानरको वनैको ।

बस्ती छ यो राक्षसको वनैको ॥

कता कता लुक्दछ शत्रु भन्ने ।

थाहा मलाई नहुँदो छ धन्य ॥

२५१५

खोज्छन् यिनैले गिरिमा चढेर ।

खोज्छन् दिलैले दरिला बनेर ॥

कता कता लुक्दछ शत्रु भन्ने ।

थाहा मलाई नहुँदो छ धन्य ॥

२५१६

लाखौं करोडौं छ जमात यिन्को ।

पदेन मैले अब भाँचन सिन्को ॥

खोज्छन् यिनैले गिरिमा चढेर ।

खोज्छन् दिलैले दरिला बनेर ॥

२५१७

मात्रै इशारा सबथोक गर्छ ।

आपत्ति आफैं अब दूर टर्छ ॥

लाखौं करोडौं छ जमात यिन्को ।

पदेन मैले अब भाँचन सिन्को ॥

२५१८

सुग्रीवका साथ म साथ साथ ।

हाते र मालो गरि साथ साथ ॥

बिताउँला रात-दिनै जसोरी ।

नडै र मासू सरिकै यि जोडी ॥

२५१९

मैत्री छ हाम्रो बहुतै बली- यो ।

टुट्बैन कैल्यै पनि यो बलीयो ॥

बिताउँला रात-दिनै जसोरी ।

नडै र मासू सरिकै यि जोडी ॥

२५२०

आकाशका चन्द्र र सूर्यजस्तै ।

अनन्तकालैतक हुन्छ उस्तै ॥

स्थायी बनेको मन जो जितेको ।

मट्टीसरी धर्ति स्वयं लिपेको ॥

२५२१

छुट्ट्याउना खातिरमा कठीन ।

हुनेछ पक्कै नभ नीलिमा-न ॥

स्थायी बनेको मन जो जितेको ।

मट्टीसरी धर्ति स्वयं लिपेको ॥

२५२२

चीसो हुने हुन्न नि सूर्य-राप ।
 तातो हुने हुन्न नि हैम-आप ॥
 स्थायी बनेको मन जो जितेको ।
 मट्टीसरी धर्ति स्वयं लिपेको ॥

२५२३

पातैपिछे जो हरियो छ भाग ।
 छुट्ट्याउनै संभव छैन दाग ॥
 स्थायी बनेको मन जो जितेको ।
 मट्टीसरी धर्ति स्वयं लिपेको ॥

२५२४

सुकेर जाला बरु पत्र च्याते ।
 छिया छिया त्यो त बनाइ च्याते ॥
 पातैपिछे जो हरियो छ भाग ।
 छुट्ट्याउनै संभव छैन दाग ॥

२५२५

बरु मरौला सँगमै मरौला ।
 यद्वा बचौला सँगमै बचौला ॥
 पातैसरी जो हरियो छ भाग ।
 छुट्ट्याउनै संभव छैन दाग ॥

२५२६

मासू र रक्तैसरि जो भएको ।
 संबन्ध हाम्रो बलियो भएको ॥
 अनन्तकालैतक संझि राखुन् ।
 लिएर मन्मा दिलले ल चाखुन् ॥

२५२७

यस्तै हुनूपर्दछ रे भनेर ।
 संबन्ध हाम्रो बलियो बनेर ॥
 अनन्तकालैतक संझि राखुन् ।
 लिएर मन्मा दिलले ल चाखुन् ॥

२५२८

पूरा भएमा पनि लक्ष्य यों ता ।

टुट्दै न यो मैत्रि कसै गरे ता ॥

यस्तै हुनू पर्दछ रे भनेर ।

संबन्ध हाम्रो बलियो बनेर ॥

२५२९

सम्बन्धमा स्वार्थ हुँदैन हाम्रो ।

रोवैन रे सद्गुणि बाल राम्रो ॥

पूरा भएमा पनि लक्ष्य यौटा ।

यो मैत्रि टुट्दै न कसै गरे ता ॥

२५३०

रामचन्द्रको उपर्युक्त अभिव्यक्तिमा सहमति जनाउँदै वानरराज सुग्रीव यसरी बोल्दछन् :

खोजेर ढुङ्गा रहँदा मलाई ।

घौंता मिलेको छ अवश्य आई ॥

फराक गर्दीन कुरा गरेको ।

म ह्वैन रे वानर हे मरेको ॥

२५३१

मनुष्यका पूर्वज वानरै हुन् ।

राजा बनेको पुरमा कुनै दिन ॥

भो संभ्रनामात्र अनित्य चोला ।

बिर्सिन्न राजन्! दिलको म बोल ॥

२५३२

मलाई यस्तो स्थितिमा पुऱ्यायो ।

वाली रिसायो वनमा हुऱ्यायो ॥

भो संभ्रनामात्र अनित्य चोला ।

बिर्सिन्न राजन्! दिलको म बोल ॥

२५३३

इच्छा छैदै थेन मलाइ बस्न ।
 राजा बनी त्यो पुरमा म बस्न ॥
 भो वाध्यता वानर-सार आए ।
 राखेर सिंहासनमा रमाए ॥

२५३४

मिले तिनै वानर वालिलाई ।
 राजा बनाईकन बस्नलाई ॥
 फेरीदिए काँचुलितुल्य सोच ।
 सपैहरूको सरिको स्व-सोच ॥

२५३५

बलै बलैले नि वृथा बनाए ।
 त्यो राज्यसिंहासनमा चढाए ॥
 मिले तिनै वानर वालिलाई ।
 राजा बनाईकन बस्नलाई ॥

२५३६

मैले दिएको पदमा बसेर ।
 ती वेतनै-मान स्वयं लिएर ॥
 मिले तिनै वानर वालिलाई ।
 राजा बनाईकन बस्नलाई ॥

२५३७

आएर भुक्थे म हुँदा नृपाल ।
 पादै समाईकन जो कपाल ॥
 लत्र्याउँदै धर्ति ढपक्क ढाकी ।
 न्यूरीरहन्ये कहिल्यै नथाकी ॥

२५३८

कोरेर कैले तनुमा परेको ।
 धूलो उँडाईकन जो भरेको ॥
 चौतैसरी स्थान दिएर पैले ।
 ढोगीरहन्ये पदमा पहीले ॥

२५३९

मेरा अगाडी कहिल्यै हिंडेनन् ।
 आबाज पारीकन जो हिंडेनन् ॥
 कोरेर कैले तनुमा परेको ।
 धूलो उँडाईकन जो भरेको ॥

२५४०

विरोधमा लागिपरे तिनैले ।
 पाइन्छ रे घेर भनी लिनैले ॥
 विश्वासको हास भएर पैले ।
 भागेर आएँ वनमा म ऐले ॥

२५४१

विद्याहरूमा छ नि राजनीति ।
 भन्छन् नि शास्त्रैहरूले कुनीति ॥
 विरोधमा लागिपरे तिनैले ।
 पाइन्छ रे घेर भनी लिनैले ॥

२५४२

न हुन्छ आफन्त न हुन्छ वैरी ।
 स्थायी कबै हुन्न नि हुन्न वैरी ॥
 भन्थे मलाई गुरुले पढाई ।
 विश्वास लाग्यो त्यसमा मलाई ॥

२५४३

चुसेर यौटै दुधको रसैमा ।
 दाज्यू भए वैरि भएँ वशैमा ॥
 न हुन्छ आफन्त न हुन्छ वैरी ।
 स्थायी कबै हुन्न नि हुन्न वैरी ॥

२५४४

आमा मराए जनकै कटाए ।
 छोराहरूले दुख नै कटाए ॥
 त्यो राज्यसिंहासननिमित्त भन्दै ।
 विश्वास लाग्यो त्यसमा नभन्दै ॥

२५४५

पत्नी पठाए वनबास खास ।

नेतृत्वका निम्ति भनेर खास ॥

भन्थे मलाई गुरुले पढाई ।

विश्वास लाग्यो त्यसमा मलाई ॥

२५४६

दाज्यू र भाई अति धेर मिल्यौ ।

बाबा र छोरासरिकै नि बन्थ्यौ ॥

कैल्यै हुँदै हुन्न थियो विरोध ।

तथाऽपि आयो दुइमा विरोध ॥

२५४७

आशक्त देखेर मलाई तिन्ले ।

त्यो राज्यको निम्ति भनेर तिन्ले ॥

घोक्र्याइयो यो गिरिमा मलाई ।

क्वै छैन गर्नाकन जो भलाइ ॥

२५४८

ज्यादै तिनीले पिटियो मलाई ।

लुछ्छदै लगी-यो सँगिनी रुवाई ॥

आशक्त ठानेर मलाई तिन्ले ।

त्यो राज्यको निम्ति भनेर तिन्ले ॥

२५४९

म बाध्य भा'थें लिनलाइ राज्य ।

सिंहासनै रिक्त हुँदा स्व-राज्य ॥

हा हा र हु हू पुरमा भयो र ।

नेतृत्व गर्ने न कुनै रह्यो र ॥

२५५०

रानूविना मौरिसरी प्रजाले ।

बस्नै नसक्दा पुरमा मजाले ॥

हा हा र हु हू पुरमा भयो र ।

नेतृत्व गर्ने न कुनै रह्यो र ॥

२५५१

कानूनको न्याय भएन त्यस्मा ।

कर्तव्यको पालन थे'न जस्मा ॥

जस्ले सके तानिरहे प्रशस्त ।

कम्जोरमा सूर्य सधैं छ अस्त ॥

२५५२

जूकासरी सर्सर देखिनाको ।

सर्पेसरी सल्सल बगिदनाको ॥

देखेर संपत्ति म पक्रुँ भन्दै ।

लागे कयौँ दुर्बलमा नभन्दै ॥

२५५३

निसास्सिएको स्थितिमा कतीले ।

त्वप्राण छाडेर गए कतीले ॥

बत्नै नसक्दा घरमा रमाई ।

राजाविना जो नरकै जनाई ॥

२५५४

अस्तित्व जोगाउनमा कठीन ।

नारीहरूमा बहुतै कठीन ॥

देखेर छाडे कतिले स्वप्राण ।

क्वै थे'न त्वामिना दिनलाई त्राण ॥

२५५५

बाघैहरूको बिचमा बसेकी ।

सन्त्रासले क्वै बखरी बसेकी ॥

जस्तै थियो दुर्बलको अवस्था ।

राजा बनाए अनि त्यै अवस्था ॥

२५५६

नाङ्गाहरूनिम्ति नि वस्त्रजस्तै ।

भोकाहरूनिम्ति नि अन्नजस्तै ॥

म त्राण दिन्थेँ बहुतै खटेर ।

आउन्न थे क्वै पनि हो बढेर ॥

२५५७

सद्धर्ममा लागि परे सबैले ।

सत्कर्ममा लागिपरे सबैले ॥

म त्राण दिन्थे बहुतै खटेर ।

आउन्न थे क्वै पनि हो बढेर ॥

२५५८

बाँधै बनाईकन वारिलाई ।

रोकेसरी भो खलको बढाई ॥

सद्धर्ममा लागि परे सबैले ।

सत्कर्ममा लागिपरे सबैले ॥

२५५९

विकासको काम भयो सबै नै ।

प्रकाशको काम भयो सधैं नै ॥

सद्धर्ममा लागि परे सबैले ।

सत्कर्ममा लागिपरे सबैले ॥

२५६०

जान्थे सबै नै कर तिर्नलाई ।

अड्डाहरूमा बहुतै रमाई ॥

हो राज्यको कोष बढेर जाओस् ।

कम्जोरका निम्ति भनेर ख्वाओस् ॥

२५६१

जोगी र सन्यासिहरू सधैं नै ।

भोका र नाङ्गा नरहुन् सधैं नै ॥

हो राज्यको कोष बढेर जाओस् ।

कम्जोरका निम्ति भनेर ख्वाओस् ॥

२५६२

सम्पत्तिमा जो समभाग पाई ।

दाज्यू र भाईहरूले रमाई ॥

बस्नै सकुन् घर्घरमा भनेर ।

गर्थे व्यवस्था दिनहुँ खटेर ॥

२५६३

न्यायालयैको पनि काम थे'न ।

ती न्यायदाताहरु जो पदेन ॥

बनाइ सदृष्टि सधैं रमेका ।

उद्यानमा पुष्पसरी खुलेका ॥

२५६४

रेखा कतै थे'न धनी गरीब ।

बढ्दो अवस्था नहुँदा गरीब ॥

प्रजाहरुमा खुशियालि छायो ।

सधैं सधैं नै दिल जो रमायो ॥

२५६५

सधैं छ रं भोज सधैं ममत्व ।

सधैं सधैं नै घर भो घनत्व ॥

राख्ने नभै ठाउँ छ अन्न-पात ।

खेतैपिछे फल्दछ खात-खात ॥

२५६६

श्रृङ्गारमा क्वै पनि कम्ति थे'न ।

शोभा बढाईकन जो पदेन ॥

आभूषणैले उरमा जुहार ।

भल्कीरहन्थे शशि भैं मुहार ॥

२५६७

मानीसमात्रै नभएर मोटा ।

बलिष्ठ बन्थे पशुपक्षि कोटा ॥

लाखौं करोडौं उरमा जुहार ।

भल्कीरहन्थे शशि भैं मुहार ॥

२५६८

दाताहरुको दिन-रात यस्तै ।

दानी बनेको मन जो प्रशस्तै ॥

देखेर ईर्ष्या नि कुबेरलाई ।

बढेर आयो दिलमा लडाई ॥

२५६९

सबै सबै जो छ तयार दान ।

गछू भनैरै दिलको बखान ॥

तयार देखिन्छ न क्वै ल लिन्छ ।

सम्पत्तिमा स्वार्जन नै पुजिन्छ ॥

२५७०

बगाइ आफ्नै श्रमले बनेका ।

हजार पाखा हरियालि भा'का ॥

तयार देखिन्छ न क्वै ल लिन्छ ।

सम्पत्तिमा स्वार्जन नै पुजिन्छ ॥

२५७१

स्वभाव त्यस्तै सबको बनाएँ ।

हजार पाखा हरियालि पाएँ ॥

तयार देखिन्छ न क्वै ल लिन्छ ।

सम्पत्तिमा स्वार्जन नै पुजिन्छ ॥

२५७२

सधै सधै बैस बढेर आए ।

सधै सधै नै धन-धान्य पाए ॥

शिक्षा र दीक्षा लिनमा अगाडि ।

के छाडि जानू नि जगत् म पारि ॥

२५७३

भोगी रहूँ भै भव दीर्घ-काल ।

भन्ने छ सोचाइ अनन्तकाल ॥

सधै सधै बैस बढेर आए ।

सधै सधै नै धन-धान्य पाए ॥

२५७४

आहारमा हार भएन कैल्यै ।

पोशाकमा नग्न नि क्वै भएन ॥

भोगीरहूँ भै भव दीर्घ काल ।

भन्ने छ सोचाइ अनन्तकाल ॥

२५७५

क्वै ओषतीको पनि जो व्यवस्था ।

गर्ने नपर्ने नरको अवस्था ॥

आहारमा हार भएन कैल्यै ।

पोशाकमा नग्न नि क्वै भएन ॥

२५७६

हजार बाजा बजि यो मलाई ।

गर्थे कयौं जो स्तुतिगान आई ॥

देवत्वमा देव नि संझिएर ।

गर्थे प्रशंसा अति तंसिएर ॥

२५७७

नयाँ नयाँ मोडल देखिनाको ।

दर्बार राम्रा कति देखिनाको ॥

फर्केछ के वैदिककाल भन्दै ।

सोचाइ हुन्थ्यो मनमा नभन्दै ॥

२५७८

त्यागीहरूमा पनि त्यागि हुन्थे ।

भोगीहरूमा पनि भोगि हुन्थे ॥

समाज नानाथरिको जमात ।

राजा भएको जनता स माझ ॥

२५७९

अस्तित्व लुट्नाकन कोहि थेन ।

नारीहरूमा अरुको गएन ॥

मातासरी पूजित बन्न पाए ।

आमा बनी बालकलाई पाए ॥

२५८०

समाजमा नारि रमाइ राखे ।

बेकारमा व्यञ्जन क्वै न चाखे ॥

भन्थे, थियो भाव समाजलाई ।

आमा बनी बालकलाई पाई ॥

२५८१

गुरुहरूको गरिमा बढाई ।

शिष्यैहरूको गुरु-ज्ञानलाई ॥

बढाउनमा खातिर ध्यान जान्थ्यो ।

सन्मार्गमा नै मन धेरै जान्थ्यो ॥

२५८२

भएन कैल्यै कलिको कुकर्म ।

सद्धर्ममात्रै गरियो सुकर्म ॥

गुरुहरूको गरिमा बढाई ।

शिष्यैहरूको गुरु-ज्ञानलाई ॥

२५८३

पूर्वाह्नमा ब्राह्मण व्यूँझिनाले ।

ती वेदका वाक्य नि बोलिनाले ॥

सर्वत्र सर्वत्र छ अग्निशाला ।

भन्ने भयो भान मनै विशाल ॥

२५८४

ओर्लेर आज तल स्वर्ग सारा ।

ओर्लेर आज सगरै स-तारा ॥

भरिन्छ क्यारे श्रुतिमाधुरीले ।

कमिन्छ क्यारे धन चातुरीले ॥

२५८५

चौपायको चाल भए समान ।

मोटा र घाटाहरु छुन् ल मान ॥

भरिन्छ क्यारे श्रुति माधुरीले ।

कमिन्छ क्यारे धन चातुरीले ॥

२५८६

ती वेदशाला वनमा बनेका ।

ती वेदशाला घरमा बनेका ॥

भरिन्छ क्यारे श्रुति माधुरीले ।

कमिन्छ क्यारे धन चातुरीले ॥

२५८७

लाजँ र खाजँ वय जो वढाजँ ।

रोगै र व्याधीहरु जो घटाजँ ॥

भन्ने सरी भान भएर होला ।

फेर्दै न कैल्यै नरले नि चोला ॥

२५८८

देखिन्न कैल्यै शा(स) वको हिडाइ ।

छ शून्य सानैतिर घाटलाई ॥

भन्ने सरी भान भएर होला ।

फेर्दै न कैल्यै नरले नि चोला ॥

२५८९

पूजा र आजाहरुमा छ ध्यान ।

गाना बजानैतिर न्यून ध्यान ॥

देखिन्छ मान्छेहरुको बखान ।

पर्दै न कैल्यै पनि तान्न कान ॥

२५९०

ती कर्णका लोति तनक्क हुन्छ ।

श्रृङ्गार सारा धरि धर्ति छुन्छ ॥

जस्तै छ रे घर्घरमा बखान ।

पर्दै न दण्डै दिन तान्न कान ॥

२५९१

बहुत कनिकुथीले खण्ड तेस्रो तयार ।

गरिवरिक्कन राखे सामुमा सामु सारा ॥

रसिकजनहरुमा काव्यमा पढ्नलाई ।

रस रति पनि छैनन् व्यर्थ भो हात ख्याई ॥

२५९२

ॐ ॐ ॐ

सीतायन तृतीय खण्ड प्रकाशनमा आर्थिक सहयोग गर्नुहुने महानुभावहरू :

१. श्री गोपीनाथ थापा, रामेछाप जिल्ला, टोकरपुर ७, निवासी, होलिल्याण्ड अन्तर्राष्ट्रिय स्कूलका संस्थापक तथा प्रिन्सिपल, शिक्षा - बी.एस्.सी. (गणित), स्कूल व्यवस्थापनमा ११ वर्षसम्म भारतमा अध्यापन, स्कूल म्यानाजमेन्ट, स्पोर्ट्स आदि क्षेत्रमा विशेषज्ञता, राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय स्तरका पुरस्कारहरू प्राप्त । उहाँ नेपालका एक प्रतिष्ठित शिक्षासेवी हुनुहुन्छ । तपाईंको साहित्यप्रेम, साहित्यानुराग जति प्रशंसा गरे पनि पुग्दैन । उदारतामा धनी व्यक्तित्व हुनुहुन्छ ।
२. प्राध्यापक श्री कनकविक्रम थापा, डीन कानून संकाय, त्रि.वि.वि., स्थायी ठेगाना - सिन्धुली जिल्ला, खनियाँ खर्क, एल्. एल्. एम्. र एम्.सी.एल्. मस्को र दिल्ली विश्वविद्यालयबाट, युरोप, एशिया र अफ्रिकाका अधिकांश मुलुकहरूको भ्रमण, राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय सेमिनारहरूमा कार्यपत्र प्रस्तुत । श्री थापाज्यू सरल स्वभाव र उच्च विचारका धनी व्यक्तित्व हुनुहुन्छ ।
३. श्री विद्यानन्द शर्मा, कोटेश्वर काठमाडौं, वडा नं. ३५ निवासी, कुशल विमानचालक, ६००० मीटरभन्दा माथिको उचाईसम्म हेलिकप्टर उडान भरी राष्ट्रिय कीर्तिमान कायम गर्न सफल, महाप्रबन्धक कर्णाली एयरवेज । श्री शर्मा निःस्वार्थ समाजसेवा गर्नमा विशेष अभिरुचि राख्नुहुन्छ ।
४. श्री विजयरत्न बज्राचार्य, जन्म २०११ साल श्रावण १६ गते, काठमाडौं ठहेंटी ब्वा बहाल निवासी, हिमालयन मा.वि. न्यूरोडका संस्थापक प्रधानाध्यापक, नेपाल शिक्षक संगठन, नेपाल स्काउट, वातावरण सुधार जन-जागरण समिति, सामुदायिक स्वास्थ्य सेवा स्वयम्भु, लाइन्स क्लब अफ वाग्मती आदि संघसंस्थाहरूसँग संवद्ध । श्री बज्राचार्य प्रतिष्ठित एक शिक्षासेवी हुनुहुन्छ ।
५. श्री वामनप्रसाद न्यौपाने, भक्तपुर जिल्ला भौखेल गा.वि.स. वडा नं. ४ निवासी, नेपाली एम्.ए., श्री ५ को सरकारको प्रथम श्रेणीको अधिकृत, प्र.जि.अ. रै विभिन्न जिल्लाहरूमा सेवा । श्री न्यौपाने नेपाली साहित्यका एक सिद्धहस्त लेखक हुनुहुन्छ । खासगरी कथा लेखनमा उहाँ चर्चित मानिनुहुन्छ ।
६. श्री रघुनाथ थापा, डी.आइ.जी., काठमाडौं जिल्ला गोकर्ण गा.वि.स. वडा नं. ८ निवासी, शैक्षिक योग्यता - एम्.कम्., २०३२ सालदेखि प्रहरी सेवामा प्रविष्ट । श्री थापा कलको आशा नराखिकन काम गर्नुपर्दछ भन्ने मान्यता राख्नुहुन्छ । वंशपरम्परागत रूपमा पनि श्री थापा साहित्यप्रेमी हुनुहुन्छ ।

७. श्री तीर्थकुमार प्रधान, डी.आइ.जी., कोशी अञ्चल, मोरङ्ग जिल्ला विराटनगर उप-महानगरपालिका निवासी, विभिन्न मठ-मन्दिर, क्याम्पसभवन निर्माण, आदिमा विशेष अभिरुचि, सरल स्वभावका धनी श्री प्रधान एक उच्च विचारका प्रहरी अधिकृत हुनुहुन्छ ।
८. श्री बालकृष्ण प्रसाई, सिन्धुली जिल्ला शीतलपाटी गा.वि.स. वडा नं ९ निवासी, एम्.एस्.सी. (जुलोजी), श्री ५ को सरकारको प्रथम श्रेणीको अधिकृत । वेलायत, फ्रान्स, फिलिपिन्स, हङकङ, थाइल्याण्ड, वङ्गलादेश आदि मुलुकहरूको भ्रमण । श्री प्रसाई सामाजिक कार्यमा विशेष अभिरुचि राख्नुहुन्छ ।
९. श्री हिमबहादुर गुरुङ, एस्.एस्.पी., स्याङ्जा जिल्ला पञ्चमल गा.वि.स. सिरुवारी कर्लेमा जन्म । एम्.ए. भूगोल, अखिल नेपाल टेनिस एसोसियसनको राष्ट्रिय उपाध्यक्ष, भलिबल, टेबल टेनिस र व्याडमिन्टनका दक्ष खेलाडी । माता स्व. सिसुवा गुरुङसेनीको पुण्यस्मृतिमा श्री गुरुङजीले एक लाखको अक्षयकोषको स्थापना गर्नु भएको छ । उहाँ नरम मिजासको व्यक्ति हुनुहुन्छ ।
१०. श्री चन्द्रबहादुर कार्की, प्र.जि.अ., श्री ५ को सरकारको प्रथम श्रेणीको अधिकृत, तेह्रथुम जिल्ला, आम्बुङ गा.वि.स. वडा नं २ निवासी, एम्.ए. नेपाली र राजनीतिशास्त्र, बी.एल्. । रेडक्रस सोसाइटी, परिवार नियोजन संघ, राष्ट्रिय युवाकोष आदिसँग संबद्ध । विभिन्न मान-पदवीद्वारा विभूषित, शाकाहारी, विश्वका विभिन्न मुलुकहरूको भ्रमण । स्पष्टवादिता श्री कार्कीजीका विशेषता हुन् ।
११. श्री रविकान्त अर्याल, डी.आइ.जी., स्थायी ठेगाना काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं २, शिक्षा, बी.एस्.सी., बी.एल्., २०३२ सालदेखि प्रहरी सेवामा प्रवेश । वेलायत, जर्मनी, इटली, फ्रान्स आदि राष्ट्रहरूको भ्रमण । पूर्वी युगोस्लाभियामा शान्ति स्थापनार्थ नेपाल प्रहरीको नेतृत्व गरिसक्नु भएका श्री अर्याल सहयोगी स्वभावका हुनुहुन्छ ।
१२. श्री अच्युतप्रसाद चालिसे, एस्.एस्.पी. रघुनाथपुर गा.वि.स. धनुषा, एम्.एस्.सी, बी.ए. (राजनीतिशास्त्र) २०२७ साल पौष १४ गतेदेखि प्रहरी निरीक्षक पदबाट सेवा शुरु । श्री चालिसेजीले प्रहरी सेवामा रहँदा धारा, पाटीपौवा, मठ-मन्दिर निर्माणमा विशेष सक्रियता दर्शाउँदै आजनु भएको छ ।
१३. श्री छोकपा शेर्पा, एस्.पी., माली ३, दोलखा जिल्ला, राजनीतिशास्त्रमा बी.ए. । २०३० सालदेखि प्रहरी सेवामा प्रवेश । बोल्निया हर्जगोचिनामा इन्टरनेशनल पुलिस टास्क फोर्समा कार्य गर्नु भएका पञ्चधुरा माइस्थान बर्दिवासमा विवाह मण्डपको निर्माण गराउनु हुने श्री शेर्पा निकै सहयोगी स्वभावको हुनुहुन्छ ।
१४. श्री स्यानेश्वर देवकोटा, प्र.जि.अ., शिक्षा - एम्.ए. राजनीतिशास्त्र, एम्.पी.ए., बी.एल्., एम्.ए. । स्थायी ठेगाना - जलकन्या गा.वि.स. वडा नं ७ सिन्धुली । श्री ५ को सरकारको प्रथम श्रेणीको अधिकृत । श्री देवकोटा निकै धार्मिक प्रवृत्तिको हुनुहुन्छ ।

१५. श्री दोलखबहादुर गुरुङ, प्र.जि.अ., स्थायी ठेगाना ताकु माफ, लाँकुरी बोट गा.वि.स. वडा नं. ४ गोर्खा । एम्.ए., बी.एड., डी.पी.ए. । विभिन्न मठ-मन्दिर, मिलन केन्द्र भवन, गणेश मन्दिर आदिको निर्माणमा विशेष सहयोग । श्री ५ को सरकारको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणी, थाइल्याण्ड, श्रीलङ्का, जर्मनी, अमेरिका आदि मुलुकहरूको भ्रमण, विभिन्न पदकहरूद्वारा सुशोभित भैसक्नु भएको छ ।
१६. श्री नरेन्द्रराज शर्मा जोशी, प्र.जि.अ. पोखरी काँडा गा.वि.स. वडा नं. ५, सुरखेत । बी.एल्., एम.पी.ए. गो.द.वा. लगायत धेरै पदकहरूद्वारा विभूषित । धार्मिक, सामाजिक कार्यहरूमा विशेष अभिरूचि राख्नु हुने शर्माजीले पाणिनी वेदविद्याश्रम अर्घाखाँची लगायत थुप्रै मठ-मन्दिरहरूको स्थापनार्थ अर्थपूर्ण सहयोग जुटाउनु भएको थियो ।
१७. श्री गीताप्रसाद खनाल, प्र.जि.अ., जोरपाटी गा.वि.स. वडा नं. ४ काठमाडौँ निवासी । एम्.ए. राजनीतिशास्त्र र डी.पी.ए. । गो.द.वा. लगायत थुप्रै मानपदवी प्राप्त । श्री खनालले युरोप र दक्षिणपूर्वी एशियाका अधिकांश मुलुकहरूको भ्रमण गरिसक्नु भएको छ ।
१८. डा. सीतामैयाँ सिंह थापा, सह प्रा., नेपाल ल क्याम्पस, काठमाडौँ म.न.पा. वडा नं. १३, कलिमाटी निवासी, बी.एस्.सी., बी.ए., बी.एल्., एल्.एल्.एम्. र पी.एच.डी. माथवरीसह थापाका पाचौँ पुस्ता, अन्तर्राष्ट्रिय कानून संघ, सार्क ल फ्री डल आदि संस्थासँग संवद्ध, राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय-सेमिनारमा कार्यपत्र प्रस्तुत । डा. थापा सीताजीप्रति ज्यादै आस्था राख्नु हुने विदुषी महिला हुनुहुन्छ ।
१९. श्रीमती पीताम्बरा उपाध्याय घिमिरे, बी.ए.बी.एड., साहित्यरत्न (हिन्दी), काठमाडौँ कलङ्की वडा नं. १४ निवासी, श्रीमती उपाध्याय महिला पुनः स्थापना केन्द्र, नारी आत्मनिर्भर केन्द्र, कृष्णमूर्ति अध्ययन केन्द्र, हिन्दू नारी जागरण, राष्ट्रिय समिति लगायत अनेकौँ सामाजिक, धार्मिक संघ-संस्थाहरूसँग आवद्ध हुनुहुन्छ र जगज्जननी सीताजीमा गहिरो आस्था प्रकट गर्ने विदुषी महिला हुनुहुन्छ ।
२०. श्री सुशीलचन्द्र श्रेष्ठ, गोरखा बजार (गोर्खा) निवासी, कालो गुलाफ, अन्तर्द्वन्द्व, अनुभूति जस्ता महत्त्वपूर्ण उपन्यासका लेखक, एक प्रतिभाशील युवा नेपाली साहित्यकार हुनुहुन्छ । श्री श्रेष्ठका कृतिहरूमा सामाजिक यथार्थको सही झर्झो प्रस्तुत हुनाको साथै मानवीय मूल्य र मान्यताको समुचित क्दर हुनुपर्दछ भन्ने जोडदार माग भेटिन्छ ।
२१. श्री कृष्णबहादुर राना, एस्.पी., त्रिभुवन नगरपालिका वडा नं. ५ दाङ जिल्ला निवासी । बी.ए. भूगोल, विभिन्न मानपदवीहरूद्वारा विभूषित, सरल र सहयोगी स्वभावको व्यक्ति हुनुहुन्छ ।
२२. श्री शम्भु कोइराला, प्र.जि.अ., ओखलढुङ्गा रातमाटे-१ छहरे कोइरालागाउँ निवासी, शिक्षा - एम्.पी.ए., महेन्द्र विद्याभूषण गो.द.वा. द्वारा विभूषित, जापान, इटाली, फिलिपिन्स,

थाइल्याण्ड, फ्रान्स आदि देशको भ्रमण, विश्रान्ति मन्दिर धनकुटाका आजीवन सदस्य हुनुहुन्छ । श्री कोइराला मेरा सहाध्यायी मित्र पनि हुनुहुन्छ ।

२३. श्री अर्जुनकुमार सिंह, काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. ४ विशालनगर निवासी, सरस्वती आवासीय उच्च माध्यमिक विद्यालय क्षेत्रपाटीका संयुक्त संस्थापक तथा प्रिन्सिपल हुनुहुन्छ । नेपालमा अन्धा-अपाङ्गहरूलाई पनि शिक्षा दिने व्यवस्था हुनुपर्दछ भन्ने सोचाइ बनाई त्यसको योजनासमेत बनाउनु हुने पहिलो शिक्षाविद् श्री सिंह एक साहित्यप्रेमी व्यक्ति हुनुहुन्छ ।

२४. श्री रत्नकाजी बज्राचार्य, गोरखा जिल्ला आरू चनौटे गा.वि.स. वडा नं. १ निवासी हुनुहुन्छ । नेपाल अधिराज्यका धेरै जिल्लाहरूमा प्रमुख जिल्ला अधिकारी भै काम गर्दै आउनु भएका श्री बज्राचार्य नेपालका धेरै सामाजिक, धार्मिक संघ-संस्थाहरूसँग संबद्ध हुनुहुन्छ । सरल स्वभाव, सहयोगी मनस्थिति, मिज्यासिलोपन उहाँका विशेषता हुन् । उहाँकी धर्मपत्नी श्रीमती ज्ञानशोभा बज्राचार्य पनि त्यस्तै सद्गुणी स्वभावको हुनुहुन्छ ।

२५. श्री धुवराज बाग्ले, गोरखा जिल्ला, बुङ्कोट गा.वि.स. वडा नं. ५ निवासी, शैक्षिक योग्यता - नेपाली एम्.ए. र सर्वदर्शनाचार्य । उहाँ मेरा सहाध्यायी मित्र हुनुका साथै सहयोगी, साहित्यप्रेमी व्यक्तित्व हुनुहुन्छ ।

२६. श्री रामप्रसाद दुङ्गना (डी.एस.पी.), नुवाकोट जिल्ला तारुका गा.वि.स. वडा नं. ७ का बासिन्दा हुनुहुन्छ । उहाँमा सहयोगी मनस्थिति छ । साहित्यप्रतिको अनुरागले पनि होला मलाई उहाँले सहयोग गर्दै आउनु भएको छ ।

२७. श्री खेमप्रसाद लोहनी, चैनपर गा.वि.स. वडा नं. ३, धादिङ्ग, शिक्षा एम्.एड् (अंग्रेजी), धादिङ्ग जिल्ला विकास समितिका सभापति, अवैतनिक समाजसेवामा विशेष अभिरुचि, ०४२ सालदेखि सक्रिय राजनीतिमा संलग्न, नेकपा एमालेका एक सशक्त राजनेता लोहनीज्यू सच्चिरित्रताले नै असल समाजसेवी बन्न सकिन्छ भन्ने मान्यता राख्नु हुन्छ । धादिङ्ग जिल्लामा श्री लोहनीज्यूको राम्रो प्रभाव छ । उहाँको राजनीतिक भविष्य निकै समुज्ज्वल देखिन्छ ।

२८. श्री टीकाराम अर्याल, प्र.जि.अ., स्थायी ठेगाना- पर्वत जिल्ला पाङ्ग गा.वि.स. ५ निवासी । रा.प. प्रथम श्रेणी, नेपाली एम्.ए., २०४६ सालदेखि विभिन्न जिल्लाहरूमा प्र.जि.अ. भै काम गर्दै आउनु भएका । श्री अर्यालमा अध्यात्म चिन्तनपट्टि विशेष अभिरुचि छ ।

२९. श्री वेणिमाधव ज्ञवाली, गुल्मी जिल्ला ग्वादि गा.वि.स. वडा नं. ६ निवासी, एम्.ए. नेपाली बि.एड् । गो.द.बा. चौथो प्राप्त । श्री ज्ञवालीको साहित्यमा विशेष अभिरुचि छ ।

३०. श्री जनार्दन नेपाल, प्र.जि.अ., काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला पाँचखाल गा.वि.स. वडा नं. ४ निवासी, एम्.ए. (इतिहास) र बी.एल्. । बेलायत, कोरिया, चाइना, आदि मुलुकहरूको

भ्रमण, श्री नेपालमा सामाजिक तथा धार्मिक कार्यहरूप्रति विशेष अभिरुचि पाइन्छ ।

३१. प्रा.डा. गङ्गाबहादुर थापा, काठमाडौं कुलेश्वर निवासी, नेपाल राजनीतिशास्त्र संघका अध्यक्ष हुनुहुन्छ ।
३२. एस्.एस्.पी. श्री रोहित थापा, नेपाल प्रहरीमा विविध तहमा काम गर्दै आजन्तु भएका श्री थापा सरल एवं उदार मनस्थितिका व्यक्ति हुनुहुन्छ । उहाँले गर्दै आजन्तु भएको सहयोगका लागि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।
३३. एस.पी. श्री शारदाभक्त रंजित, काठमाडौं कुलेश्वर निवासी हुनुहुन्छ । उहाँले एम्.कम. समुतिर्ण गर्नु भएको छ ।
३४. श्री मोदराज डोटेल, प्रमुख जिल्ला अधिकारी भै धेरै जिल्लाहरूमा सामाजिक तथा धार्मिक कार्य गरिसक्नु भएको र उहाँबाट प्राप्त सहयोगका लागि हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।
३५. डी.एस्.पी. श्री शशिहजुर सिलवाल, ललितपुर जिल्ला, विशंखुनारायण गा.वि.स. वडा नं ७ निवासी, बी.ए., बोस्निया हर्जगोविना, इटली, सोभियत रूस, आदि राष्ट्रहरूको भ्रमण गर्नु भएको छ ।

अन्य सहयोगी महानुभावहरूमा गोठपानी २, काभ्रेपलाञ्चोकका श्री उपेन्द्रबहादुर दुङ्गना (सहायक प्र.जि.अ.), सोलुखुम्बु जिल्ला मुक्ली मैदेल गा.वि.स. का श्री मिडमार लामा (डी.एस्.पी.), श्री बिन्दुप्रसाद गुरागाई, मृगौलिया ९, मोरङ, एम्.पी.ए. बी.एस्.सी, बी.एल्. स्थानीय विकास अधिकारी धादिङ्ग,

सहसचिव श्री ज्ञानचन्द्र आचार्य (विद्वान् कूटनीतिज्ञ), सहसचिव श्री विजयराज भट्टराई (साहित्यकार), सचिव श्री राधेश्याम भट्टराई (साहित्यकार), मनोजकुमार मेयाङ्बो, मेयर धरान नगरपालिका, नेकपा एमालेका युवा नेता तथा समाजसेवी, प्रतिष्ठित शिक्षाविद् श्री कुमारबहादुर कार्की (क्याम्पस प्रमुख), डी.एस्.पी. श्री पोषेन्द्रध्वज खाँड, सहप्राध्यापक श्री बालकृष्ण भट्टराई (नेपाली एम्.ए. र व्याकरणाचार्य), महेन्द्र विद्याभूषण 'क' प्राप्त, पूर्व सदस्य सचिव उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, श्री भूपेन्द्रबहादुर जी.सी., जि.वि.स. सभापति पाल्पा, मदनपोखरा ५ पाल्पा निवासी (एम्. ए. राजनीतिशास्त्र) । डी.आइ.जी. श्री सहवीर थापा, उहाँसँग मेरो पहिलेदेखि नै चिनाजानी छ र उहाँमा सहयोगी भावना छ । शिक्षाविद् श्री रामबहादुर रोकाय, शिक्षाविद् श्री बद्रीनारायण अर्याल, शिक्षाविद् श्री हरिराज श्रेष्ठ, शिक्षाविद् श्री महेन्द्रभूषण थापा, क्याम्पस प्रमुख पी.एन् क्याम्पस, पोखरा, मित्र नेबुला प्रिन्टिङ् प्रेसका श्री रामकृष्ण श्रेष्ठ तथा कम्प्यूटर टाइपिङ् गर्नुहुने श्री हिमाल श्रेष्ठ आदि महानुभावहरूले जे जस्ता सहयोग गर्नु भएको छ, पुस्तक प्रकाशनका लागि उहाँहरूप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

२२८२४
२३८२५

नाम : डा. रमेशचन्द्र अधिकारी
 जन्म : २०११ साल श्रावण १८ गते
 जन्मस्थान : धादिङ जिल्ला सुनौलाबजार
 गा.वि.स. वडा नं. १ नेवारपानी
 शिक्षा : एम्.ए. राजनीतिशास्त्र,
 साहित्याचार्य, पी. एच्. डी.
 महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय
 (नेपाल) बाट पहिलो ।

प्रकाशित कृति :

१. राजतन्त्र र प्रजातन्त्रका सिद्धान्त (नेपाली)
२. राजनीतिक दर्शनको इतिहास (नेपाली)
३. कौटल्य-मनु-याज्ञवल्क्यसिद्धान्तमूलकस्य
लिच्छविकालिकशासनप्रबन्धस्य विश्लेषणात्मकमध्ययनम् (संस्कृत)
४. भामहमते काव्यस्य स्वरूपम् (संस्कृत)
५. पद्मदुर्गा महाकाव्य (नेपाली)
६. सीतायन प्रथम खण्ड (नेपाली)
७. सीतायन द्वितीय खण्ड (नेपाली)
८. सीतायन तृतीय खण्ड (प्रस्तुत)
९. १०० भन्दा बढी अनुसन्धानात्मक लेखहरू
विभिन्न पत्र-पत्रिकाहरूमा प्रकाशित

प्रकाशोन्मुख कृति :

१. सीतायन चतुर्थ खण्ड
२. Nepal - China Relations
३. हिन्दु-विधिशास्त्र नेपालको सन्दर्भमा

पेशा : सह-प्राध्यापक नेपाल ल क्याम्पस, काठमाडौं
 पदक तथा पुरस्कार :

१. महेन्द्र विद्याभूषण (क)
२. विश्वहिन्दु महासंघ राष्ट्रिय समितिद्वारा आयोजित कार्यक्रममा
श्री ५ बडामहारानी ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी शाहबाट अभिनन्दित
३. अन्तर्माहाविद्यालय वाद-विवाद तथा प्रवचनहरूमा २५ पटक पुरस्कृत
४. विश्वहिन्दु महासंघ कलङ्कीद्वारा अभिनन्दित